

ZAVOD ZA ZAŠTITU I KORISTENJE
KULturno-HISTORIJSKOG I PRIRODNOG NASLIJEĐA
TUZLANSKOG KANTONA

ZBORNİK RADOVA

SA NAUČNOG SKUPA

KULTURNO-HISTORIJSKO

I PRIRODNO NASLIJEĐE

OPĆINE BANOVIĆI

15. 04. 2010. g. BANOVIĆI

TUZLA – BANOVIĆI 2010.

ZAVOD ZA ZAŠTITU I KORIŠTENJE
KULTURNO-HISTORIJSKOG I PRIRODNOG NASLIJEĐA
TUZLANSKOG KANTONA

ZBORNİK RADOVA SA NAUČNOG SKUPA

KULTURNO-HISTORIJSKO I PRIRODNO NASLIJEĐE OPĆINE BANOVIĆI

15. 04. 2010. g., BANOVIĆI

Redakcioni odbor:

**Doc. dr. Edin Mutapčić (predsjednik), mr. sc. Bego Birparić, načelnik općine Banovići; direktor Zavoda Benjamin Bajrektarević; pomoćnik načelnika Fuad Brigić;
mr. sc. Rusmir Djedović, Zavod; Munisa Softić-Kovačević, prof. (sekretar).**

Izdavač: Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđe Tuzlanskog kantona;
Općina Banovići

Za izdavača: Benjamin Bajrektarević
Štampa: »OFF-SET« Tuzla
Tiraž: 500 primjeraka

Tuzla – Banovići 2010.

SADRŽAJ

Obraćanje načelnika općine	3
Dir. Zavoda Benjamin Bajrektarević, „Aktivnosti Zavoda na zaštiti i korištenju kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa područja Banovića“	5
Doc. dr. Bego Omerčević, „Gradina Tulovići kao kulturno-historijski spomenik“	10
Edin Šaković, prof. „Prahistorija šire okoline Banovića: arheološka slika i etnokulturni kontekst“	16
Doc. dr. Edin Mutapčić, „Župa Dramešin u srednjem vijeku “	27
Doc. dr. Amira Hadžagić-Turbić, Zumreta Jamakosmanović, dipl. žurnalist, „Natpis Božićka Banovića kao medij i njegove jezične osobitosti“	37
Mr. sc. Rusmir Djedović, „Dovišta i kulturna mjesta na području Banovića“	43
Doc. dr. Edin Ramić, „Upravni status nahije Drametin (Dramešin) u osmanskom periodu“	48
Doc. dr. Izet Šabotić, „Izvori za historiju Banovića u Arhivu Tuzlanskog kantona“	56
Dr. sc. Omer Hamzić, „O političkim prilikama na području Banovića u periodu između dva svjetska rata“	67
Mina Kujović, savjetnik arhivist, „Prilog historiji izgradnje Banovića (1947-1951)“	78
Dževad Hodžić, dipl. ing. mašinstva, „Banovički Ćiro“	84
Prof. dr. Ibrahim Bušatlija, „Značaj istraživanja, zaštite i korištenja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa – primjer Banovići“	101
Prof. dr. Salih Kulenović, Edin Hadžimustafić, prof. „Steći na prostoru općine Banovići kao kulturno-historijsko naslijeđe“	103
Prof. dr. Refik Bulić, „Zamjena dugog jata u govoru naselja Repnik“	117
Munisa Kovačević, prof., „Pregled dosadašnjih historiografskih istraživanja kulturno-historijskog naslijeđa općine Banovića“	121
Mr. sc. Semir Ahmedbegović, „Neke karakteristike prirodno-geografskog naslijeđa općine Banovići“	135
Mr. sc. Fadila Kudumović, „Toponimi na prostoru općine Banovići“	149
Doc. dr. Adnan Jahić, „Stanje KPJ na području Banovića u prvim poslijeratnim godinama (1945-1949)“	158
Dr. sc. Omer Hamzić, „Neke naznake o ekonomskom i političkom značaju izgradnje pruge Brčko-Banovići“	170
Mr. sc. Safer Mušanović, „Starine naselja Seone“	180
Mr. sc. Rusmir Djedović, Munisa Kovačević, prof. „Softići iz Podgorja“	190
Idriz Alihodžić, prof., „Općina Banovići i dolina Krivaje – neke činjenice o vezama u prošlosti“	195
Mr. sc. Nihad Žunić, „O geološkom i rudarskom naslijeđu područja Banovića“	203
Almira Džanić, prof., „Orijentalizmi Banovića i okoline“	210
Mr.sc. Rusmir Djedović, Munisa Kovačević, prof., „Etno lokalitet u Mačkovcu“	217
Nuraga Softić, „Crtice iz kulturnog naslijeđa Banovića i okoline“	221
Mina Kujović, savjetnik arhivist, „Škola učenika u privredi – Rudnik Banovići (Prilog historiji školstva u Banovićima 1947-1957.)“	226
Munisa Kovačević, prof., „Ćiro kao industrijsko naslijeđe Banovića“	232
Senad Begović, prof., „Zidna dekoracija u Radničkom domu u Banovićima“	241
Munisa Kovačević, prof., „Dva arheološka predmeta pronađena kod Banovića	245
Zaključci naučnog skupa i saradnici	248

OBRAĆANJE NAČELNIKA OPĆINE

Veliko mi je zadovoljstvo da prisustvujem i otvorim ovaj značajan naučni skup, kakav naravno, do sada nije održan u Banovićima.

Želim da se zahvalim Zavodu za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, koji je prepoznao da ovdje ima neistraženih historijsko-kulturnih i prirodnih dobara naslijeđa i u tom smislu smo zajednički organizirali ovaj skup.

Posebno pozdravljam i selamim i želim dobar dan svim uvažanim profesorima i istraživačima čiji angažman i prisustvo ćemo znati ubuduće cijiniti.

Vi najvjerojatnije znate da su Banovići u principu diljem naše lijepe Bosne i Hercegovine poznati isključivo po tome što imaju velika nalazišta kvalitetnog uglja, da su industrijski jako osposobljen i jako osviješćeni. Banovići također, imaju jako dobru putanju daljeg industrijskog razvoja u smislu izgradnje termoelektrane i cementare što je već vrlo izvjesno i time se naravno ponosimo. Također, želim da naglasim da smo u našem projektu imali podršku svih relevantnih institucija, dakle Kantona i Federacije, kojima se ovim putem zahvaljujemo.

Dakle, grad i Općina Banovići se često u javnosti doživljavaju kao rudarsko-industriski kraj i područje izražene novije historije. Ali naravno nije tako, općina Banovići i ljudi u njoj imaju dugu i raznovrsnu historiju a samim tim i bogato naslijeđe.

Vjerojatno je ovakvoj percepciji Banovića kod šire javnosti, doprinijelo i nedovoljno stručno i naučno poznavanje kulturne historije, baštine, kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa ovog područja.

Naravno, mi u lokalnoj zajednici smo podržali nastojanja Zavoda u istraživanju i valorizovanju naslijeđa i evo danas kao dio tog dugoročnog projekta, Općina Banovići zajedno sa Zavodom za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, održava naučni skup na temu „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“.

Ovim skupom hoćemo da pokažemo da se Banovići otvaraju i u drugim segmentima, da se Banovići otvaraju i u razvoju kulture i turizm. Posebno

ističem važne projekte iz oblasti kulture i naslijeđa, tj. projekat uskotračne pruge i projekat muzeja rudarstva.

U svom južnom dijelu Banovići zaista imaju značajno i raznovrsno prirodno naslijeđe i stim u vezi velike turističke potencijale i naravno mi to želimo da iskoristimo. S druge strane mi sami do sada nismo svjesni značaja i bogastva našeg kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa i u ovom smislu, želimo to ovdje da promovišem. Naše naslijeđe u narednom periodu želimo da istražimo i u tome nam je Zavod do sada, a vjerujem i od sada dosta pomogao. Nadam se da ćemo zajedno biti u trajnom projektu ove vrste dok ne istražimo sve potencijale kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Banovića i okoline.

Želim još jedanput da pozdravim, sve ovdje prisutne istraživače naslijeđa općine Banovići, koji će svojim naučnim radom i izlaganjima na današnjem skupu, zasigurno puno doprinijeli boljem poznavanju područja Banovića.

Ja vas sve pozdravljam i selamim i želim da o našem gradu ponosite lijepe utiske i riječi.

Mr. sc. Bego Birparić

Benjamin Bajrektarević, prof., orjentalistike, direktor Zavoda

„Aktivnosti Zavoda na zaštiti i korištenju kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa područja Banovića 2009-2010. g.“

I AKTUALNA PROBLEMATIKA

Suvremeni društveni i ekonomski procesi su značajno devastirali i ugrozili kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe u svim segmentima.

Općina Banovići, nema dovoljno istraženo i valorizovano kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe (nepostoji elaborat, nije kategorisano naslijeđe, neuređena lista evidentiranih i potencijalnih dobara i naslijeđa...).

Trenutno je niz dobara i lokaliteta jako ugroženo.

Početak dugoročnog procesa istraživanja, evidentiranja, kategorisanje, zaštite, korištenja i obnove kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići bi trebalo započeti istraživanjem potencijalnih kulturno-historijskih i prirodnih dobara općine Banovići a zatim sa kvalitetnim naučnim skupom u Banovićima. Naučni skup održati u proljeće 2010. godine na okvirnu temu „Zaštita i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići“.

Nosilac svih ovih aktivnosti bi bila JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona u saradnji sa općinom Banovići.

Za naučni skup Zavod je dužan obezbijediti učešće istaknutih naučnih i stručnih učesnika sa odgovarajućim temama.

II RADNI ELABORAT

Tokom 2009. godine Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona je uz pomoć Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona izvršio preliminarno istraživanje potencijalnih kulturno-historijskih i prirodnih dobara općine Banovići.

Stručni tim Zavoda za ovo istraživanje su činili: dr. sc. Edin Mutapčić; dir. Zavoda Benjamin Bajrektarević, prof.; mr. sc. Rusmir Džedović; Munisa Softić-Kovačević, prof.

Nakon istraživanja (terenskog i kabinetskog) sačinjen je radni elaborat „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“.

III NAUČNI SKUP „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“

Obrazloženje:

Pored toga što je problematika zaštite i korištenja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa na području Tuzlanskog kantona nedovoljno istražena i valorizovana, činjenica je i da su pojedini dijelovi Kantona vrlo neujednačeno

istraženi i valorizovani. Takav primjer je i općina Banovići, koja je sa aspekta naslijeđa vrlo slabo istražena i nema urađen Elaborat o kulturno-historijskom i prirodnom naslijeđu. Navedeno je nepremostiva prepreka u bilo kakvoj kvalitetnoj zaštiti, korištenju i obnovi naslijeđa, kako ukupno, tako i u pojedinačnim slučajevima.

Naučni skup na temu „Zaštite i korištenja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići“, znatno bi doprineo kvalitetnom poznavanju i rekognosciranju terena općine u pogledu dobara naslijeđa. Istraživački rezultati i zaključci navedenog naučnog skupa mogu poslužiti kao osnova cjelovitog elaborata o naslijeđu općine Banovići i izradi posebne monografije općine Banovići. Također, navedeno može poslužiti i kao jedna od osnova planiranja razvoja lokalne zajednice i dokumentacija pri aplikaciji radi dobivanja sredstava pojedinih kulturno-historijskih i prirodnih dobara u projektima zaštite, korištenja i obnove.

Okvirni sadržaj problematike koja će se razmatrati na skupu:

1. Kulturno-historijski razvoj područja Banovića
2. Prahistorijski i antički arheološki lokaliteti i gradine
3. Srednjovjekovni arheološki lokaliteti, nekropole, crkvine...
4. Vjerski objekti: džamije, mektebi, crkve, mezarja, groblja....
5. Industrijsko, geološko i rudarsko naslijeđe
6. Stara željeznica („Čiro“) kao naslijeđe
7. Spomenici iz ratova 1941-1945. i 1992-1995. godine
8. Ostalo: graditeljsko, umjetničko, pisano, duhovno naslijeđe, jezik, toponimi, genealogija (rodoslovlja)...
9. Prirodno naslijeđe (pećine, vrhovi, izvori, reljefni oblici, šume, stabla, flora, geološko...)
10. Zaštićeni pejzaž Konjuh
11. Etnološko naslijeđe (običaji, predanja, nošnje, tradicionalna arhitektura, stari zanati...).

Učesnici

Na naučnom skupu učestvuje veliki broj istaknutih naučnih, stručnih i kulturnih radnika i istraživača. Navodimo slijedeće: Benjamin Bajrektarević, prof. orjentalistike, direktor Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla; Dr. sc. Bego Omerčević, docent, odsjek za historiju, Filozofski fakultet, Tuzla; Edin Šaković, prof., magistrant iliologije-arheologije, Filozofski fakultet, Sarajevo; Dr. sc. Edin Mutapčić, docent, Pravni fakultet, Tuzla; Dr. sc. Amira Turbić-Hadžagić, docent, odsjek za bosanski jezik i književnost, Filozofski fakultet, Tuzla; Zumreta Jamakosmanović, dipl. žurnalist, postdiplomac komunikologije, Filozofski fakultet, Tuzla; Mr. sc. Rusmir Djedović, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla; Dr. sc. Edin Ramić, Gimnazija, Brčko distrikt; Dr. sc. Izet Šabotić, direktor Arhiva Tuzlanskog kantona, Tuzla; Mina Kujović, arhivist- viši stručni savjetnik, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo; Dr. sc. Azem Kožar, profesor, odsjek za historiju, Filozofski fakultet, Tuzla; Dževad

Hodžić, dipl. ing. mašinstva, tehnički rukovodilac željezničkog transporta RMU Banovići; Anita Petrović, dipl. pravnik, asistent, Pravni fakultet, Tuzla; Dr. sc. Ibrahim Bušatlija, profesor, odsjek za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Sarajevo; Dr. sc. Salih Kulenović, profesor, odsjek za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Tuzla; Dr. sc. Refik Bulić, docent, odsjek za bosanski jezik i književnost, Filozofski fakultet, Tuzla; Edin Hadžimustafić, prof., asistent, odsjek za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Tuzla; Mr. sc. Semir Ahmetbegović, viši asistent, odsjek za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Tuzla; Mr. sc. Fadila Kudumović, viši asistent, odsjek za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Tuzla; Dr. sc. Adnan Jahić, docent, odsjek za historiju, Filozofski fakultet, Tuzla; Dr. sc. Omer Hamzić, Redakcija Gračaničkog Glasnika, Gračanica; Mr. sc. Safer Mušanović, RMU Banovići; Idriz Alihodžić, prof., pom. nač. općine Zavidovići; Mr. sc. Nihad Žunić, RMU Banovići; Munisa Softić-Kovačević, prof., saradnik za historijsko naslijeđe, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla

Također, na ovaj skup su bili pozvani da učestvuju svi oni koji se bave proučavanjem baštine, kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići. Naprimjer: prestavnici ministarstava za prostorno uređenje i zaštitu okolice; poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva; obrazovanja nauke, kulture i sporta. Zatim, predstavnici srodnih institucija kao što su: Državna komisija za nacionalne spomenike BiH; Federalni i kantonalni Zavodi za zaštitu naslijeđa; Univerzitet Tuzla; Muzej istočne Bosne Tuzla; Arhiv TK. Zatim: predstavnici općine Banovića, Rudnika Banovići...

Organizatori ovo naučnog skupa su bili Općina Banovići i Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona a organizacioni odbor su činili: doc. dr. Edin Mutapčić (predsjednik), mr. sc. Rusmir Djedović, direktor Zavoda Benjamin Bajrektarević, načelnik općine Banovići mr. sc. Bego Birparić; pomoćnik načelnika za društvene djelatnosti Fuad Brigić; Munisa Softić-Kovačević (sekretar).

Program skupa

Program naučnog skupa „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“, koji se održava, 15. (četvrtak), 04. (april), 2010. godine u prostorijama Radničkog doma u Banovićima je slijedeći:

Otvaranje skupa je u 12 sati obraćanjem organizatora i gostiju a zatim je prva sesija (moderator Anita Petrović, Univerzitet Tuzla), sa slijedećim učesnicima i temama: Dir. Zavoda Benjamin Bajrektarević, „Aktivnosti Zavoda na zaštiti i korištenju kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa područja Banovića“; Doc. dr. Bego Omerčević, „Gradina Tulovići kao kulturno-historijski spomenik“; Edin Šaković, prof., „Arheološka slika šire okoline Banovića.“; Doc. dr. Edin Mutapčić, „Banovići i okolina u srednjem vijeku“; Doc. dr. Amira Hadžagić-Turbić, Zumreta Jamakosmanović, dipl. žurnalist, „Natpis Božićka Banovića kao medij i njegove jezične osobitosti“; Mr. sc. Rusmir Djedović, „Dovišta i kulturna mjesta na području Banovića“; Dr. sc. Edin Ramić, „Nahija Dramešin u osmanskom periodu“; Dr. sc. Izet Šabotić, „Historijski izvori za proučavanje prošlosti Banovića“; Dr. sc. Omer Hamzić, „Političke prilike na opštini Banovići sreza Tuzle dvadesetih godina 20 stoljeća“; Mina Kujović, „Prilog historiji izgradnje Banovića (1947-1951)“; Prof. dr. Azem Kožar, „Problematika valorizacije kulturnog naslijeđa“; Dževad Hodžić, dipl. ing. mašinstva, „Banovički Čiro“

Druga sesija (moderator Benjamin Bajrektarević, dir. Zavoda): Prof. dr. emeritus Ibrahim Bušatlija, „Značaj istraživanja, zaštite i korištenja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa“; Prof. dr. Salih Kulenović, Edin Hadžimustafić, prof. „Stećci Banovića i okoline kao kulturno-historijsko naslijeđe“; Doc. dr. Refik Bulić, „Zamjena dugog jata u govoru naselja Repnik“; Munisa Softić-Kovačević, prof., „Pregled dosadašnjih historiografskih istraživanja kulturno-historijskog naslijeđa općine Banovića“; Mr. sc. Semir Ahmedbegović, „Neke karakteristike prirodno-geografskog naslijeđa područja Banovića“; Mr. sc. Fadila Kudumović, „Toponimi na prostoru općine Banovići“; Doc. dr. Adnan Jahić, „Stanje u općinskom komitetu KP Banovići uoči Rezolucije Informbiroa 1949. godine“; Dr. sc. Omer Hamzić, „Izgradnja pruge Brčko-Banovići 1947. godine“; Mr. sc. Safer Mušanović, „Starine naselja Seone“; Idriz Alihodžić, prof. „Historijska baština područja Krivaje“; Mr. sc. Nihad Žunić, „Geološko i rudarsko naslijeđe područja Banovića, nakon čega je uslijedila diskusija i zaključenje skupa.

IV ZBORNIK RADOVA

Nakon prikupljanja završenih priloga sa naučnog skupa u organizaciji Zavoda bi se izdala posebna publikacija - zbornik radova pod nazivom „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“.

Ovaj zbornik radova bi sadržavao oko trideset stručnih i naučnih radova sa odgovarajućim pratećim prilogima.

V IZRADA ELABORATA

Istraživački rezultati i zaključci navedenog naučnog skupa kao i stručno-naučni tekstovi koji će biti objavljeni u zborniku radova, poslužiti će kao jedna od osnova izrade cjelovitog elaborata pod nazivom „Kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići“.

Pored toga u organizaciji Zavoda izvršit će se detaljno istraživanje na terenu, prikupljanje dokumentacije, analiza i sinteza kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići.

Nakon toga slijedi izrada tekstualnog i grafičkog dijela Elaborata „Kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići“.

Na kraju je štampanje i prezentacija elaborata koji može poslužiti i primjeniti se za potrebe planiranja i razvoja lokalne zajednice kao i aplikacija pojedinih kulturno-historijskih i prirodnih dobara u projektima zaštite, korištenja i obnove.

VI IZRADA MONOGRAFIJE

Nakon svih navedenih istraživanja i aktivnosti, prikupljene dokumentacije i urađenog Elaborata, mali je korak do pripreme i štampanja odgovarajuće monografije-fotomonografije o kulturno-historijskom razvoju općine Banovića.

Gradina u Tulovićima kao kulturno-historijski spomenik

Gradina u selu Tulovići kod Banovića predstavlja do danas jedini istražen i u nauci evidentiran arheološki lokalitet sa područja općine Banovići. S obzirom da su na lokalitetu pronađeni materijalni tragovi iz različitih epoha, to se u suštini može govoriti o višeslojnom nalazištu. Arheološka iskopavanja na Gradini su izvedena 1970-tih godina, pod rukovodstvom Milice Kosorić, kustosa-arheologa Muzeja istočne Bosne iz Tuzle.¹ S obzirom da su se ti radovi odvijali u okviru istraživačkog projekta utvrđivanja i evidentiranja predhistorijskih naselja u dolini Spreče, to su i sondažni radovi na Gradini prvenstveno bili usmjereni na predhistorijske slojeve. No, s obzirom da su tu konstatovani i evidentni ostaci iz razdoblja srednjeg vijeka, jasno je da ovaj lokalitet zahtijeva dalje istraživačke radove. S obzirom da je riječ o izuzetno značajnom nalazištu, potrebno mu je obezbijediti i odgovarajući stepen zaštite, a imajući u vidu da se nalazi nedaleko od centra Banovića (oko 5 km), na pristupačnom položaju, postoje sve mogućnosti za izradu programa promocije i korištenja, prije svega u turističke i edukativne svrhe.

U ovom priopćenju, osvrnut ćemo se na kulturno-historijski značaj tog lokaliteta u svim njegovim aspektima: kao prahistorijske gradine, odnosno sjedišta nekog od prahisto-rijskih etničkih grupa, zatim srednjovjekovnog utvrđenja (mogućeg središta župe Dramešin), konačno – i svojevrsnog spomenika jednog burnog razdoblja i jednog izuzetno značajnog događaja iz perioda osmanske uprave.

Položaj gradine i fizički opis lokaliteta

Gradina u selu Tulovići, oko 5 km sjeverozapadno od Banovića, predstavlja istaknuto uzvišenje koje dominira širom okolinom. Uzvišenje se u narodu naziva Vis ili Gradina. Pristup uzvišenju je nešto lakši sa sjeverne strane, dok su ostale padine strme i poprilično ih je teško savladati. Sam vrh uzvišenja, na kome je bilo smješteno prahistorijsko i srednjovjekovno naselje, približno je elipsastog oblika i na njemu se zapažaju dva zaravnjena platoa, terasasto raspoređena, sa neznatnom međusobnom visinskom razlikom. Ivice gornjeg platoa su nešto uzvišenije u odnosu na donji plato. Njihova ukupna dimenzija iznosi oko 50 x 25 metara. Na ivicama oba platoa se zapažaju ostaci fortifikacijskih struktura. Uglavnom se radi o suhozidu, koji je prahistorijske starosti, ali se zapažaju i temelji zida građenog od lomljenog kamena vezanog krečnim malterom. Na površini platoa se opaža nekoliko nepravilno raspoređenih gomila kamena, te jedno udubljenje u zemlji.²

---

¹ M. Kosorić, *Praistorijska naselja u dolini Spreče*, Članci i grada za kulturnu istoriju istočne Bosne, XIII, Tuzla 1980, str. 43.

² B. Omerčević, *Arheološki lokaliteti na području općine Banovići*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Tuzli, 2, Tuzla 2003.

Gradina u Tulovićima kao prahistorijsko naselje

Kao što je spomenuto, arheološki lokalitet Gradina u Tulovićima predstavlja do danas jedini u nauci evidentiran predhistorijski nalaz zabilježen na području općine Banovići, što mu daje poseban značaj u kulturno-historijskom smislu. Lokalitet predstavlja karakterističan primjer prahistorijskih gradinskih naselja, koja se javljaju u razdoblju metalnog doba, u vrijeme kada je mirni život neolitskih zemljoradničkih zajednica prekinut uzastopnim invazijama ratničkih skupina stočara sa istočnoevropskih stepa. Od tada se naselja pretežno podižu na istaknutim i dominantnim uzvišenjima, pogodnim za odbranu, te se dodatno utvrđuju suhozidom i palisadama.³

Arheološkim istraživanjima iz 1970-tih, na Gradini u Tulovićima je prikupljen i analiziran značajan keramički materijal, koji je omogućio povezivanje ovog naselja sa nekim susjednim, bolje ispitanim nalazištima iz sličnog perioda. Ustanovljeno je da se najbliže analogije keramika sa gradine u Tulovićima pokazuje sa materijalom poznatih gradinskih naselja Pivnica kod Odžaka, Vis u Modranu kod Dervente, Kekića Glavica kod Bosanske krupe, ali i Velike Gradine u Varvari kod Prozora. U oblicima posuda, najveće sličnosti se uočavaju sa gradinskim naseljem Vuknić u Gračanici. Pronađeni materijal, dakle, datira iz perioda kasnog bronzanog doba, otprilike sa prijelaza iz II. u I. milenij stare ere. Tada su širi prostori sjeveroistočne Bosne ulazili u kulturni kompleks polja sa urnama.

Nije poznato da li je lokalitet Gradine bio nastanjen u kasnijem razdoblju, odnosno željeznom dobu, sve do dolaska Rimljana. Za sada nema nikakvih materijalnih tragova i potvrda za to. Međutim, pošto je lokalitet tek djelimično istražen, ta se mogućnost ne smije u potpunosti isključiti. Treba spomenuti da su neki pronađeni ulomci keramike atipični, prema tome i hronološki i kulturno neodređivi.⁴

Gradina u Tulovićima kao srednjovjekovno utvrđenje

Konkretni materijalni tragovi ukazuju da je lokalitet nekadašnje prahistorijske gradine u Tulovićima bio naseljen i u razdoblju srednjeg vijeka, odnosno srednjovjekovne bosanske države. To su, u prvom redu, ulomci srednjovjekovne keramike, pronađeni prilikom arheoloških istraživanja.⁵ Osim toga, uočavaju se temelji zidova od lomljenog kamena koji je bio vezan krečnim malterom, po svojim osobinama svakako srednjovjekovne starosti.

Ovi ostaci srednjovjekovnih fortifikacija su potpuno neistraženi i svakako bi prioritet u istraživačkom smislu predstavljalo iskopavanje i utvrđivanje njihovog obima, dužine i pravca pružanja, što bi otkrilo i obrise srednjovjekovnog utvrđenja. Bliži podaci o ovoj srednjovjekovnoj utvrdi bi bili od posebnog značaja, kako za lokalnu kulturnu historiju Banovića, tako i šire.

---

³ B. Omerčević – E. Šaković, *Prahistorijske gradine na području Tuzlanskog kantona*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Tuzli, 9, Tuzla 2010., 64-65.

⁴ M. Kosorić, isto.

⁵ Isto.

Grad Banovići se, kao malo koji od gradova u Bosni i Hercegovini, može pohvaliti svojim srednjovjekovnim porijeklom, jasno dokazanim i potvrđenim. Današnji moderni grad Banovići dobio je ime po istoimenom selu, a samo selo je nazvano po gentilnom imenu *Banović*, koje je pripadalo lokalnoj vlastelinskoj porodici.⁶ U Banovići-Selu se i danas nalazi stećak jednog od istaknutijih članova te porodice, Božićka Banovića.⁷ U natpisu na ovom stećku se spominje "*plemenita zemlja Dramešin*", svakako srednjovjekovna župa koja je pripadala Božićkovojoj porodici.

Centar te župe je vjerovatno bio upravo onaj utvrđeni grad čiji su ostaci ustanovljeni na lokalitetu Gradina u selu Tulovići. Zbog toga bi detaljniji podaci o ovom srednjovjekovnom utvrđenju bili od posebnog značaja za banovićki kraj, jer taj grad je predstavljao vjerovatno najstarije začetke urbanog načina života na ovom prostoru. Osim toga, lokalitet je od značaja i u puno širim geografskim okvirima. Na prostranom okolnom području malo je poznatih, u izvorima spomenutih srednjovjekovnih gradova. Najbliži su Kušlat u Birču, Zvornik, Olovo, zatim Maglaj, Doboje, Soko i Srebrenik, kao i Teočak, daleko na sjeveroistoku. Pored toga, tu je još nekoliko lokaliteta na kojima su arheološki utvrđeni ostaci utvrđenja srednjovjekovne starosti, ali malo je toga ostalo sačuvano.

Lokalitet Gradina u osmanskome razdoblju

Kao što je iz historijskih izvora poznato, u vrijeme političkog sloma srednjovjekovne bosanske države, u osmanske ruke je palo preko tri stotine utvrđenih gradova. Tek manji dio njih su pretvoreni u vojne utvrde, zadržavši svoju stratešku ulogu, dok je većina ili porušena, ili prepuštena zubu vremena. Među njima je svakako bio i srednjovjekovni grad na lokalitetu Gradine u Tulovićima, s obzirom da se ne spominje u izvorima iz prvog stoljeća osmanske uprave.⁸

Za period osvajanja je, inače, vezana jedna legenda koja se i danas često čuje među okolnim stanovništvom, a i autor ovog priopćenja ju je imao priliku zabilježiti u proljeće 2002. godine od 80-godišnjeg Osmana Šahbazovića, čija se kuća nalazi na padinama samog lokaliteta, kao i od Muje Demirovića, mještana Tulovića. Legenda kaže da je na brdu Vis ili Gradina u predosmansko doba stajao grad, koji je imao i svoj vodovod, doveden drvenim čunkovima iz sela Pribitkovići. Dalje se kaže kako je taj vodovod puno pomogao braniteljima utvrde, koji su dugo odolijevali osmanskim napadačima, sve dok neka starica nije Osmanlijama dala savjet kako da tome "doskoče". Ona ih je posavjetovala da jednom konju uskrate vodu za tri dana, te da ga potom puste u polje i on će im otkriti vodovod. I zaista, kada su tako postupili, konj je potrčao poljem i na jednom mjestu stao i zagrebao nogom tlo. Osmanlije su na tome mjestu zakopali, otlrili cijevi s vodom i presjekli ih, a nedostatak vode je ubrzo branitelje prisililo na predaju.

⁶ R. Djedović, *Srednjovjekovne feudalne familije iz okoline Gračanice*, Gračanički glasnik, god. I, br. 2, Gračanica 1996., str. 11; up. V. Skarić, *Stara bosanska vlastela u današnjoj toponomastici*, Glasnik Geografskog društva, sv. 7-8, Beograd 1922., str. 130.

⁷ Š. Bešliagić, *Stećci – kataloško-topografski pregled*, Sarajevo 1978., str. 207.

⁸ A. Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo 1975., str. 27 i dalje.

Ova legenda, sama po sebi, nema gotovo nikakvu historijsku vrijednost jer se čuje u mnogim krajevima naše zemlje, u selima i mjestima gdje se nalaze ruševine srednjovjekovnih gradova. Ona se, međutim, svakako može iskoristiti u popularizaciji ovog lokaliteta, pogotovu ukoliko se on nekada bude iskorištavao u turističke i edukativne svrhe. Inače, nju je, u neznatno drugačijoj verziji, zabilježio prije nekih pola stoljeća i Ambrozije Benković, katolički svećenik iz Lukavca, koji je prikupljao podatke o prošlosti tuzlanske regije.⁹ Tada je, u razgovoru sa starim imamom Ramom Brigićem i njegovim rođakom Mujom, te još nekoliko ljudi iz sela, zabilježio još dosta starih predanja o ovom lokalitetu – da se grad ranije zvao Tulić-grad, da su u Draganji i u Banovići-Selu bila i neka stara "crkvišta", da je od Banovića do Tulovića vodio kaldrmisani put, itd.¹⁰

Oko Gradine u Tuloviću evidentirano je nekoliko starih mezarja, a za jedno od njih (između Gradine i Draganje) se kazuje da su tu pokopani osmanski vojnici poginuli pri zauzimanju grada. Predanje je autor čuo od ranije navedenih kazivača, a zabilježio ga je i Benković, koji posebno ističe "*jedan ogroman grob [koji] od nišana čelo glave do onoga niže nogu ima tri i po metra*".¹¹ Slična legenda se čuje i oko drugih srednjovjekovnih gradova, npr. u Srebreniku (mezarje Šehovina), u Vranduku itd., pa ni njemu ne treba davati ikakvu historijsku vrijednost. Najvjerovatnije se radi o jednom od najstarijih mezarja u okolini, iz prvog stoljeća osmanske uprave. Kasnija narodna predaja je često takva groblja nazivala šehidskim, svatovskim i sl.

Međutim, lokalitet Gradine u Tulovićima je vezan za jedan značajan događaj iz XVIII. stoljeća, koji još i danas živi u narodnom sjećanju. Radi se, naime, o poznatim seljačkim bunama muslimanskog bošnjačkog stanovništva sa područja Gornje Spreče 1747., 1748. i 1750. godine, uključujući i kasnije nemire. Pobunili su se uglavnom siromašniji slojevi stanovništva, težaci iz sela sa šireg područja Gornje Spreče, odnosno Tuzlanskog kadiluka. Njima su se pridružili i neki posjednici, a zabilježeno je da je jedan od agitatora i podstrekača na pobunu bio i imam Džindijske džamije u Tuzli Mula Osman. Uzroci tih pobuna su bili višestruki. Uglavnom su to brojni i visoki porezi i nameti, koje stanovništvo (osirmašeno u dugotrajnim periodima ratovanja u prvoj polovini XVIII. stoljeća) nije moglo podmiriti, zatim zloupotrebe u njihovom ubiranju, nasilje i korumpiranost predstavnika vlasti, itd.¹²

Pobune muslimanskog seoskog stanovništva polovinom XVIII. stoljeća predstavljaju izuzetno značajnu temu u cjelokupnoj historiji Bosne i Hercegovine i bošnjačkog naroda, koja ipak nije na zadovoljavajući način valorizirana, čak ni u socijalističkom periodu, kada su teme poput klasnih sukoba dominirale historiografijom. Zanimljivo je spomenuti da su ti događaji poslužili kao inspiracija

---

⁹ A. Benković, *Tuzlansko područje negda i sada*, Županja-Đakovo, 1971, str. 98-100.

¹⁰ Isto, str. 95-96 i 99-102.

¹¹ Isto, str. 99.

¹² Opširnije o tome: F. Spaho, *Pobune u Tuzlanskom srezu polovicom osamnaestog vijeka*, Glasnik Zemaljskog muzeja, XLV, sv. 2, Sarajevo 1933., str. 71-75. Originalne dokumente koji se tiču pobune objavio je prof. Š. Hodžić, *Stari turski dokumenti sa tuzlanskog područja*, u Člancima i građi za kulturnu istoriju istočne Bosne, I, 1949., str. 47-84.

našem poznatom književniku Dervišu Sušiću, koji ih je književno obradio i uobličio u pripovjete "Seljačka jadikovka", iz zbirke "Pobune". Sušić je, možda, ovom pričom nastojao ukazati na te značajne događaje široj javnosti, jer je vjerovatno i sam bio svjestan da su pobune nižih slojeva bošnjačkog muslimanskog stanovništva tokom perioda osmanske uprave iz nekog razloga prešućivane i da nije im posvećivana odgovarajuća pažnja, iako su pojedini historičari ukazivali na nju. Umjesto toga, klasnim sukobima se često dodavala vjerska, odnosno etnička obojenost, pri čemu su pravoslavci i katolici predstavljani kao potlačena raja, a muslimani kao feudalski i tlačitelji. Iza takvih, tobože marksističkih pristupa krio se velikosrpski i velikohrvatski nacionalizam i šovinizam.

Sve to ukazuje da je fenomen bošnjačko-muslimanskih pobuna iz polovine XVIII. stoljeća, u kojima je i banovičko područje imalo značajnu ulogu, tema kojoj bi u savremenoj bošnjačkoj historiografiji trebalo posvetiti punu pažnju. Svojevrsan materijalni spomenik tim događajima predstavlja i naša Gradina u Tulovićima. Naime, jedan od razloga pobune je bila gradnja nove tvrđave u Tuzli, kom prilikom je na stanovnike sela tuzlanskog kadiluka razrezan i novčani porez, ali i kuluk (prisilni rad), koji su morali ispuniti dovlačeći brojna kola kamena u Tuzlu.¹³ U takvim prilikama, lokalitet stare prahistorijske gradine i srednjovjekovnog utvrđenog grada u Tulovićima je poslužio kao priručni kamenolom, odakle su ogromne količine kamena odvučene u Tuzlu. Ostalo je to u narodnom sjećanju sve do današnjih dana, što je autor ovog priloga zabilježio i od spomenutog kazivača Osmana Šahbazovića.

Inače, spomenuti kazivač je upamtio kada su ostaci zidova na Gradini bili visoki i preko jednog metra. Nameće se zaključak da su te ruševine sve do polovine XVIII. vijeka bile prilično impozantne. Ono što je preostalo, uglavnom je porušeno tokom XX. stoljeća, kada se u okolini umjesto tradicionalnih kuća od drveta i zemlje počinju graditi objekti od čvršćeg materijala. Danas se, kao što je rečeno, tragovi zidova na lokalitetu zapažaju tek u temeljima.

Ugroženost i pitanje zaštite lokaliteta

Gradina u Tulovićima danas nije neposredno niti u znatnijoj mjeri ugrožena, u smislu trajnih većih oštećenja i uništenja lokaliteta. Istina, šira okolina je okolina ugrožena površinskom eksploatacijom uglja. Zbog nepostojanja odgovarajućih zakonskih okvira, ali i uopće lošeg stanja u kojem se nalazi arheološka struka i oblast zaštite kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa u Bosni i Hercegovini, širenje rudarskih kopova, građevinskih i urbanih zona i sl. ne prate i odgovarajući zaštitno-istraživački zahvati, pri čemu najveći dio pokretnog i nepokretnog nasljeđa biva trajno uništen.

Površinski kop rudnika se Gradini u Tulovićima približio na oko 650 m na istoku i na oko 1 km sa zapada, ali za sada sam lokalitet nije u opasnosti. Nešto veći stepen ugroženosti predstavlja izgradnja privatnih stambenih i gospodarskih objekata oko uzvišenja Gradine, posebno sa sjeverne, pristupne strane – gdje

---

¹³ Š. Hodžić, isto, str. 69-73.

padine nisu tako strme. Prilikom obrade zemlje, često se iskopavaju ulomci keramike, a bilo je i metalnih nalaza – što su nam potvrdili kazivači na terenu. Mještani, međutim, ne poklanjaju tome naročitu pažnju, pa svi ti nalazi bivaju izgubljeni ili uništeni. U novije vrijeme, bilo je i nekih pokušaja samoinicijativnog iskopavanja na lokalitetu – vjerovatno pod uticajem pseudoarheološke histerije u Visokom. Takve neodgovorne akcije, koje se inače zakonski tretiraju kao krivično djelo, predstavljaju u ovom trenutku najveću opasnost po lokalitet, kratkoročno gledano. U nekom dugoročnom pogledu, pak, potencijalnu opasnost predstavlja širenje površinskih kopova rudnika.

Imajući u vidu važnost ovog višeslojnog lokaliteta za kulturnu historiju Banovića, ali i šire okoline, odnosno Tuzlanskog kantona uopće, te uzevši u obzir ugroženost koja nije zanemarljiva – nameće se zaključak da je lokalitetu potreban određen stepen zakonske zaštite. U najboljem slučaju, ovaj lokalitet zaslužuje da se nađe na listi nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine. Stoga se ovom prilikom upućuje sugestija Zavodu za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, da u saradnji sa općinom Banovići prikupi potrebnu dokumentaciju i kandiduje Gradinu u Tulovićima kod Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Proglašenjem spomenutog lokaliteta za nacionalni spomenik bio bi mu osiguran najveći stepen zaštite koji trenutno postoji u našoj zemlji. S obzirom na značaj koji ovaj lokalitet ima, on to svakako zaslužuje.

Okolina današnjih Banovića na topografskoj karti sa kraja 19. Stoljeća

Edin Šaković, prof.

Prahistorija šire okoline Banovića: arheološka slika i etnokulturni kontekst

Sažetak: U ovom prilogu se prezentira arheološka slika šire okoline Banovića, s naglaskom na prahistorijske lokalitete, te se razmatraju pitanja vezana za njihovo hronološko i kulturno određenje. Na užem području Banovića, otkriveno je i djelomično istraženo svega jedno prahistorijsko nalazište (gradina u Tulovićima), ali je na širem području ustanovljen veći broj ostalih lokaliteta, čije poznavanje omogućava djelomičnu rekonstrukciju etničkog i kulturnog razvoja na ovome prostoru u prahistoriji.

Abstract: This paper presents the archaeological survey of the wider surrounding of Banovići, with an emphasis on prehistoric sites, and discusses issues related to their chronological and cultural determination. In the near surrounding, only one prehistoric site was discovered and partially explored (the hillfort Tulovići), but in the wider area many other localities were discovered, which allows a partial reconstruction of ethnic and cultural development in this area in prehistoric period.

Ključne riječi: Banovići, Spreča, Krivaja, arheološka nalazišta, gradine, prometnice, kasno brončano doba, grupa Vis-Pivnica.

Key words: Banovići, Spreča, Krivaja, Archaeological sites, hillforts, roads, Late Bronze Age, Vis-Pivnica cultural group

Prostor današnje općine Banovići, kao i susjedni krajevi koji mu gravitiraju, u arheološkom pogledu su vrlo slabo istraženi. Na užem području Banovića, iskopavanja su vršena na svega jednom lokalitetu: gradini u selu Tulovići, 1975. godine. Arheološka rekognosciranja u ovim krajevima su gotovo izostala, uprkos činjenici da prostor znatnog dijela općine Banovići predstavlja zonu širenja rudokopa, odnosno površinskih kopova rudnika uglja, kojima bi trebala da prethode arheološka ispitivanja terena, te eventualna zaštitna iskopavanja. Za sada se, u tom pogledu, može tek spomenuti amaterski rad Ambrozija Benkovića (1890.-1970.), katoličkog svećenika i župnika iz Lukavca, koji je u više navrata, tokom 1950-tih i 1960-tih godina, obilazio područje Banovića, prikupljajući podatke o raznim starinama i bilježeći narodna predanja (BENKOVIĆ, 1971: 90-109). Benkovića je prije svega interesirala povijest katoličanstva i vjerskih prilika na prostorima sjeveroistočne Bosne, pa je tako najviše pažnje poklanjao srednjovjekovnim nalazištima i spomenicima. No, pored toga, zabilježio je i brojne podatke o lokalitetima koji se mogu vezati za starija, prahistorijska i antička razdoblja, tako da njegovo djelo (inače nedovršeno i posthumno objavljeno) predstavlja koristan doprinos arheološkoj topografiji sjeveroistočne Bosne.

Što se šireg prostora tiče, područje Spreče je nešto bolje ispitano. Prvi nalazi ovdje potječu još s kraja XIX. stoljeća, kada su otkrivene i djelomično ispitane prahistorijske gradine iz okoline Kalesije (RADIMSKÝ, 1893: 483-484; FIALA, 1893: 152-153), te objavljena jedna ostava iz Donje Lohinje kod Gračanice (TRUHELKA, 1907: 61-62). Istražujući najstariju povijest rudarstva u Bosni i Hercegovini, sarajevski arheolog Vejsil Ćurčić je dao niz korisnih podataka o arheološkim lokalitetima u užoj i široj okolini Tuzle; između ostalih, on spominje i gradinu u Tulovićima i nalaz fragmenta oštrice brončanog mača "u gori povrh sela Pridražića" (ĆURČIĆ, 1908: 78). Nakon Drugog svjetskog rata, uslijedila su obimnija istraživanja, a objavljeni su i brojni slučajni nalazi, od kojih ovdje posebno treba spomenuti ostavu Lukavac, otkrivenu ranih 1950-tih u selu Bokavić (u blizini klisure u kojoj je izgrađena brana jezera Modrac). Ostavu je obradio i objavio Borivoj Čović iz Zemaljskog muzeja u Sarajevu (ČOVIĆ, 1955: 91-102). Par godina kasnije, otkrivene su, obrađene i objavljene i dvije ostave iz okoline Gračanice, kao i metalni objekti iz doline riječice Soline (JOVANOVIĆ, 1957: 245-249; 1958: 23-35). Istraženo je i neolitsko naselje na području Donje Tuzle (PUŠ, 1957: 85-102), brončanodobna nekropola u Gornjoj Orahovici kod Gračanice (ČOVIĆ, 1958: 77-96), te započeto višegodišnje sistematsko iskopavanje velikog neolitskog naselja u Gornjoj Tuzli (ČOVIĆ, 1961: 79-139).

Sredinom 1970-tih godina, u okviru istraživačkog projekta "*Praistorijska naselja u dolini Spreče*" Muzeja istočne Bosne iz Tuzle, iskopavanja su vršena na gradini u Tulovićima, zatim na gradini Stupari kod Lukavca, otvorenim naseljima Korića Han i Lug, te gradini Vuknić kod Gračanice, itd. (KOSORIĆ, 1980: 103-116). Rekognosciranjima i probnim sondiranjima na još nekim lokalitetima na širem području sliva rijeke Spreče (ALBiH, II, 105-109), dodatno je upotpunjena arheološka topografija ovoga kraja.

Što se tiče doline rijeke Krivaje – posebno njezinog srednjeg toka, koji se neposredno veže s banovićkim krajem – veći istraživački poduhvati su skoro potpuno izostali. Krajem XIX. stoljeća, Tomo Dragičević, zapovjednik žandarmerije u Žepču i saradnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, spasio je nekoliko predmeta iz veće ostave iz kasnog brončanog doba, otkrivene na lokalitetu Lučica u selu Hrge, te prikupio nekoliko pojedinačnih nalaza sa šireg prostora Krivaje (DRAGIČEVIĆ, 1897: 479-481). Ostali lokaliteti, u prvom redu četiri prahistorijske gradine, ustanovljeni su terenskim rekognosciranjima i prikupljanjem površinskih nalaza keramike, od strane Branka Belića, arheologa Zavičajnog muzeja u Doboju (ALBiH, II, 118).

Sve u svemu, trenutno stanje istraženosti i raspoloživi podaci ne nude mnogo, ali ukoliko se uzme u obzir arheološka topografija šireg okolnog područja, te geografske karakteristike terena i prirodnog okruženja, moguće je osvijetliti neke osnovne obrise najranije prošlosti i onih užih prostora ovoga kraja na kojima nisu vršena serioznija arheološka ispitivanja, poput današnje općine Banovići.

Prostor današnje općine Banovići zahvaća krajeve na kontaktu planinskih masiva Ozrena i Konjuha, odnosno područje između doline Krivaje i doline

Spreče. Radi se, dakle, o pretežno brdsko-kotlinskom i planinskom području, sa nešto manje pogodnim prirodnim uvjetima za naseljavanje u odnosu na prostrane i pitomije župske krajeve u dolini Spreče: ovdje je šumski pokrivač gušći, tlo oskudnije, padine strmije i klima nešto hladnija. Međutim, okolina Banovića je imala značajan geoprometni i komunikacijski značaj u starim vremenima, jer su tim prostorom vodili prirodni putevi koji su povezivali široku i plodnu dolinu Spreče sa krivajskom kotlinom – iz koje se, pak, preko planinskih prijevoja i kotlina bila stizalo sve do u srednju Bosnu.

Najizrazitiji putni pravac koji je vezao područje Spreče sa Krivajom predstavlja dolina rijeke Turije, te njene lijeve pritoke Seone, koja je manjim prijevojem povezana sa dolinom Kamenice, desne pritoke Krivaje. Na prometni značaj ovog prirodnog pravca ukazuju i neki još uvijek neispitani lokaliteti. Jedan od njih je Gradina iznad Strojne (istočno od Orahovice i južno od Donjih Jaruška). Radi se o dominantnom uzvišenju (k. 473), dosta strmih padina, kojeg sa istočne i južne strane okružuje riječica Strojna, desna pritoka Turije. Lokalitet Gradina postoji i na području Lozne, u izvorišnom dijelu riječice Seone, između Pejanovića i Husagića, odnosno u neposrednoj blizini vododjelnice između slivova Spreče i Krivaje (tj. Seone i Kamenice).

Dalje je spomenuti pravac vodio dolinom Kamenice, preko područja Hrga, gdje je izlazio u samu dolinu Krivaje. Upravo tu, na njivi Lučica, blizu same rijeke, jedan je mještanan pretkraj osmanske vlasti izorao bogatu ostavu predmeta iz kasnog brončanog doba – navodno čitavih 12 oka (oko 15 kg). Najveći dio toga je raznesen od okolnog stanovništva. Tek 1896., Tomo Dragičević je spasio tri preostala predmeta – jednu masivnu brončanu grivnu, ukrašenu linearnim ornamentom, zatim brončano listoliko koplje i jedan kelt (DRAGIČEVIĆ, 1897: 479-480). Na osnovu tih skromnih nalaza, teško je odrediti karakter ostave, iako nije isključeno da se radi o skrivenom blagu nekog putujućeg trgovca, kao što je to slučaj sa ostavom pronađenom u Bokavićima kod Lukavca, za koju – na osnovu brojnih polomljenih i oštećenih predmeta, te komada sirove, neobrađene bronce – znamo da predstavlja nekadašnje vlasništvo nekog putujućeg zanatlje i metalurga (ČOVIĆ, 1955: 99), kakvi su se krajem brončanog doba kretali širom Europe, pa tako i ovim našim prostorima. Oni su se koristili prirodnim komunikacijskim pravcima – poput ovog spomenutog, ali vjerovatno i stazama koje su vodile grebenima uzvišenja i preko planinskih prijevoja.

Što se naseobinske slike u široj okolini Banovića tiče, ona je dosta slabo poznata, zahvaljujući, kako smo vidjeli, slaboj arheološkoj ispitivosti. U prostoru koji gravitira prema Krivaji, arheološki su utvrđene dvije prahistorijske gradine. Jedna od njih se nalazi na lokalitetu Gradić, iznad naselja Vukovina, odnosno zaseoka Šiktar, u pravcu Pribitkovića. Gradina je smještena na dominantnom brežuljku strmih padina s ovećim izduženim i zaravnjenim platoom. Na pristupačnoj, južnoj strani, nalazi se usjek i limitni tumul (ALBiH, II, 118). Druga gradina se nalazi na strmom uzvišenju u blizini naselja Čatići, iznad lijeve obale rijeke Ribnice, odnosno iznad mjesta gdje ona prima desnu pritoku Željovu. Ukupna dužina prostora na kome su konstatirani površinski nalazi keramike iznosi

oko 200 metara i podijeljena je u tri stepenasto raspoređena platoa. Na gradini dosad nisu vršena arheološka iskopavanja. Prema nekim informacijama s terena (koje je autoru ovog priloga usmeno saopćio dr. sc. Bego Omerčević, profesor Filozofskog fakulteta u Tuzli), prilikom rada u kamenolomu na susjednom brdu, u neposrednoj blizini gradine, pronađeni su i neki metalni objekti, koji su namjerno uništeni.

Nasebinsku sliku područja srednje Krivaje, koje je preko užeg prostora Banovića povezano sa Sprečkim poljem, dopunjuju još dvije prahistorijske gradine u rubnim krajevima – gradina na lokalitetu Gradačac u Dištici (ALBiH, II, 118), te gradina između zaseoka Žišci i Karalići, na području Činovića (ALBiH, II, 118). Treba spomenuti i lokalitet Gradinu u Kamenskom, koji nije arheološki ispitan, ali koji po svojim topografskim značajkama odgovara jednoj prahistorijskoj gradini. Tu je, naravno, i ostava u Hrgama, kao i pojedinačni nalaz mača iz kasnog brončanog doba u Predražićima, jugoistočno od Ribnice (DRAGIČEVIĆ, 1897, 481; ČURČIĆ, 1908, 78). Svi spomenuti nalazi se mogu datirati u kasno brončano doba, kada je prostor Krivaje očito predstavljao relativno dobro naseljen stočarski areal.

Iz doline Krivaje su vodili putevi do srednje Bosne – najvjerojatnije je postojao nastavak prethodno spomenutog puta iz Sprečkog polja preko Lozne do u Hrge, gdje je taj komunikacijski pravac prelazio Krivaju i dalje se planinskim grebenom penjao prema Stogu (lok. Veliki Grad), te pored lokaliteta Gradac i Gradić dalje vodio do u dolinu Gostovića, koja je bila relativno dobro naseljena – što svjedoči do sada 5 ustanovljenih prahistorijskih gradina, jedno otvoreno naselje i pojedinačni nalaz brončanog kelta (DRAGIČEVIĆ, 1897: 480; 1906: 244; ALBiH, II, 117-118, 121-122). Dalje, iz područja Gostovića su postojali brojni prirodni prometni pravci preko Ravan planine prema zeničkoj i visočko-kakanjskoj kotlini. Ovo, inače, potvrđuju i materijalni ostaci iz kasnijeg razdoblja, odnosno srednjeg vijeka – kako brojne nekropole stećaka, tako i ostaci srednjovjekovnih utvrđenih gradova (ALBiH, II, 116-122; ANĐELIĆ, 1977: *passim*).

Područje Spreče je, s druge strane, bilo relativno dobro naseljeno još od mlađeg kamenog doba, a iz perioda kasnog brončanog doba, iz koga potječu gotovo svi dosad spomenuti lokaliteti, poznate su dvije gradine u okolini Kalesije (RADIMSKÝ, 1893: 483-484; FIALA, 1893: 152-153; ALBiH, II, 106-107, HALILOVIĆ-ZULIĆ, 2003: 20-25), zatim lokaliteti na području današnje Tuzle (ČURČIĆ, 1906: 77-80; ČOVIĆ, 1957: 252-253; JOVANOVIĆ, 1957: 245-249; MILIĆ, 1982: 133-136), gradina u Stuparima kod Lukavca (KOSORIĆ, 1980: 111), te dalje lokaliteti u donjem dijelu Spreče, na širem području Gračanice (TRUHELKA, 1907: 61-62; ČOVIĆ, 1957: 245 i 249-251; ČOVIĆ, 1958: 77-96; KOSORIĆ, 1980: 103-109 i 112-113; ALBiH, II, 105-109; ŠAKOVIĆ, 2007: 64-78).

Što se, pak, tiče uže okoline Banovića, odnosno prostora između naseobinskih areala u dolinama Spreče i Krivaje, gradinsko naselje u selu Tulovići predstavlja za sada jedino otkriveno prahistorijsko naselje, ali zahvaljujući sondažnim iskopavanjima – iako su ona bila relativno skromnog opsega – o njemu se dosta toga može reći. Gradina se nalazi na istaknutom brijegu relativno strmih strana, sa prilazom na sjeveru. Naseobinski prostor obuhvaća dva zaravnjena,

stepenasto postavljena platoa, a bio je branjen suhozidnim bedemom (KOSORIĆ, 1980: 111; OMERČEVIĆ-ŠAKOVIĆ, 2008: 64-64). Pored gradine Tulovići, mogućnost postojanja sličnih naselja ne smije se isključiti ni na spomenutom lokalitetu Gradina iznad Strojne, zatim na Gradini iznad Oskove (na putu prema Zlaći, iznad Mačkovca), lokalitetu Gračun – na području Dubrave (između Priluka i Grivica), itd.

* * *

Izuzimajući kretanja paleolitskih lovaca i sakupljača, koji su ostavili rijetke tragove na mjestima na kojima su se povremeno zadržavali, najstariji stanovnici širih prostora sjeveroistočne Bosne su bili nosioci starčevačke kulture, koji su prije nekih 8000 godina prodrli u ove krajeve sa sjevera i osnovali naselje u današnjoj Gornjoj Tuzli (ČOVIĆ, 1961: passim; 1961a: 5-22; 1976: 18). U mlađem neolitu, kada ovi prostori pripadaju vinčanskoj kulturi, Gornja Tuzla i dalje predstavlja regionalni centar, a tu su bila i brojna druga značajna i dugotrajna naselja, od kojih treba izdvojiti Donju Tuzlu i Korića Han kod Gračanice (PUŠ, 1957: 85-101; BENAC, 1961: 39-78; BENAC, 1964: 129-149; KOSORIĆ, 1980: 103-107).

Što se pak tiče doline Krivaje, neolitski tragovi života za sada nisu utvrđeni. Najbliže otkriveno naselje predstavlja lokalitet Tuk u Zavidovićima, pri samom ušću Krivaje u Bosnu, čiji su stariji slojevi pripadali kakanjskoj, a mlađi vinčanskoj kulturi (DRAGIČEVIĆ, 1906: 244; BELIĆ, 1965: 13-14). Iako se postojanje sličnih naselja ne smije isključiti ni u dolini Krivaje, na plodnim aluvijalnim zaravnima, čini se ipak da taj kotlinski kraj, okružen brdsko-planinskim masivima, nije bio privlačan za neolitske zemljoradničke zajednice. Isto to bi se sa moglo kazati i za uži prostor današnjih Banovića, odnosno doline Litve i Turije.

Promjene nastupaju tek sa početkom metalnog doba, prije nekih 5.000 godina, kada u više sukcesivnih valova prostore južne Panonije zaposjedaju nomadske stočarske zajednice Protoindoeuropljana. Oni su prodirali i južno od Save, na tlo sjeveroistočne Bosne, gdje su ubrzo zbrisali sve tragove neolitske vinčanske kulture (ČOVIĆ, 1976: 75 i d.). Razlikujući se od mirnog i miroljubivog zemljoradničkog stanovništva i po svojoj ekonomici, i po društvenom uređenju, i po kulturi, i po načinu života – ovi su stočari i ratnici krenuli zaposjedati i do tada puste brdsko-planinske areale, pogodne za stočarenje, a svoja naselja su podizali na istaknutim i dominantnim uzvišenjima, pogodnim za laku organizaciju odbrane.

Da li su protoindoeuropske skupine prolazile i banovićkim područjem, za sada nismo u mogućnosti potvrditi. Prve tragove njihove prisutnosti nalazimo inače u najmlađim slojevima nalazišta u Gornjoj Tuzli (elementi badenske kulture). Da ipak postoji mogućnost i za takvo što, svjedoči nam primjer prahistorijske gradine između naselja Vasiljevci, Rovine i Stupari, na jugoistočnim obroncima Ozrena (KOSORIĆ, 1980: 111), kao i gradine u Grabovnici, na području Gostovića (ALBIH, II, 118), gdje su otkriveni tragovi keramike iz kasnog eneolita i ranog brončanog doba – razdoblja koje nam, zbog opće neistraženosti i nedostatka relevantnih pokazatelja, na ovim prostorima ostaje gotovo nepoznato.

Period srednjeg, kao i prve faze kasnog brončanog doba (1600.-1200. g. p.n.e.), na tlu sjeveroistočne Bosne je obilježen pojavom kulturne grupe Barice-

Gredani, koja se prostirala širom sjeverne i sjeveroistočne Bosne, te u pripadajućem dijelu Slavonije. Ova se kulturna grupa razvila na autohtonim osnovama ranobrončanodobnog supstrata, a po svom pogrebnom ritusu, kao i po obilježjima materijalne i duhovne kulture, svrstava se u širi krug kompleksa kulture polja sa žarama, jedne izuzetne pojave u prahistoriji Evrope, koja se odlikovala procvatom metalurgije, trgovine i zanatstva, šireći se panonsko-karpatskim prostranstvima od početka XIII. pa sve do kraja VIII. stoljeća p.n.e. (VINSKI-GASPARINI, 1983: *passim*). Opća karakteristika koja povezuje različite grupe kulture polja sa žarama predstavlja spaljivanje umrlih i sahranjivanje njihovog pepela u žarama (urnama). U kulturnoj grupi Barice-Gredani, međutim, pepeo umrlih se polagao na dno grobne jame, na голу zemlju, te prekrivao keramičkom zdjelom sa dnom okrenutim na gore. U starijoj fazi (1600.-1300. god. p.n.e.), nad grobovima su podizani zemljani tumuli, a u mlađoj (1300.-1100.), pod snažnim kulturnim utjecajima sa sjevera, tumuli iščezavaju i umjesto njih se javljaju nekropole ravnih grobova (ČOVIĆ, 1988b: 60-61; KALJANAC-ŠAKOVIĆ, 2009: 83-84).

Uzimajući u obzir rasprostranjenost nekropola kulturne grupe Barice-Gredani, što predstavlja i najvažnije indikatore njezina rasprostiranja, čini se da je banovičko područje bilo izvan zone utjecaja populacija koje su predstavljale nosioce ove kulturne grupe. Naime, na prostoru sjeveroistočne Bosne, za sada, čini se da južna granica teritorija ove grupe nije išla dalje od rijeke Spreče (KALJANAC-ŠAKOVIĆ, 2009: 82-83). Najbliža istražena nekropola je ona na lokalitetu Barice, u Gornjoj Orahovici kod Gračanice. Istina, na području Ozrena, odnosno u selu Karačić (na lokalitetu Zdjele) evidentiran je jedan prahistorijski tumul (ALBiH, II, 122), ali nije ispitan. Moguće je da se pod njim kriju grobovi starije faze kulturne grupe Barice-Gredani, ali to je za sada samo pretpostavka.

Što se tiče naselja koja se mogu pripisati kulturnoj grupi Barice-Gredani, ona su bila pretežno otvorenog tipa, smještena u ravnici, na uzdignutoj obali rijeke ili tzv. gredama. Takvo je bilo naselje u Donjim Lamincima kod Bosanske Gradiške (ALBiH, II, 47), zatim u Doboju (BELIĆ, 1966: 29-32), pa naselja na području susjedne Hrvatske, uključujući i sistematski istražen lokalitet Mačkovac-Crišnjevi (KARAVANIĆ-MIHALJEVIĆ-KALAFATIĆ, 2002, 47-62). Čini se, stoga, da nosioce grupe Barice-Gredani nisu osobito zanimali brdsko-planinski krajevi južnije od peripanonskog oboda sjeverne Bosne, tako da, za sada, možemo pretpostaviti da vjerovatno nisu naseljavali i današnje banovičko područje, koje je u tom razdoblju možda bilo i potpuno pusto.

Preokret nastupa između kraja XI. i kraja IX. st. p.n.e., odnosno u razdoblju koje se u arheologiji označava kao Halštat B. Tada se na širim prostorima južne Panonije dešavaju brojne promjene koje su bile dijelom rezultat interne evolucije, a dijelom posljedica novih populacionih kretanja. Kulturna grupa Barice-Gredani se gasi i nestaje, zajedno sa pojavom brojnih skrivenih ostava brončanih predmeta i dragocjenosti – povezanih sa ratnim pustošenjima koja su uslijedila (KALJANAC-ŠAKOVIĆ, 2009: 88). Radilo se već o počecima čuvene podunavsko-balkanske seobe, jednog golemog niza migracionih nemira, ratova i osvajanja, koji

je u više valova trajao kroz čitava dva stoljeća, na ogromnom prostranstvu od srednjeg Podunavlja pa sve do istočnih obala Mediterana.

Prostore sjeveroistočne Bosne tada je naselila dosta brojna populacija koja osniva niz dobro utvrđenih gradinskih naselja, poput gradine Vuknić kod Gračanice, u Stuparima kod Lukavca, zatim gradina u dolini Tinje, u dolini Jale, potom u gornjem dijelu Sprečkog polja (kod Bosanske Poljane, u Par-Selu, u okolini Kalesije, itd.). U ovu skupinu spada i gradina u selu Tulović, a vjerovatno i spomenute gradine u dolini Krivaje.

Keramički materijal pronađen na ovim lokalitetima pokazuje dosta srodnosti kako sa kulturnim krugom polja sa žarama, tako i sa bosutskom grupom (koja se prostirala u istočnoj Slavoniji i Srijemu), a posebno sa srednjobosanskom kulturnom grupom. U cjelosti gledano, on se može izvojiti u posebnu kulturnu grupu, koju je Borivoj Čović nazvao Vis-Pivnica (ČOVIĆ, 1965: 86; 1988: 21; 1988a: 102). Ova grupa je poznata i definirana isključivo po tzv. gradinskoj keramici – keramičkom materijalu sa gradinskih naselja – kako eponimnih, Visa kod Dervente i Pivnice kod Odžaka, tako i brojnih kasnije ispitanih gradina sjeveroistočne Bosne. Nekropole koje bi se povezale sa ovom kulturnom grupom potpuno nedostaju. Uzevši u obzir brojnost nekropola starije kulturne grupe Barice-Gređani i okolnosti pod kojima su pronađene (gotovo isključivo slučajnim nalazima), teško je nedostatak hronološki mlađih nekropola, iz grupe Vis-Pivnica, tumačiti samo arheološkom neistraženošću. Vjerovatno se tu radilo o nekom specifičnom pogrebnom ritualu, možda spaljivanju i prosipanju pepela umrlih u rijeke, što je zabilježeno u nekim drugim zajednicama prahistorijske Europe. S tim u vezi, ostaje nam i nepoznato na koji su način i na kojemu mjestu stanovnici gradina sa banovičkog područja sahranjivali svoje mrtve.

U cjelini uzevši, nosioci grupe Vis-Pivnica najvjerovatnije nisu predstavljali jednu organiziranu i čvršće povezanu etno-političku zajednicu. Naprotiv, dosta brojne utvrđene gradine, kao i ostave koje se tokom ovog perioda javljaju, ukazuju ne samo na opću nesigurnost, nego i na svojevrsnu razbijenost i usitnjenost na političkom planu. Svaka gradina, treba i to spomenuti, locirana je ne samo na lokalitetu pogodnom za lakšu odbranu, nego i u predjelu koji je nudio većinu preduvjeta za organizaciju života: od obradivog zemljišta i vode do prirodnih sirovina. To se može zapaziti kod gotovo svih gradina sjeveroistočne Bosne, pa tako i onih sa područja Banovića. Tako je i utvrđeno naselje na lokalitetu Gradine u današnjem selu Tulovići u ono doba dominiralo širim područjem i vjerovatno je predstavljalo utvrđeno središte neke manje zemljoradničko-stočarske zajednice kojoj su u užoj okolini na raspolaganju stajali svi potrebni resursi: plodno zemljište na blagim, osunčanim kosama i terasama uz vodotoke, prostrani pašnjaci, obilje pitke vode i blizina prirodnih prometnica.

Po svoj prilici, prostor sjeveroistočne Bosne su tada naseljavale brojne manje rodovsko-plemenske zajednice, okupljene oko gradinskih naselja, koje su međusobno često ratovala – na to ukazuje i karakter naselja i pojava ostava. Razumije se, takvo stanje nije pogodovalo etničkoj i kulturnoj integraciji, pa keramiku grupe Vis-Pivnica u biti i ne karakterizira neki originalan vlastiti izraz.

Ipak, određena ujednačenost, makar se ogledala i u jakim utjecajima sa strane, ipak se formirala među svim onim populacijama koje su nastanjivale gradine sjeveroistočne Bosne. Raznoliki kulturni elementi ukazuju i na živa trgovačka kretanja, a to ponovo potvrđuju i ostave iz ovog perioda. Neki od putnih pravaca kojima su se kretali brončanodobni trgovci i kojima su prodirali kulturni elementi išli su i preko banovičkog područja, ranije opisanim trasama ka dolini Krivaje i dalje ka unutrašnjosti Bosne, gdje se razvijala srednjobosanska kulturna grupa.

U razdoblju Halštat B3, odnosno VIII. stoljeću p.n.e., novi val migracionih kretanja, kojim završava brončano i započinje željezno doba, označio je i kraj života na skoro svim gradinskim naseljima sjeveroistočne Bosne, uključujući i gradinu Tulović. Na spomenutom prostoru dolazi do depopulacije čiji uzroci još nisu razjašnjeni. Pojava skeletnih grobova sa oružjem i predmetima iz srednjobosanskog i glasinakog kulturnog kruga, u Tešnju (TRUHELKA, 1907: 62-72) i Gornjoj Tuzli (ČOVIĆ, 1957: 252-253), ukazuje na moguće etničke infiltracije s juga (VINSKI-GASPARINI, 1983: 618, 620, 624 i 632; ČOVIĆ, 1987: 454-455). No, za sada postoji veoma malo dokaza koji bi to potkrijepili. Više svjetla na taj problem, koji predstavlja i najveće pitanje u prahistoriji sjeveroistočne Bosne, bacila bi buduća iskopavanja na spomenutim gradinama u dolini Krivaje (u prvom redu onoj iznad Čatića), budući da se na njima zapažaju neki fortifikacijski elementi (poput limitnih tumula i usjeka) po kojima bi se mogle svrstati i u starije željezno doba.

Ipak, uzevši u obzir prilike na širem području – može se zaključiti kako se razvijen i intenzivan život na banovičkom prostoru u mlađoj fazi kasnog brončanog doba prekida početkom narednog razdoblja, kao i u cjelokupnoj regiji. Ponovno naseljavanje šireg prostora je uslijedilo, izgleda, tek u mlađem željeznom dobu, što svjedoče nalazi keltsko-latenske keramike na gradinama Vuknić kod Gračanice (KOSORIĆ, 1980: 108-109) i Krešića gradine u Par-selu (ALBiH, II, 107), te latenski grobni prilozi sa Gradovrha kod Tuzle (JOVANOVIĆ, 1957: 245-249; MILIĆ, 1982: 133-136). Keramičke i metalne nalaze keltsko-latenske kulture na ovom prostoru, posebno ukoliko pripadaju mlađem periodu (La D), ne treba vezati uz keltski etnički element. Naime, nakon prodora Kelta na prostore južne Panonije, u IV. stoljeću p.n.e., uslijedila je gotovo potpuna latenizacija cjelokupnog prostora, te se autohtona materijalna kultura panonskih etničkih skupina gotovo potpuno gubi – što je, imajući u vidu superiornost latenske kulture, i potpuno razumljivo. Ipak, u posljednjem stoljeću stare ere, od kada potječu i prvi pisani podaci, na prostoru južne Panonije već zatičemo veće i složenije etno-političke zajednice, kojima znamo i imena, zahvaljujući zapisima antičkih pisaca.

Prostor jugoistočne Slavonije i sjeveroistočne Bosne naseljavali su Breuci, jedan od najznačajnijih panonskih naroda koji se posebno istaknuo u žestokom otporu Rimljanima, u vrijeme njihovih osvajanja južne Panonije, 12.-11. god. p.n.e. (ZANINOVIĆ, 2003: 443-451; DOMIĆ-KUNIĆ, 2006: passim; ŠAKOVIĆ, 2009: 12-23). Područje srednje Bosne, uključujući i zeničku kotlinu, naseljavali su Dezitijati, narod koji se oformio na etnokulturnim osnovama srednjobosanske kulturne grupe kasnog brončanog i željeznog doba (MESIHOVIĆ, 2007: passim). Tuzlanski bazen u

užem smislu (područje Gornje Spreče sa dolinom Jale) također se može pripisati Breucima, iako postoji mogućnost da je taj prostor naseljavala i neka manja etnička skupina kojoj ne znamo ime. Što se tiče doline Krivaje, to za sada ostaje otvoreno pitanje jer nedostaju bilo kakvi tragovi života koji bi upućivali na period mlađeg željeznog doba. Možda je to bila i potpuno pusta oblast, u koju su se tek povremeno spuštali transhumantni stočari sa srednjobosanskih planina..

Banovičko područje, na taj način, predstavljalo bi određenu graničnu zonu između ove dvije etnije. Naravno, mora se uzeti u obzir i činjenica da granice – u savremenom smislu riječi – u protohistorijskom razdoblju nisu ni postojale; etnički prostori su tada bili dosta promjenjivi. Ipak, izražene prirodne granice između pojedinih geografskih područja – a uglavnom se radilo o gorskim vrletima i grebenima uzvišenja – najčešće su bile i granični prostor između dviju etnija.

Breuci i Dezitijati su predstavljali i glavne protagoniste velikog panonsko-dalmatinskog ustanka 6.-9. god. n.e., ustanka koji je potresao Augustovo Rimsko Carstvo i koji je u rimskoj historiji ostao upamćen kao *Bellum Batonianum* (Batonski rat), po dvojici vođa, Breuku i Dezitijatu, koji su igrom slučaja nosili isto ime – Baton. U prve dvije godine rata, težište vojnih operacija se nalazilo uglavnom na breučkom prostoru sjeverno od Save, što je ovu etniju koštalo velikih gubitaka i naposljetku primoralo breučkog vođu Batona na sklapanje primirja. Obračunavši se sa protivnicima u vlastitim redovima, koji su bili za nastavak otpora, Baton se u ljeto 8. god. n.e. na rijeci *Bathinus* (današnja Bosna) predao rimskom vrhovnom vojskovođi Tiberiju, a ovaj ga je zauzvrat imenovao vladarom Breuka. Nešto vremena nakon toga, dok je Baton Breučki obilazio uporišta na svom teritoriju, iznenada ga je napao, potukao i zarobio njegov dezitijatski imenjак, osudivši ga potom na smrt. U historiografiji je navedena pretpostavka da se ovo zarobljavanje možda desilo na današnjem tuzlanskom području, odnosno u dolini Jale (MESIHOVIĆ, 2009: 41-42). U tom slučaju, mogli bismo pretpostaviti da je Baton Dezitijatski sa svojom vojskom stigao krećući se upravo onim starim, ranije spomenutim putevima iz srednje Bosne do u dolinu Krivaje, te preko današnjeg banovičkog područja u dolinu Spreče.

Bilo kako bilo, nakon međusobnog obračuna dvojice Batona, Breuci su se ponovo pobunili, ali sve je već bilo kasno. U nekoliko uspješnih ofanziva, Rimljani su do ljeta 9. godine n.e. slomili ustanički otpor. Nakon toga, došlo je i do administrativne reorganizacije, odnosno podjele do tada jedinstvene provincije Ilirik na dvije nove provincije, Dalmaciju i Panoniju. U literaturi se ranije pretpostavljena granica između ovih dviju provincija na prostoru sjeveroistočne Bosne uglavnom vodila dolinom rijeke Spreče, ali se u novije vrijeme ustanovilo da se ona nalazila još više na jugu (BOJANOVSKI, 1988: 325-330). Ta je granica pratila granicu breučke i dezitijatske etnije (koje su nakon pacifikacije organizirane u peregrinske civitates), odnosno prirodnu granicu između srednje i sjeveroistočne Bosne, koju čini planinski lanac od Vlačića preko Ravni i Veleža, pa sve do Zvijezde i Konjuha.

Na taj način, možemo zaključiti da se današnje banovičko područje nalazilo upravo na graničnoj crti između Dalmacije i Panonije. O naseljenosti za

sada gotovo da i nema podataka. Arheološki tragovi za sada potpuno nedostaju, izuzev nekoliko slučajnih nalaza rimskog novca iz III. stoljeća, u Litvi i Banovići-Selu, koji je završio kod privatnih kolekcionara (*Banovići*, 1961: 22). Po svojoj prilici, na ovom je prostoru tokom rimskog perioda egzistirao makar mali broj manjih rodovskih zajednica epihorskog stanovništva, koje je živjelo – kako nam to kazuje antički historičar Apijan – "raštrkani širom zemlje ili u selima, prema srodstvu" (*Illyr.*, IV, 22), a o prilično bijednom životu Panonaca (naravno, iz perspektive civiliziranog Mediteranca) piše i historičar Dion Kasije, koji je neko vrijeme bio i provincijski namjesnik u Panoniji (*Cass. Dio*, XL, 36, 1-2). Takav način života se na ovim prostorima zadržao vjerovatno do u kasnu antiku, odnosno u vrijeme barbarskih provala i tzv. seobe naroda, kao i sve do u rani srednji vijek, kada se na banovićkom području formira župa Dramešin.

LITERATURA:

Kratice:

- ALBiH *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, tom I-III, Sarajevo: Zemaljski muzej, 1988.
 ANU BiH Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
 CBI Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo
 GZM: Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Sarajevo
 GZM, n.s., A. Glasnik Zemaljskog muzeja, nova serija, Arheologija
 ČIG Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla
 PJZ *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, sv. I-V, Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja, 1979.-1987.
Banovići, 1961: M. Maletić [ur.], *Banovići i okolina*. Banovići: Narodni odbor opštine Banovići, Beograd: Književne novine, 1961.
Anđelić 1977: P. Anđelić, *Srednjovjekovna župa Kamenica ili Krivaja*. GZM, n.s. A, XXXIII, 331-343.
Belić 1965: B. Belić, *Tuk, Zavidovići – neolitsko naselje*. Arheološki pregled, 7, 1965, 13-14.
Belić 1966: B. Belić, *Doboj, Centar - naselje bronzanog doba*. Arheološki pregled, 8, 1966, 29-32.
Benac 1961: A. Benac, *Neolitski telovi u sjeveroistočnoj Bosni i neki problemi bosanskog neolita*. GZM, n.s. A., XV-XVI, 1960.-1961., 39-78.
Benac 1964: A. Benac, *Prilozi za proučavanje neolita u sjevernoj Bosni*. GZM, n.s. A., XIX, 1964, 129-149.
Benković 1971: A. Benković, *Tuzlansko područje negda i sada s posebnim obzirom na vjerske prilike*. Županja-Đakovo, 1971. (izd. dr. Jakov Benković);

- Bojanovski 1988:** I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*. ANU BiH, Djela, LXVI, CBI, 6, Sarajevo 1988.
- Čović 1955:** B. Čović, *Preistoriski depo iz Lukavca*. GZM, n.s., A., X, 1955, 91-102;
- Čović 1957:** B. Čović, *Nekoliko manjih preistoriskih nalaza iz Bosne i Hercegovine*. GZM, n.s., A, XII, 1957, 245-253
- Čović 1958:** B. Čović, *Barice – Nekropola kasnog bronzanog doba kod Gračanice*. GZM, n.s., A, XIII, 1958, 77-96;
- Čović 1961:** B. Čović, *Rezultati sondiranja na praistorijskom naselju u Gornjoj Tuzli*. GZM, n. s., A., XV-XVI, 1960-1961, 79-139.
- Čović 1961a:** *Tragovi preistoriskih migracija u sjeveroistočnoj Bosni*. ČIG, III, 1961, 5-22.
- Čović 1987:** B. Čović, *Srednjobosanska grupa*. PJZ, V, 1987., 481-528.
- Čović 1988:** B. Čović, *Bronzano doba*. ALBiH, I, 21-23.
- Čović 1988a:** B. Čović, *Kultura polja sa urnama*. ALBiH, I, 100-102.
- Čović 1988a:** B. Čović, *Barice-Gređani – kulturna grupa*. ALBiH, I, 60-61.
- Ćurčić, 1908:** V. Ćurčić, *Prilozi poznavanju prehistorijskog rudarstva i talioničarstva bronzanog doba u Bosni i Hercegovini*. GZM, XX/1, 1908., 77-90;
- Domić Kunić 2006:** A. Domić Kunić, *Bellum Panonicum (12.-11. pr. Kr.): Posljednja faza osvajanja južne Panonije*. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Vol. 39, No. 1, 2006, 59-164.
- Dragičević 1897:** T. Dragičević, *Nahogjaji iz bronzanog i bakrenog doba*. GZM; IX/3, 1897, 479-481.
- Dragičević 1906:** T. Dragičević, *Nekoji neolitski nalazi iz kotara Žepče*. GZM, XVIII/2, 1906, 234-244.
- Fiala 1893:** F. Fiala, *Prilozi arheologiji Bosne i Hercegovine*. GZM, V/1, 1893, 152-153;
- Jovanović 1957:** R. Jovanović, *Preistoriski nalaz u dolini rečice Soline*. ČIG, I, 1957, 245-249;
- Jovanović 1958:** R. Jovanović, *Dve preistoriske ostave iz severoistočne Bosne*. ČIG, II, 1958, 23-35;
- Kaljanac-Šaković 2009:** A. Kaljanac – E. Šaković, *Barice-Gređani: kulturna grupa kasnog bronzanog doba u sjevernoj Bosni i južnoj Slavoniji*, Gračanički glasnik, XIII, 27, 2009, 78-90.
- Kosorić 1980:** M. Kosorić, *Praistorijska naselja u dolini Spreče*. ČIG, XIII, 1980, 103-116;
- Mesihović 2007:** *Dezitijski: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanovog doba*. Rukopis doktorske disertacije, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2007.
- Mesihović 2009:** S. Mesihović, *Baton Breučki – predaja i kazna. Prilozi antičkoj historiji sjeveroistočne Bosne*. Gračanički glasnik, XIII, 28, 2009, 12-23.
- Milić 1982:** V. Milić, *Dva metalna praistorijska objekta iz Soline*. ČIG, XIV, 1982, 133-136;
- Omerčević-Šaković, 2008:** B. Omerčević – E. Šaković, *Prahistorijske gradine na području Tuzlanskog kantona*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Tuzli, 9, 2008, 59-69.
- Puš 1957:** *Neolitsko naselje u Tuzli (slučajan nalaz u Rudarskoj ulici)*. ČIG, I, 1957, 85-102;
- Radimský 1893:** V. Radimský, *Arheološke crtice iz Bosne i Hercegovine*. GZM, V/3, 1893., 483-484;
- Radimský 1895:** V. Radimsky, *Arheološke crtice*. GZM, VII/2, 1895, 220-222.
- Šaković 2007:** E. Šaković, *Povijesni pregled arheoloških istraživanja u okolini Gračanice*. Gračanički glasnik, XI, 23, 64-79.
- Šaković 2009:** E. Šaković, *Breuci – najstariji imenom poznati stanovnici sjeveroistočne Bosne*. Gračanički glasnik, XIII, 28, 2009, 12-23.
- Truhelka 1906:** Ć. Truhelka, *Prehistorijski nalazi u Bosni i Hercegovini*. GZM, XVIII/3, 1906, 265-275;
- Truhelka 1907:** Ć. Truhelka, *Prehistorijski nalazi u Bosni i Hercegovini*. GZM, XIX/1, 1907, 61-62;
- Vinski-Gasparini 1983:** K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama sa svojim grupama*. PJZ, IV, 1983., 547-646.
- Zaninović 2003:** *Breuci od Sirmija do Marsonije*. Opuscula archaeologica, 27/1, 2003, 443-451.

Župa Dramešin u srednjem vijeku

Apstrakt:

U ovom radu daje se karatak prikaz organizovanja područja današnjih općina Banovići i Živinice u srednjem vijeku. Ovo područje je bilo objedinjeno pod prostranom župom Dramešin, o kojoj jedini trag iz perioda samostalne bosanske države je sačuvan na stećku Božićka Banovića. Usljed nedostatka historijskih izvora teško je izvršiti nešto značajniju rekonstrukciju života na ovom području, ali zasigurno značajnu ulogu su imale porodica Utolovića, kao i pomenutog Božićka Banovića. Centralni grad (utvrdu) navedene župe vjerovatno treba tražiti u gradini iznad sela Tulovići. Ipak, iako na periferiji političkih događanja na ovom području se razvio značajan vjerski centar Crkve bosanske što dokazuje bogata toponomastika i simbolika na stećcima. Poslije zauzimanja Bosne od strane Osmanlija područje župe Drametin transformisano je u istoimenu nahiju koja je najprije pripadala Smederevskom, a poslije formiranja Zvorničkog, Zvorničkom sandžaku. Navedeni prostori je krajem XV i početkom XVI stoljeća bio zahvaćen izrazitom vlaškom kolonizacijom koja poslije sloma Srebreničke banovine dobija jednu novu dimenziju kada raniji kolonizatori kreću ka sjeveru i sjeverozapadu.

Ključne riječi: Dramešin, Božićko Banović, stećak, Crkva bosanska, župa, nahija, sandžak

1. PROSTORNI OBUHVAT ŽUPE

U dosadašnjajoj nauci vrlo malo je bilo riječi o župi Dramešin. Nažalost historijski izvori nam ne ostavljaju mogućnost nešto bolje rekonstrukcije teritorijalnog obuhvata ovog prostora u periodu srednjeg vijeka. Jedino što sa sigurnošću možemo konstatovati na osnovu analogije sa drugim područjima u srednjovjekovnoj Bosni, a to je da je Dramešin bio srednjovjekovna župa. Ime je sačuvano samo u jednom epigrafskom natpisu (stećku) o čemu će svakako biti još riječi, a kontinuitet organizovanja u statusu župe potvrđuju osmanski izvori koji na ovom prostoru nastavljaju kontinuitet organizovanja kroz nahiju pod istim imenom (Dramet/š/in).

Tako i pored svih gore navedenih otežavajućih okolnosti mi ćemo u ovom radu pokušati baviti rekonstrukcijom obuhvata ove župe u srednjem vijeku. Kao osnov poslužiće nam istraživanja drugih područja u Bosni i Hercegovini, odnosno naučni rezultati do kojih se došlo na osnovu navedenih istraživanja. Tako da je općeprihvaćeno mišljenje da teritorij jedne župe predstavlja jedna cjelovita prirodnogeografska cjelina koja ima vlastite preduslove za privrednu egzistenciju. Uz ovaj preduslov svakako od ogromnog značaja su nam osmanski defteri koji pokazuju sastav nahije Drametin u XV stoljeću. Pri tome treba ipak imati uvid da veličina, odnosno teritorijalni obuhvat župa u XIII stoljeću i nahija u XV stoljeću nije isti te da su župe u navedenom periodu nešto većeg obima, te da je došlo do

njihovog usitnjavanja usljed feudalizacije, jačanja određenih porodica, podjele feudalnih domena i sl.

I na kraju potrebno je spomenuti da je svaka od župa imala svoj utvrđeni grad, odnosno jednu vrstu svog administrativnog centra.

Upravo navedeni preduslovi prirodno-geografske cjelovitosti prostora u kombinaciji sa osmanskim defterima daju nam najznačajnije obrise prostornog obuhvata župe Drametin. Ona se prostirala na području koje obuhvataju cijelu današnju općinu Banoviće, te dijelove općine Živinice. *Ova župa na jugozapadu i zapadu omeđena je planinom Konjuh te se na tom prostoru dodirivala sa zemljom Bosnom, odnosno župom Kamenica (Jelaška i Pribić), te župom Kladanj. Od župe Gostilja je odvojena slivnim područjem rijeke Oskove, dok je u donjem toku rijeke Gostilje župa Drametin izlazila na njenu lijevu (zapadnu) obalu, gdje su se vrlo rano formirala naselja Đurđevik i Tatarice.*¹⁴ Na sjeveru je granicu predstavljalo slivno područje rijeke Turije, gdje se navedena župa graničila sa D. Soli.

2. HIJERARHIJSKO-ADMINISTRATIVNO USTROJSTVO

Veličina prostora nas navodi na zaključak da je navedeno područje u ranijem periodu bilo u sastavu veće prostorne cjeline – ranosrednjovjekovne župe. Slijedeći navedene faktore koji su uticali na stvaranje ovih administrativnih cjelina, tj. župa onda se nameće jedinstve zaključak da je riječ o slivnom području rijeke Spreče. Iako ne postoje pisani tragovi, etnolozi i historičari i dr. naučnici, su se usaglasili i uglavnom taj veći prostor obuhvatili imenom Spreča (ranosrednjovjekovna župa), koja kao takva se sastojala od tri kasnosrednjovjekovne župe:

1. Spreča;
2. Gostilj i
3. Dramešin

Ovakvu organizacionu formu uostalom zatiču i Osmanlije te navedene župe uključuju u svoju nahijsku organizaciju. Spomenim da i sam naziv Spreča zabilježen je samo jedanput u historijskim izvorima. Naime, iz prepiske koja je nastala početkom 1413. godine, vojvoda Vukmir Zlatonosović se iz Spreče obratio dubrovačkoj vladi s molbom da mu pošalje liječnika magistra Bartola Squarcijalupia.¹⁵ Dubrovačko Veliko vijeće je 1. februara te godine donijelo pozitivan odgovor, i to na dva mjeseca, o njihovom trošku. Međutim, to na koncu

---

¹⁴ Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1975. (dalje: A. Handžić, Tuzla), 130.

¹⁵ Pavo Živković, *Usorska vlasteoska porodica Zlatonosovići i bosanski kraljevi (posljednja decenija XIV i prve tri decenije XV stoljeća)*, Historijski zbornik, godina XXXIX (1), 1986., 151. Vojvoda Vukmir Zlatonosović je tada, po svoj prilici, bio veoma bolestan kad je bilo potrebno da dubrovački liječnik proboravi na njegovu dvoru puna dva mjeseca, kako je to prvobitno bilo zamišljeno. Uprkos toj činjenici, Vukmir Zlatonosović je, čini se, uspio nadvladati bolest. Zaključujemo to na osnovu nešto kasnijih podataka, koji govore o njegovoj vrlo bogatoj diplomatskoj aktivnosti u događajima koji su narednih godina potresali bosansku kraljevinu. Dvije godine nakon preležane bolesti, vidimo vojvodu Vukmira vrlo aktivna i angažirana u događajima koji su potresali Bosnu 1415. godine. Uključivanje porodice Zlatonosovića u zaplet, pa i rasplet događaja koji su te godine slijedili bio je, čini se, prvi kamen spoticanja u njihovim odnosima s bosanskim kraljem Tvrtkom II Tvrtkovićem.

nije realizovano, ali je vojvoda Vukmir ubrzo i ozdravio.¹⁶ Samim time, s pravom možemo zaključiti da značajan utjecaj na vlastelinstvo na ovom sprečanskom području imali članovi porodice Zlatonosović.

Feudalna državna organizacija je složena, pa samim time i organizacija srednjovjekovne bosanske države. Naime, zavisno od vremena možemo govoriti o sljedećim organizacionim formama: kraljevstvo (banovina), zemlja, oblast, župa, kasnosrednjovjekovna župa – kotar, i seoska općina.

Ovo sprečko područje svakako je vezano za šire tuzlansko područje za koje znamo da još od prve polovine XIII stoljeća je u izvorima poznato kao oblast Soli. Naime, do prvog pomena *Soli, zajedno sa Usorom*, u historijskim izvorima došlo je 1225. godine, u pismima pape Honorija III kaločkom nadbiskupu Ugrinu. U prvom pismu je papa zahvalio ugarskom prelatu na njegovoj riješenosti da uništi heretike „de Bosna, Soy, et Wossora“ dok je drugim pismom potvrdio odluku kralja Andrije II da kaločkom nadbiskupu preda „terras quasdam, videlicet Bosnam, Soy et Wossora“, da bi ih očistio od heretika.¹⁷

U navedenim pismima za Soli se jasno navodi da je u statusu zemlje. Naša istraživanja su potvrdila da i pored navedenog statusa organizacione forme zemlje Soli su konstantno bile sastavni dio šire oblasti – zemlje Usore (usorskog vojvodstva, banata, zemlje – ovisno o periodu).¹⁸ Posljedica navedene decentralizacije je da je njen teritorij u već spomenutoj drugoj deceniji XII stoljeća podijeljen na dvije usorske zemlje Usoru i Soli, a proces stvaranja treće zemlje, Podrinja, trajao je još nešto više od jednog stoljeća, tako da u šestoj deceniji XIV stoljeća imamo i nastanak ove zemlje, koja je proizašla kao posljedica ojačane uloge vlastele iz oblasti Trebotića. Vjerovatno je to učinjeno nauštrb zemlje Soli.¹⁹ Međutim, od tog perioda (sredina XIV stoljeća) možemo govoriti o tri župe:

1. Župa Soli (Gornja i Donja Sol)²⁰;
2. Župa Spreča (Spreča, Gostilj i Dramešin);
3. Župa Sokol (Sokol i Smoluća).

¹⁶ LJ. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma*, I/1, Beograd – Sremski Karlovci, 1929-1934., 483.

¹⁷ Tade Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, svezak I-XVIII, Zagreb, 1904-1990. (dalje: T. Smičiklas, CD), III, str. 242-244; Jelena Mrgić, *Župe i naselja „zemlje“ Usore*, JIČ, br. 1-2., Beograd, 2000. (dalje: Jelena Mrgić, *Usora*), str. 29.

¹⁸ Na južnom dijelu nekadašnje rimske provincije Panonije, a koji pripada današnjoj Bosni i Hercegovini, već u ranom srednjem vijeku nastala je zemlja Usora. Ona je, najvjerovatnije, od samog nastanka bila sastavni dio bosanske srednjovjekovne države, te je konstantno, kroz srednji vijek, najčešće bila u toj zajednici (opširnije: Edin Mutapčić, *Mjesto i uloga zemlje Usore u državno-pravnoj tradiciji srednjovjekovne Bosne*, Pregled, Časopis za društvena pitanja, broj 2., godina 2009., Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2009. (dalje: E. Mutapčić, *Mjesto i uloga zemlje Usore*), 136-144.

¹⁹ Edin Mutapčić, *Mjesto i uloga zemlje Usore*, 136-144.

²⁰ Jedini konkretan podatak o jednom naselju u tom području jeste spomen mjesta Sol, pronađen u Dubrovačkom arhivu, a datiran 1412. godine. Odnosi se, svakako, na varošicu Donje Soli koju su Turci, kako ćemo vidjeti, zatekli kao najznačajnije naselje na području spomenutih dviju župa (Gornje i Donje Soli). Naime, u dubrovačkim knjigama evidentirana je žalba Dubrovčanina Bogoslava Boljojevića od 6. februara 1412., kome je u mjesecu novembru (1411) u Usori, u mjestu Sol bila oteta roba u vrijednosti od 16 perpera (A. Handžić, Tuzla, 25).

3. PISANI I ARHEOLOŠKI TRAGOV I

Ipak, za početak vratimo se i onim rijetkim spomenicima iz srednjovjekovnog perioda. U tom pogledu posebno značajan podatak nam ostavlja stećak u Banovići Selu, u čijem ćirilicnom natpisu (bosanćica) se spominje ime Božićka Banovića. Ovaj nadgrobni spomenik od kamenog bloka krećnjaka, sa lijepo oklesanom površinom u obliku sarkofaga, sa kamenim postoljem veličine 2,20 x 0,90 x 0,70 m. Ivice sarkofaga su ukrašene motivom pletenog užeta, a sa zapadne strane urezan je ornament cvijeta stilizovanog ljljana. Sa južne strane postoji natpis slijedećeg sadržaja:

ασε λε Ἰβο ἄκο βανοῦ(ΑΔ)
να σῶσεΙ ζεμλι να πλεμενΙτοΙ
να δραμε{ΙνΙ α ποσταῦ(Ι){ε
ηλαπα~Δ Ι οβοδανΔ Ι βρανκο
ζ βρατνομ(Δ)²¹

Sl. br. 5. Stećak Božićka Banovića u Banovići Selu
(lokalitet Ban – dol) sa rekonstrukcijom teksta

Drugi dio natpisa, koji nam je veoma dragocjen, govori da je pokojnik sahranjen na „zemlji svojoj plemenitoj“, koja se zvala Dramešina. Svakako da navedeni podatak nesumnjivo govori da je u navedenom periodu već egzistirala samostalna administrativna jedinica Dramešin, čiju organizacionu formu nasljeđuju i Osmanlije kroz istoimenu nahiju (Drametin).²² Navedeni stećak Božićka Banovića, sudeći prema obliku slova, pripada XV stoljeću. Svakako da ne smijemo zanemariti njegovo prezime (βανοῦ(ΑΔ), čiji korijen riječi u sebi sadrži naziv srednjovjekovne vladarske titule do 1377. godine.

Isto tako, jedan od sinova se zvao ηλαπα~Δ (zbog načina pisanja moguće je čitati i kao Hlap),²³ dali se tu krije kakva veza sa ćeonikom Hlapom, svjedokom od Soli u povelji bana Stjepana II iz 1322. godine.²⁴

Skromna arheološka istraživanja na ovom području pokazala su da gradina u selu Tulović, na području današnje banovićke općine pored ostalog ćuva i tragove

²¹ Ćiro Truhelka, *Stari bosanski natpisi*, Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, 7, Sarajevo, 1895. (dalje: Ć. Truhelka, *Stari bosanski natpisi*), 570-571.

²² Vidi: Handžić Adem, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka, iz 1519 i 1533. godine*, Sarajevo, ANUBiH-SANU, 1986. (dalje: A. Handžić, *Dva prva popisa*); Isti, Tuzla.

²³ Vidi faksimil navedenog natpisa kod: Ć. Truhelka, *Stari bosanski natpisi*, str. 570.

²⁴ Ludwig Von Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München und Leipzig 1914 (dalje: Thalloczy, *Studien*), 7-8.

naseljenosti iz srednjovjekovnog perioda. Navedeni lokalitet smješten je južno od puta koji od Banovića vodi za Turiju.²⁵ Nemožemo se otrgnuti ni sličnosti naziva ovog lokaliteta – naselja /Tulovići/ i imena jednog baštinka sa stećka koji je sačuvan u nekropoli „Vrpolje“ (neposredno uz rječicu Oskovu). Ovaj lijepo ukrašeni stećak sa likom konja sa konjanikom u svom očuvanom natpisu sadrži sljedeći tekst:

ασε λε Ἰ στοΑνΔ υτολοπι 𐌆 να σποει ζεμλι να
πλεμενιτοει.σε ποσταπι οστωΑ βρατΔ εγοωΔ²⁶

Svakako da nam stećak čuva uspomenu na vlastelina Stojana Utolovića, ali nama se nameće razmišljanje da li, možda, na ovu porodicu uspomenu čuva i naziv naselja Tulovići. O srednjovjekovnom porijeklu imena sela Tulovići govori nam i sumarni defterski popis iz 1519. godine, kada se spominje navedeno naselje kao džemat Vlaha. Naselje 1533. godine ima 21 kuću.²⁷

Dali koicidencija ili na određena stvarna veza, ali ime sela Tulović svakoako se može vezati za ime Stojana /U/tolovića čiji s tećak je sačuvan nedaleko od navedenog sela.. Neosoprno je da je navedeni lokalitet i lokalitet na kome je sačuvan stećak bio u sastavu iste teritorijalno-administrativne oblasti – župe.

Dakle, navedena gradina je u srednjem vijeku bila u sastavu iste župe kao i stećak Stojana Utolovića. Da li su, možda, (U)tolovići imali svoje manje utvrđenje na pomenutom lokalitetu?

Nameće se još jedno pitanje. Da li naziv sela Dijaci, sjeverozapadno od Banovića, možda čuva u uspomenu na nekada razvijen kameno-pisački zanat na tom području?

Svakako da su nam u nedostatku pisanih izvora, najznačajniji epigrafski ostaci (stećci). Sredinom prošlog stoljeća, na području općine Živinice bilo je oko 350 stećaka. Njihovim uništavanjem, taj broj je krajem osamdesetih godina spao na 266 stećaka. Pri tome, posebno se ističu lokaliteti nekropola „Vrpolje“ u Đurdeviku, „Trijebnik“, takođe u Đurdeviku i lokalitet „Carska bašča“ na Panjiku kod Šahića, a od „samaca“ ističe se stećak zvani „stetac“ iznad Kršića, usamljeni sarkofag u Musićima, nedaleko od džamije, stećak „klupa“ na molitvištu u Brnjici i dr.²⁸

²⁵ Arheološki leksikon, tom 2, str. 106. „Neki vele da se grad zvao Tulić = grad, a selo po njemu nazvano Tulović. Našim povjesničarima nije poznat srednjovjekovni grad toga imena, ali kako se brežuljak visok 505 m... Ali ovdje je čvrsta narodna predaja, da je tu bio zidani grad, koji su Turci zauzeli od Mađara.“ Ovako navedeni grad opisuje A. Benković te registruje vrlo upečatljivo narodno predanje o navedenom gradu. (A. Benković, Tuzlansko područje negda i sada, str. 98-99)

²⁶ Dr. Ćiro Truhelka, *Natpisi iz sjeverne i istočne Bosne*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, broj VII, Sarajevo, 1895., str. 352-353. (dalje; Ć. Truhelka, *Natpisi iz sjeverne i istočne Bosne*); M. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, IV*, Sarajevo 1970., 50-51. Truhelka i Vego čitaju Utolović, dok Bešlagić, vjerovatno pod uticajem literatute i sličnosti naziva sa naseljem Tulović, čita Utulović. Vidi: Š. Bešlagić, *Stećci, kataloško-topografski pregled*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1971., str. 208. Na fotografiji se jasno vidi da je u pitanju slovo „o“, dakle Utolović.

²⁷) A. Handžić, Dva prva popisa; str. 32, 196-197; Milica Baum, *Župa Soli*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, broj I, Tuzla, 1957. (dalje: M. Baum, *Župa Soli*), str. 13.

²⁸ Pelemiš Miladin – Kićanović Boško, *Živiničko područje u prošlosti, Živinice - kroz istoriju, revoluciju i socijalističku izgradnju*, Živinice, 1988.(dalje: *Živinice*), 35-36.

Donedavno je u nauci bilo prisutno mišljenje da je današnja općina Živinice dobila svoj naziv od „vojvode Radoja Živiničića“ (ραδοε Ἰβινι-ΙκΔ) koji se spominje kao vlastelin sinova Radoslava Pavlovića.²⁹ Međutim, objavljivanje osmanske građe, odnosno deftera, opovrgnuta su navedena razmišljanja, jer naziv Živinice je novijeg datuma.³⁰

Osim stećaka, na području današnje općine Živinice nalazi se i nekoliko arheoloških spomenika, srednjovjekovnih utvrđenja, ili, kako ih narod naziva, „gradina“ („Grad Jasičak“ iznad Bašigovaca, Džebarska gradina, Grad „Čaršija“ iznad Gornje Višće i Djedinska gradina), ali nijedna od pomenutih do danas nije istražena.³¹

Nedovoljna istraženost prisutna je i na području današnje općine Banovići. Kao i u cijeloj župi Spreča, i na području ove općine dominiraju nekropole sa stećcima. Većina njih je bez natpisa, grubo oklesanih i manjih dimenzija.

Sa stanovišta istraživanja ovog područja posebno interesantna mi mogla biti povelja Stjepanu Rajkoviću koju mu je izdao ban, a kasniji prvi bosanski kralj Tvrtko I. U navedenoj povelji, koju bismo vremenski svrstali poslije sukoba između Tvrtka i njegovog brata Vuka 1366. godine³², ban Tvrtko Stjepanu Rajkoviću navedenom poveljom daruje „Čuklje u Lašve, i dasmo mu Klopče u Brode, i dasmo mu B'rložnik na Uzore V'lsi“ Stjepanu Rajkoviću i njegovom bratu Vuku. Pošto je sama povelja sačuvana u iskrivljenoj transkripciji od Vitezovića, ona je često zaobilažena u historiografiji.³³ Iako se B'rložnik uglavnom do sada tražio u Podrinju, mi napominjemo da bi isti trebalo potražiti u području Dramešina, odnosno današnje općine Banovići, gdje se i danas nalazi rječica, pritoka Oskove, pod istim imenom i pripadaju sjevernom području općine i slivu Spreče (Brložnik).³⁴ Na mogućnost da se radi o nešto izraženijem prostoru upućuje nas naziv sela Brložke, sjeverno od Kladanja, na granici sa Gostiljom.

---

²⁹ Vladislav Skarić, *Stara bosanska vlastela u današnjoj toponomastici*, Glasnik geografskog društva, sv. 7 i 8, Beograd, 1922, str. 133.; Fr.Miklosich, *Monumenta Serbica, Spectantia Historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, Viennae, 1858, 471-472.

³⁰ A. Handžić, *Dva prva popisa*. Kada govorimo o očuvanoj toponomastici, V. Skarić u navedenom djelu ovaj prostor vezuje za Radiča Kopjevića, koji se spominje u jednom izvoru iz 1454. godine. On pomenutog Radiča vezuje za selo Kopjeviće na području Živinica, kao jedno od tri naselja koja nose navedeno ime. (V. Skarić, *Stara bosanska vlastela u današnjoj toponomastici*, str. 132).

³¹ *Živinice*, str. 37. U administrativnom pogledu današnje općine Živinice pripada i „Gradina u Nevrenči“ koja je, prema našem mišljenju, bila u župi Gostilj.

³² O dataciji i sadržaju povelje vidjeti: Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna, Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377.g.)*, Eminex, Zagreb, 198-199; 248-249.

³³ Jaroslav Šidak, *Studije o Crkvi bosanskoj i bogumilstvu*, Zagreb, 1975., 249-260.

³⁴ Ambrozije Benković, *Tuzlansko područje negdja i sada*, Županja - Đakovo, 1971., str. 94. Autor, pored ostalog, iznosi mišljenje da je Stjepan-polje „bilo nekada posjed velikaša Stipana Rajkovića, komu je ban Tvrtko u usorskoj oblasti dao grad Brložnik, a uz njega, svakako, i neki veći kompleks zemlje. Ne znam, je li tko ustanovio, gdje je taj grad Brložnik ležao. Danas nema mjesta toga imena; ima takav potocić, prtok Oskove, ali se oblast Usore nije tako daleko protezala. No ima brijeg Brložiste (na kartama nije ubilježen) iznad Brijesnice i Klokotnice, na zapad od Stjepan-polja“.

Takođe smo mišljenja, da je povelja zbog loše transkripcije (npr. u intitlaciji umjesto Usor'ski autor je ubacio S'rbski³⁵) u navedenom dijelu takođe loše pročitana i da bi umjesto „V'lsi“ stajalo „v Soli“. Tako bi navedeni tekst glasio „i dasmo mu Brložnik na Usore v Soli“. Da u ovim krajevima Usore, odnosno Soli treba tražiti navedeno područje govori nam i stećak koji je sačuvan u Koraju koji je podignut Petku Rajkoviću na njegovoj baštini u Koraju. Svakako da se navedeni stećak može dovesti u vezu sa ranije pomenutom braćom Stjepana i Vuka Rajkovića.³⁶

3. VJERSKI CENTAR USORE I SOLI

Iako gledano sa aspekta pisanih tragova nameće se zaključak da ovaj prostor je zaobiden gotovo od svih značajnijih historijskih dešavanja u srednjem vijeku. Nažalost, svi historijski izvori koji su sačuvani iz perioda samostalne bosanske države u srednjem vijeku su strane provenijencije, od vjerskih do diplomatskih. Tako da su uglavnom sačuvani dokumenti koje govore o brojnim političkim i vjerskim sukobima, te određen broj o dubrovačkoj trgovini i njihovim kolonijama na prostoru bosanske države. Neupitno, gledano sa privrednog aspekta prirodno-geografski ovaj prostor (župe Dramešin) je više bio oslonjen ka sjeveru, odnosno prostorima Ugarske, uostalom kao i cijela Usora.

Međutim, ovaj prostor zaobiden od direktnih ratnih sukoba zaklonjen djelimično u unutrašnjost Usore pružao je preduvjete razvijanja značajnih vjerskih centara Crkve bosanske. Naime, područja koja su bila izražena stalnom uticaju i kretanju stranaca nisu imali preduslove za razvijanje takvih centara, jer usljed ogromnog otpora zvanične Crkve srednjovjekovna bosanska država je bila konstantno izložena opasnostima križarskog rata.

Dakle, na području župe Drametin kao i susjednih župa Spreče i prvenstveno Gostilja razvili su se značajni vjerski centre srednjovjekovne Bosne. To potvrđuju brojni toponimi na ovom području. U središtu Drametina ima veliki broj toponima koji upućuju na srednjovjekovnu starost. Tako se pritoka rijeke Turije naziva Strojna. Posebnu pažnju zavređuju i toponimi Klisovi (od eklesija – crkva). Na perifernim podrčijima ove župe prema župama Gostilj i Kladanj sačuvani su stećci sa simbolom štapa. Naime radi se o lokalitetima stećaka u Sparima i Olovcima (iznad Tuholja). U nauci se za takve stećke smatra da označavaju hižu Crkve bosanske odnosno Gostinjac – mjesto gdje je sahranjen visoki dostojanstvenik Crkve bosanske did ili gost.

4. OSMANLIJSKA OSVAJANJA

Područje župe Drametin je zasigurno pod Osmansku vlast došlo prilikom Osmanlijskih osvajanja srednjovjekovne bosanske države 1463. godine. Navedeno područje posebno na značaju dobija naredne godine kada usljed ugarskog uspostavljanja Srebreničke banovine postaje pogranični dio prema ovoj

³⁵ Jaroslav Šidak, *Studije o Crkvi bosanskoj i bogumilstvu*, 254-255.

³⁶ Nedim Filipović, *Islamizacija u Bosni i Hercegovini*, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 2005., 178-179.

ugarskoj oblasti. Sve do pada Srebreničke banovine 1518/1519. godine, nahije Zvornik, D. i G. Tuzla i Drametin su najjužnije nahije pod osmanskom upravom.³⁷

Međutim, postavlja se pitanje, šta je između, odnosno šta je sa prostorom Visora, Završi, Jasenica i Smoluća? Ko kontroliše te prostore? Iako egzaktan odgovor je gotovo nemoguće dati čini nam se da navedene župe – nahije predstavljaju određen međuprostor koji je naseljen vlasima kolonizatorima koji su predstavljali jedan vid fleksibilne granice između Osmanlija južno i Ugarske na sjeveru.

Ukoliko izanaliziramo prve osmanske deftere poslije osvajanja ovih krajeva, uviđamo da su navedene nahije pod izrazitom najezdom vlaške kolonizacije.

Kada su u pitanju osmanski izvori oni prvi puta pominju Drametin u detaljnom popisu Smederevskog sandžaka 1476/7. godine. Tom prilikom se spominje selo Drametin koje je u blizini Drvene solane (Tuzle) u kadiluku Srebrenici.³⁸ Tom prilikom popisani su vlasii navedenog sela koji su nastanjivali svega 33. kuće.³⁹ Iako, u navedenom defteru jasno se upotrebljava naziv Drametin – pri čemu se označava kao selo ipak sa sigurnošću možemo konstatovati da se radi o širem području, odnosno području župe – kasnije nahije Drametin. Ovakav zaključak izvalčimo na osnovu toga što se ne spominju druga naselja koja su zasigurno pripadala ovoj nahiji i bila naseljena još od ranijeg vremena. I drugi razlog za naše mišljenje je što kasniji osmanski izvori ne bilježe selo (karye-i) pod tim nazivom već isključivo nahiju. Nema nikakve sumnje da je nahija Drametin odmah po formiranju Zvorničkog sandžaka ušla u njegov sastav, oko 1483. godine. Najvjerovatnije da je ovo područje još od 1477. godine bilo pod sudskim patronatom zvorničkog kadije.

Vlaška kolonizacija je vrlo izražena na ovom području, tako da kao što smo već rekli na području Drametrina je 1476. godine bile 33. vlaške kuće, da bi oko 1512. godine cijelu tu nahiju (14 sela) zahvatila vlaška kolonizacija.

Nahija Drametin i to kao džemat vlaha prvi puta se pominje u nahijskom statusu u sumarnom popisu (defteru) iz 1519. godine. Prihodi iz ove nahije u iznosu od 35 010 akči spadaju u has zvorničkog sandžabega. U navedenu svrhu oprezovana su sljedeća sela: Tulovići, Grivice, Treštenica, Višća (drugim imenom Koprivac – današnja Gornja Višća), Višća (danas Donja Višća), Gečima, Đurđevik i Drapčiči, Bratehničii (u popisu 1533. godine ili Repnik pa zasigurno se radi o današnjem selu istog naziva), Turija, Banovići, Godovići, Podražičii, Podgorje, Radenovići. U navedenom periodu Vlasi kolonizatori vjerovatno jednim dijelom se sele dalje, a drugi ostaju na području ove nahije pri čemu postepeno gube vlaške privilegije.

U istom poisu iz 1519. godine selo Tatarice, odnosno kasnije Živinice daju svoj prihod od 1890. akči koji je usmjeren dvojci spahija pod imenom Mehmed.

---

³⁷ Dva prva popisa, str. 5-75; A. Handžić, Tuzla.

³⁸ „karye-i Drametin Agaç, tuzlasi katindedir tabi' kada-i Srebrenica“; Handžić, Tuzla, 32.

³⁹ A. Handžić, Tuzla, 32.

Popis nahije Drametin iz 1533. godine bilježi sljedeća sela: Banovići⁴⁰, Grivice,⁴¹ Turija⁴², Tatarica (Živinice)⁴³, Branetovići ili Repnik⁴⁴, Donja Višća⁴⁵, Gornja Višća ili Koprivac⁴⁶, Podgorje⁴⁷, Predražići⁴⁸, Kečevo?⁴⁹, Godojevići⁵⁰, Radenovići⁵¹, Tulovići⁵², Treštenica⁵³, Đurđevik⁵⁴, te čifluk pod nazivom Brvenica u blizini sela Tulovići.⁵⁵

Vrlo interesantno je da je zvornički sandžak-beg Bahši-beg prije 1533. godine uvakufio selo Bratojeviće u nahiji Dramešin, a prihodi su usmjereni za izdržavanje tekije sa musafirhanom u sklopu zvorničke tvrđave.⁵⁶

IZVORI I LITERATURA:

IZVORI

- *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, tom 1-3, Sarajevo, 1988.
- Bešlagić Šefik, *Stećci, kataloško-topografski pregled*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1971.
- Handžić Adem, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka, iz 1519 i 1533. godine*, Sarajevo, ANUBiH-SANU, 1986;
- Miklosich Fr., *Monumenta Serbica, Spectantia Historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, Viennae, 1858;
- Smičiklas Tade, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, svezak I-XVIII, Zagreb, 1904-1990;
- Stojanović LJ., *Stare srpske povelje i pisma, I/1*, Beograd – Sremski Karlovci, 1929-1934;

---

⁴⁰ Selo Banovići brojalo je : muslimanskih kuća 4, neoženjenih 2, baština 1; hrišćanskih kuća 25, neoženjenih 10, baština 10;

⁴¹ Selo Girivci (Grivice) brojalo je : muslimanskih kuća 14, neoženjenih 7, baština 1; hrišćanskih kuća 25, neoženjenih 6, baština 6;

⁴² Selo Tur i ja brojalo je : muslimanskih kuća 5, neoženjenih 3, baština 3; hrišćanskih kuća 5, baštine 13; primićura 1; neoženjenih 1;

⁴³ Selo Tatarica (Živinice) brojalo je : muslimanskih kuća 7, neoženjenih 1; hrišćanskih kuća 12, neoženjenih 5, baština 9; primićura 1, neoženjenih 1;

⁴⁴ Selo Bratehnići, drugim imen. Repnik (Repnik) brojalo je: kuća 44, neoženjenih 9, baština 3, primićura 1;

⁴⁵ Selo Dolnja Višća brojalo je : muslimanskih kuća 2, neoženjenih 1; hrišćanskih kuća 8, neoženjenih 3, baština 4, primićura 1;

⁴⁶ Selo Gornja Višća (G. Višća), drugim imenom Koprivac brojalo je : kuća 21, neoženjenih 4, baština 4

⁴⁷ Selo Podgorje brojalo je : muslimanskih kuća 5, neoženjenih 3, baština 4, hrišćanskih kuća 20, neoženjenih 11, baština 9, primićura 1;

⁴⁸ Selo Predražići brojalo je : kuća 23, neoženjenih 3, baština 5, primićura 1, neoženjenih 1;

⁴⁹ Selo Kečma brojalo je : muslimanskih kuća 6; hrišćanskih kuća 21, baština 16;

⁵⁰ Selo Godovići brojalo je : muslimanskih kuća 9, neoženjenih 1; hrišćanskih kuća 28, neoženjenih 10, baština 15, primićura 1;

⁵¹ Selo Radenovići brojalo je : muslimanskih kuća 9, neoženjenih 2; hrišćanskih kuća 10, neoženjenih 3, baština 5;

⁵² Selo Tulovići brojalo je : muslimanskih kuća 5, neoženjenih 2, baština 1 ; hrišćanskih kuća 16, neoženjenih 3, baština 7;

⁵³ Selo Treštenica brojalo je : muslimanskih kuća 3, neoženjenih 4; hrišćanskih kuća 18, neoženjenih 2, baština 16, primićura 1;

⁵⁴ Selo Đurđevik brojalo je : muslimanskih kuća 6, neoženjenih 1, baština 1; hrišćanskih kuća 30, neoženjenih 8, baština 15;

⁵⁵ A. Handžić, *Dva prva popisa*;

⁵⁶ A. Handžić, *Tuzla*, 63.

- Thallóczy Ludwig Von, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München und Leipzig 1914;
- Truhelka Ćiro, *Natpisi iz sjeverne i istočne Bosne*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, broj VII, Sarajevo, 1895;
- Truhelka Ćiro, *Stari bosanski natpisi*, Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, 7, Sarajevo, 1895;
- Vego Marko, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, knjiga IV, Sarajevo 1970

LITERATURA:

- Baum Milica, *Župa Soli*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, broj I, Tuzla, 1957;
- Benković Ambrozije, *Tuzlansko područje negdja i sada*, Županija - Đakovo, 1971;
- Filipović Nedim, *Islamiizacija u Bosni i Hercegovini*, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 2005;
- Handžić Adem, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1975;
- Klaić Nada, *Srednjovjekovna Bosna, Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377.g.)*, Eminex, Zagreb, 1994;
- Mrgić Jelena, *Župe i naselja „zemlje“ Usore*, JIČ, br. 1-2., Beograd, 2000;
- Mutapčić Edin, *Mjesto i uloga zemlje Usore u državno-pravnoj tradiciji srednjovjekovne Bosne*, Pregled, Časopis za društvena pitanja, broj 2., godina 2009., Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2009;
- Pelemiš Miladin – Kićanović Boško, *Živiničko područje u prošlosti, Živinice - kroz istoriju, revoluciju i socijalističku izgradnju*, Živinice, 1988;
- Skarić Vladislav, *Stara bosanska vlastela u današnjoj toponomastici*, Glasnik geografskog društva, sv. 7 i 8, Beograd, 1922;
- Šidak Jaroslav, *Studije o Crkvi bosanskoj i bogumilstvu*, Zagreb, 1975;
- Živković Pavo, *Usorska vlasteoska porodica Zlatonosovići i bosanski kraljevi (posljednja decenija XIV i prve tri decenije XV stoljeća)*, Historijski zbornik, godina XXXIX (1), 1986;

Topografska karta Banovića sa okolinom, sredinom 20. stoljeća

Natpis Božićka Banovića kao medij i njegove jezične osobitosti

Uvod

Natpis Božićka Banovića nalazi se u Banovići Selu, općina Banovići, a nastao je na štokavskome terenu u 14. stoljeću.

''Stećak Božićka Banovića' je po obliku sljemenjak sa postoljem. Dimenzije postolja su 2,20 x 1,00 x 0,20 m, a sljemenjaka 1,81 x 0,75 x 0,67 m. Kvalitetno je obrađen. Orijentiran je u smjeru zapad – istok. Ukrašen je i ima natpis. Ukrasni motivi su tordirana vrpca na rubovima i dvostruka spirala sa rozetom na istočnoj čeonj strani. Na bočnoj strani je natpis u pet redova, (...)''⁵⁷ Ovaj natpis je proglašen nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

Tekst Natpisa na bosanskome jeziku glasi: „*Ovdje leži Božićko Banović na svojoj zemlji, na plemenitoj, na Dramešini, a postaviše Hlapač, i ja Bogdan, i ja Rajko s braćom.*”⁵⁸

Slika 1. Natpis Božićka Banovića (14. st.)⁵⁹

Tekst Natpisa u latiničnoj transliteraciji glasi:⁶⁰

1. a se leži božijko banovi[ǰb]
2. na svoei zemli na plemenitoi
3. na dram[eš]ini a postav[i]še
4. hlapačъ i ê bogdanъ i ê raiko z[ǰ] b[r]-
5. atiom[ǰ]

⁵⁷

http://opcinaabanovici.com.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=269&Itemid=115

⁵⁸ Turbić-Hadžagić, Amira & Jamakosmanović Zumreta.

⁵⁹ Autorice lijepo zahvaljuju direktoru Zavoda za zaštitu kuturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK gospodinu prof. Benjaminu Bajraktareviću i mr. sc. Rusmiru Djedoviću koji su nam omogućili pristup izvornoj građi.

⁶⁰ Nap.: Latinična transliteracija Natpisa Božićka Banovića obavljena je prema vlastitome čitanju originala prema tabeli S. Damjanovića, a izostavljena slova transliteriraju se u uglatim zagradama. Velika slova i znakovi interpunkcije prenose se tačno onako kako su upotrijebljena u originalu. Usp.: S. Damjanović, Slovo iskona, str. 48-49.

Stećak – medij – poruka

Želja čovjeka da se ostvari u vremenu i prostoru nije svojstvena samo naučnicima i umjetnicima. Ona je prirođena svakom čovjeku bez obzira na društveni status, vrijeme i prostor kome pripada. Raznolikost iste potrebe tjera čovjeka da osmisli i uloži trud u vlastitu sliku svoje realizacije. A je li uspio u tome, historija daje odgovor.

U bosansko-humskim poveljama i na stećcima srednjovjekovnoga perioda pojavljuje se sintagma „dobri Bošnjani“.

Na pitanje, ko su dobri Bošnjani i uopće ko smo mi danas, čiji jesmo, odakle smo: dobijamo, između ostaloga, i jednu od jasnih poruka sa Natpisa Božićka Banovića da na svojoj zemlji, na plemenitoj jesmo i svoji na svome.

Mi, dakle, komuniciramo sa prošlosti, da bismo ostvarili komunikaciju sa sadašnjosti, a iz sadašnjosti sa budućnosti.

Natpis na stećku Božićka Banovića, kao i sam stećak, u ovome radu je tretiran kao medij, nosilac poruke.

Šta je to medij?

U našem radu to je Natpis Božićka Banovića: posrednik, ono kroz što se prenosi djelovanje. Dakle, medij je veza između najmanje dva subjekta, a te subjekte u procesu komuniciranja čine komunikator, kreator i pošiljalac poruke, dok je drugi subjekt recipijent, odnosno primalac poruke.

Prema Harold Lasswellovom modelu, komunikacija ima pet (5) osnovnih elemenata:

1. KO kaže
2. ŠTA kaže
3. u kojemu KANALU
4. KOME kaže i
5. s kojim EFEKTOM

Stećak Božićka Banovića ispunjava svaki element ovoga modela.

- TKO kaže - kaže autor natpisa Božićko Banović
- ŠTA kaže – podatke o onome ko leži ispod stećka (Ovdje leži Božićko Banović)
- U kojemu KANALU- MEDIJU – na stećku
- KOME kaže – onima koji se u bućnosti budu susreli sa ovim stećkom
- s kojim EFEKTOM – pamtiti prošlost, učiti, dostojanstveno živjeti sadašnjost i djelovati za bućnost.

U procesu komuniciranja, odnosno uspostavljanja veze sa našom prošlošću, postoji značajna vremenska distanca između subjekata komunikacijskog procesa, koja uvjetuje linearni model komunikacije, te komunikacijski tok u ovome slučaju ima putanju: srednji vijek → sadašnjost → budućnost.

Vlasnik poruke nije ni komunikator ni recipijent, nego medij, a ovoj poruci medij je stećak, koji prema definiciji medija od Maršala McLuhana: “Medij je poruka“, i sam biva porukom. Ovdje prepoznamo dvoznačnost ove kamene gromade.

Izbor materijala – kamena, sa svim njegovim karakteristikama, za medij (prenos) poruke najbolje kazuje o intencionalnosti komunikatora (autora poruke),

odnosno nastojanju da se poruka o Božićku Banoviću, vremenu i prostoru njegova života sačuva i prenosi vjerodostojno budućim generacijama, onima koji ostaju i u daleku budućnost.

S obzirom da komunikacijski proces podrazumijeva neizostavni – FEEDBACK - povratni tok informacije, u linealnom komunikacijskom modelu, on je neostvariv u prošlosti, ali se realizira u budućnosti, pretvarajući primaoca poruke iz prošlosti u kreatora poruke za budućnost.

Ovaj linearni model odvija se kroz različite oblike komuniciranja: naučnoistraživački rad, književnost, umjetnost, kulturni događaj, što svaki ovaj oblik na sebi specifičan način crpi informacije, naučne spoznaje, poruke iz prošlosti, te na temeljima nje kreira novu poruku i šalje je u budućnost, generacijama koje dolaze.

Fonološke odlike

Natpis Božićka Banovića pisan je ustavnom bosančicom,⁶¹ autohtonim bosanskim pismom. Znak za poluglas ne pojavljuje se redovno, pa imamo supostojanje staroslovenske norme: pisanje poluglasa na kraju riječi koje se završavaju na suglasnik (*hlapač_b*, *bogdan_b*) i starobosanske norme: izostavljanje poluglasa na kraju riječi koje završavaju na suglasnik (*banovič_b*, *z[_b]* *b[r]atiom[_b]*), tj. „kad prema vremenu nastanka teksta sigurno znamo da poluglasi više ne postoje u fonološkom inventaru bosanskih govora.“ (Gabrić-

---

⁶¹ *Ustav* je vertikalno pismo sa pravilnim i odmjerenim potezima. Slova su pisana pažljivo, s obzirom na važnost i svečanost dokumenta, i po pravilu su jedna od drugih jednako udaljena. Vodi se računa o svakome potezu svakoga dijela slova. Što je moguće više, kod ustava su slova između dvije linije - dvolinijsko pismo (slova između dviju paralelno povučениh ili zamišljenih crta reda); *poluustav* je pismo koje je unekoliko izgubilo pravilnost oblika. Zamjetna je želja za uproščavanjem slova i bilježe se, u istome dokumentu/spomeniku, u više različitih vidova. Takva slova izlaze iz dvolinijskog sistema i prelaze u trolinijski sistem (slova prelaze jednu od crta reda: ili gornju ili donju); *brzopis* je pismo sa više živosti u potezima. Slova često izlaze iz trolinijskog sistema i prelaze u četverolinijski sistem (slova prelaze donju i gornju crtu reda). Brzopisna slova su raznolika po obliku i uproščena. Postoji težnja za brzim pisanjem, a pri tome ne gubi ljepota slova. Prisutan je nagovještaj povezanosti slova, koji će svoju puninu dobiti u kurzivnome pismu. *Kurzivno* pismo razvija se iz brzopisa; sada su riječi sastavljene od međusobno povezanih slova. Vidi i isp.: Đorđić 1971: 46.

Napomena: Ćirilica je nastala na temelju grčkog uncijalnog pisma (svečano pismo s velikim uspravnim slovima koja nisu međusobno povezana). Bosančica je nastala na temelju ćirilice, tj. po ugledu na ćirilicu. Vidi i: J. Bratulić, Leksikon hrvatske glagoljice: “Bosančica, zapadna ćirilica – koja se u prošlosti različito nazivala: hrvacko pismo (Papalić, Marulić), bosanica (Zlatović), bosanska azbukva (Berčić), bosanska ćirilica (Rački), hrvatsko-bosanska ćirilica (Kukuljević Sankcinski), zapadna (bosanska) ćirilica (Ivšić) – koja je u Bosni i u Hrvatskoj izgradila posebne oblike od epigrafike (XI-XII. st.) do književnoga pisma u knjigama namijenjenim bosanskim krstjanima (*Zbornik krstjanina Radoslava, Čajničko evanđelje, Hvalov zbornik*), ali i katolicima. Bosančica je izgradila neka posebna grafijska rješenja: posebice u XIV., XV. i XVI. stoljeću. Bila je i pismo muslimana (begovica, begovski brzoopis): (...) Brojna vrijednost pretežno kao u glagoljici. Pismo ima bogatu upotrebu u kancelarijama u Dubrovniku, u Hrvatskoj, u Bosni. U Hrvatskoj najstariji spomenici: *Natpis s Povaljskog praga, Povaljska listina*. (...) Među najvažnijim spomenicima pisanim bosančicom: *Poljički statut, Aleksandrida*, (...), str. 72-73.

Bosanskohercegovački lingvist Dž. Jahić za grafijske osobitosti bosančice, između ostaloga, konstatira da “to naslijeđe valjat će u budućim istraživanjima cjelovitije obraditi i odrediti mu mjesto (...)” – u: Bošnjacki narod i njegov jezik, Sarajevo 1999, str. 64.

Bagarić 2005:116).U prijedlogu *z* (< stsl. *sb*) poluglas se ne vokalizira, nego dolazi do njegovoga ispuštanja/gubljenja: *z[b]* _{b[r]atiom[b]4-5}.

Prema grafijskim osobinama može se uspostaviti usporedba sa drugim natpisima iz istoga razdoblja, ali i bosanskim rukopisima u kojima se, kao i na Natpisu Božićka Banovića, fonem *j* bilježi grafemom *i* u postvokalnoj poziciji u sredini i na kraju riječi: *na svoei zemli na plemenitoi*₂, *ê raiko*₄. Na kraju riječi iza grafema nema jera (*b*): *svoei, plemenitoi*.

Jat (*ê*) ima vrijednost sekvence *ja*: *ê bogdanb i ê raiko*₄.

Slogotvorno *r* ostaje neizmijenjeno i dosljedno se čuva: *na dram[eš]ini*₃, *ê raiko*₄. Zapazile smo primjere asimilacije po zvučnosti za koju Kuna kaže da se može vršiti “i unutar riječi i u sklopu akcenatske cjeline, upravo proklitike s riječju na koju se naslanja,”⁶² u četvrtome i petome redu našega Natpisa: *z[b]* _{b[r]atiom[b]4-5} < *s + b[r]atiom[b]*.

Morfološke odlike

Natpis Božićka Banovića u N. jd. m. r. pokazuje slijedeće vlastite imenice: *božijko*₁, *hlapačb*₄, *bogdanb*₄, *raiko*₄. Lokativ jednine imenica ž. r. palatalne osnove pokazuje stsl. oblik *na svoei zemli*₂, dok imenica nepalatalne osnove pokazuje stbos. oblik: *na dram[eš]ini*₃.

Oblik zbirne imenice *braća* (< stsl. *bratriê*) deklinira se po glavnoj promjeni imenica ž. r. na *-a*, pa u instrumentalu imamo starobosanski oblik: *z[b]* _{b[r]atiom[b]}.

Pridjev ž. r. u L jd. ima starobosanski nastavak *-oj*: *na plemenitoi*₂.

Staroslavenska pokazna zamjenica *se* koristi se u stsl. frazi: *a se leži*₁.

Lična zamjenica *ja* javlja se u stbos. obliku: *ê*₄. Takav oblik zamjenice pojavljuje se i u bosaničnim pravnim dokumentima od 12. do 15. st. (Turbić-Hadžagić 2009: 217).

Staroslavenska prisvojno-povratna zamjenica *svoja* pojavljuje se u L jd. *na svoei zemli*₂. Od glagolskih oblika na Natpisu pojavljuju se prezent i aorist.

Prezent je prost glagolski oblik kojim se izražava glagolska sadašnjost; Natpis Božićka Banovića ima prezent u 1. l. jd. *a se leži*₁.

Aorist je prost glagolski oblik koji se izražava prošlo svršeno vrijeme i odgovara na pitanje *šta se dogodilo*. Natpis Božićka Banovića pokazuje prisustvo sigmatskog aorista u 3. l. mn.: *postav[i]še*₃.⁶³

Leksika

Preovladava slavenska leksika, pa je prisutan i rodbinski naziv koji je slavenskoga porijekla: *z[b]* _{b[r]atiom[b]4-5}.

Sintaksa

Oblikovana je složena, suprotna rečenica: *a se leži božijko banovi[jb] na svoei zemli na plemenitoi na dram[eš]ini a postav[i]še hlapačb i ê bogdanb i ê raiko z[b]* _{b[r]atiom[b]}.

⁶² Kuna 1961: 142.

⁶³ „Naziv sigmatski dolazi od grčkog naziva *sigma* za *s*. Naime, aorisna osnova dobivena je tako da se taj morfem dodavao na infinitivnu osnovu.“ (Damjanović 2003: 131)

Zaključak

Želja čovjeka da se ostvari u vremenu i prostoru nije svojstvena samo naučnicima i umjetnicima. Ona je prirođena svakom čovjeku bez obzira na društveni status, vrijeme i prostor kome pripada. Raznolikost iste potrebe tjera čovjeka da osmisli i uloži trud u vlastitu sliku svoje realizacije. A je li uspio u tome, historija daje odgovor.

Stećak kao medij nudi komunikaciju sa našom prošlošću, s ciljem oblikovanja naše sadašnjosti, a radi komuniciranja nas sa našom budućnošću.

Natpis Božićka Banovića pisan je u 14. stoljeću na kamenu ustavnom bosančicom; transliteriran je prvi put u historiji bosanskoga književnog jezika latiničnim pismom i započinje, kao i većina bosansko-humskih natpisa, formulacijom *a se leži*. Jezične osobitosti pokazuju supostojanje staroslovenske norme: pisanje poluglasa na kraju riječi koje se završavaju na suglasnik (*hlapačъ*, *bogdanъ*) i starobosanske norme: izostavljanje poluglasa na kraju riječi koje završavaju na suglasnik (*banovi[ъ]*, *z[ъ] b[r]atiom[ъ]*). Prema grafijskim osobinama može se uspostaviti usporedba sa drugim natpisima iz istoga razdoblja, ali i bosanskim rukopisima u kojima se, kao i na Natpisu Božićka Banovića, fonem *j* bilježi grafemom *i*: *na svoei zemli na plemenitoi, e raiko*. Na morfološkoj razini preovladava staroslavensko obilježje, primjerice stsl. pokazna zamjenica *se* koristi se u stsl. frazi: *a se leži (...)*. Na leksičkoj razini Natpis pokazuje rodbinski naziv slavenskoga porijekla: *z[ъ] b[r]atiom[ъ]*. Natpis Božićka Banovića na sintaksičkoj razini pokazuje pojavnost složene rečenice: *a se leži božijko banovi[ъ] na svoei zemli na plemenitoi na dram[eš]ini a postav[i]še hlapačъ i ê bogdanъ i ê raiko z[ъ] b[r]atiom[ъ]*, uprkos kratkoći teksta.

Ključne riječi: natpis, Božićko Banović, medij, bosančica, jezik.

IZVOR:

Natpis Božićka Banovića (14. st.)

LITERATURA:

1. Bauer Thomas A., 2007. *Mediji za otvoreno društvo*, ICEJ, Zagreb.
2. Bratulić, Josip, 1995. *Leksikon hrvatske glagoljice*, Zagreb.
3. Brdar Ingrid, 2006. *Psihologija komuniciranja*, Rijeka.
4. Damjanović, Stjepan, 2002. *Slovo iskona*, Staroslavenska/starohrvatska čitanka, Zagreb: Matica hrvatska.
5. Damjanović, Stjepan 2003. *Staroslavenski jezik. Četvrto, popravljeno i dopunjeno izdanje*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
6. Gabrić-Bagarić, Darija 2005. Crkvenoslavensko i narodno u bosansko-hercegovačkim epigrafskim spomenicima od 12. do 18. st. – u: *DRUGI Hercigonjin zbornik / uredio Stjepan Damjanović*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
7. Đorđić, Petar 1971. *Istorija srpske ćirilice*, Paleografsko-filološki prilozi, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SRS, 535 str.
8. Jahić, Dževad, 1999. *Bošnjački narod i njegov jezik*, Sarajevo.
9. Jahić, Dževad, Halilović, Senahid, Palić, Ismail, *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica 2000.
10. Kuna, Herta, 1961. Neke osobine jezika fra Lovre Sitovića, *Grada, Knj. X, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, Knj. 7*, Sarajevo.
11. Kuna, Herta, 1982. Srednjovjekovna bosansko-hercegovačka književnost – u: *Pisana riječ u Bosni i Hercegovini. Od najstarijih vremena do 1918. godine*, Sarajevo: IRO «Veselin

Masleša».

12. Truhelka, Ćiro, 1889. Bosančica. Prinos bosanskoj paleografiji, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* I (4), 79.
13. Turbić-Hadžagić, Amira, 2005. Bosanski književni jezik (Prvi razvojni period od 9. do 15. stoljeća), *Bosanski jezik. Časopis za kulturu bosanskoga književnog jezika*, 4, Tuzla, 137-161.
14. Turbić-Hadžagić, Amira 2004. Paleografske osobitosti ktitorsko-nadgrobnog natpisa sudije Gradišće, *Zbornik radova*, Vol. 31, br. 5, Univerzitet u Tuzli, Filozofski fakultet, Tuzla, 85-94.
15. Turbić-Hadžagić, Amira 2009. Deklinacija ličnih zamjenica *ja* i *ti* u bosaničnim pravnim tekstovima od 12. do 15. stoljeća, *LINGUA MONTENEGRINA, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja*, br. 3, Cetinje, 213-231.
16. Vego, Marko 1962 (knj. I), 1964 (knj. II i III), 1970 (knj. IV). *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1962 (knj. I), 1964 (knj. II i III), 1970 (knj. IV).
17. Vego, Marko, 1970. *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, knj. IV, Sarajevo: Izdanje zemaljskog muzeja.
18. Vreg France, 1991. *Demokratsko komuniciranje*, NUB BiH, Sarajevo.
19. <http://opcina-banovici.com.ba>

Dr. sc. Amira Turbić-Hadžagić, Doz.; Zumreta Jamakosmanović, Dipl. journ.
Die Inschrift von Božićko Banović als Medium und ihre sprachlichen
Besonderheiten

Schlussfolgerung

Der Wunsch des Menschen, sich in Zeit und Raum zu verwirklichen, ist nicht nur den Wissenschaftlern und Künstlern eigen. Er ist jedem Menschen angeboren unabhängig von seinem gesellschaftlichen Status, von Zeit und Raum, aus welchen dieser stammt. Die Vielfalt des genannten Bedürfnisses treibt den Menschen dazu, sich das eigene Bild zu erdenken und sich um die eigene Realisierung des gleichen zu bemühen. Doch die Antwort, ob er darin erfolgreich war, liefert die Geschichte.

Der Bogumilengrabstein bietet als Medium Kommunikation mit unserer Vergangenheit, mit dem Ziel der Gestaltung unserer Gegenwart und wegen der Kommunizierung mit unserer Zukunft.

Die Inschrift von Božićko Banović wurde im 14. Jahrhundert auf Stein geschrieben in der verfassungsmäßigen bosnischen kyrillischen Schrift; sie erfuhr zum ersten Mal in der Geschichte der bosnischen literarischen Sprache lateinische Transliteration und beginnt, wie die meisten bosnisch-hüglichen Inschriften, mit der Formulierung: *a se leži*. Sprachliche Besonderheiten zeigen die Koexistenz der altslawischen Norm auf: die Schreibung des Halblauts am Ende der Wörter, die mit einem Konsonanten ausklingen (*hlapačъ, bogdanъ*) und der altbosnischen Norm: die Auslassung des Halblauts am Ende der Wörter, die mit einem Konsonanten ausklingen (*banovi[jъ], z[b] b[r]atiom[b]*). Nach graphischen Eigenschaften kann ein Vergleich mit anderen Inschriften aus der gleichen Zeit gezogen werden, aber auch mit bosnischen Schriften, in denen – sowie in der Inschrift von Božićko Banović – das Phonem *j* durch das Graphem *i* wiedergegeben wird: *na svoei zemli na plemenitoi, ē raiko*. Auf der morphologischen Ebene überwiegt das altslawische Merkmal, beispielsweise wird das altslawische Demonstrativpronomen *se* in der altslawischen Phrase: *a se leži* (...) gebraucht. Auf der lexikalischen Ebene zeigt die Inschrift eine Verwandtschaftsbezeichnung slawischer Herkunft auf: *z[b] b[r]atiom[b]*. Trotz der Kürze des Textes verweist die Inschrift von Božićko Banović auf der syntaktischen Ebene auf das Vorkommen des zusammengesetzten Satzes: *a se leži božijko banovi[jъ] na svoei zemli na plemenitoi na dram[eš]ini a postav[i]še hlapačъ i ē bogdanъ i ē raiko z[b] b[r]atiom[b]*.

Schlüsselwörter: die Inschrift, Božićko Banović, das Medium, die bosnische kyrillische Schrift, die Sprache.

Dovišta i kulturna mjesta općine Banovići

Uvod

Uporedo sa raznovrsnim kulturno-historijskim (arheološkim, spomeničkim, graditeljskim, etnografskim...) i prirodnim naslijeđem (lokaliteti, pejzaži, biljni i životinjski svijet...) na području Banovića je prisutno i značajno duhovno naslijeđe.

Duhovno naslijeđe se ogleda u različitim manifestacijama, kao što su: kultovi, vjerovanja, običaji, tradicije, predanja i slično. Vrlo značajno a dosada potpuno neistraženo naslijeđe Banovića i okoline, predstavljaju lokaliteti kulturnog karaktera. Radi se i brojnim lokalitetima koji od najstarijih vremena imaju tradiciju okupljanja i raznih vjerovanja i obreda a od pojave Islama i lokalitetima poznatim kao Dovišta.

Drevna kulturna mjesta

I u prahistorijsko doba ljudi u okolini Banovića imaju svoje kultove i kulturna mjesta. Prahistorijska vjerovanja i kultovi su pretežno vezana za vrhove, pećine, sunce, prirodu i zelenilo, izvore...

Zasigurno, prije više hiljada godina postoje kulturna mjesta na planini Konjuh i području današnjih Banovića a radi se o samom vrhu Konjuh, brdu Vidova glava i Djevojačkoj pećini kod Brateljevića.

Vrh planine Konjuh

Najviši vrh (nadmorske visine 1327 m) na području sjeveroistočne Bosne je vrh planine Konjuh. Upravo se cijela planina po vrhu naziva Konjuh i dobila svoj naziv. Nije onda čudo da je ovaj vrh bio lokalitet najstarijih vjerovanja i kultova. I sam naziv vrha po svojoj etimologiji je zanimljiv i ukazuje na njegov drevni kulturni značaj. O tome još početkom 20. stoljeća piše poznati hrvatski istraživač ove problematike dr. Ivo Pilar koji je za austrougarske uprave radio i živio u Tuzli. On između ostalog, o vrhu Konjuh piše:

„U istočnoj Bosni, jedno 30 km ka jugu od grada Tuzle, ispela se 1328 m visoka gora Konj ili Konjuh, kao najviši vrhunac ovećeg planinskoga sklopa Konjuha. Ja sam se na tu goru popeo već godine 1911. i vazda mi je ostalo neriješeno pitanje u duši, kako se ta gora dostala ovoga konjskoga imena? Odgovor se našao sam od sebe, kad sam upoznao Peiskerovu kategoriju t.zv. »konjskih gora«. Konjuh, naime stoji lijevo od gornjega toka rijeke Drinjače, a desno od njega ispela se nepreko 4 km zračne crte udaljena 1204 m visoka, tmurna i gustom tamnom šumom obrasla glavica Vranača. Ime Vranača po onom, što smo prije kazali, potječe odatle, što su nekada na nju vodili vrance Bogu tame posvećene. Upozoravam na svetište pod br. 12, gdje se kraj sv. Vida na lijevoj i svijetloj strani nalazi na desnoj i tamnoj strani brdo Vraničina. To tuzlansko svetište osobito je znatno ne samo zato, što su obje strane označene konjskim imenima, nego i stoga, što se nekadašnji poganski kult na toj gori sačuvao, u promijenjenom obliku, do dana današnjega.“ Dr. Ivo Pilar dalje u radu o dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju, piše:

„Po mojem najdubljem uvjerenju uzdržan je u ovom slučaju neprekinuto staroslovenski kult boga sunca. Islam ga je preuzeo od bogomila, koji se pretvoriše u jezgru bosanskih islamskih konvertita. Bogomili pak preuzeše to od tako zvanih dvojevjeraca i polupogana, koji su jamačno sudjelovali kod postanka tzv. bosanske crkve u Bosni i Hercegovini, i bili sasvim površno kristijanizirani staro-slovenski dualisti i obožavaoci sunca.

Tu dakle, gdje imamo jasno vidljivu i neprekinutu vezu, ne možemo sumnjati, da postoji autentično staroslovensko svetište.“ Na području planine Konjuh ima još toponima koji su slični nazivu vrha Konjuh i ukazuju na mogući kulturni karakter. To su toponimi: Konjuhšćić, Konjska ravan, Kobilica, Ždrepcjev skok, Kobila.

Vidova glava

U središtu današnjeg grada Banovići se nalazi istaknuto brdo pod nazivom Vidova glava. Brdo Vidova glava (380 m) dominira okolinom i prosto je predisponirano za lokalitet drevnog kulta. Ovde se radi o svetištu suncu iz prahistorije, zatim Vidasusu drevnom božanstvu prirode, šuma, pašnjaka i vegetacije. Nešto slično imamo na brdu Ilinčica kod Tuzle. Ovaj vrh je kasnije vjerovatno, posvećen *Svetovidu*, bogu sunca starih Slavena.

Djevojačka pećina

Na Konjuhu se nalazi i poznato kulturno mjesto Djevojačka ili Brateljevička pećina. Odavno su poznati prahistorijski pećinski crteži na stijenama Djevojačke pećine za koje se smatra da su kulturnog karaktera, inače je poznato da su pećine drevna kulturna mjesta.. Zna se i da je jedan od prastarih kultova i božanstvo Daeva. Na taj kult upućuju razni toponimi tipa: Deva, Diva, Djevojka... Vjerovatno je to slučaj i sa nazivom Djevojačka pećina. Sa tog aspekta je zanimljiv i toponim Dave u naselju Podgorju kod Banovića.

Ostali lokaliteti drevnog kulta

U okolini Banovića kraćim istraživanjem je pronađeno dosta toponima i mjesta koji mogu imati značaj starog kulturnog mjesta. Radi se o slijedećim:

Vijenac je istaknuto brdo sjeverozapadno od grada Banovića. Svojim oblikom, visinom (619 m) i nazivom ukazuje na kulturni značaj u prošlosti. Zelembaj je jedan od viših (1053 m) i istaknutijih vrhova planine Konjuh i dominira banovićkim krajem. Zelembaj (valjda Zelenboj) svojim nazivom okazuje kulturni značaj u vezi poštovanja prirode i zelenila. Najviši vrh Djedinske planine koja se nalazi jugoistočno od Banovića se ne slučajno naziva Božika (1155 m). Za ovo istraživanje smo detaljnije istražili i toponime u naselju Podgorje koji podsjećaju na drevne kultove. To su toponimi: Mata (stari mekteb), Demkovci, Motrov do, Litva, Dobro, Kunina, Krsti, Krsta, Dave...

Doseljavanjem Slavena prije više od hiljadu godina nastavlja se poštivanje kulturnih mjesta iz prahistorije, ovaj put kroz staroslavenska vjerovanja i božanstva vezanim za: sunce, gromove, kišu, proljeće... Radi se uglavnom o lokalitetima na planinskim vrhovima i brdima, a posvećenima bogovima Svetovidu, Perunu i drugim.

Kroz srednji vijek formiranjem i razvojem desetak naselja na današnjem području općine Banovići i zaokruživanjem njihovih seoskih općina, svaka od njih dobiva i zajedničko kultno mjesto. To su mjesta za zajedničkim kultom (kipom, odatle toponimi tipa Kap), molitvištem i nekropolom.

Kršćanstvo je dugo vremena činilo velike napore da paganske kultove i vjerovanja zamjeni kršćanskim. Još od pape Grgura Velikog, koji u sedmom stoljeću daje upute da se paganska kulturna mjesta preimenuju u imena kršćanskih svetaca sličnih ritualnih obilježja. Sa takvim aktivnostima se nastavilo kroz cijeli Srednji vijek. Pošto je Crkva Bosanska u značajnoj mjeri zadržala poštivanje ranijih kulturnih mjesta to je pritisak pape bio jači.

Primjer Konjuha, supstitucija Svetovida je sv. Ilija, kod Muslimana vezano za aliđun. Prvog utorka iza aliđuna Muslimani okoline su na vrhu Konjuha vršili molitve-dove. Po tome vrh je i nazvan Dovište. Opet navodimo primjer brda Ilinčica kod Tuzle.

U okolini Banovića ima još toponimi staroslavenskih vjerovanja: Sunčevo brdo, Vraždenica, Trijebnik, Trzna, Djedinska planina i naselje Djedino, Djedina kosa, Gostelja, Gostinjac... Osobito su zanimljivi toponimi: Strojna, Klisovi, Mramorje, Gradina... Svaki od njih zalužuje posebno istraživanje. Drevna kulturna mjesta i vjerovanja su izmijenjena egzistirala kroz cijeli Srednji vijek a na njihovim lokalitetima se postepeno učvršćuju sakralni objekti i nekropole, najviše Bosanske crkve a kasnije i katoličke i pravoslavne (odatle toponimi tipa: Mramorje, Crkvina, Klisa, Krst...).

Dovišta

Prihvatanjem Islama na ova područja brojna ranija kulturna mjesta, prahistorijska, slavenska, kršćanska, i dalje se u narodnoj tradiciji poštuju i čuvaju na razne načine.

Vrijedilo bi na ovim prostorima istraživati i pratiti već u nauci uočeni staroslavensko-bogumilsko-islamski sinkretizam, koji se ogleda u raznim vidovima. Naprimjer, u tradiciji poštivanja vrhova kroz održavanje molitvi na njima.

Kroz nekoliko zadnjih stoljeća se najčešće na vrhovima i drugim starim kulturnim mjestima nastavlja tradicija okupljanja naroda u vidu Molitvišta-Dovišta za kišu.

U ovom kontekstu su prisutna i pećinska dovišta, od kojih su najpoznatija Ajvatovica i Djevojačka pećina. Dovište Djevojačka pećina je posebna priča i u literaturi je dosta obrađeno a danas predstavlja jedno od najpoznatijih i najposjećenijih u Bosni i Hercegovini.

O tradiciji **Dovišta na vrhu Konjuha** dr. Ivo Pilar piše:

„Meni je odavna poznato, da izokolni muslimani izvršuju na Konjuhu svake godine dovu, tj. molitvu, te se Konjuh stoga zove i Dovište. Prirodno je, da sam se živo zanimao za taj muslimanski obredni čin.

Kod gosp. Smajl ef. Šarića, glavnoga imama u Kladnju, saznah ovo: Muslimani u kladanjskom kotaru drže na jedno desetak mjesta preko godine dove, tj. molitve, za koje se zna da nisu islamskoga podrijetla, nego su tradicionalnoga

lokalnoga, pak su se uzdržale iz kršćanskoga ili iz pretkršćanskoga vremena. Ali kako služe podržavanju islamske vjerske revnosti i kako ih se narod tvrdo drži, one se izvršavaju. Ima u kladanjskom kotaru takvih dova jedno desetak, a osobito jedna u tzv. Brateljevićkoj pećini kraj Kladnja, i to posljednji utorak u mjesecu julu, a na Konjuhu u prvi utorak iza Aliduna (tj. Ilinjdana po starom kalendaru, t j. 2. kolovoza) svake godine.

Prema tome je u godini 1928. dova na Konjuhu bila 7. kolovoza. Ona se izvršuje ovako: Muslimani iz okolnih sela dođu uoči onoga dana pred večer na dovište i prenoće na vrhu; za izlaza sunca klanjaju sabah, pred podne im imam održi »vaz«, tj. propovijed, i dovu, tj. neku osobitu molitvu, zatim se pogoste, otklanjaju podne i poslije podne, te odu svojim kućama. Poznato mi je i to, da i izokolni katolici na određeni neki dan u godini rado idu na Konjuh. Nisam utvrdio, koji je to dan, ali će po svoj prilici biti katoličko Ilinje, t j. 20. srpnja svake godine, kako nam spominje Gržetić.“ Kao što vidimo vrh Konjuh se naziva i Dovište, prema drevnoj tradiciji molitvi i dova na njemu. U nauci je poznato da od najstarijih vremena u ovom dijelu Bosne i Hercegovine, u pojedinim historijsko-geografskim cjelinama, narod njeguje brojna mjesta sa tradicijom molitvišta-dovišta. Tu se radi o određenim ciklusima vezanim za historijsko-geografske cjeline, vjerovatno, pojedine župe Bosanske srednjovjekovne države. Svaki od ovih neovisnih ciklusa ima desetak dovišta. Navedeni **ciklusi dovišta** se u okolini Banovića mogu uočiti u sljedećim historijsko-geografskim cjelinama: sliv rijeke Gostelje; okolina Kladnja, Gornja Spreča, Sliv rijeke Jale, Donja Spreča, Srednja Krivaja. Ovdje gotovo prepoznamo dobro poznate srednjovjekovne župe a kasnije Osmanske nahije.

Istraživanjem na terenu Banovića utvrdili smo da i na njemu postoji određeni broj lokaliteta sa starom tradicijom održavanja dova. I ovdje se izgleda radi o jednom neovisnom ciklusu Dovišta koji govori o tradiciji samostalne historijsko-geografske cjeline, u ovom slučaju srednjovjekovne župe Drametin a kasnije istoimene Osmanske nahije. Ova mjesta se i nazivaju Dovišta a na većini od njih je iza Drugog svjetskog rata tradicija dovi zamrla. Koliko smo utvrdili u okolini današnjeg grada Banovići postojala su sljedeća Dovišta. Dovište u naselju Repnik na starom putu koji iz doline Spreče, preko današnjeg grada Banovića vodi preko planine Konjuh ka centralnoj Bosni. Ovaj lokalitet je pod nazivom Dovište zabilježen i na austrougarskim planovima iz 1882-85. godine, što govori o zaista njegovoj dugoj tradiciji. Sjeverozapadno od Banovića je i poznato dovište Srnice. Oko Banovića su i dovišta u Banović selu, Pribitkovićima i Bučiku. Izgleda da je i vrh Vijenac nekada bilo dovište. Vjerovatno je bilo još sličnih lokaliteta koje treba otkriti i istražiti. Od druge polovine 15. pa tokom cijelog 16. stoljeća područje Banovića (nahija Drametin) je zahvaćena procesom prihvatanja Islama. Od 17. stoljeća pa do danas ovdje živi pretežno muslimansko stanovništvo. Pošto je današnje Pravoslavno stanovništvo u ove krajeve došlo u drugoj polovini 18. i tokom 19. stoljeća, stare tradicije i poštivanje nekadašnjih kulturnih mjesta čuvalo i prenosilo je muslimansko stanovništvo. Muslimani naselja okoline Banovića nekadašnje kulturne lokalitete, sada kao svoja zajednička tradicijska mjesta

poštivanja i dalje čuvaju i koriste. Ali sada, najčešće kao prva (danas najstarija) muslimanska greblja. Takvih najstarijih muslimanskih greblja u okolini Banovića, iz perioda 15., 16. i 17. stoljeća ima u većini naselja, npr: Omazići, Hrvati, Višća... Na tradiciji nekadašnjih mjesta poštivanja su najvjerojatnije formirane i najstarije džamije i mektebi ovog područja. Primjer je stari mekteb u Podgorju na lokalitetu Mata. Takva je situacija i kod najstarijih lokaliteta sa šehidskim nišanima.

Zaključak

Područje Banovića u stručnoj i drugoj javnosti se smatra sredinom samo sa izraženijom novijom historijom i naslijeđem. Ovim kratkim razmatranjem vidimo, da okolina Banovića ima vrlo dugu i bogatu kulturnu historiju i da se na ovom području i sada mogu uočiti živi tragovi raznovrsnog duhovnog naslijeđa. Prije svega drevnih kulturnih mjesta, dovišta i nekropola.

Izvori i literatura

1. Katastarski planovi naselja općine Banovići iz 1882-85. g., razmjer 1: 6.250, Služba katastra Općine Banovići.
2. Topografske karte okoline današnjih Banovića sa kraja 19. i tokom 20. stoljeća, razmjera 1: 75.000, 1: 50.000 i 1: 25. 000.
3. Dr. Ivo Pilar, O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju, Zborniku za narodni život i običaje, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga XXVIII, svezak I, Zagreb, 1931.
4. Ibrahim Pašić, Ilinčica, Saznanja – časopis za historiju 1/2005., Društvo historičara i odsjek za historiju filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli.
5. Rusmir Djedović, Ratiš kao značajno islamsko – bogumilsko dovište – molitvište Sjeverne i Sjeveroistočne Bosne, Gračanički glasnik – časopis za kulturnu historiju, broj 21, maj 2006., Monos, Gračanica.

Upravni status nahije Drametin (Dramešin) u osmanskom periodu

Administrativno-upravna organizacija Osmanskog carstva

Pitanja formiranja, uređenja i administrativno-upravne podjele pojedinih provincija Osmanskog carstva, kao i pitanja uređenja i administrativne organizacije Carstva uopće, imaju višestruku važnost za historijsku nauku. Rasvjetljavanje ovih pitanja važno je sa stanovišta historije svih onih zemalja i naroda koji su duže ili kraće vrijeme živjeli u sklopu Osmanskog carstva. Poznavanje administrativne podjele nameće se često kao preduvjet za pravilno razumijevanje i uspješno rješavanje nekih ključnih pitanja, procesa i spoznaja.

Najviše upravno-teritorijalne jedinice Osmanskog carstva bili su *beglerbegluci* (*pašaluci* ili *ejaleti* poslije 1590. godine). Na čelu ejaleta stajao je *beglerbeg* kao najviši provincijski vojno-upravni funkcioner. Od XVI se stoljeća za njega uobičajila titula *vezir* ili *valija*. Sve do 1517. godine, kada je sultan Selim I osvojio Egipat, Osmansko carstvo se dijelilo na samo dva velika upravna područja. To su bili Anadoljski i Rumeljski (maloazijski i evropski) *beglerbegluk*.⁶⁴ Poslije 1517. godine broj ejaleta se povećao na devet, a kasnije, za vlade Sulejmana I Zakonodavca, na četrdeset. Pod kraj XVII stoljeća samo se evropski dio carstva dijelilo na 26 ejaleta.⁶⁵ U upravljanju ejaletom *beglerbegu* je pomagao *divan*, stvoren po ugledu na Carski *divan*, okupljen oko sultana. *Beglerbeg* je nosio titulu paše i vlast koju mu je povjeravao sultan simbolizovala je zastava (*sandžak*): motka na čijem je kraju bila zlatna kugla, sa dva konjska repa (*tug*). Mandat *beglerbegova* bio je po pravilu kratak, najčešće kraći od tri godine, da bi se izbjeglo da se suviše čvrsto ustale u jednoj oblasti.

Niže upravne jedinice na koje su se dijelili pojedini ejaleti zvale su se redovno zvanično *sandžaci* (*live*). Naziv *sandžak* (tur. *sançak*) i *liva* (ar. *liva*) su sinonimi i prvobitno znače »zastava«, a kao upravni termini oni su bili redovan zvaničan naziv veće oblasti, kojom je upravljao *sandžakbeg* (*mir-i liva*). Kako su pojedini *sandžakbezi* od kraja XVI, a naročito u XVII stoljeća počeli dobivati naslov paša (*mir-i miran*), oni su se otada počeli nazivati *valijama*, pa su se istovremeno često i sami *sandžaci* (*live*) nazivali *vilajetima*. *Sandžaci* su se dijelili na nekoliko vrsta nižih upravnih jedinica, koje su se međusobno razlikovale prema raznim vrstama nižih upravnih organa, stalnih i privremenih, općih i specifičnih. Osnovna redovna niža jedinica bila je *nahija* (znači doslovno »strana, kraj, oblast, predjel«).⁶⁶ *Nahija* je kao

⁶⁴ Festić, Raifa, *Opća historija države i prava*, Sarajevo, 1998., str. 204.

⁶⁵ Šabanović, Hazim, *Bosanski divan*, POF, XVIII–XIX, Sarajevo, 1968./69., str. 16. O ovome Žil Vejnstejn navodi da je tokom prvih godina sultan Sulejmanove vladavine bilo svega osam *beglerbegluka*, 1544. godine jedanaest, a na kraju njegove vladavine dvadeset a na početku XVII stoljeća bilo ih je trideset i dva (*Istorija Osmanskog carstva*, prir. R. Mantran, Beograd, 2002., str. 246).

⁶⁶ Sućeska, A., *Državno-pravni razvitak BiH*, Sarajevo, 1997., str. 47.

termin u osmanskoj administraciji označavala najniže redovne osmanske upravne jedinice, koje imaju svoju stalnu i tačno određenu teritoriju i stoje pod neposrednom upravom jednog državnog organa, sa određenim prerogativima vlasti. Ove osmanske upravne jedinice u južnoslavenskim zemljama nastale su u najviše slučajeva pretvaranjem starih srednjovjekovnih *župa* ili *vlasti* u osmanske *nahije* gdje god su te župe odnosno vlasti postojale, a tamo gdje ih nije bilo formiranjem sličnih jedinica oko glavnih naselja ili utvrda u pojedinim oblastima. Prema tome, osmanski termin *nahija* odgovara potpuno našem srednjovjekovnom pojmu *župa*. Ukoliko se nahije ne nazivaju po imenima starih župa, one se skoro uvijek nazivaju ili po imenu glavne utvrde, ako je ona postojala i nije od Osmanlija napuštena, ili prema glavnom naselju u toj župi. Treba naglasiti i to da svaka srednjovjekovna *župa*, kao geografska jedinica koja se pod Osmanlijama zvala *nahijom*, ne predstavlja uvijek osmansku *nahiju* kao upravnu jedinicu, što je sasvim razumljivo kad se zna da je tih župa bilo često vrlo malenih. Iz najstarijih osmanskih dokumenata vidi se da su Osmanlije prilikom zauzimanja manjih dijelova jedne geografske cjeline, nekoliko sela jedne župe, pripajali najbližim nahijama. Ali, ako im se kasnije pružila prilika da zauzmu čitavu župu, oni su opet uspostavljali staro stanje.⁶⁷

Najčešća i skoro redovna upravna jedinica, koja se nalazila između osnovnih redovnih upravnih jedinica, sandžaka i nahije bila je *kadiluk* (*kaza*). Arapska riječ *kaza*, kao upravni termin u sistemu osmanske administrativne podjele, označava područje na koje se protezala stvarna i teritorijalna nadležnost jednog *kadije* (ar. *kadi* – kadija, sudija).⁶⁸ Kako su kadije u Osmanskom carstvu, osim sudskih, imali i vrlo široke čisto upravne nadležnosti, to je *kaza* ili *kadiluk*, kao teritorija na koju se protezala nadležnost jednog kadije, bila stvarno redovna upravna jedinica u svim oblastima u kojima je bilo muslimana. Svaki kadiluk obuhvatao je veći ili manji broj nahija, prema tome da li je brojčana snaga muslimanskog stanovništva u izvjesnom području bila manja ili veća. Ako je u jednom sandžaku muslimansko stanovništvo bilo rijetko, onda se teritorija kadiluka mogla da poklapa sa teritorijom čitavog sandžaka. Tako je bilo čitavih sandžaka u kojima je postojao samo jedan kadiluk. Teritorija jednog kadiluka, odnosno nadležnost kadija jednog kadiluka nije se morala poklapati ni sa granicama dotičnog sandžaka, nego je mogla da prelazi preko tih granica i da obuhvata nahije drugog sandžaka. Ako se u jednoj oblasti broj muslimanskog stanovništva povećavao (procesom prelaska na islam ili kolonizacijom), onda je, uporedo s tim

---

⁶⁷ Od nahija kao redovnih upravnih jedinica treba razlikovati još i tzv. *vlaške* (*stočarske*) nahije. To su, opet, bile obično stare geografske jedinice, župe i oblasti, naseljene pretežno vlaškim, stočarskim stanovništvom, autohtonim ili naseljenim, sa unutrašnjom samoupravom, mnogim povlasticama i posebnom vojnom organizacijom. Te organizacije bile su podvrgnute direktno sultanu, beglerbegu ili sandžakbegu dotičnog sandžaka, a unutar svoje organizacije upravljali su se po svojim starješinama, vojnim: *vojvodama* i *harambašama* i građanskim: *knezovima* (starješinama nahija), *primičurima* (starješinama sela) i *katunarima* (starješinama katuna). (Šabanović, H., *Bosanski pašaluk*, str. 110-111)

⁶⁸ Sućeska, Avdo, *Organizacija lokalne vlasti u Osmanskom carstvu do kraja XVII vijeka*, Godišnjak Pravnog fakulteta, Sarajevo, 1963., str. 252-254.

procesom, rastao i broj kadiluka. U kadilucima sa jačom brojčanom snagom muslimana kadije su u svome sjedištu i u sjedištima udaljenijih većih nahija postavljali svoje zastupnike koji su se zvali *naibi*.⁶⁹ Oni su na određenom području, u jednoj ili više nahija, vršili sudsko-administrativne poslove koje im je prepuštao kadija dotičnog kadiluka iz djelokruga svoje stvarne i teritorijane nadležnosti.⁷⁰

Osnivanje sandžaka Zvornik

Osvajanje Bosanskog kraljevstva imalo je za Osmansku državu izvanredan značaj, ne samo zato što je time srušila posljednji značajan državni organizam na Balkanu nego, prije svega, stoga što je sa Bosnom stekla izvanredne strateške pozicije u borbi sa Ugarskom kraljevinom, koja joj je, pored svih svojih unutrašnjih slabosti, predstavljala snažnog protivnika na kopnu, kao i Mletačkom republikom, kao snažnom pomorskom silom. Kapitulacijom Bosanskog kraljevstva, Osmanlije su ugrozili oba protivnika. Osvojene zemlje bosanskog kralja, oblasti Pavlovića i Kovačevića, i okupirani dio zemlje Hercegovine, Osmanlije su pretvorili u vilajete koje su ujedinili sa ranijim vilajetima u Raškoj i Bosni i od čitavog tog teritorija osnovali Bosanski sandžak.⁷¹

Osmanlije su poslije 1468. godine nastavili da upadaju u Hrvatsku, Dalmaciju i druge susjedne zemlje. Istovremeno su nastojali da čvršće povežu i bolje osiguraju svoje pozicije u Bosni. U tom cilju, oni su, prije svega, organizovali poseban, Hercegovački sandžak. Zatim su likvidirali državu svoga kralja Matije Vojsalića, oduzeli ili razbili velike posjede kršćanskih spahija, nametnuli harač nekim manastirima, te tim i sličnim mjerama likvidirali i posljednje značajnije ostatke domaćeg feudalizma u Bosni. Kako su ugarske banovine Jajce i Srebrnik, u naslonu na šabačku tvrđavu, kao neprekidna granična zona na desnoj obali Save, predstavljale stalnu opasnost za osmanske pogranične posjede, Osmanlije su, svjesni te opasnosti i poučeni teškim udarcima, pristupili čvršćem povezivanju

---

⁶⁹ Naib (ar. nā'ib) – kadijin zastupnik ili namjesnik u nahiji koji je imao rang kadije. (Škaljić, A., *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, str. 483)

⁷⁰ Više o nadležnosti kadija vidjeti u Hadžibegić, Hamid, *Prilog proučavanju nadležnosti sudova u turskom periodu*, Istorijsko-pravni zbornik, III–IV, Sarajevo, 1953., str. 241–246. Kadije su bili plaćeni iz državnih sredstava (prema školskoj spremi i kategoriji kadiluka), a imali su pravo i na određene takse za vršenje sudsko-upravnih poslova. Te takse su se nazivale rusum, a naplaćivane su prilikom diobe imovine (1,5%–2,5%), sklapanja brakova, izdavanja potvrda, ovjere ugovora, uvođenja akata u protokol, itd. Sve akte koje bi kadija primio ili odluke koje bi donio unosio bi u sudski protokol (sidžil) u integralnom obliku, tako da ovi dokumenti danas predstavljaju prvorazredni historijski izvor. (Karčić, Fikret, *Istorija šerijatskog prava*, Sarajevo, 1997., str. 123)

⁷¹ Najstariju pouzdanu vijest o osnivanju Bosanskog sandžaka imamo kod Dursun-bega, savremenika, biografa i pratioca sultana Mehmeda Osvajaca na njegovim pohodima protiv Srbije i Bosne. Prikazavši na svoj način prvi sultanov pohod protiv Bosne, Dursun-beg svoja saopštenja zaključuje ovako: „Tako su u ovoj blagoslovenoj vojni osvajana i pokorena u svemu četiri vilajeta. Postavljeni su sandžakbeg i kadije; u rudnike su postavljeni emini, a raji nametnuta šerijatska glavarina (džizja)“. Pod »četiri vilajeta« Dursun-beg misli na zemlje bosanskog kralja, Pavlovića, Kovačevića i hercega Stjepana. (Šabanović, H., *Bosanski pašaluk*, str. 39–40)

svoje vlasti i u srednjem Podrinju. Tako je došlo do osnivanja Zvorničkog sandžaka, treće veće osmanske vojno-administrativne jedinice na teritoriji srednjovjekovne države bosanske. To je bio prvi sandžak u Bosni koji nije nastao kao plod trenutnih zavojevačkih uspjeha, nego, prije svega, u cilju bolje odbrane i čvršće organizacije ranije stečenog posjeda kojeg su ugrožavali Mađari.⁷²

Od osnivanja pa do 1541. godine, Zvornički sandžak je bio u sastavu Rumelijskog ejaleta. Poslije pada Budima (1541.) i osnivanja Budimskog ejaleta, on je izdvojen iz Rumelijskog i pripojen Budimskom ejaletu, da bi se pojačao osjetljivi budimski front. Samo se ne zna da li je ta promjena izvršena odmah čim je osnovan Budimski ejalet ili nešto kasnije. Zvornički sandžak je ostao u sastavu Budimskog ejaleta sve do osnivanja Bosanskog ejaleta (1580.), kada je ušao u njegov sastav i tu ostao do kraja osmanske vlasti na ovim prostorima.⁷³

Prvobitni teritorij Zvorničkog sandžaka obuhvatao je tri kadiluka: Zvornik, Srebrenica i Brvenik. Na lijevoj strani Drine, počevši od juga prema sjeveru, prva dva kadiluka obuhvatala su slijedeće nahije: Šubin, Srebrenicu, Ludmer, Kušlat, Zvornik, Gostilj, Drametin, Gornju i Donju Tuzlu.⁷⁴ Teritorij sandžaka na bosanskoj strani, protezao se na sjever, do ugarske Srebreničke banovine. Ali, na srbijanskoj strani, sandžak Zvornik je obuhvatao samo Brvenički kadiluk, koji je upravo osnivanjem Zvorničkog sandžaka pretrpio izvjesnu reorganizaciju, jer su neke dotadašnje njegove nahije ostale i dalje u okviru Smederevskog sandžaka, a u njegovim granicama ostali su samo Brvenik i Gošćanica. Nahije sjevernije od Brveničkog kadiluka (Krupanj, Bohorina, Rađevina, Jadar i Ptičar), znatno će kasnije doći u okvire Zvorničkog sandžaka.

Osnivanjem Zvorničkog sandžaka, odvojen je i jedan dio sjeveroistočnog dijela Bosanskog sandžaka i pripojen Zvorničkom. To su bile dvije tuzlanske nahije i vjerovatno nahije Drametin (Dramešin), koja graniči sa Donjotuzlanskom nahijom s južne strane. Prvobitni oblik Zvorničkog sandžaka imao je izgled valjka, koso položenog preko Drine u području današnje Bajine Bašte. Protezao se od Tuzle, kao najisturenijeg teritorija na sjeverozapadu, do Ibra na jugoistoku. Nešto poslije 1512., a prije 1516. godine pripojene su mu još nahije: Krupanj, Bohorina, Jadar, Ptičar i Rađevina, koje su priključene Srebreničkom kadiluku.⁷⁵

Predstavljeni teritorijalni opseg Zvorničkog sandžaka uglavnom se nije mijenjao sve do drugog decenija XVI stoljeća, tj. do pada Srebreničke banovine i širenja osmanskih posjeda na bosanskoj strani sve do Save.⁷⁶ Ta

---

⁷² Šabanović, H., *Bosanski pašaluk*, str. 53.

⁷³ Imamović, Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, 1996., str. 111.

⁷⁴ Miljković-Bojanić, Ema, *Smederevski sandžak*, Istorijski institut, knj. 46., Beograd, 2004., str. 45-46.

⁷⁵ Šabanović, H., *Bosanski pašaluk*, str. 53.

⁷⁶ Oko 1530. godine, Zvornički sandžak dobio je granice koje se neće bitnije mijenjati sve do početka XVIII stoljeća. (Filipović, Milan, *Počeci i prošlost zvorničke eparhije*, Bogoslovlje, VIII (XXIII), sv. I i II, poseban otisak, Beograd, 1964., str. 24)

oblast obuhvatala je sljedeće nahije: Spreču, Sapnu, Teočak, Bijeljnu, Završ, Koraj, Visore, Jasenicu, Smoluću, Srebrenik, Soko i Nenavište (Gradačac). Sve te nahije pripojene su Zvorničkom sandžaku. Na taj način, na bosanskoj strani, Zvornički sandžak je obuhvatao 21 nahiju. Početkom treće decenije XVI stoljeća, tj. padom Šapca i Beograda, 1521. godine, Osmanlije su osvojili i cijelu Mačvu, te na taj način spojili osvojena područja u sjeverozapadnoj Srbiji, sa Posavinom u Bosni. Osvojena Mačva je odmah pripojena Zvorničkom sandžaku, odnosno novoosnovanom Šabačkom kadiluku⁷⁷, koji je obuhvatao samo tri nahije, ali prilično prostrane: Bõğurdelen (Šabac), Donju i Gornju Mačvu. Na taj način, istočni dio Zvorničkog sandžaka obuhvatao je u svemu 10 nahija, koje su pripadale kadilucima brveničkom, srebreničkom i šabačkom, i to: Brvenik, Gošćanica, Krupanj, Bohorina, Jadar, Ptičar, Rađevina, Šabac, Donja i Gornja Mačva. Time je Zvornički sandžak u svom konačnom obliku obuhvatao 31 nahiju.⁷⁸

Nahija Drametin (Dramešin) u okviru kadiluka Zvornik i kadiluka Memlehateyn (dvije Tuzle)

Kadiluk Zvornik osnovan je odmah po osmanskom osvojenju Zvornika, kao najznačajnijeg utvrđenog grada u toj oblasti (oko 1460.), premda u izvorima prvi njegov spomen nalazimo 17 godina kasnije.⁷⁹ Teritorij ovog kadiluka nije prelazio i na desnu stranu Drine. Pripadale su mu u početku nahije sjeverozapadno od Zvornika, tj. s lijeve strane Drine i Drinjače, i to: Zvornik, Gostilj, Drametin, Gornja i Donja Tuzla, dok mu je padom Srebreničke banovine priključeno i svo područje do Save, i to nahije: Sapna, Spreča, Završ, Teočak, Bijeljina, Koraj, Visori, Jasenica, Smoluća, Srebrenik, Soko i Nenavište (Gradačac). Ali, ovo kasnije priključeno područje je početkom osme decenije XVI stoljeća od njega otcijepljeno i razdijeljeno na tri novoosnovana kadiluka: Tuzlu, Gračanicu i Bijeljnu. Najvjerojatnije, početkom 1572. godine bila je izdvojena iz Zvorničkog kadiluka cijela oblast sjeverno od linije: Teočak, Donja Tuzla, donja Spreča – u kojoj su formirani novi kadiluci.

Kadiluk *Dvije Tuzle* (zvanično je nazivan *Memlehateyn*, što doslovno znači »dvije solane, dvije Soli«, dakle Gornja i Donja Tuzla) – osnovan je,

---

⁷⁷ Iako se Šabački kadiluk prvi puta spominje 1528. godine, bio je, sigurno, osnovan odmah po definitivnom osvojenju Šapca. (Handžić, Adem, *Grad Šabac i njegova nahija u prvoj polovini XVI vijeka*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Zavičajni muzej u Tuzli, IV, Tuzla, 1961., str. 99-100)

⁷⁸ Handžić, Adem, *Zvornik u drugoj polovini XV i u XVI vijeku*, Godišnjak Društva istoričara BiH, XVIII, Sarajevo, 1970., str. 144-145.

⁷⁹ Naime, 9. oktobra 1477., prvi puta se spominje zvornički kadija koji je povodom zakupljivanja državnih prihoda od slanih izvora u Donjoj Tuzli preporučio kao zakupnike dvojicu vojnih zapovjednika iz Zvornika: *reisa Mursela, sina Timurtašova i reisa Bahadira*. Zatim su 25. maja 1491. godine *Balibeg mir-i liva zvorničkog grada (sandžaka) i mevlana Sule, kadija zvorničkog grada, te silahdari: Balija, emin i Mahmud, katib* predstavljali odbor pod čijim su rukovodstvom i nadzorom generalno popravljeni i utvrđeni gradovi Zvornik, i Srebrenica, na kojima su radovi trajali od 25. maja do 13. septembra 1491. godine. (Handžić, A., *Zvornik u drugoj polovini XV i u XVI vijeku*, str.153)

najvjerovatnije, istovremeno kada su osnovana i dva susjedna kadiluka: Gračanica i Bijeljina (poslije februara 1572. godine). Međutim, kadiluk Dvije Tuzle spominje se prvi put tek 15. oktobra 1574. kada je *Veli halifa naib kadije u Donjoj Tuzli* vodio jedan postupak.⁸⁰ Kadija je i prvobitno, a i kasnije, imao sjedište u Donjoj Tuzli, a ne u Gornjoj, što je sasvim razumljivo. Na temelju osmanskih popisa moglo se, naime, utvrditi da je Donja Tuzla već prije sredine XVI stoljeća bila utvrđena, tj. predstavljala je značajniju palanku opasanu zidom sa četiri kapije, dok se to nije moglo utvrditi za Gornju Tuzlu.⁸¹ U sastav kadiluka Memlehateyn ulazile su nahije: Gornja Tuzla, Donja Tuzla, Spreča, Gostilj, Drametin, Visori, Jasenica i Smoluća.

Nahija Drametin (Dramešin) svakako je identična s Dramešinom, što se spominje u srednjovjekovnom natpisu na grobnom mramoru Božička Banovića, u Banovićima.⁸² Srednjovjekovna župa, a kasnije nahija Drametin se prostirala između rječice Turije i Spreče, na području koje obuhvata cijelu današnju općinu Banoviće, te dijelove općine Živinice. Na jugozapadu i zapadu omeđena je planinom Konjuh. Od Gostilja je odvojena slivnim područjem rijeke Oskove, dok je u donjem toku rijeke Gostilje izlazila na njenu lijevu (zapadnu) obalu, gdje su se vrlo rano formirala naselja Đurđevik i Tatarice.⁸³ Na sjeveru je granicu predstavljalo slivno područje rijeke Turije.

---

⁸⁰ Tom prilikom je naib kadije intabulirao u sidžil jamstvo četrnaest osoba, koje su materijalno jamčile u prilog postavljenja zajima Omera za novog nazira carskih zakupa (mukata) u četiri sandžaka: Smederevu, Zvorniku, Sremu i Kruševcu. Zatim se ponovo spominje *Veli halifa, naib donjotuzlanskog kadije* 14. januara 1575. godine, kada je evidentirao u sidžil jamstvo deset osoba u prilog *Husreva, sina Abdulahova, šafara i multezima iz Hadži Hasanove mahale u Donjoj Tuzli* povodom zakupa prihoda tuzlanskih solana i drugih prihoda koji su spadali u jedinstven zakup. Iako se tom prilikom spominje samo kadijin naib (zamjenik), a ne sam kadija, sigurno je da je još 1572. godine bio formiran Tuzlanski kadiluk. Naime, *naib Velija* nije bio naib zborničkog kadije, kako bi se to moglo pomisliti, pošto je do tog vremena to područje bilo u njegovoj jurisdikciji, nego se u izvoru jasno kaže da je *Veli halifa, naib kadije u Donjoj Tuzli*. Sam kadija, moguće, nije bio još ni postavljen, na što bi ukazivalo spominjanje kadijinog naiba dva puta u međuvremenu od 3 mjeseca (1574./75.), koji je vršio važne sudske akte u vezi sa zakupom krupnih državnih prihoda. (Handžić, Adem, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo, 1975., str. 56)

⁸¹ Ovakvo mišljenje, da je stalno sjedište kadije bilo u Donjoj Tuzli, zastupa A. Handžić (*Tuzla i njena okolina*, str. 57), mada Hamdija Kreševljaković (*Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini*, str. 96) ističe da je u prvo vrijeme Gornja Tuzla bila značajnija i da je u njoj u prvo doba bilo sjedište kadije, a to isto kaže i H. Šabanović (*Bosanski pašaluk*, str. 202).

⁸² Truhelka, Ćiro, *Natpisi iz sjeverne i istočne Bosne*, GZM u BiH, VII, Sarajevo, 1895., str. 570-571.

⁸³ Naselje Tatarice bilo je poznato selo u osmansko doba. U jednom dokumentu se spominje „Tatar-bazen“ (u okolini Tuzle), iz koga je vadeno kvalitetno željezo od koga su pravljene sablje i tvrde igle. Preko ovog sela išao je i tzv. „Tatarski put“ (vojna i civilna pošta), a službu su obavljali Tataari na svojim brzim konjima. Postoje pretpostavke da su kasnije na ovom mjestu nastale današnje Živinice. Što se tiče Đurđevika, on je još i polovinom XVIII stoljeća bio ekonomski izuzetno jako selo. To se vidi iz visine poreza, koji je bio dužan plaćati za izgradnju tuzlanske

Nahija Drametin se nalazila u osmanskoj vlasti prije konačnog pada Srebreničke banovine. Dok se tu 1476. godine spominje samo selo Drametin, naseljeno *carskim Vlasima*, i to svega 33 kuće, dotle je 1519. godine *sandžak-begovim Vlasima* bila naseljena cijela ta nahija, ukupno 14 sela. Po osvajanju ove regije, Osmanlijama je bilo stalo ne samo da se iz privrednog aspekta popune pusta i stanovništvom prorijeđena naselja, nego je kolonizacija novog stanovništva bila, čini se, mnogo više usmjeravana strategijskim razlozima. Inače, Sjeverna Albanija i južna Srbija bile su prvobitno središte Vlaha, a vrlo rano Vlasi su se proširili i na obližnje gorske krajeve Hercegovine. Odatle su se preselili na sjever, preko brdovitog zaleđa Dalmacije, gdje se već u XII stoljeću spominju da čuvaju stada. Između XIII i XV stoljeća o njima je često riječ u kronikama Dubrovnika i Zadra. U samoj Hercegovini, gdje se nalazila najveća koncentracija Vlaha, potkraj XV stoljeća bilo je najmanje 35.000 Vlaha.⁸⁴ Oni su, zbog karaktera svoje osnovne privrede, stočarstva, bili pokretni i u početku činili poluvojničku organizaciju, od kojih su regrutovani brojni *martolosi* koji su vršili značajne službe kao pogranične posade, zatim tu su *vojnuci* i *derbendžije* koji su obezbjeđivali, uglavnom, sigurnost na putevima u pozadini – predstavljali su elemenat koji su Osmanlije protežirali i njihovu kolonizaciju usmjeravali, kako prema potrebama samog tog stanovništva u brdske i stočarstvu pogodne krajeve, tako, i mnogo više, da čuvaju pogranične oblasti.

Najveći pokreti Vlaha iz oskudnijih i napučenijih oblasti južne Hercegovine, Crne Gore i Srbije prema sjeveru, sjeverozapadu i zapadu u granične oblasti, primjećuju se u vremenskim etapama, povezanim sa osmanskim ofanzivnim akcijama i novim osvajanjima. Tako su u ovoj oblasti od 1463. godine pa do četvrtog decenija XVI stoljeća uočljive tri takve faze. *Prvi* značajniji pokreti Vlaha prema sjevernim graničnim oblastima padaju odmah po osmanskom zaposjedanju Hercegovine i osnivanju Hercegovačkog sandžaka (1470.). *Drugi* pokret vezan je za osmansko osvojenje oblasti prema Savi koju je obuhvatala Srebrenička banovina, tj. poslije 1519./20. godine, kada su granice Zvorničkog sandžaka pomjerene do Save. *Treće* pomjeranje primjećuje se poslije 1528. godine, kada je pala Jajačka banovina, i to uglavnom od istoka prema zapadu. Tada su Vlasi iz oblasti koju su zatvarale rijeke Drina, Sava, Bosna i Spreča kretali preko Bosne na zapad, u porječja Ukrajine i Vrbasa.⁸⁵

Središte nahije Drametin (nekadašnje selo Drametin), nalazilo se, po prilici, u području današnjih Banovića. U 15 sela, koliko je ta nahija obuhvatala (Banovići, Grivice, Turija, Tatarica (Živinice), Branetovići ili Repnik, Donja Višća, Gornja Višća ili Koprivac, Podgorje, Predražići, Kečevo, Godojevići, Radenovići, Treštenica i Đurđevik), postojalo je

---

„tvrđave“, tj. njegova obaveza je bila veća od obaveze Banovića i većine mjesta sa ovog područja. (Grupa autora, *Živinice kroz istoriju, revoluciju i socijalističku izgradnju*, Živinice, 1988., str. 39)

⁸⁴ Malcolm, Noel, *Povijest Bosne*, Zagreb - Sarajevo, 1995., str. 102-103, 106.

⁸⁵ U ovom periodu se u Smederevskom sandžaku, južno od Beograda nalazilo oko 80.000, uglavnom vlaških nomada i seljaka, koji su bili organizovani u osmanskoj vojnoj službi kao martolosi i vojnuci. (Hadžijahić, Muhamed, *Porijeklo bosanskih Muslimana*, Sarajevo, 1990., str. 137)

1533. godine ukupno 539 kuća poreskih obveznika sa 106 mudžereda⁸⁶, od čega muslimana 87 kuća sa 11 mudžereda (muslimani 16,1%). Godine 1548., broj naselja ostao je isti kao i 1533. Ukupan broj domaćinstava nešto je bio povećan, tj. 624 kuće poreskih obveznika sa 48 mudžereda, od čega 119 muslimanskih kuća sa 34 mudžereda (muslimani oko 19%, naprema 16,1% u 1533. godini). Kako se vidi, i tu je u periodu između 1533. i 1548. godine procentualni porast muslimanskih domaćinstava bio neznatan, jer nije u njoj postojao utvrđeni grad, a niti je došlo do razvitka jednog novog gradskog naselja. Osim toga kroz nju nije vodio ni jedan važniji put. A po popisu iz 1600./1604. godine, ovdje nalazimo tri kneza i dva primićura. Tada se i bilježi 180 muslimanskih kuća sa 12 baština, naprema 203 kršćanske kuće sa 322 baštine. Nahija Drametin predstavlja lijepu ilustraciju vlaške islamizacije a spominje se u nekoliko navrata u dostupnoj građi sve do XVIII stoljeća.⁸⁷

Okolina današnjih Banovića na topografskoj karti sa početka 20. stoljeća

⁸⁶ Kod zemljoradničke raje, prateći član je nazivan *mudžerred* (tur. *mucerret* - sam, inokosan), a označavao je obično odrasle, sposobne sinove domaćinstva. Oni prema spahiji nisu bili oslobođeni novčanih poreza (ispendža, resm-i çift). S druge strane u upotrebi je i termin *tâbi`* (ar. pratilac), koji označava: odraslog, za rad sposobanog muškog člana, neoženjenog, pratećeg u domaćinstvu. Naziv *tâbi`* u popisima je redovito upotrebljavan kod vlaških domaćinstava (stočara), a obuhvatao je sinove, braću i druge bliže srodnike domaćinstva. Poreze je davao samo domaćin.

⁸⁷ Proces prihvatanja islama kod Vlaha bio je u najvećem toku krajem trećeg decenija XVI stoljeća. Za islamizaciju Vlaha u Zvorničkom sandžaku, Nedim Filipović ističe da je imao "vehementan uspon" sve do kraja XVI stoljeća. Izračunavanjem procenta Vlaha ovog sandžaka tokom XVI stoljeća, koje je Filipović izveo iscrpnim analiziranjem cifara različitog tipa i po širini i po dubini, taj proces prihvatanja islama, kako on kaže, "daje gotovo senzacionalne rezultate". Pokazuje se da većinu islamiziranog stanovništva u ovom sandžaku predstavljaju Vlasi ranije pravoslavne vjere, a tek svojim malim dijelom katoličke vjere. Filipović ističe da je u procesu širenja islama pravoslavlje participiralo u daleko većoj mjeri nego što se to dosad pretpostavljalo. On to detaljno analizira i objašnjava. Do naglog obrta Vlaha u držanju prema islamu dolazi već u samoj Hercegovini, istočno od Neretve, pa se širi na sve strane – Zvornički sandžak, Bosanski sandžak, osim njegovih zapadnih dijelova (Više vidjeti u Filipović, N., *Islamizacija BiH*, Tešanj, 2005.)

Izvori za historiju Banovića u Arhivu Tuzlanskog kantona

Abstrakt: *Rad sadrži okvirni pregled, opis i vrednovanje historijskih izvora koji se nalaze u Arhivu Tuzlanskog kantona, a mogu biti od značaja za rekonstrukciju prošlosti Banovića. Izvori su po strukturi i sadržaju raznovrsni, a datiraju od sredine 17. stoljeća pa sve do današnjih dana.*

Ključne riječi: *Banovići, historijski izvori, Arhiv Tuzlanskog kantona, arhivski fondovi i zbirke.*

UVODNE NAZNAKE

Izučavanje prošlosti jednog mjesta nemoguće je bez poznavanja i konsultovanja raznovrsnih historijskih izvora. Za izučavanje prošlosti od početka srednjeg vijeka pa sve do današnjih dana nezaobilazni su pisani historijski izvori. Najveći broj istih pohranjen je uglavnom u arhivima, a jedan manji broj nalazi se u drugim ustanovama ali i kod pojedinaca i oni predstavljaju takozvane porodične ili lične fondove i zbirke.

U Arhivu Tuzlanskog kantona, koji egzistira od 1954. godine, nalazi se i čuva raznovrsna arhivska građa (historijski izvori)⁸⁸ o brojnim historijskim pojavama, događajima i ličnostima vezanim za područje sjeveroistočne Bosne. Riječ je o historijskim izvorima prvog reda, neophodnim i nezaobilaznim u procesu rekonstrukcije raznovrsnih pitanja iz prošlosti šireg tuzlanskog područja. Fondovi i zbirke Arhiva Tuzlanskog kantona odnose se na različite historijske periode, počev od osmanskog perioda, pa do vremena postdejtonske Bosne i Hercegovine. Odnose se na rad uprave i pravosuđa, na privredna kretanja, na društveno-politički život, na obrazovne i kulturne prilike i druge životne značajnosti šireg tuzlanskog područja. Arhivski fondovi i zbirke, odnosno historijski izvori u njima sadrže ogromne dragocjenosti. Jedan broj tih historijskih dragocjenosti već je utkan u brojna publikovana historijska štiva. No, značajan dio njih ostao je van naučno-istraživačkih zahvata.

Po prirodi i strukturi historijski izvori pohranjeni u fondovima i zbirkama Arhiva Tuzlanskog kantona najprilagodljiviji su za rekonstrukciju prošlosti regionalne i lokalne historije. Jedan broj važnih arhivskih fondova i zbirki sadrži historijske izvore značajne za istraživanje i rekonstrukciju prošlosti Banovića. Riječ je o nekoliko fondova među kojima svakako poseban značaj imaju oni fondovi koji su nastali djelovanjem pravnih subjekata i fizičkih lica na području općine Banovići.

---

⁸⁸ Arhiv Tuzlanskog kantona posjeduje više od 320 arhivskih fondova i zbirki ili oko 8.000 metara dužnih. Fondovi i zbirke su razvrstani po oblastima: uprava, pravosuđe, obrazovanje, nauka, kultura, privreda, društveno-političke organizacije, društva i udruženja, vjerske organizacije, zbirke i lične i porodične zbirke.

HISTORIJSKI IZVORI O BANOVIĆIMA U FONDOVIMA ARHIVA TUZLANSKOG KANTONA

U Arhivu TK postoji nekoliko fondova koji sadrže historijske izvore vezane za prošlost Banovića. Značajan broj historijskih izvora je po provenijenciji općeg karaktera i vezan je za šire tuzlansko područje, dok je jedan broj isključivo vezan za prostor općine Banovići, bez čijeg korištenja i konsultovanja rekonstrukcija važnih historijskih pitanja vezanih za ovu općinu je nemoguća i nepotpuna. Predmetom ovoga rada biće analiza jednog broja fondova i zbirki koji sadrže historijske izvore koji su najneposrednije vezani za događaje iz prošlosti Banovića. Svakako da su za proces rekonstrukcije banovićke prošlosti najvažniji oni fondovi koji su po provenijenciji, strukturi i sadržaju nastali na prostoru ove općine. Riječ je o slijedećim arhivskim fondovima:

- Skupština opštine Banovići (1946.-1976.),
- Opštinski komitet KP BiH Banovići (1945.-1954.), i
- Zbirka Omladinska pruga Brčko-Banovići 1946.

Pored navedenih fondova i zbirki značajnu važnost za prošlost Banovića imaju i historijski izvori koji se nalaze u slijedećim fondovima i zbirkama:

- Orijentalna zbirka (1578.-1936.)
- Zbirka fotografija (1873.-1995.)
- Zbirka porodice Zaimović (1920.-1941.)
- Oblasni NOO za istočnu Bosnu (1945.)
- Okružni narodni odbor Tuzla (1945.-1947.)
- Oblasni narodni odbor Tuzla (1949.-1952.)
- Okružna uprava narodnih odbora Tuzla (1945.-1947.)
- Komisija za savremenu građu Tuzlanskog okruga (1992.-2001.)
- Kotarski sud Tuzla (1884.-1943.)
- Kotarski šerijatski sud Tuzla (1899.-1941.)
- Udruženje SIZ-ova osnovnog obrazovanja i vaspitanja Tuzla (1973.-1998.)
- Samoupravna interesna zajednica usmjerenog obrazovanja i vaspitanja Tuzla (1967.-1990.)
- Okružni komitet KP BiH Tuzla (1945.-1947.)
- Međuopštinska konferencija SK BiH Tuzla (1968.-1990.)
- Vakufsko-mearifsko povjerenstvo Tuzla (1909.-1949.)
- Radnički pokret i narodnooslobodilačka borba u sjeveroistočnoj Bosni (1920.-1945.)

Fond: Skupštine opštine Banovići (1945-1976) Sign. SOB⁸⁹

Riječ je o obimnom arhivskom fondu sa oko hiljadu arhivskih kutija koji sadrži veoma značajne i bogate historijske izvore neophodne za izučavanje privrednog razvoja, komunalne i stambene izgradnje, socijalne politike, imovinsko-

---

⁸⁹ Grupa autora, Pedeset godina Arhiva u Tuzli 1954.-2005. (dalje Pedeset godina Arhiva u Tuzli), Tuzla 2005., str. 89-90. Poglavlje „Arhivski fondovi i zbirke“ uradili: Nermana Hodžić i Izet Šabotić.

pravnih odnosa i kulturno-obrazovne djelatnosti općine Banovići za period 1945.-1976. godine. Osim toga, ovaj fond sadrži zapisnike sa sjednica izvršnih i zakonodavnih organa i tijela Općine za navedeni period, gdje se nalaze važni historijski izvori vezani za oblast i uprave, obrazovanja, kulture, zdravstva, finansija, industrije, poljoprivrede, zanatstva, građevinarstva i dr. Fond sadrži i historijske izvore vezane za teritorijalno-administrativnu podjelu općine, za rad mjesnih narodnih odbora i niz drugih važnih historijskih događaja vezanih za općinu Banovići u navedenom periodu.

Fond: Općinski komitet Banovići (1945.-1954) Sign. OK SKBiH B⁹⁰

Riječ je o fondu partijske provenijencije koji posjeduje značajne historijske izvore vezane za raznovrsnu historijsku problematiku. Posebno značajne historijske činjenice sadrže zapisnici sa sastanka rejonskog i mjesnog komiteta, izvještaji osnovnih partijskih organizacija poput: Rudnika uglja, ZGP "Litva", Nova separacija, Strojni promet Banovići, Direkcija rudnika, DK Banovići Selo, te zapisnici sa izbornih konferencija i plenuma, uputstava Okružnog komiteta i izvještaji AGIT-propa o radu na opismenjavanju, planski zadaci Rudnika, zapisnici zajedničkih sastanaka Opštinskog i Rudničkog komiteta.

Ovdje se radi o značajnim kumulativnim izvorima na osnovu kojih je jednostavnije sklopiti historijski mozaik prošlosti Banovića za navedeni period.

Zbirka: Omladinska pruga "Brčko-Banovići" (1946). Sign. OP»BB» Z⁹¹

Ova zbirka dokumenata sadrži historijske izvore nastale radom privrednog savjeta Vlade FNRJ koji je odobrio kredit za izgradnju pruge koja je imala, a i sada ima industrijski i saobraćajni značaj ne samo za sjeveroistočnu Bosnu, već i za šire

⁹⁰ Pedeset godina Arhiva u Tuzli., str. 137.

⁹¹ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 166.

okruženje. Zbirka sadrži značajne informacije o radu Uprave za izgradnju, organizacije rada, podatke o omladinskim radnim brigadama, spiskove brigadira, štaba, komandira i zamjenika, rada sekcija, podatke o urađenim poslovima i druge važne podatke koji se odnose na ovu privrednu i saobraćajnu investiciju realizovanu odmah nakon završetka Drugog svjetskog rata.

Treba istaći da se značajan dio historijskih izvora vezanih za prugu Brčko-Banovići nalazi u Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu i Arhivu Jugoslavije u Beogradu

Fotografska zbirka: Omladinska pruga Brčko - Banovići

Orijentalna zbirka (1578-1936). Sig. OZ⁹²

Najstariji historijski izvori koji se čuvaju u Arhivu Tuzlanskog kantona nalaze se u ovoj zbirci. Isti vremenski datiraju od 1578. godine pa do 1936. godine. Historijski izvori u ovoj zbirci odnose se na događaje i pojave vezane za područje sjeveroistočne Bosne u osmanskom periodu. Riječ je o raznovrsnim historijskim izvorima poput: rješenja šerijatskih sudova, vakufnama, kupoprodajnih ugovora, tapija, berata, fermana, bujruldiya, sidžila, raznih rukopisa, pisama i dr.

Iako je riječ o malom broju historijskih izvora⁹³ oni su izuzetno značajni za rekonstrukciju ovog dijela naše prošlosti. Jedan broj ovih izvora odnosi se na prošlost Banovića, poput: Rješenja Šerijatskog suda u Tuzli iz 1645. godine koji se odnosi na rušenje bespravno podignutog mlina na Oskovi, vlasništvo Vukomira, Damjana i Radoja iz sela Božića, jer nanosi štetu mlinu vlasnika Damjana iz Gečme.⁹⁴ (dati prilog izvora) U orijentalnoj zbirci postoje i drugi historijski izvori koji su

*Dokument iz
Orijentalne zbirke*

⁹² Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 161.

⁹³ Orijentalna zbirka Arhiva Tuzlanskog kantona sadrži oko 2.500 raznovrsnih dokumenata i oko 20 rukopisa i predstavlja iznimno značajno pisano kulturno-historijsko naslijeđe. Ista je zajedno sa još 33 fonda i zbirke Arhiva Tuzlanskog kantona od strane Komisije za očuvanje kulturno historijskih spomenika 07. decembra 2009. godine proglašena nacionalnim spomenikom kulture u Bosni i Hercegovini.

⁹⁴ Orijentalna zbirka Arhiva TK, dok. br. 24-24 R.

veoma važni u tretiranju prošlosti općine Banovići vezane za ovaj period. Manjkavost ovih historijskih izvora sadržana je u činjenici nepoznavanja pisma na kojem su pisani, zbog čega histotografska interpretacija dosada nije bila potpuna.

Zbirka fotografija (1873.-2005.). Sign. FTGZ⁹⁵

Zbirka fotografija Arhiva TK predstavlja bogato historijsko i kulturno naslijeđe ukupnog kulturnog i umjetničkog obima od 55.000 fotografija. Ovi fotografski izvori datiraju s kraja osmanske vladavine u Bosni i Hercegovini, kada se prvi puta pojavljuje fotografija na našim prostorima, pa sve do danas. Značajan broj fotografija već je korišten kao historijski izvor i utkan je u vrijedne historiografske publikacije koje tretiraju prošlost šireg tuzlanskog područja.

Jedan broj fotografija odnosi se na događaje, pojave i ličnosti sa područja općine Banovići. Posebno je značajna skupina fotografija vezana za izgradnju pruge Brčko-Banovići, za privredni razvoj i izgradnju Banovića, tu su i fotografije iz kulturnog i javnog života Banovića koje datiraju od sredine 20 stoljeća, do danas.

Smatramo ovu zbirku veoma značajnom u procesu rekonstrukcije prošlosti Banovića.

Porodična zbirka Zaimović⁹⁶ Sign. PZZ

Ova zbirka se sastoji od oko 450 fotografija koje se odnose na uglednu bosansku begovsku porodicu Zaimović, koja je imala svoje nekretnine na području općine Banovići. Najviše fotografija vezano je za Murat-bega Zaimovića, gradonačelnika Tuzle i ugledne političke i javne ličnosti Tuzle i šireg tuzlanskog područja. Jedan broj fotografija iznimno zanimljivih odnosi se na privatni rudnik "Omazić" kod Banovića, koji je bio u vlasništvu Murad-bega Zaimovića u međuratnom periodu od 1922. do 1937. godine

Ove fotografije predstavljaju zanimljive historijske značajke iz prošlosti Banovića i iste mogu biti jako zanimljive u izradi historiografskih radova o Banovićima.

⁹⁵ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 164.

⁹⁶ Zbirka je preuzeta od dr. Ismaila Hadžiahmetovića 2005. godine i čuva se u Arhivu Tuzlanskog kantona.

Iz porodične zbirke Zaimović:Privatni rudnik u Omazićima kod Banovića

Fond: Oblasni narodni odbor Tuzla (1949-1952). Sign. OBNOT⁹⁷

Oblasni narodni odbor Tuzla počinje sa radom nakon donošenja Zakona o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Bosne i Hercegovine od 19. aprila 1949. godine⁹⁸ kada je ista podijeljena na oblasti. Jedna od četiri oblasti bila je i tuzlanska sa sjedištem u Tuzli, koja je obuhvatala područje 18 srezova. Područje općine Banovići pripadalo je ovoj oblasti. U ovom fondu nalazi se značajan broj važnih kumulativnih historijskih informacija - izvora (izvještaja, zapisnika, elaborata i dr.) vezanih za oblast: uprave, privrede, obrazovanja, kulture i javnog života Banovića. U ovom arhivskom fondu brojni su historijski izvori koji sadrže značajne podatke koji se odnose na privredni, društveni i kulturno-obrazovni život Banovića. Oni prate sva važna događanja vezana za ovaj prostor u periodu od 1949. do 1952. godine.

Fond: Okružni narodni odbor Tuzla (1944-1947). Sign. OKNOT⁹⁹

Okružni narodni odbor Tuzla formiran je na osnovu Zakona o teritorijalnoj podjeli Federalne Bosne i Hercegovine¹⁰⁰ podijeljene na 7 sedam okruga koji su se dalje dijelili na srezove. Tuzlanski okrug obuhvatao je 12 srezova. Zadatak Okruga je bio saniranje i nadzor nad sprovođenjem opštih zadataka državne uprave, što se odnosilo na: staranje o pravilnoj upotrebi dobnika, kontroli nad industrijom, šumarstvom, građevinarstvom, trgovinom, obrazovnim prilikama. I u ovom fondu nalaze se značajni historijski izvori vezani za ovaj vremenski period banovičke prošlosti.

⁹⁷ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 82-83.

⁹⁸ „Sl. list NR BiH”, br. 16/49.

⁹⁹ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 81.

¹⁰⁰ „Sl. list F BiH”, br. 11/45. Na osnovu ove teritorijalno-administrativne podjele Bosna i Hercegovina je podijeljena na slijedeće okruge: banjalučki, bihački, dobojski, hercegovački, sarajevski, travnički i tuzlanski. Okruzi su bili podijeljeni na srezove, a srezovi na mjesna područja, pa je tako u Bosni i Hercegovini bilo ukupno 77 srezova i veliki broj mjesnih područja. U sastav Tuzlanskog okruga ulazilo je 12 slijedećih srezova: bijeljinski, brčanski, gradačački, loparski, zvrnički, srebrenički, trnavski, tuzlanski, vlasenički, kladanjski, lukavački, modrički i tri gradska područja: tuzlansko, bijeljinsko i brčansko.

Fond: Okružna uprava narodnih odbora Tuzla (1945-1947). Sign. OUNDT¹⁰¹

Na trećem zasjedanju AVNOJ-a, održanom u Beogradu 21. novembra 1944. godine donesena je Odluka o prelazu neprijateljske imovine u državnu svojinu. Sva ova imovina se stavljala pod upravu i nadzor državne uprave narodnih odbora. Na osnovu ove odluke 18. avgusta 1945. godine donesen je Pravilnik o organizaciji Državne uprave narodnih dobara.¹⁰² Na osnovu ovog Pravilnika Oblasni NOO za istočnu Bosnu je formirao Okružnu upravu narodnih dobara, a potom i sreske uprave narodnih dobara. U sklopu sreske uprave narodnih dobara Tuzla i Zavidovići nalazi se izvjestan broj historijskih izvora ove provenijencije vezanih za prostor današnje općine Banovići koja je u ovom periodu bila prvobitno u sastavu sreza Lukavac, a ukidanjem ovog sreza dijelom je ovaj prostor pripadao srezu Tuzla, a dijelom srezu Zavidovića. Riječ je o historijskim izvorima vezanim za konfiskaciju imovine „državnih neprijatelja“. Jedan značajan dio konfiskovane imovine odnosi se na imovinu privrednih subjekata i fizičkih lica sa prostora današnje općine Banovići.

Fond: Komisija za savremenu građu Tuzlanskog okruga (1992-2001.). Sign. KZSGTO¹⁰³

U ovom fondu nalazi se raznovrsna građa koja sadrži svjedočenja o agresiji i ratnim zločinima učinjenim u Bosni i Hercegovini u periodu 1992.-1995. godine. Jedan dio historijske građe odnosi se i na događaje vezane za područje općine Banovići. Tako da rekonstrukcija ovog dijela prošlosti Banovića ne bi bila potpuna bez konsultovanja ovih vrijednih historijskih izvora. Izvori su različiti po sadržaju i karakteru, a odnose se na izvještaje nadležnih organa o događajima iz ovog vremena, izjave o stradanju stanovništva, tu je i jedan broj zanimljivih fotografija koje se odnose na ovaj period banovićke prošlosti.

Sreski šerijatski sud Tuzla (1920-1945.). Sign. SŠST¹⁰⁴

Za sklapanje historijskog mozaika Banovića za period od 1920. do 1945. godine značajni su historijski izvori pohranjeni u fondu Sreski šerijatski sud Tuzla (1920.-1945).¹⁰⁵

Ovaj fond sadrži historijske izvore koji su vezani za navedeni period, a odnose se na porodične i nasljedne predmete muslimana, kao i predmete vakufa. Ovi historijski izvori sadrže brojne ostavinske parnice i popise spisa urudžbenog

¹⁰¹ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 85.

¹⁰² „Službeni list DFJ“, br. 63/45.

¹⁰³ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 90.

¹⁰⁴ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 96.

¹⁰⁵ Na osnovu Zakona o uređenju šerijatskih sudova o šerijatskim sudijama u Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji, u porodičnim i nasljednim predmetima muslimana, kao i predmetima vakufa, sudsku vlast u prvom stepenu, vršila su posebna odjeljenja sreskih sudova koji su nosila naslov „Sreski šerijatski sud“, a u drugom i posljednjem stepenu, posebna odjeljenja apelacionih sudova koji nose naslov „Vrhovni šerijatski sud“. („Sl. novine Kraljevine SHS“, br. 73-XXIX, od 28. marta 1929. godine).

zapisnika. Jedan broj ovih historijskih izvora odnosi se i na područje općine Banovići, i konsultacija istih bi bila korisna u procesu istraživanja ovog historijskog perioda prošlosti Banovića.

Fond: Udruženje samoupravnih interesnih zajednica osnovnog obrazovanja i vaspitanja Tuzla (1973-1998). Sign. USIZOOIVT¹⁰⁶

U ovom fondu nalaze se brojni historijski izvori vezani za oblast obrazovanja i vaspitanja sa područja sjeveroistočne Bosne. Dio dokumentacije vezan je za stanje u sferi obrazovanja na području općine Banovići. Riječ je o zapisnicima i izvještajima koji sadrže dragocjene činjenice, te o protokolima i matičnim knjigama, što sve može biti značajno i korisno za istraživanje banovićkog obrazovanja u ovom periodu.

Fond: Samoupravna interesna zajednica usmjerenog obrazovanja i vaspitanja Tuzla (1967-1990.). Sign. SIZUOIVT¹⁰⁷

U okviru fonda Regionalne zajednice za srednje obrazovanje u čiji sastav su djelovale i srednje obrazovne ustanove sa područja općine Banovići. Radi se o raznovrsnoj arhivskoj građi koju čine materijali i zapisnici sa sjednica Skupštine i Izvršnog odbora, razni izvještaji o broju učenika, o stanju škole i školstva. U ovim dokumentima značajne su informacije vezane za razvoj srednjeg obrazovanja i školstvo uopće na području općine Banovići.

Fond: Okružni komitet KP BiH Tuzla (1945-1947). Sign. OK OKPBiH T¹⁰⁸

U ovom fondu nalazi se nekoliko historijskih izvora koji se odnose na kadrovska pitanja, rad komisija unutar Komiteta, kao i izvještaje nižih tijela i organa komiteta, u kojima se nalaze informacije vezane za ličnost, događaje i pojave sa područja općine Banovići.

Fond: Oblasni komitet KP BiH Tuzla (1949-1952). Sign. OBK KPBiHT¹⁰⁹

Ovaj fond partijske provenijencije sadrži zanimljivu arhivsku građu – historijske izvore u vidu zapisnika sreskih, gradskih i mjesnih komiteta. Ovi dokumenti i informacije u njima rasvjetljavaju neke zanimljive događaje i pojave vezane za društveno-politički život Banovića u periodu od 1949. do 1952. godine.

Fond: Međuopštinska konferencija Saveza komunista BiH Tuzla (1968-1990). Sign. MOK SK BiH T¹¹⁰

U ovom fondu nalazi se značajan broj dokumenata – historijskih izvora koji se ne odnose samo na pitanja partijske provenijencije, već i na važna pitanja privredne, društvene i kulturne provenijencije. Značajan broj historijskih izvora u ovom fondu odnosi se na događaje i pojave vezane za općinu Banoviće u ovom

---

¹⁰⁶ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 106.

¹⁰⁷ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 107.

¹⁰⁸ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 135.

¹⁰⁹ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 135.

¹¹⁰ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 150.

periodu. Radi se o obimnoj građi ali važno je istaći to da je ista arhivistički sređena, ima analitički inventar i pripremljena je za korištenje.

Fond: Vakufsko-mearifsko povjereništvo Tuzla (1909-1949.). Sign. VMPT¹¹¹

Za razumijevanje vjerskih prilika na širem tuzlanskom području u vremenu od 1909. do 1949. godine veliku važnost ima i ovaj fond. Riječ je o značajnom broju historijskih izvora koji prate sva bitna događanja vezana za rad i djelovanje IZ u ovom periodu. Uzimajući u obzir molbe i želje muslimanskog stanovništva, 1894. godine Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu izdaje Naredbu o vakufskoj upravi u Bosni i Hercegovini¹¹² na osnovu koje, za nadzor pojedinih vakufa u Bosni i Hercegovini i za upravu bosanskohercegovačke zemaljske vakufske zaklade, postoji vakufsko povjerenstvo u Sarajevu. U svim kotarskim mjestima, osim u Sarajevu postojala su kotarska vakufska povjerenstva koja su se sastojala od šerijatskog sudije, kao predsjednika, imama jedne tamošnje džamije, jednog muderisa ili hodže i dvojice muslimanskih odličnika kotara kao članova. Godine 1936. Zakonom o Islamskoj vjerskoj zajednici Kraljevine Jugoslavije,¹¹³ navode se organi zajednice i to: džematski medžlis, sresko vakufsko-mearifsko povjerenstvo, Ulema medžlis u Sarajevu i Skoplju, vakufsko-mearifski sabor u Sarajevu i Skoplju i Reis-ul-ulema u Sarajevu sa svojim užim i širim Savjetom. Historijski izvori u ovom fondu su raznovrsni po strukturi i sadržaju i sadrže raznovrsnu opću dokumentaciju koja tretira veliki broj događaja i procesa u IVZ, zatim okružnice, statistiku vezanu za rad mekteba, brojne statističke izvještaje, zapisnike sa sjednica, budžetsku dokumentaciju, urudžbene zapisnike, protokole i slično. Jedan broj ovih izvora odnosi se i na današnje područje općine Banovići. Stoga je ova vrsta izvora zanimljiva za tretiranje vjerskih prilika na području općine Banovići u periodu 1909.-1949. godine.

Zbirka: Radnički pokret i narodnooslobodilačka borba u sjeveroistočnoj Bosni (1920-1945.). Sign. RPNOBSB Z¹¹⁴

U ovoj zbirci nalaze se raznovrsni historijski izvori koji su prikupljeni u Arhivu CK SKJ Beograd, Vojnohistorijskom institutu Beograd, Arhivu BiH Sarajevo, Arhivu CK SK BiH Sarajevo, Muzeju revolucije Sarajevo, Institutu za radnički pokret Sarajevo, Muzeju istočne Bosne Tuzla i dr.

Arhivska građa – historijski izvori ove zbirke odnose se na razna pitanja vezana za radnički pokret, masovne društvene organizacije, KPJ, narodnooslobodilačke odbore, sudove NDH, ustašku nadzornu službu, zatvore i logore, proglase, ustašku i četničku štampu, letke, vojne formacije, NOVJ, četničke formacije, ustaške formacije, njemačke jedinice i slično. Jedan broj historijskih izvora iz ove zbirke odnosi se na problematiku NOR-a vezanu za sadašnji prostor Banovića. Stoga ovi historijski izvori mogu biti dragocjeni prilikom rekonstrukcije ovog dijela prošlosti Banovića.

¹¹¹ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 157.

¹¹² „Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu“, od 01. avgusta 1894. godine.

¹¹³ „Službene novine Kraljevine Jugoslavije“, br. 74-XVI, od 31. marta 1936. godine.

¹¹⁴ Pedeset godina Arhiva u Tuzli, str. 161-162.

Pored navedenih fondova i zbirki sigurno se i u drugim fondovima i zbirkama Arhiva TK nalaze određeni historijski izvori koji bi bili značajni u istraživanju i rekonstrukciji prošlosti Banovića.

Stoga je preporuka istraživačima koji se bave prošlošću Banovića da zavire ne samo u navedene fondove i zbirke, već i mnoge druge. Osim toga, dragocjeni podaci o prošlosti Banovića naći će se i u bogatoj periodici koju posjeduje Arhiv TK, tako da istraživače upućujemo i na ovu vrstu historijskih izvora, a sve s ciljem da nam spoznaje o prošlosti Banovića budu objektivnije i potpunije.

Ono što je važno jeste da osim historijskih izvora koji se nalaze u Orijentalnoj zbirci koji su uglavnom pisani arapskim pismom na osmanskome jeziku, ostali historijski izvori su na bosanskom jeziku, što u velikoj mjeri olakšava proces istraživanja.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Proučavanje lokalne prošlosti u bosanskohercegovačkoj historiografiji nije u dovoljnoj mjeri zastupljeno. Tako je kada je riječ i o proučavanju prošlosti Banovića. Zato svaki pokušaj u dublje poniranje u ovu problematiku zaslužuje pažnju. No, ozbiljniji poduhvati na planu izučavanja prošlosti Banovića podrazumijevaju ozbiljan naučno-istraživački pristup i tretiranje historijskih izvora, posebno onih prvoga reda.

Značajan broj historijskih izvora prvog reda koji se odnosi na prostor Općine Banovići nalazi se u Arhivu Tuzlanskoga kantona. Riječ je o fondovima i zbirkama različite strukture i sadržaja, ali i kvaliteta i kvantiteta, koji datiraju vremenski od vremena osmanske vladavine pa sve do današnjih dana.

Na osnovu historijskih izvora pohranjenih u fondovima i zbirkama Arhiva TK moguće je rasvjetljavanje i rekonstrukcija značajnih događaja, procesa i ličnosti iz prošlosti Banovića. Historijski izvori se odnose na sve bitne segmente društveno-političkog, privrednog i kulturnog života Banovića, stoga je njihovo korištenje u naučno-istraživačkom procesu rekonstrukcije banovičke prošlosti od izuzetne važnosti. Posebnu važnost za izučavanje prošlosti Banovića ima dvadesetak fondova i zbirki pohranjenih u Arhiv Tuzlanskog kantona, među kojima posebnu važnost imaju slijedeći: fond Skupštine opštine Banovići (1945-1975), Opštinski komitet Banovići (1945-1954), zbirka: Omladinska pruga „Brčko-Banovići“ (1946), ali i drugi fondovi i zbirke. Validnost procesa rekonstrukcije banovičke prošlosti u znatnoj mjeri zavisit će od konsultovanja i tretmana historijskih izvora arhivskih fondova i zbirki Arhiva Tuzlanskog kantona. Taj proces je znatno olakšan i zbog činjenice da je najveći broj ovih fondova i zbirki pripremljen za korištenje u naučne svrhe. Stoga predlažem da posao istraživanja i izučavanja prošlosti Banovića bude jasno koceptiran i naučno utemeljen projekat u kojem će biti uključeni raznovrsni istraživači čiji bi rad dao značajne rezultate u procesu istraživanja i oblikovanja historijske prošlosti Banovića. Ta istraživanja će biti potpuna i naučno utemeljena samo uz konsultovanje primarnih historijskih izvora koji su uglavnom pohranjeni u

arhivima u Bosni i Hercegovini i okruženju, a najvećim dijelom u Arhivu Tuzlanskog kantona.

FINAL CONCLUSIONS

The study of local history in Bosnian historiography is not adequately represented. Same issue exists when it comes to studying past of Banovići. Therefore, any attempt to plunge deeper into this issue deserves attention. However, more serious ventures in the field of studying the past of Banovići implies a serious scientific research approach and treatment of historical sources, especially those of the first order.

A significant number of historical sources of the first order related to Banovići area municipality is located in the Archives of Tuzla Canton. It has holdings and collections of different structure and content, but also of different quality and quantity, which date from the time period of Ottoman rule until the present day.

Based on historical sources stored in the archive funds and collections of TK we can shed light on the reconstruction of important events, processes and personalities from the past of Banovići. Historical sources relating to all relevant aspects of the socio-political, economic and cultural life of Gynecology, therefore their use in scientific research and reconstruction process banovićke history of extreme importance. Of special importance for the study of past Banovic has twenty funds and collections stored in the archives of the Tuzla canton, among which is characterized as follows: Fund of the Assembly of municipality Banovići (1945-1975), the Municipal Committee of Banovići (1945-1954), Collection: Youth bulding of railroad "Brčko Banovići" (1946), and other holdings and collections. The validity of the process of past's reconstruction to a considerable extent will depend on consultation and treatment of historical resources of archives and collections in the Archive of Tuzla Canton. That process was greatly facilitated due to the fact that most of these funds and collections are prepared for use for scientific purposes. So, I suggest that the business of research and study of Banovići past is kept as clear and scientifically-based project which will be involved in a variety of research whose work has given important results in the process of research and design Banovići historical past. This research will be complete and scientifically based only upon consultation of primary historical sources, which are mainly stored in archives in Bosnia and Herzegovina and surrounding area, mainly in the Archives of the Tuzla Canton.

O političkim prilikama na području Banovića u periodu između dva svjetska rata

Uvod

U traženju odgovora na pitanje iz naslova teme, suočio sam se sa dva metodološka problema: prvi je općeg karaktera, a odnosi se na izvore koji su obično nedostatni, kada se radi o takozvanoj lokalnoj historiografiji i istraživanjima na mikro planu. Drugi problem odnosi se na teritorijalno-administrativni aspekt i prostorno-urbanu nerazvijenost tog područja na kojem u vrijeme, koje čini okvir ove teme, nije bilo gotovo ni jednog većeg naselja ili urbanog centra oko kojeg bi se mogao taj prostor integrisati. Težište teme je politička situacija na prostoru koji danas, najvećim dijelom, zauzima općina Banovići u periodu između dva svjetska rata. Sliku političkog života na tom prostoru u periodu između dva svjetska rata „sklapao“ sam uglavnom na osnovu rezultata izbora, kako općih, tako i lokalnih, koje sam međusobno komparirao i tako dolazio do određenih zaključaka.

Udaljeno nekoliko desetina kilometara od Tuzle kao središta sreza i okruga (oblasti) i od Puračića, kao prve i najbliže kasabe, to naselje nije ni moglo razviti neku zapaženiju političku strukturu. Politički život u jednom relativno udaljenom selu od administrativnog urbanog centra – nije ni postojao u onom i onakvom obliku kakav mi obično zamišljamo i kakav se sam po sebi podrazumijeva. Uostalom, politika se u to vrijeme uglavnom vodila u gradskim centrima i kasabama, a na selo se odlazilo samo „po glasove“ tokom predizbornih kampanja. Politikom na selu bavili su se samo bogatiji pojedinci, pretežno sitni posjednici i trgovci, te pokoji vjerski službenik i to uglavnom u ime i za račun stranačkih lidera i poslaničkih kandidata iz Tuzle i Sarajeva.

Teritorijalno-administrativni položaj i stanovništvo

Od ulaska u sastav nove države, 1918. do 1929. godine, uvođenja diktature i stvaranja banovina, Bosna i Hercegovina je zadržala unutrašnje administrativno ustrojstvo koje je imala i u vrijeme austrougarske uprave. Teritorijalna cjelovitost zagarantovana joj je članom 133 Vidovdanskog ustava (tzv. Turski paragraf). Dotadašnji okruzi postali su oblasti, a kotari preimenovani u srezove. Tuzlanski srez je naslijedio teritoriju kotara iz perioda austrougarske uprave, sa sljedećim naseljima: Banovići, Bašigovci, Bistarac, Bokavići, Vukovije, Gnojnica, Gornja Tuzla, Gornje Petrovice, Grad Tuzla, Dobošnica, Dobrnja, Dokanj, Dragunja, Dubrave, Đurđevik, Živinice, Kikači, Kolovrat, Lipnica, Lisovići, Lukavac, Ljenobud, Ljepunica, Ljubače, Miričina, Obodnica, Odorović, Pasci, Požarnica, Poljice, Puračić, Ribnica, Solina, Tupković i Turija.¹¹⁵ Novu vlast Banovići su dočekali kao **jedno od većih, dominantno muslimanskih naselja na području**

---

¹¹⁵ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. 1. 1921.*, Državna štamparija Sarajevo, 1932.

Tuzlanskog sreza. Prema popisu iz 1921., na tom području bilo je ukupno 1977 stanovnika, od čega 1.850 muslimana i 127 pravoslavnih. Na području Ribnice koja će se kasnije naći u sastavu Banovičke opštine bilo je 1.232, od čega pravoslavnih 370, muslimana 854 i katolika 8.

	Br. stanovnika po popisu iz 1921. god.								Ukupno
	Musal.	%	Prav.	%	Katol.	%	Ost.	%	
Banovići	1850	93,5	127	6,4					1977
Ribnica	854	69,3	370	30,0	8	0,6			1232
Tuzla (grad)	6566	46,6	2800	19,8	3693	26,3	727	5,1	14086
Tuzla (svez)	38587	68,8	7269	15,1	10040	17,9	30	0,05	56026

Pred općinske izbore, 1927. godine (koji su inače, iz političkih razloga jako dugo odgađani), na području Tuzlanskog sreza, uspostavlja se 14 seoskih i jedna gradska opština: Dobošnica, Banovići, Bokavići, Puračić, Lukavac, Lukavac fabrika Bukinje, Vukovije, Gornja Tuzla i Požarnica, Breške, Lisovići, Priboj, Vasiljevci, Živinice i Tuzla (kao gradska).

Opštini Banovići pripadalo je 15 okolnih naselja u kojima je, po popisu iz 1931. godine živjelo ukupno 3.892 stanovnika u 814 domaćinstava (806 kuća), od čega 2.084 muškaraca i 1.808 žena.¹¹⁶

Stanovništvo se pretežno bavilo poljoprivredom. Poslije 1937. godine otvara se rudnik uglja Đurđevik, a nešto kasnije Begov potok, Mušići i Radina u banovičkoj općini.

Političke prilike u Banovićima od 1918. do prvih opštinskih izbora 1927. godine

Nakon završetka Prvog svjetskog rata i stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1. 12. 1918.), novu državu Srbi su dočekali s oduševljenjem, Hrvati s nepovjerenjem, a Bošnjaci (Muslimani) sa skepsom. To će biti osnovno obilježje takozvane hrvatske, srpske i muslimanske (bošnjačke) politike u periodu između dva svjetska rata i konačno dovesti do propasti prve Jugoslavije.

U početnom periodu u najtežem položaju našlo se muslimansko stanovništvo, čija je imovinska i fizička sigurnost bila jako ugrožena. U ponuđenim i kasnije usvojenim ustavnim rješenjima bosanski muslimani nisu bili priznati kao zasebna etnička zajednica. Mjerama agrarne reforme i ekonomski su bili gotovo potpuno upropašteni. Na udaru nisu bila samo zemljišta posjednika, nego i meraje, ispasišta i površine u vlasništvu bošnjačkih seoskih i gradskih općina, na koja su vlasti naseljavale mahom Srbe i to uglavnom dobrovoljce u srpskoj vojsci.

Buđenje političke aktivnosti i formiranje ogranaka prvih političkih stranaka u to vrijeme bilo je karakteristično samo za gradove. U selima je još uvijek vladao strah od međunacionalnih sukoba i nestabilnosti, naročito u nacionalno

¹¹⁶ Kraljevina Jugoslavija, *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. 3. 1931., knjiga II, Prisutno stanovništvo po veroispovesti*, Državna štamparija Beograd, 1938.,112

izmiješanim sredinama, politikom se rijetko ko bavio. Pored političkih stranaka sa sjedištem u Beogradu i Zagrebu (Demokratska, Radikalna, Hrvatska pučka i dr.) koje „instaliraju“ svoje filijale u Bosni i Hercegovini, ujedinjenjem više bošnjačkih političkih grupacija (posebno tuzlanske i sarajevske) u jedinstvenu političku stranku formirana je Jugoslovenska muslimanska organizacija (JMO), koja će obilježiti politički život Bošnjaka u međuratnom periodu.

Budući da su Banovići bili kompaktna, dominantno muslimanska sredina, može se pretpostaviti da je JMO od samog svog početka, od organizovanja prvog Inicijativnog odbora u Tuzli, pod vođstvom muftije Ibrahim ef. Maglajlića, imala svoje povjerenike i na tom području. Pored muhtara, u svakom većem naselju oko Tuzle, pa i u samim Banovićima bilo je bar po nekoliko uglednih ljudi i imućnijih domaćina, koji su u prvim izborima agitovali za Maglajlića, muftiju tuzlanskog, a kasnije za Mehmeda Spahu.

Ono što je po svojoj političkoj snazi bila JMO u muslimanskom narodu, *Radikalna* i *Zemljoradnička* (premda s različitim političkim programima) bile su u srpskom, a *Hrvatska težačka* i *Hrvatska pučka stranka* u hrvatskom. Sve ostale su, manje više, bile od marginalnog značaja ili su se gasile.

U periodu, od 1921. do 1927. godine, četiri puta organizovani su opšti parlamentarni izbori u Kraljevini SHS. Biračko tijelo se kao i u prethodnom, periodu austrougarske uprave, politički konstituisalo na vjersko-nacionalnom principu, a rezultati izbora po izbornim jedinicama, od okruga do sreza i biračkog mjesta, bili približni vjersko-nacionalnom sastavu stanovništva na tim područjima. Što se tiče Banovića, na svim tim izborima, kako pokazuje izborna statistika, JMO je odnosila ubjedljivo najveći broj glasova.

Za prve parlamentarne izbore (izbori za Ustavotvornu skupštinu), 28. 11. 1920. godine, na području Banovića registrovan je 491 birač, a na glasanje je izašlo i glasalo 454 ili 92,4% birača. Na biračkom mjestu Ribnica registrovana su 283 birača, na glasanje je izašlo i glasalo 254 ili 89,7%. Rezultati: na biračkom mjestu Banovići (kojem su pripadali Banovići i Banovići Selo), JMO je „pokupila“ 402 ili 88,5% glasova, što je za 5% manje od učešća Muslimana u strukturi stanovništva tog naselja. Oni koji nisu glasali za JMO, dakle, ostali „muslimanski“ glasovi, kako pokazuje tabela 1, otišli su Muslimanskoj težačkoj stranki (14 glasova ili 3%) i Socijal-demokratskoj stranki (13 glasova ili 2,8%). Za razliku od Banovića, u Ribnici su glasove podijelile JMO, koja je dobila 184 ili 72,4% glasova i Savez težaka, koji je dobio 65 ili 25,6% glasova.¹¹⁷ Za razliku od Banovića, izborni rezultat JMO i Težačke stranke u Ribnici, izražen u procentima, bliži je učešću muslimana, odnosno pravoslavaca u ukupnom broju stanovnika tog naselja.

---

¹¹⁷ Statistički pregled izbora narodnih poslanika za ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, izvršenih na dan 28. novembra 1920, Beograd, 1921., 3

Tabela 1

rb	Glas. m.	Sav. tež.	JMO	Dem. Str.	HPS	Radikalni	HIS	Soc. dem.	SNO Čokot	Musl. tež.	Musl. nez.
1	Banovići	14 3%	402 88,5%		1	1	3	11 2,8%	1	14 3%	
2	Ribnica	65 21,6%	184 72,4%		2		2	1			

Prema tome, već na prvim izborima i u Banovićima se, kao i u drugim mjestima širom Bosne i Hercegovine, biračko tijelo skoro potpuno podijelilo po nacionalnom ključu. Muslimani su listom glasali za JMO, koja je artikulirala muslimanske ekonomske i vjerske interese, a Srbi i Hrvati za političke stranke, čija su se sjedišta nalazila u Beogradu, odnosno Zagrebu.

Nakon prvih izbora i primjene načela Vidovdanskog ustava u praksi, početne nesuglasice i sukobi između dvije vladajuće stranke - *Demokratske* i *Radikalne*, koje su utemeljile centralističko-unitarističko ustrojstvo zemlje, počeli su se zaoštavati. Uzroci tih sukoba bili su jako složeni. To će i dovesti do raspisivanja **drugih parlamentarnih izbora 18. 3. 1923. godine**. I u ovim izborima političke snage na prostoru Bosne i Hercegovine odmjeralo su JMO, *Savez zemljoradnika* i *Radikalna stranka*. Svoje najozbiljnije protivnike JMO je imala u vladajućoj *Radikalnoj stranci* i *Savezu zemljoradnika*.

Na biračkom mjestu Banovići u ovim izborima na glasanje je izašlo i glasalo 410, a na biračkom mjestu Ribnica 254 birača. Rezultati: Od ukupno 410 glasača, Jugoslovenska muslimanska organizacija Mehmeda Spahe dobila je u Banovićima 269 ili 65,6, glasova, dok je Jugoslovenska muslimanska narodna organizacija muftije Ibrahima Maglajlića prošla sa 112 ili 27,3% glasova. To je skoro 10% više u odnosu na prosjek Sreza i preko 20% više u odnosu na prosjek Okruga. Ostatak glasova „otišao“ je srpskim i hrvatskim strankama (Radikalima 6, Zemljoradnicima 11, Srpskoj stranci 2, Hrvatskoj republikanskoj stranci 6 i Stranci Složni Hrvati 1), za koje su glasali malobrojni pripadnici srpske i hrvatske populacije u Banovićima. (Tabela 2)

Tabela 2

Biračko mjesto	Br. gl.	Radikalni	Zemlj.	Dem. stran.	JMO	HRSS	JMNO	Srpska	Slož. Hrv.
Banovići	410	6	11	3	269	6	112	2	1
Ribnica	254		53	1	87	2	86	6	2

Rezultati pokazuju da je novoosnovano krilo (nakon raskola u JMO), pod vođstvom muftije tuzlanskog Ibrahim ef Maglajlića, koje je nastavilo politički život kao Jugoslovenska muslimanska narodna stranka (JMNO), na području Tuzlanskog sreza imalo nešto veću podršku nego u ostalim srezovima okruga, što je i razumljivo imajući u vidu da je u Tuzli osnovano prvo političko jezgro te stranke (Tuzlanski inicijativni odbor) prije njenog objedinjavanja i konstituisanja u Sarajevu. Sasvim je normalno da je zadržalo veliki broj svojih pristalica i poslije

raskola u Stranci. Maglajlić je uživao veću popularnost u seoskim, takozvanim tradicionalnim sredinama Tuzlanskog sreza i okruga, posebno u vjerskim krugovima. Osim Banovića, dobar rezultat postigao je i na još nekim obližnjim biračkim mjestima. U tom pogledu ističu se: Ribnica (Spaho i Maglajlić po 36% glasova) Đurđevik (Spaho 44,7%, Maglajlić 38%), Živinice (Spaho 47,3%, Maglajlić 29,5%), Lisovići (Spaho 28,8%, Maglajlić 25,7%), Lukavac (Spaho 56,3%, Maglajlić 28,5%). U Ljubačama i Poljicu Maglajlić je dobio znatno više glasova od Spahe: Ljubače (Spaho 14,2%, Maglajlić 69%), Poljice (Spaho 19,6%, Maglajlić 76%).

I u ovim izborima muslimanske stranke - *Jugoslovenska muslimanska narodna stranka* (JMNO) i *Jugoslovenska muslimanska organizacija* (JMO) osvojile su onoliko glasova, sa koliko je procenata učestvovalo muslimansko u ukupnoj strukturi stanovništva na tim područjima.¹¹⁸

Nakon izbora 1923. godine, na političkoj sceni zemlje došlo je do političkog pregrupisanja u skladu sa novonastalim uslovima, koje je karakterisalo jačanje opozicionih snaga. Prije raspisivanja trećih parlamentarnih izbora, jasno su se izdiferencirala dva, međusobno suprotstavljena politička bloka: s jedne strane vladajuća *Radikalna* i Pribičevićeva *Samostalna demokratska stranka*, a s druge – *Blok opozicije*, koji su činile JMO, Slovenska ljudska stranka (SLS) i Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS). Tokom tih pregrupisanja, posebno žestokom udaru režima bila je izložena JMO, koja se našla u središtu srpsko-hrvatskih sporova. Ponovo je aktualizirano pitanje "čija je Bosna".

S duge strane, *Bosanski radikali* su isticali da je srpstvo u opasnosti, te su i dalje otvoreno napadali pripadnike i simpatizere JMO i HRSS kao glavne političke protivnike režima. Usljed takvog razvoja situacije, tadašnja treća Pašić-Pribičevićeva vlada bila je primorana da raspiše **treće parlamentarne izbore za 8. februar 1925. godine**. I ovoga puta u Bosni i Hercegovini snage su odmjeravale *Radikalna stranka* i JMO kao dvije najjače političke grupacije, koje su imale svoje liste u svih 6 izbornih okruga.

Na području Banovića, od 563 upisana birača, na glasanje je izašlo i glasalo 503 ili 89,3%. I ovoga puta gotovo svi su svoje glasove dali JMO. Samo 22 glasa ili 4,3% (koliko je bilo Srba u strukturi stanovništva Banovića) otišla su Radikalima (i 2 za Srpsku stranku). Za JMO je glasalo 479 ili 85% birača, koliko je bilo učešće Muslimana u ukupnom broju stanovnika Banovića.

U Ribnici su glasači okrenuli leđa Zemljoradničkoj stranki i masovno dali povjerenje Radikalima, što je vjerovatno bilo posljedica nekih lokalnih razmirica i animoziteta, dok je JMO skoro u cjelini zadržala svoje biračko tijelo (vidi tabelu 3

---

¹¹⁸ Arhiv Jugoslavije (AJ) 14 - 9 - 29; Statistika izbora narodnih poslanika za Narodnu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, izvršenih 18. marta 1923. godine, redigovao dr. Laza M. Kostić, Izdanje Narodne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd 1924., 88

Tabela 3

Biračko mjesto	Br. birača	Br. gla.	Radik.	HRSS	Zemlj.	Srps.	JMO	HRSS Disid.	Rad. Dia.	Hrv. Puč.
Banovići	563	503	22			2	479			
Ribnica	338	286	63		4		216			3

Iako je, pojedinačno gledajući, kao politička grupacija osvojila više glasova nego u prethodnim izborima, ovoga puta JMO nije uspjela zadržati primat u Bosni i Hercegovini ni po broju glasova, ni po broju mandata.

Nakon trećih parlamentarnih izbora došlo je do velikih zaokreta na političkoj sceni zemlje, prije svega do kratkotrajnog približavanja *Hrvatske seljačke* i *Radikalne stranke* (Radić ulazi u Vladu), te zaokreta u politici JMO prema *Demokratima* Ljube Davidovića, a kasnije i do napuštanja opozicije i stvaranja *Demokratske zajednice* (sa *Demokratima*, 5. 10. 1926.) i ulaska u Vladu. (Vukićevićeva vlada). Kako je JMO i dalje bila na udaru *Radikala*, njeno vodstvo je nastojalo da iskoristi sklapanje tog saveza za jačanje vlastitih redova.

U vrlo složenoj političkoj situaciji u zemlji, tokom 1927. i 1928. godine, tri puta su organizovani i provedeni izbori, prvo oblasni, potom parlamentarni (opšti) i konačno opštinski. U svojoj agitaciji za **oblasne izbore, koji su održani 23. 1. 1927. godine**, aktivisti JMO obilato su se koristili vjerskim osjećanjima Muslimana "da Srbi gone Muslimane i da Radikali svim silama rade da se riješe Muslimana i njihovih predstavnika."¹¹⁹ Rezultati oblasnih izbora ovjerili su tadašnju političku stvarnost Bosne i Hercegovine. Apsolutni pobjednik bila je JMO: od ukupno 190 mandata na nivou BiH, JMO je osvojila 52,¹²⁰ u Tuzlanskoj oblasti od 42 osvojila je 20.

Četvrti parlamentarni izbori zakazani su i održani 11. 9. 1927. godine. Od 677 upisanih birača, na biračkom mjestu u Banovićima, glasalo je 519 ili čak 76,6% građana s pravom glasa. Nastupajući u okviru Demokratske zajednice, JMO je osvojila 496 ili 95,5 % glasova, ostavljajući svojim protivnicima samo mrvice. Na biračkom mjestu u Ribnici Zemljoradnička stranka je osvojila više glasova nego u prethodnim parlamentarnim izborima, dok su Radikali podbacili. Interesantno je da je Demokratska zajednica u kojoj je, što se tiče Banovića dominirala JMO, osvojila isti broj glasova kao i na prethodnim izborima (216), što govori o stabilnosti biračkog tijela te stranke. Iako je u ovim, u odnosu na prethodne, nastupio znatno veći broj stranaka, u odnosu na Demokratsku zajednicu (JMO), Radikale i Zemljoradnike, one su ostvarile zanemarljivo male rezultate. I ovi izbori, kao i prethodni, bili su svojevrsno nacionalno prebrojavanje. (Vidi tabelu 4).¹²¹

¹¹⁹ Atif Purivatra, *Nav djelo*, 247

¹²⁰ Atif Purivatra 1977., 253

¹²¹ Nazivi stranaka u zaglavlju tabele označeni su skraćenicama i brojevima: 1. Radikalna stranka, 2. Socijal demokratska stranka, 3. Zemljoradnička stranka, 4. Demokratska zajednica (koalicija Demokratske stranke i JMO), 5. Hrvatska seljačka stranka – disidentska, 6. Radničko-seljačko-republikanska stranka, 7. Srpska stranka, 8. Hrvatska seljačka stranka (HSS), 9. Nezavisna hrvatska

Tabela 4.

Br. mjes.	Br. bir.	Br. glas.	RS	SD	ZS	DZ	HS	RSR	SS	HSS	NHS	SD	HP
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Banov	677	519	15		1	496		2	5				
Ribnic	371	289	29	3	33	216		2	3		1		2

Političke prilike u Banovićima od osnivanja do ukidanja opštine

Za razliku od drugih dijelova Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije – Kraljevine Jugoslavije), na formiranje opština u Bosni i Hercegovini, moralo se čekati sve do 1927. godine, kada je donesen prvi Zakon u opštinama za Bosnu i Hercegovinu. Po tom Zakonu, između ostalih, formirana je i opština Banovići, koja je obuhvatala sljedeća naselja: **Banovići, Gosovica, Grivice, Milići, Osječani, Podgorje Tursko, Predražić, Pribitkovići, Repnik, Ribnica, Treštenica Turska, Treštenica Srpska, Tulovići i Željova.**¹²² Do tada je na području Tuzlanskog sreza (po zakonima iz perioda austrougarske uprave) bila u funkciji samo Gradska opština Tuzla, dok su određene poslove lokalne uprave po selima obavljali glavari, predstavnici sela, knezovi (u pravoslavnim) i **muhtari** (u muslimanskim), koji su bili prva i osnovna spona žiteljima sela sa nadređenom državnom (sreskom, a kasnije i opštinskom) upravom. Oni su bili direktni izvršioци njenih naređenja i drugih mjera lokalne uprave u selu.

Nakon donošenja prvog Zakona o opštinama i niza političkih peripetija oko uspostave i organizovanja opština, **prvi opštinski izbori u Bosni i Hercegovini raspisani su i održani 28. 10. 1928. godine.** Kao i u prethodnim, parlamentarnim, tako se i u ovim lokalnim izborima JMO potvrdila kao najbolje organizovana i najjača politička snaga na prostoru Bosne i Hercegovine. Od 15 opština na području Tuzlanskog sreza, u većini su predsjednici izabrani sa liste JMO. Za predsjednika opštine Banovići izabran je Šaban Mujkić iz Grivica, bilježnik je bio Redžo Čamrković.¹²³

Dva mjeseca poslije prvih opštinskih izbora, na kojima je, kao i u svim prethodim došlo do punog izražaja vjersko-nacionalno okupljanje i na toj osnovi dalja polarizacija političkog života u zemlji, uslijedilo je **zavođenje šestojanuarske diktature**, (6. 1. 1929.). Tim je aktom Kralj Aleksandar Karađorđević ukinuo Vidovdanski ustav, raspustio Narodnu skupštinu i proglasio se za isključivog

---

seljačka stranka, 10. Samostalni demokrati i 11. Hrvatska pučka stranka. Napomena: Zemljoradnička stranka (neka druga) iskazana je u zvaničnim tabelama, ali sa naznakom da su glasovi dati za tu stranku ništavni, pa u ovim pregledima nije ni uzimana u obzir

¹²² Uredba kojom se određuje ime, obim i sedište opština u oblastima: sarajevskoj, tuzlanskoj, mostarskoj, travničkoj, vrbaskoj i Bihačkoj, *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, god. IX – 1927., br. 221. – LXI, 30. 9. 1927., 1

¹²³ *Narodno jedinstvo*, 1930/31., 40

zakonodavca i vladaoca u zemlji.¹²⁴ Jedan od najvažnijih poteza nove vlasti, nakon 6. januara 1921., bilo je donošenje Zakona o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja.¹²⁵ Taj zakon je po svom značaju i posljedicama prevazilazio standardne pravno-političke okvire. Bio je glavno obilježje jugoslovenske monarho-diktature. Čitava zemlja podijeljena je na 9 banovina, Bosna i Hercegovina na 4. Tuzla i Tuzlanski srez, po toj podjeli, pripali su Drinskoj banovini sa sjedištem u Sarajevu, koja je obuhvatala najveće dijelove srednje i istočne Bosne i dijelove zapadne Srbije.

Zavođenjem šestojanuarske diktature stavljeni su van snage propisi o izboru i pravima narodnih poslanika, te članova oblasnih, sreskih i opštinskih vijeća. Tako su opštinska vijeća ostala bez mandata birača i podčinjena državnoj upravi. Njihov personalni sastav mijenjao se prema novoj političkoj realnosti, čime su praktično poništeni rezultati prvih opštinskih izbora, a opštinska samouprava krajnje formalizovana.

Da bi se diktaturi dala neka demokratska maska, režim je organizovao izbore za prvu Jugoslovensku narodnu skupštinu, 8. 11. 1931. godine. U suštini, to su bili totalno nedemokratski izbori, na kojim je nastupila samo jedna stranka, sa jednom listom od provjerenih pristalica šestojanuarskog režima. Na području opštine Banovići glasanje se obavljalo na dva biračka mjesta: Banovići i Ribnica. U Banovićima je, od 646 upisanih birača, na glasanje izašlo 519 glasača ili 80%, koji su dali glasove dr. Avdi Hasanbegoviću, kao jedinom kandidatu na listi generala Petra Živkovića. Na glasačkom mjestu Ribnica upisana su 384 birača, a glasalo njih 336 ili 87%, koji su takođe svoje glasove dali dr. Hasanbegoviću. Na području sreza Tuzla upisano je 23.026 birača, a glasalo njih 19.519 ili 84,27 %, svi za Hasanbegovića.¹²⁶

Prvi put nakon zavođenja šestojanuarske diktature, **općinski izbori organizovani su krajem 1933. godine.** Blizu 90% kandidatskih listi pripalo je režimskoj Jugoslovenskoj nacionalnoj stanki (JNS), a svega desetak procenata raznim vanstranačkim skupinama. Takvi su bili i rezultati izbora. Kao i u ostalim opštinama Tuzlanskog sreza, i u Banovićima su birači mogli glasati samo za kandidatske liste JNS. Iako su održani u promijenjenim uslovima u odnosu na prethodne općinske izbore (iz 1928.) i skupštinske izbore iz 1931. godine, ovi lokalni izbori su pokazali da instrumenti šestojanuarskog režima još uvijek dobro funkcionišu.

Za predsjednika opštine na tim izborima, prema nekim istraživanjima i usmenim kazivanjima izabran je Omer ef. Softić, ugledni alim iz Podgorja, koji je na toj dužnosti ostao vjerovatno do 1936. godine.¹²⁷ Sjedište opštine bilo je na spratu

---

¹²⁴ *Službene novine* od 6. 1. 1929., 3

¹²⁵ *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, Beograd, br. 232, od 4. 10. 1929.

¹²⁶ Statistika izbora narodnih poslanika za prvu Jugoslovensku narodnu skupštinu, održanih 8. 11. 1931. godine, Beograd 1935.

¹²⁷ Rođen je 1871. godine, medresu završio prije 1900. godine, kao jedan od sibijan mualima radio u mektebu „Mata“ u rodnom Podgorju više od 30 godina, uživao veliki ugled na širem području Banovića, umro 1938. godine. Jedan od starijih Banovićana, Nuraga Softić, čuveni fotograf, ljubitelj i istraživač prošlosti svog zavičaja, u svojoj knjizi *Podgorje* (Banovići, 2006., 3,4.) tvrdi da

kuće Osmana Husića (Bašića) u Banovićima. Opštinsko vijeće brojalo je 13 članova, od kojih je na jednoj staroj fotografiji identifikovano sljedećih 9 imena: Ibrahim Hasić (Banovići), Suljo Zrnanović (Tulovići), Fadil Avdić (Banovići), Atif Hasić (Banovići), Alija Mujić (Mrljevići), Memiš Husić (Banovići), Šaban Mujkić (Grivice), Ibro Rahmanović (Repnik) i Meho Nurković (Banovići). Opštinski bilježnik bio je Osman Kasumović iz Poljica.¹²⁸ (vidi fotografiju)

Nakon atentata na kralja Aleksandra, 1934. godine u Marselju, došlo je do popuštanja diktature i oživljavanja stranačko-političkog života u zemlji. U takvoj atmosferi raspisani su takozvani petomajski izbori narodnih poslanika za Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije, koji su obavljani 5. 5. 1935. I u ovim izborima, u opštini Banovići glasalo se na dva biračka mjesta: Banovići i Ribnica. Od upisanih 747 birača, na biračkom mjestu Banovići, izašlo je i glasalo 643 ili 86% birača. Za režimsku listu Bogoljuba Jeftića, čiji je sreski kandidat bio opet dr. Avdo Hasanbegović, glasalo je 104 ili 16% birača, dok je za opozicionu listu dr. Vladimira Mačeka, čiji je sreski kandidat bio dr. Mehmed Spaho, glasalo 539 ili 83,8% glasača. Ostali kandidati nisu dobili ni jedan glas. Na glasačkom mjestu Ribnica, od 448, glasalo je 380 ili 84,8% birača, od čega za listu Bogoljuba Jeftića i sreskog kandidata Hasanbegovića 278 ili 73%, a za listu Vlatka Mačeka i sreskog kandidata Mehmeda Spahu 101 ili 26,5% birača. Na području Tuzlanskog sreza od 26.751 birača, glasalo je 21.852 ili 81,7%. Za zemaljsku listu Bogoljuba Jeftića, od toga je glasalo njih 9.399 ili 43%, a za Mačeka 12.24 ili 56%. Drugi sreski kandidat na Mačekovoj listi Miloš Tupanjanin dobio je samo 90 glasova ili 0,41%.¹²⁹

Nakon ovih izbora došlo je krupnih pregrupisanja na političkoj sceni Bosne i Hercegovine. Mehmed Spaho se približava Radikalima, napušta opoziciju i ulazi u vladu Milana Stojadinovića, a JMO se „utapa“ u novu političku grupaciju Jugoslovensku radikalnu zajednicu (JRZ). Iako su se ključni ljudi JMO jako trudili da svojim pristalicama objasne novi politički kurs Stranke, ovaj zaokret izazvat će jačanje prohrvatske političke struje u muslimansko-bošnjačkom korpusu i kasnije dovesti do formiranja Muslimanske organizacije Hrvatske seljačke stranke (MO HSS).

Opštinski izbori u Drinskoj banovini zakazani i provedeni 8. 11. 1936. godine bili su prva prilika da se iskaže snaga provladine političke grupacije JRZ i Mehmeda Spahe u njoj. U većini opština u ovim izborima isticano je više kandidatskih listi, najčešće po dvije ili tri, u nekim i po četiri, čiji su nosioci, uglavnom pripadali političkom bloku JRZ. U opštini Banovići istaknute su tri kandidatske liste, čiji su nosioci bili: Ibrahim Ikanović Đulbeg, Alija Modrić i Meho Rahmanović. U političkom pogledu, pripadali su takođe JRZ. U natjecanju za glasove birača, najbolje je prošao Alija Modrić: od 714 birača, koji su izašli na

---

je Omer ef. Softić bio prvi predsjednik opštine u Banovićima i to u periodu od 1931. – 1935. godine, te navodi i imena članova tadašnjeg Opštinskog vijeća u Banovićima.

¹²⁸ Nurađa Softić, *Podgorje*, Banovići, 2006., 3,4

¹²⁹ Statistika izbora narodnih poslanika za Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije, izvršenih 5. 5. 1935., Državna statistika Kraljevine Jugoslavije, Beograd 1938

glasanje, za njega je glasalo 308 ili 43%. Drugoplasirani je Rahmanović sa 219 ili 30,6% osvojenih glasova. Na trećem mjestu bio je Đulbeg sa 187 ili 25,6% dobijenih glasova.¹³⁰

Sudeći po rezultatima ovih izbora, funkcija predsjednika opštine Banovići pripala je Aliji Modriću, očigledno najpopularnijem političaru na tom području, koji je u to vrijeme bio predsjednik Mjesnog odbora JRZ u Banovićima. Međutim, njegovo predsjednikovanje nije dugo trajalo. Nakon ovih izbora nastavljena su politička previranja, posebno se zaoštravaju srpsko-hrvatski odnosi, pri čemu se ponovo postavlja pitanje čija je Bosna. Tokom tih političkih gibanja dolazilo je i do promjena administrativnih granica između opština, do njihovog ukidanja ili pripajanja drugim opštinama ili srezovima. Pri tome su se uglavnom slijedili interesi vladajućih struktura, koje su forsirale teritorijalne promjene pred izbore, radi vlastitog pozicioniranja na određenom prostoru. Tako je na prijedlog ministra unutrašnjih poslova, a po odobrenju Ministarskog savjeta (na osnovu čl. 45. Finansijskog zakona za 1937/38. godinu), Kraljevsko namjesništvo donijelo rješenje da se Opština Banovići Sreza tuzlanskog, Drinske banovine, ukine i njeno područje priključi Opštini Puračić. Rješenje je potpisano 30. septembra 1937. godine. Općina Banovići definitivno je prestala sa radom 31. 3. 1938. godine. Kao i u mnogim drugim slučajevima, cilj je bio da se, pred parlamentarne izbore (11. 12. 1938. godine), ukidanjem opštine Banovići i pripajanjem njenih naselja Puračiću, oslabi opozicioni blok Vlatka Mačeka i još više ojačaju pozicije JRZ na ovom području.

Posljednji parlamentarni izbori u Kraljevini Jugoslaviji održani su 11. 12. 1938. godine. Na Tuzlanskom srezu glasalo je 19.419 birača, od čega za vladinu listu Milana Stojadinovića 13.428 ili 69%, a ostatak od 5.991 ili 30,8% za Opozicioni blok Vlatka Mačeka.¹³¹

Područje dotadašnje opštine Banovići, koje je pripojeno opštini Puračić, obuhvatalo je dva biračka mjesta: Banovići i Ribnica. Na biračkom mjestu Banovići bio je registrovan 701 građanin s pravom glasa, od čega je njih 45 bilo pravoslavne, a 656 muslimanske vjere. Biračko mjesto Ribnica imalo je 412 registrovanih birača, od čega je njih 118 bilo pravoslavne, a 294 muslimanske vjere.¹³² Za vladinu listu i na jednom i na drugom biračkom mjestu glasalo je oko 70% birača.

Zaključak

Na osnovu prezentiranih podataka, u političkom životu Banovića u periodu između dva svjetska rata, mogu se prepoznati dvije faze: prva je od 1918. do formiranja opština i prvih opštinskih izbora 1927., a druga se uklapa u razdoblje od formiranja, 1927. do ukidanja opštine Banovići, 1937., odnosno 1938. godine. U prvom razdoblju provedeni su četiri puta opšti, odnosno parlamentarni, jedni

---

¹³⁰ Arhiv Jugoslavije, AJ-37-6-40 (6-304-305)

¹³¹ Arhiv Jugoslavije, AJ 37-6-40 (6-429)

¹³² A BiH F KBU DB, K 131/8

oblasni i jedni opštinski izbori, u kojima je na području biračkih mjesta Banovići i Ribnica, ubjedljivi pobjednik bila JMO. U drugoj fazi, kada je profunkconisala opština, politički život u selu dobija na dinamici i zanimljivosti. Ističu se imena prvih predsjednika opštine Banovići: Omer ef. Softić i Alija Modrić.

Opći zaključak je da se od prvih, pa do posljednjih izbora biračko tijelo u Banovićima, kao i u čitavoj Bosni i Hercegovini skoro u potpunosti opredjeljivalo po nacionalnom ključu. Birači su se skoro u cjelini odlučivali za "svoje stranke", tako da gotovo nije ni bilo prostora za neke druge političke opcije. Muslimani su listom glasali za JMO, u drugoj fazi za JRZ, koja je artikulisala muslimanske ekonomske i vjerske interese, a Srbi i Hrvati za političke stranke, čija su se sjedišta uglavnom nalazila u Beogradu, odnosno Zagrebu.

Rudnik Begov potok, Omazići, prije Drugog svjetskog rata

Mina Kujović, savjetnik arhivist,

Prilog historiji izgradnje Banovića (1947-1951)

Sažetak

Rad se odnosi na period izgradnje Banovića (1947-1951) nakon što je 1946. izgrađena željeznička pruga Brčko-Banovići i otvoren rudnik „Tito“ Banovićima u Staroj Litvi.

Napisan je na originalnim arhivskim izvorima koji još nisu korišteni za istraživanje historije razvoja izgradnje Banovića.

Ključne riječi: Banovići, građevinski projekti, preduzeće „Litva-Banovići“

Uvod

Izgradnja gradskog naselja Banovića na obalama rijeke Litve otpočela je 1947. godine nakon što je 1946. godine završena omladinska pruga Brčko-Banovići i nakon što je otvoren rudnik uglja nazvan „Tito“ – Banovići.

Željeznička pruga Brčko-Banovići je prvi veći objekt u Bosni i Hercegovine koji je nakon Drugog svjetskog rata građen isključivo omladinskim radnim akcijama. Pruga je imala veliki privredni značaj jer je povezivala bogati ugljeni bazen Stara Litva u Banovićima sa glavnim krakom pruge prema Brčkom.¹³³ Na ovoj pruzi koja je nazvana i Omladinska radilo je 14. 386 omladinaca i omladinki iz Bosne i Hercegovine, svrstavih u 50 radnih brigada.¹³⁴

Izgradnja pruge Brčko-Banovići je bila u vezi sa otvaranjem rudnika uglja „Tito“ Banovići na području stare Litve. Odluka o otvaranju rudnika uglja donesena je na saveznom nivou, u Ministarstvu rudarstva FNRJ. Operativni poslovi u vezi sa izgradnjom naselja oko rudnika su bili u nadležnosti Direkcije za ugajl Vlade FNRJ.

---

¹³³ U Informativnom priručniku o Bosni i Hercegovini, br. 2/1951 na str. 30 je navedeno: Najveće količine uglja nalaze se u srednjobosanskom bazenu koji je ujedno i najveći bazen u Bosni Hercegovini. Ovaj bazen se proteže sjeverno od Zenice do južno od Sarajeva u dužini od preko 80 km. Tu se nalaze rudnici: na sjevernom obodu bazena Zenica, južno, u centru bazena Kakanj i na sjeveroistočnijem obodu bazena rudnik Breza. Mrkog uglja u znatnijim količinama ima u sjeverozapadnoj Bosni (rudnik Ugljevik-mezgraja), u bazenu Banovića, istočno od rijeke Bosne, u Hercegovini u dolini Neretve (rudnik Mostar) i kod Livna (rudnik Tušnica). Nakon Drugog svjetskog rata proizvodnja uglja znatno se povećala tako da je 1950. godine dostigla količinu od 4.330.000 tona ili 280% u odnosu na posljednju predratnu godinu.

¹³⁴ Dijelovi arhivske građe o Omladinskoj pruzi Brčko-Banovići se nalaze u Arhivu Jugoslavije u Beogradu u sastavu arhivskog fonda Državnog omladinsko-građevinskog preduzeća. List „Omladinska pruga“ se nalazi u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci u Sarajevu. Fotografije i film sa izgradnje pruge čuva Željeznički muzej u Beogradu, a dio fotografija i plakata Historijski muzej Bosne i Hercegovine Sarajevo.

U Arhivu Bosne i Hercegovine se nalazi nepotpun fond arhivske građe nastale u vrijeme trajanja omladinske radne akcije i izgradnje pruge 1946. godine. U fondu se nalaze 4 knjige i 33 karhivske kutije spisa koji su registraturski sređeni i obrađeni u vidu sumarno-analičkog inventara. Spisi se odnose na: upravu gradilišta OPBB, glavni štab ORB i partijsko rukovodstvo sekcija: Bijela, Rapatnica, Lukavac i Donja Višća

Građevinski projekti za izgradnju u Banovićima

Direkcija za ugalj Vlade FNRJ je bila investitor nekoliko značajnih objekata koji su otpočeli da se grade 1947. godine. U arhivskoj građi Ministarstva Građevina NRBiH (1945-1951) sačuvani su odobreni projekti za sljedeće objekte koji su projektovani 1947. godine:¹³⁵

Zgrada za radnike neženje
Stanični magazin kod separacije
Stanična zgrada kod separacije
Kupatilo na dnevnom kopu
Ložionica i lokomotivska radionica – Banovići
Kolska radionica Stare Litve-Banovići
Prometna zgrada na dnevnom kopu – Banovići
Mehanička radionica na dnevnom kopu- Banovići
Kovačnica i livnica Stara Litva
Direkcija bazena Stara Litva-Banovići

Svih deset gore navedenih projekata imaju popratni akt sa nekim identičnim podracima iz kojih saznajemo sljedeće: Investitor ovih objekata je bila Generalna direkcija za ugalj Ministarstva rudarstva FNRJ. Za objekte nije bila fiksirana investiciona svota od strane investitora. Radove je izvodilo Zemaljsko građevinsko preduzeće „Neimar“. Objekte je projektovao Zemaljski projektni biro NR Bosne i Hercegovine – Sarajevo, a pregledala u prisustvu određenog predstavnika Generalne direkcije za ugalj Ministarstva rudarstva FNRJ Komisija za reviziju projekata. Komisija je bila u sastavu određenom rješenjem Ministarstva građevina FNRJ od 27. juna 1947. godine (str. Pov. Br. 24 /47)) u saglasnosti sa Predsjedništvom Vlade FNRJ. Komisija bi nakon izvršenog pregleda projektantskog elaborata donosila rješenje u kojem bi bile za izvođača radova navedene primjedbe na koje je moro obratiti pažnju.¹³⁶

Nakon što bi komisija pregledala određeni projekt i urađene dopune odnosno ispravke pristupalo se gradnji. Na nekim rješenjima se nalazi primjedba da su radovi već u toku te da izvođač treba da obrati pažnju na neke izmjene, popravke ili dopune projekta.

U vezi sa izgradnjom ovih objekat nije bila fiksirana investiciona svota od investitora. Komisija za reviziju projekata FNRJ i određeni predstavnici Generalne direkcije za ugalj Ministarstva rudarstva FNRJ pregledali su izvedbene projekte, predlagali dopune odnosno neke izmjene. Nakon što bi bile usvojene primjedbe i

---

¹³⁵ Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Ministarstvo građevina NRBiH (MG NRBiH) projekti su arhivirani u seriji Projekti pod brojevima od 6/47 do 15/47

¹³⁶ ABH, MG, Projekt br 15/47 Komisija je izvođača upozorila da se kod izvođenja radova na Direkciji bazena Stara Litva u Banovićima treba pridržavati *sljedećeg*:

1. *u komercijalni trakt bezuslovno staviti poseban ulaz širine 2 /dva/ elementa na podužnoj strani;*
2. *postojeći sporedni ulaz mogao bi se izbaciti i iskoristiti za druge svrhe;*
3. *potrebno je preraditi glavni ulaz;*
4. *moгу se upotrebiti betonski međuspratni stropovi;*

dopunjeni projekti oni su odobravani i jedan primjerak je dostavljan Ministarstvu Građevina NRBiH.¹³⁷

Projekt S-5 Litva naselje nije sačuvan nego samo Rješenje komisije kojim je projekt odobren. Projekt je odobren uz sljedeću napomenu: Usvaja se projekat s tim da se kod objekta koji će se docnije graditi izrade druga ekonomičnija rešenja projekta /primer: težiti izradi stanova u jednom nivou.¹³⁸

Iz 1948. godine sačuvani su samo projekti bez rješenja za sljedeće objekte:¹³⁹

Zgrada za radnike neženje

Zgrada menze i restorana Litva¹⁴⁰

Zanatska radionica

Tržnica Litva

Zgrada sa 15 staniva-garsonjera

Ministarstvo narodnog zdravlja i socijalnog staranja NRBiH se 18. augusta 1948. godine obratilo Ministarstvu građevina NRBiH sa zahtjevom da se hitno odredi kolaudaciona komisija koja je trebala pregledati završene radove na objektu ambulante u Banovićima.¹⁴¹ Objekt ambulante u Litvi Banovići je, pisalo je u zahtjevu, objekat *republikanskog značaja*¹⁴² za čiju je izgradnju utvrđena (predviđena) suma od 5,000.000 dinara. Radove je izvodilo Sresko građevinsko preduzeće Litva-Banovići, dok je istovremeno ambulantu u Živinicama, u vrijednosti od 2,495.000 dinara, izvodilo zemaljsko građevinsko preduzeće „Drina“ iz Tuzle.

Banovići u razvojnim planovima SNO Tuzla

Petogodišnjim plan (1947-1951) za srez Tuzla iscrpno je planirana izgradnja svih općina na području SNO Tuzla. Međutim, kako su otvaranje rudnika i izgradnja Banovića bili u nadležnosti Ministarstva rudarstva FNRJ, odnosno na saveznom nivou to se objekti predviđeni na području Banovića u petogodišnjem planu ne navode. Za 1949. planirana je samo izgradnja zgrade mjesnog odbora Banovići – mjesto površine 150 m². Za Banoviće je planirana još izgradnja jednog *cijevnog bunara* za 1951. godinu. Ovim je bunarom trebalo donekle da se riješi *opskrba stanovništva dobrom pijaćom vodom*.¹⁴³

---

¹³⁷ U arhivskom fondu nastalom djelovanjem Ministarstva građevina Vlade NRBiH (1945-1951) sačuvano je 15 projekata koji su bili dostavljeni Komisiji za Reviziju projekata, oformljenoj pri Ministarstvu. Koliko je tačno bilo projekata, odnosno koliko je objekata tada izgrađeno iz dostupne i necjelovite arhivske građe nije se moglo utvrditi.

¹³⁸ ABH, MG NRBiH br. 1358/47

¹³⁹ ABH, MG NRBiH, Svi su projekti zavedeni pod brojem 31/48

¹⁴⁰ Projekat zgrade restorana i menze je nakon primjedbi revizione komisije prepravljen ponovo, 1949. godine dostavljen Ministarstvu građevina gdje je zaveden pod redni broj 24/49

¹⁴¹ ABH, MG NRBiH 1800/1948.

¹⁴² U poratnom periodu su sve važnije ustanove, institucije i objekti dobivali odrednicu *republikanski*.

Termin ne odgovara terminu državni nego nešto što je veoma važno za državu.

¹⁴³ ABH, Ministarstvo komunalnih poslova br. 620/1947 (kutija. 106)

Radionica za preradu metala rudnika u Banovićima je bila preopterećena poslom i nije mogla da zadovolji sve potrebe lokalne privrede. Zbog toga je 1950. godine urađen idejni projekt za izgradnju elektro radionice Litva. U obrazloženju projekta je navedeno kako za opravke elektromotora, transformatora, premotavanje motora (viklovanje) i radi svih opravki na instalacijama jake struje kao i za potrebe opravki instalacija slabe struje, rudnici uglja „Tito“ u Litvi trebaju jednu ovakvu radionicu. Za sve dotadašnje potrebe korištena je radionica u Živinicama koja se nalazila u jednoj improviziranoj baraki. Investitor ovog objekta je bio rudnik „Tito“-Banovići¹⁴⁴

Zemaljsko građevinsko preduzeće „Litva-Banovići“

Sreski narodni odbor Tuzla je 1947. godine uradio petogodišnji plan razvoja sreza i dostavio ga Planskoj komisiji NRBiH i Ministarstvu komunalnih poslova NRBiH.¹⁴⁵ Ovim je planom SNO Tuzla predložio formiranje vlastitog građevinskog preduzeća kako bi poslovi zacrtani petogodišnjim planom mogli lakše da se odvijaju. Za osnivanje ovog preduzeća su trebala investiciona ulaganja u smislu nabavke neophodnog alata i mašina.¹⁴⁶

Preduzeće je trebalo da izvodi građevinske radove koji su bili planirani petogodišnjim planom privrednog razvoja (1947-1951) na području sreza Tuzla.

Državno privredno preduzeće – Zemaljsko građevinsko preduzeće „Litva-Banovići“ u Litvi kod Tuzle osnovano je rješenjem Vlade NRBiH Vlada br. 879 od 21. augusta 1947. godine. Preduzeće se bavilo građevinskim radovima i uslugama kao osnovnom djelatnošću. Radilo je na izgradnji industrijskih objekata. Od sporednih djelatnosti imalo je bravarsku, stolarsku, limarsku i mehaničku radionu. U ovom preduzeću su radili *naučnici* koji su kao pomoćni osoblje radili na održavanju ali i učenju stambene djelatnosti.

Godine 1949. ZGP „Litva-Banovići“ je dobilo u zadatak izvođenje objekata za potrebe rudnika uglja „Tito“ u Banovićima u vrijednosti od 111,603.000 dinara, a za preduzeće drvne industrije „Konjuh“ u Živinicama 14,000.000 dinara.

Preduzeće je podbacilo u poslovima, odnosno nije ostvarilo planirane poslove jer je imalo dosta neriješivih problema koji su bili karakteristični u periodu planske privrede. U ovom je preduzeću bio jako velik raskorak između planiranih poslova, odnosno želja i mogućnosti za njihovu realizaciju. Osnovni razlozi zbog kojih poslovi nisu urađeni ili su znatno kasnili su bili: pomanjkanje radne snage.¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ ABH, MG NRBiH, Projekt br. 67/50 U dostupnim izvorima nema podataka o gradnji elektro-radione

¹⁴⁵ Nap. 11

¹⁴⁶ Iz dostupne arhivske građe nije se moglo utvrditi da li su u preduzeće uložena sredstva SNO Tuzla ili Vlade NRBiH.

¹⁴⁷ AHH, Kontrolna komisija br. 682/1950. U mjesecu aprilu preduzeće je imalo svega 210 radnika a bilo mu je, za ostvarenje planiranih poslova, potrebno 400; ili u julu je bilo planirano 843 a bilo je na raspolaganju 592 odnosno u mjesecu augustu planirano 673 a bilo na radu 470 radnika.

U Zemaljskom građevinskom preduzeću je bilo i dosta problema zbog nekvalifikovane radne snage. Trebalo je istovremeno raditi na izgradnji planiranih objekata i uvoditi u posao radnike koji nisu bili upućeni i obučeni u građevinskim poslovima.

Iz jednog izvještaja o pregledu rada i poslovanja Zemaljskog građevinskog preduzeća koji su 16. septembra uradila dva člana kontrolna grupa ispred Kontrolne komisije NRBiH saznajemo o razlozima zbog kojih je Preduzeće radilo samo tri godine ¹⁴⁸ U izvještaju kontrolne grupe *pomanjkanje pravih projekata* se navodi kao veoma *ozbiljan* nedostatak za uspješno izvođenje građevinskih radova na najvažnijim objektima. Za pojedine objekte projekti su stizali sa zakašnjem, *za cestu i restoran 15. augusta, za kovačku radionicu 1. septembra, za industrijsku školu 5. septembra, za vodovodni rezervoar i uličnu vodovodnu razvodnu mrežu nema ni do danas projekta, a prema planiranom ugovoru sa investitorom trebalo je sve projekte dati do 15. marta 1949. godine.* Osim ovih zakašnjenja u dostavljanju projekata za najvažnije objekte *u ovogodišnjem zadatku* za termo-elektranu u Banovićima, investitor je tri puta mijenjao projekte, zbog načina dobave i isporuke postrojenja.

Zbog nesolidnog rada pojedini urađeni objekti su se morali rušiti i ponovo raditi što je puno doprinijelo da je preduzeće podbacilo u ostvarivanju planiranih poslova.

Jedan od razloga je, navodi se dalje u zapisniku kontrolne grupe *što su se pojedina odgovorna lica štetočinski i neprijateljski odnosila prema povjerenim zadacima i izvršenju plana preduzeća.* ¹⁴⁹

Navedeni su i Primjeri:

Barake na „Jezeru“ - tri zgrade su građene na veoma vlažnom terenu dok su temelji urađeni bez izolacije. Popravak ovih objekata je izveden na taj način što su uklonjeni i ponovo ozidani svi zidovi i što je naknadno podvlačena izolacija *metar po metar* nad svim temeljima i pregradnim zidovima kod sve tri zgrade. Krovne konstrukcije kod sve tri ove zgrade većim je dijelom izgrađen od slabog materijala i manjih dimenzija.

Na radilištu direkcije rudnika nesolidno je skrojena i postavljena krovna konstrukcija. Prvobitno je projekat za ovu krovnu konstrukciju bio izrađen tako da je krov trebalo izvesti od salonita. Prema uputstvima Ministarstva građevina trebalo je salonit zamijeniti crijepom pa se zbog toga morao mijenjati i čitav projekat krovne konstrukcije. Taj je projekt promijenio Kolinek Karlo, tehničar ovog preduzeća, ali nestručno. Međutim, taj je njegov projekt izveden: vezne grede vezača postavljene su na stropnu konstrukciju, a dimenzije građe su, obzirom na raspon krova, slabo dimenzionirane. Krovna konstrukcija je skrojena i sastavljena od slabe građe, a neki dijelovi čak i od otpadaka. Zbog toga se morao skinuti već postavljeni dio krova i izgraditi dio nove krovne konstrukcije. Materijal stare

---

¹⁴⁸ ABH, Kontrolna komisija br. 682/1950. zapisnik su potpisali članovi kontrolne grupe Teparić Huso i Mahmutćehajić Džemal

¹⁴⁹ Nav. izvor

krovne konstrukcije djelimično je upotrijebljen, a crijep se je morao skidati i ponovo postavljati.

Na radilištu VII sektora, prilikom nastavka radova na dvije zgrade tipa „Sarajevo“ koncem jula 1949. godine ustanovljeno je da su se temeljni zidovi odvojili i slegli (zbog male dubine i širine) pa su se morali ponovo ozidati. Ovim je prouzrokovana šteta od 6.462,49 dinara

Na radilištu termo-elektrane u Banovićima, kod iskopa temelja za tu centralu, neodgovornim odnosom tehničkog rukovodioca ing. Heima, izvršen je suvišan iskop cca 300 m³ zemlje u terenu četvrte i pete kategorije. Na taj način utrošeno je više radne snage i pogonske energije, a prouzrokovana šteta je iznosila 7.826,07 dinara.

Prema zapisniku, navedeni *štetočinski radovi* na pojedinim radilištima su bili posljedica *neprijateljskog djelovanja bivšeg rukovodstva preduzeća koje je takav štetočinski rad omogućilo i stručnjacima-Njemicima i drugim odgovornim tehničkim rukovodiocima.*¹⁵⁰

U drugom dijelu zapisnika je prijedlog da se krivci za nastale štete putem Javnog tužilaštva predaju na krivični progon i sudjenje. Istražitelji su za svakog okrivljenog priložili i dokaze, odnosno popis urađenih nepravilnosti. Optuženi su: Kostijal Vlado, bivši direktor preduzeća, ing. Šenfelt Kurt (Njemač) tehnički rukovodilac radilišta, Lončarić Jure bivši poslovođa u preduzeću, Matijašić Emil bivši poslovođa u preduzeću, ing. Marić Borislav bivš nadzorni organ investitora, Vadas Andrija tesarsko poslovođa, Mudronja Kolenko šef komercijalnog sektora preduzeća, Stančić Vlado šef nabavnog odsjeka preduzeća, ing. Heim Gvinter tehnički rukovodilac radilišta, Džebić Zvonimir rukovodilac planskog sektora u preduzeću.¹⁵¹

Kontrolna grupa Komisije državne kontrole NR BiH je predložila i neke mjere u cilju poboljšanja rada u ZG Preduzeću „Litva-Banovići“. Predloženo je da se hitno obezbjedi pomoćnik direktora za komercijalni sektor, pomoćnik direktora za građenje i pomoćnik direktora za kadrovet te da se za potrebe preduzeća obezbjedi jedna lokomotiva. Ovo je obrazloženo činjenicom da je preduzeće u pogledu snabdijevanja radilišta potrebnim sirovinama za sve svoje potrebe na radilištima isključivo orjentirana na željezničku prugu.

Kako vidimo iz dokumentacije, predložene mjere nisu dale prave rezultate pa je ZG preduzeće „Litva-Banovići“ 1950. godine predstalo sa saradom.

Preduzeće je prestalo sa radom 30. juna 1950. (na osnovu čl. 4 i 22 Osnovnog zakona o državnim privrednim preduzećima) i prešlo u likvidaciju. Likvidaciju preduzeće je sprovela komisija koju je odredilo Ministarstvo građevina NR BiH¹⁵²

---

¹⁵⁰ Nav. izvor

¹⁵¹ U zapisniku su i saslušanja svjedoka u vezi sa poslovanjem ZG preduzeća „Litva – Banovići“ i radom optuženih

¹⁵² ABH, Ministarstvo građevina br. 13806/1950

Banovički Ćiro

UVOD

Poznato je da konstrukcijom prvih šina počinje razvoj željeznice i tramvaja. Prve željezne šine konstruisao je engleski inženjer Rajnold 1767 koje su bile postavljene po gradovima širom Evrope. Po tim šinama prvobitno su vučena šinska vozila konjskom vučom što predstavlja početak razvoja željeznice. U narednom periodu više naučnika je pokušavalo da iskoristi vodenu paru kao pogonsko gorivo. Tek pojavom genijalnog engleskog konstruktora Džordža Stivensona započinje nova era u konstrukciji parnih lokomotiva. Stivenson je uspio 27.09.1825 godine na pruzi Stokton-Darlington sa lokomotivom vući voz od 12 teretnih i 22 putnička vagona. Težina voza iznosila je 90 tona, prevezeno je 450 putnika, a maksimalna brzina iznosila je 19 km/h. Ovaj dan se smatra Rođendanom željeznica u svijetu.

Banovići, mart 2010 godine

Što se tiče BiH prva pruga je puštena u rad 24. decembra 1873 godine i to pruga od Banja Luka-Dobrljin ukupne dužine 101,6 km i bila je dionica zamišljene buduće pruge Beč-Carigrad, po planu Turske i Austrougarske monarhije.

Uzani kolosijek, čija širina je 760mm, započeta je gradnjom dionice od Bosanskog Broda do Sarajeva u septembru 1878. godine, a završena je 15.10.1879. godine kada je u Sarajevo došao prvi voz koga je vukla dvoosovna lokomotiva (koja je kasnije dobila ime „Rama“). Slučajnost je htjela da je 01.08.1978.godine došao posljednji uzani voz iz Višegrada u Sarajevo što je zvanično ukidanje uskog kolosijeka u BiH, te možemo konstatovati da je kolosijek 760mm u BiH zvanično trajao 100 godina. Kolosijek širine 760mm bio je najrazvijeniji u BiH pa je čest naziv u žargonu za isti Bosanski kolosijek. Napominjem da je u BiH ostao dio

industrijskih kolosijeka te širine a trenutno u BiH kolosijeka širine 760 mm ima samo u Banovićima.

Lokomotiva „RAMA“ nekada
Lokomotiva „RAMA“ sada u muzeju u Užičkoj Požegi

ĆIRO U BANOVIĆIMA

Nastankom rudnika u Banovićima, započeo je razvoj uzanog kolosijeka banovičkog rudnika. Kroz željeznički transport rudnika prodefilovalo je preko 100 parnih uzanih lokomotiva.

Banovički „Ćiro“ nekada davno
Banovički „Ćiro“ danas

Spisak parnih lokomotiva banovičkog rudnika iz arhiva željeznica u Beogradu:

- 1-15. U 1-15 Porter 8638/8652/1950 0-4-0ST U 8,10,
16. 22-556 Hench. 22556/1935 0-4-0T
17. 22-559 Hench. 22559/1935
18. 22-560 Hench. 22560/1935
19. 22-561 Hench 22561/1935
20. 3002 O&K 10152/1922, 0-6-0T
21. 3003 O&K 10153/1922
22. 3029 O&K 10179/1922

23. 3030 O&K 10180/1922
24. 71-001 O&K 10157/1922
25. 71-008 O&K 10164/1922
26. 71-009 O&K 10165/1922
27. 71-011 O&K 10167/1922
28. 71-016 O&K 10171/1922
29. 71-019 O&K 10174/1922
30. 71-020 O&K 10175/1922
31. 71-021 O&K 10176/1922
32. 71-022 O&K 10177/1922
33. U 29 Steg 3064/1903, 0-6-2T ex-StmLB U 29, ex-JDŽ 188-004
34. 55-77 KrLi 5577/1907, 0-6-2T ex-KuKHB
35. 55-98 Bp 5598/1947, 0-8-0T
36. 55-99 Bp 5599/1947
37. 56-02 Bp 5602/1947
38. 56-03 Bp 5603/1947
39. 56-04 Bp 5604/1947
40. 56-05 Bp 5605/1947
41. 56-06 Bp 5606/1947
42. 58-42 Bp 5642/1949
43. 58-43 Bp 5643/1949
44. 58-44 Bp 5644/1949
45. 58-45 Bp 5645/1949
46. 190-001 O&K 7763/1914, 0-8-0T ex-KuKHB 12011, ex-JDŽ
47. 80-006 Bp 4276/1916, 0-8-0T ex-KuKHB 12026, ex-JDŽ 80-006
48. 80-007 Bp 3802/1915 ex-KuKHB 12027, ex-JDŽ 80-007
49. 80-008 Bp 3804/1915 ex-KuKHB 12028, ex-JDŽ 80-008
50. 81-004 Bp 3106/1913 ex-MAV 490.019, ex-JDŽ 81-004
51. 82-002 SLM 2534/1916, 0-8-0T ex-SDŽ 12002 Bor◊
52. UNNRA 33 Porter 8097/1946, 0-8-0 JDŽ 33
53. 25-25 ČKD 2525/1949 0-6-0T cut 1990
54. 25-26 ČKD 25-26/1949
55. 25-27 ČKD 2527/1949
56. 25-28 ČKD 2528/1949
57. 25-29 ČKD 2529/1949
58. 25-30 ČKD 2530/1949
59. 25-31 ČKD 2531/1949
60. 25-32 ČKD 2532/1949
61. 25-33 ČKD 2533/1949
62. 25-34 ČKD 2534/1949
63. 83-154 ĐĐ 49/1948 0-8-2, cut 1984
64. 83-156, ĐĐ 50/1948 0-8-2, cut 1990
65. 83-157, ĐĐ, 51/1948
66. 83-158, ĐĐ, 52/1948

- 67. 83-159, ĐĐ, 53/1948
- 68. 83-180, ĐĐ 136/1949
- 69. 83-181, ĐĐ, 137/1949
- 70. 19-32 Škoda 1932/1948, 0-10-0 Frojach
- 71. 19-33 Škoda 1933/1948, 0-10-0 cut
- 72. 19-35 Škoda 1935/1948, 0-10-0

Napominjem da ovo nije konačan spisak.

Trenutno stanje Banovičkih parnih lokomotiva je:

1. Parne lokomotive serije 25

To su lokomotive koje su izgrađene 1949 godine u fabrici Českomoravska-Kolben-Danek-Praha. Proizvedeno je deset komada i sve su došle u tadašnji Rudnik uglja „Tito“ Banovići.

1. Lokomotiva 25-26 postoji LO49 koja daje sljedeće podatke:

- a. Do 1973 godine nema podataka a do 1973 bila u Banovićima do 28 januara 1998 godine kada je predata direkciji željeznica u Tuzli i postavljena kao eksponat ispred zgrade direkcije.
- b. Radila u sljedećim periodima: januar 1973 do marta 1975 godine, od septembra 1976 do decembra 1979, od februara 1981 do marta 1987 godine, od juna 1991 do januara 1994 godine, nakon čega više nije potpaljivana.

2. Lokomotiva 25-27 postoji lokomotivska knjiga LO49 koja daje sljedeće podatke:

- a. U avgustu mjesecu 1999 godine lokomotiva je predata muzeju Beograd
- b. Radila u sljedećim periodima: januar 1976 do januara 1977 godine, od februara 1979 do avgusta 1981, od februara 1982 do januara 1985 godine, od aprila 1986 do jula 1989 godine, nakon čega se ista prebacuje u Srbiju, a sada se nalazi na Mokroj Gori.

3. Lokomotiva 25-29 postoji lokomotivska knjiga Lo49 koja daje sljedeće podatke:

a. Za lokomotivu imam originalnu knjigu koja datira od 1949 godine po kojoj su rađene opravke i to:

1. 20. marta 1949 godine lokomotiva kao nova došla u Rudni Banovići,
2. U junu 1950 urađena opravka u cjelosti
3. U martu 1952 urađena GO

b. U LO49 podaci su od 1976 godine i to:

1. Radila u periodima: mart 1976 godine do februara 1979 godine, od septembra 1979 godine do aprila 1982 godine, od septembra 1982 godine do oktobra 1984 godine, od aprila 1985 godine do marta 1992 godine,

c. Sada čeka opravku

4. Lokomotiva 25-30 postoji lokomotivska knjiga Lo49 koja daje sljedeće podatke:

a. Do 1976 godine nema podataka a radila u sljedećim periodima : januar 1976 do jun 1978 godine, od juna 1978 do decembra 1981, od juna 1982 do maja 1985 godine, od maj 1986 do juna 1991 godine, od septembra 1993 do februara 1998 godine, od marta 2000 do decembra 2003 godine, od oktobra 2009 godine te je sada u eksploataciji.

b. U radu do 2006 godine.

5. Lokomotiva 25-31 postoji lokomotivska knjiga Lo49 koja daje sljedeće podatke:

a. Do 1976 godine nema podataka a radila u sljedećim periodima : januar 1976 do maj 1976 godine, od maja 1980 do avgusta 1983, od februara 1984 do januara 1988 godine, od marta 1988 do avgusta 1994 godine, od februara 1998 do decembra 2002.

b. Čeka GO.

6. Lokomotiva 25-32 postoji lokomotivska knjiga Lo49 koja daje sljedeće podatke:

a. Do 1976 godine nema podataka a radila u sljedećim periodima : maj 1976 do decembar 1979 godine, od avgusta 1981 do februara 1985, od septembra 1985 do juna 1991.

b. Čeka GO.

7. Lokomotiva 25-33 postoji lokomotivska knjiga Lo49 koja daje sljedeće podatke:

a. Do 1976 godine nema podataka a radila u sljedećim periodima : januar

1976 do jun 1976 godine, od oktobra 1980 do septembra 1983, od decembra 1983 do novembra 1986, od septembra 1991 godine do septembra 1996 godine, od septembra 1998 godine do septembra 2002 godine i od novembra 2003 godine do septembra 2009 godine.

b. Čeka GO

8. Lokomotiva 25-34 postoji lokomotivska knjiga Lo49 koja daje sljedeće podatke:

- a. Do 1976 godine nema podataka a radila u sljedećim periodima : januar 1976 do jul 1976 godine, od decembra 1977 do novembra 1980, od jula 1981 do jula 1984, od marta 1985 godine do marta 1988 godine.
- b. 1990 godine prebačena na PEU kao stabilni kota za pranje kamiona holpaka.

Slike lokomotiva serije 25:

Slika lokomotive 25-30 (remontovana 2009 godine ispravna u radu) sa vožnje prilikom inspeksijskog pregleda Federalnog inspektora za sudove pod pritiskom 02 novembra 2009 godine.

Slike lokomotive sa promotivne vožnje turističkog voza u Banovićima.

Lokomotiva 25-26 snimljena u Tuzli gdje je locirana kao eksponat.

Lokomotiva 25-33 slika iz januara 2008 godine kada.

Lokomotiva 25-33 snimljeno u krugu radionice u Banovićima.

Lokomotiva 25-32 snimljeno u krugu radionice u Banovićima.

Lokomotiva 25-29 snimljeno u krugu radionice u Banovićima.

Ostatci lokomotive 25-34 na PEU Banovičkog rudnika, a ista je služila kao kotao za zagrijavanje vode za pranje kamiona na kopu.

Slika lokomotive 25-27 na Mokroj Gori iz 2004 godine.

Lokomotiva 25-31 stacionirana u stanici Omazići jug.

1. Parne lokomotive serije 83

Parne lokomotive serije 83 proizvedene 1948 i 1949 godine u fabrici Đuro Đaković Sklavonski Brod. U Banovićima se pojavljuju od 1976, 1977 i 1978 a došle su iz Čapljine.

1. Lokomotiva 83-157

a. Za ovu lokomotivu postoji originalna Lo49 od dolaska u RMU iz koje se vidi da je lokomotiva radila: Radila je od 1977 godine do 1987 godine kada je zbog loma osovine i lošeg stanja kotla rashodovana. Ista se sada nalazi pred zgradom suda u Banovićima, nekompletna i u vrlo lošem stanju.

2. Lokomotiva 83-158

a. Za ovu lokomotivu postoji originalna Lo49 od dolaska u RMU iz koje se vidi da je lokomotiva radila: Radila je od 1977 godine do 1991 godine, zatim od 1999 do 2005 godine ČO kada je urađen GO te je puštena u rad 2006 godine. Lokomotiva u dobrom stanju i trenutno u radu.

3. Lokomotiva 83-159.

Za ovu lokomotivu postoji originalna Lo49 iz koje se vidi da je lokomotiva radila:

Od 1948 do 1968 godine u Mostaru

Od 1968 do 1970 godine Čapljina

Od 1970 do 1977 čeka opravku u Čapljini

Od 1977 radi u RMU. Radila je do marta 2009 godine kada je započeo

GR naistoj.

4. Lokomotiva 83-180

Za ovu lokomotivu nemam Lo49, pa podaci iz Lo6 kažu:

Radila u Banovićima od 1976 godine do 1996 godine od kada je čekaja opravku,

ista ja 1998 i 1999 godine urađena GR i prodana klubu U4 u Gracu Austrija

5. Lokomotiva 83-181

Za ovu lokomotivu postoji originalna Lo49 iz koje se vidi da je lokomotiva radila:

Od 1950 do 1965 godine u Mostaru

Od 1965 do 1978 godine Čapljina

Od 1973 do 1977 čeka opravku u Čapljini

Od 1977 radi u RMU. Radila je do oktobra 1991. Lokomotiva čeka opravku mada je u lošem stanju ali je kompletna.

Slike lokomotiva serije 25:

Trenutni izgled ostataka lokomotive 83-157.

Lokomotive 83-158 slikana u januaru 2010 godine.

Lokomotiva 83-180 urađena GO u Banovićima 2000 godine za potrebe kluba U4 iz Graca gdje sada vozi turističke vozove. Slika sa generalne probe u Banovićima.

Lokomotiva 83-181 nalazi se u krugu radionice.

Lokomotiva 83-159 radila do maja 2009 godine a sda je u toku GR:

2. Parne lokomotive serije 55

Pošto za lokomotive serije 55 nemam skoro nikakvih podataka navodim sljedeće poznato:

Lokomotive serije 55 su mađarske proizvodnje namjenjene za šumske i industrijske kolosijeke sa izrazito malim radijusima krivina. Iz knjige Keith Chestera ove lokomotive u Bosni su bile raspoređene ovako:

- lokomotiva 55-33 PDI Konjuh ŠIP Miljkovac
- lokomotiva 55-34 ŠG Živinice, PDI Grmeč, ŠIP Drvar i ŠIP Grmeč
- lokomotiva 55-36 PDI Krivaja
- lokomotiva 55-92 PDI Konjuh ŠIP Miljkovac
- lokomotiva 55-94 PDI Šebešić
- lokomotiva 55-97 PDI Šebešić
- lokomotiva 55-98 rudnik Banovići
- lokomotiva 55-99 rudnik Banovići

Od svih ovih lokomotiva trenutno postoje dvije lokomotive i to jedna 55-98 u Gračanici kao eksponat i lokomotive 55-99 generalno remontovana u Banovićima.

Slika 55-98 iz Gračanice prije zaštite kao eksponat (slike iz 2001 godine)

Sadašnji izgled lokomotive 55-98 u Gračanici.

Lokomotiva 55-99, revitalizacija lokomotive kroz slike:

Lokomotiva 55-99 prije početka remonta gdje je bila eksponat 35 godina.

Slike sa remonta lokomotive 55-99. Prva potpala lokomotive 55-99 i štelovanje ventila sigurnosti nakon 35 godina.

Vožnja na promociji buduće turističke pruge i Banovičkog Ćire.

BUDUĆNOST BANOVIĆKOG ČIRE

Skoro pedeset godina željezničke pruge normalnog i uzanog kolosijeka odnosno parne lokomotive krasi ovaj grad i postale su simbolom Banovića. Naime uzanim kolosijekom svakodnevno se prevoze velike količine uglja i jalovine i ovo je jedna od rijetkih uzanih pruga u bivšoj Jugoslaviji i Evropi koja se koristi u funkciji prevoza kabastih roba. Ovo je i razlog velikog interesovanja turista koji posjećuju Banoviće i uzani kolosijek rudnika i parne lokomotive. Imajući u vidu da uzani kolosijeci u svijetu predstavljaju turističku atrakciju (Švajcarska, Indija, Srbija i druge zemlje) formirano je Udruženje građana "Bosanski kolosijek" kao inicijator ideje da se izgradi uzani kolosijek 0,76 od Banovići - Mačkovac – Zlače - Zobika, da se zadrži parna vuča i koristi izuzetno lijep krajolik uz rijeku Oskovu za odmor, sport i rekreaciju na obuhvatu od Mačkovca do Zobika. Pored navedenog osnovnog cilja je i drugi operativni cilj otvaranje novih radnih mjesta direktno na pruzi i indirektno u turizmu.

Idejni projekt turističke pruge uzanog kolosijeka obuhvata kolosijek 0,76m od Banovića do Zlače s tim da bi se u prvoj fazi I gradila dionica od Banovića do Mačkovca a u drugoj fazi produžila bi se do Zlače i eventualno do Zobika.

Dužina pruge Banovići – Mačkovac je:

- Stanica Banovići km 0+000,00 – 0+217,63 L= 217,63 m
- Postojeća rudnička pruga koja se koristi i kao turistička pruga od km 0+217,63 – 2+731,59, L= 2.513,96 m.
- Trasa turističke pruge sa tunelom od km 2+731,59 – 3+158,65 L= 427,06 m.
- Kraj prve faze sa tunelom je u km 6+329,60 odnosno ukupna dužina I faze turističke pruge Banovići – Mačkovac je km 0+000,00 - 6+329,60 ili L= 6.329,60 m.
- Varijantno rješenje bez tunela je od km 2+731,59 – 3+645,51 (stacionaža kraja varijante po tunelskoj trasi je 3+158,65).
- Trasa turističke pruge Druge faze od Mačkovca do Zlače ima dužinu km 6+329,60 – 10+114,14 ili L= 3.784,54 m.
- Ukupna dužina pruge od Banovića – Mačkovac – Zlača sa tunelom je km 0+000,00 - 10+114,14 ili L= 10.114,14 m.
- Ukupna dužina turističke pruge uzanog kolosijeka 76 Banovića – Mačkovac – Zlača sa varijantom bez tunela je L= 10.114,14 + 486,86 = 10.601,00 m.

OPIS POSTOJEĆEG STANJA

Općina Banovići i RMU Banovići planiraju graditi turističku prugu uzanog kolosijeka 0,76 m Banovići - Mačkovac – Zlača - Zobik u fazama. Prva dionica počinje sa platoa preko puta upravne zgrade RMU Banovići gdje je i polazna stanica sa skretničkom vezom za rudničku prugu, jednim prijemno-otpremnim kolosijekom, dva slijepa kolosijeka, peronom, staničnom zgradom, muzejom i drugim sadržajima oko i na staničnom platou.

Prijemno-otpremnim kolosijek stanice Banovići, sa svoje druge strane spojen je skretnicom broj 3 sa rudničkom prugom Omazići Jug - Separacija. Stanični

prijemno-otpremni kolosijek je paralelan postojećoj rudničkoj pruzi i isti je na razmaku 4,00 m od rudničke pruge. Rudnička pruga je dvokolosječna. Saobraćaj sa prijemno-otpremnog kolosijeka odvijao bi se dalje rudničkim kolosijekom sve do ispred Separacije gdje turistička pruga skreće u tunel. Dio rudničke pruge (smjer Omazići Jug – Separacija) po kom bi se dozvolio saobraćaj turističke garniture je trenutno u funkciji i na istoj se obavlja dvosmjernan željeznički saobraćaj.

Gornji stroj postojeće rudničke dvokolosječna pruga i kolosijeci stanice Separacija izgrađen je od šina tipa S49 na drvenim pragovima, odgovarajućim sitnokolosječnim priborom u zastoru od tucanika. Dvokolosječna rudnička pruga je položena po terenu i u zasjeku tako da je maksimalno prilagođena padini uz koju je i projektovana. Ova položena pruga ima zmijolik oblik sa dosta naizmjeničnih krivina. Minimalni postojeći radijus horizontalne krivine na rudničkoj pruzi je $R_{min} = 75$ m. Ovo je zadovoljavajući poluprečnik horizontalnih krivina koji je usvojen za turističku prugu.

Km 2+731,59 je početak odvajanja turističke pruge od postojeće. Projektovana trasa desnom krivinom $R = 155$ m skreće u tunel. Dužina tunela je $L = 198,00$ m. Izlaskom iz tunela trasa pruge produžava uz postojeći put Banovići – Zlaća i pretežno je u zasjeku.

U geomorfološkom pogledu trasa uskotračne, turističke pruge prati potočnu dolinu rijeke Oskave i postojeći put. Rijeka je nastala pod uticajem eroziono-denudacionih i gravitacionih procesi u sadejstvu sa neotektonskim aktivnostima i različitim ponašanjem stijenskih masa u površinskoj zoni raspadanja.

Površinski dijelovi terena pripadaju proluvijalno – deluvijalnim materijalima, a geološki supstrat izgrađen je najvećim dijelom od stijena spilit – gabra – granitske asocijacije, najvećim djelom presijecane duž trase pruge spilitima i dijabazima.

Isto tako neophodna je pažnja hidro-geološkim pojavama na površini terena, zatim na stabilnost padina što je bitno sa gledišta analize uslova njihovog daljeg razvoja pa time i prijedloga njihove sanacije.

U geološkoj građi istraživane trase pruge, prema podacima OGK list Tuzla i list Zavidovići mjerila 1: 100.000, kao i na osnovu podataka izvršene inženjersko-geološke prospekcije učestvuju najvećim dijelom stijene spiliti – gabra – granitske asocijacije jurske starosti predstavljene dijabazima. To su bazične stijene guste strukture. Zrna im se ne zapažaju golim okom. U odnosu na mineralni sastav smatramo da spadaju u amfibolske dijabaze.

Geološki pokrivač predstavljen je kvartarnim naslagama, eluvijalno – deluvijalnog i proluvijalnog porijekla izgrađen od pjeskovitih ilovača sa različitim procentualnim učešćem kamenite drobine. Debljina ovih kvartarnih sedimenata je tanka i kreće se od 0,50 do maksimalno 2,50 m. Ove tvorevine nastale su površinskim raspadanjem osnovne stijene supstrata i transportovanjem sa viših dijelova okolnih padina.

Iz navedenog može se zaključiti da je teren po kom je položena trasa turističke pruge uzanog kolosijeka 0,76 m stabilan.

Što se tiče trase varijantnog rješenja može se zaključiti da je položena po stabilnom terenu koji može primiti opterećenje nešto većih nasipa trupa pruge koji su uslovljeni podužnim nagibom nivelete koji je ograničen propisima.

Da bi se spriječilo raskvašavanje konstrukcije pruge treba izgraditi propuste na svim morfološkim depresijama u reljefu i sa strane usjeka/zasjeka predvidjeti odvodni jarak.

Trasa pruge većim svojim dijelom biće položena je paralelno postojećem putu Banovići – Zlača - Zobik. Put je u dobrom stanju i isti je asfaltiran. Projekt pruge poštovao je isti i nije potrebno pomjerati ga.

Napominjemo da je trasa pruge na dijelu od km 6+350,00 do km 6+710,00 projektovana po ivici puta. Na ovom mjestu put se pomjera u stranu i ima širina kolovoza 4,00 m s tim da se saobraćaj po putu odvija dvosmjerno jednom trakom a saobraćaj po pruži odvija se normalno (drumski i željeznički saobraćaj se odvija nesmetano jedan od drugog). Ovo je usko grlo zbog imovinsko pravnih odnosa i izgrađenih vikendica. Dato rješenje je najpovoljnije u saobraćajnom smislu a rekonstrukcija puta i izgradnja pruge su u granicama putnog zemljišta. U koliko na pojedinim dijelovima je postavljena privatna ograda uz put ista bi se trebala vratiti van putnog pojasa.

Trasa pruge presijeca postojeću putnu saobraćajnicu u nivou km 6+337,10 i na dijelu od km 6+750,00 duž trase puta u dužini 53,00 m.

U stanici Mačkovac predviđa se izgradnja stanice sa dva kolosijeka i u I. fazi sa izvlačnjakom prema Zobiku, koji bi u II. fazi se produžio kao pruga, staničnom zgradom i peronom.

ZAKLJUČAK

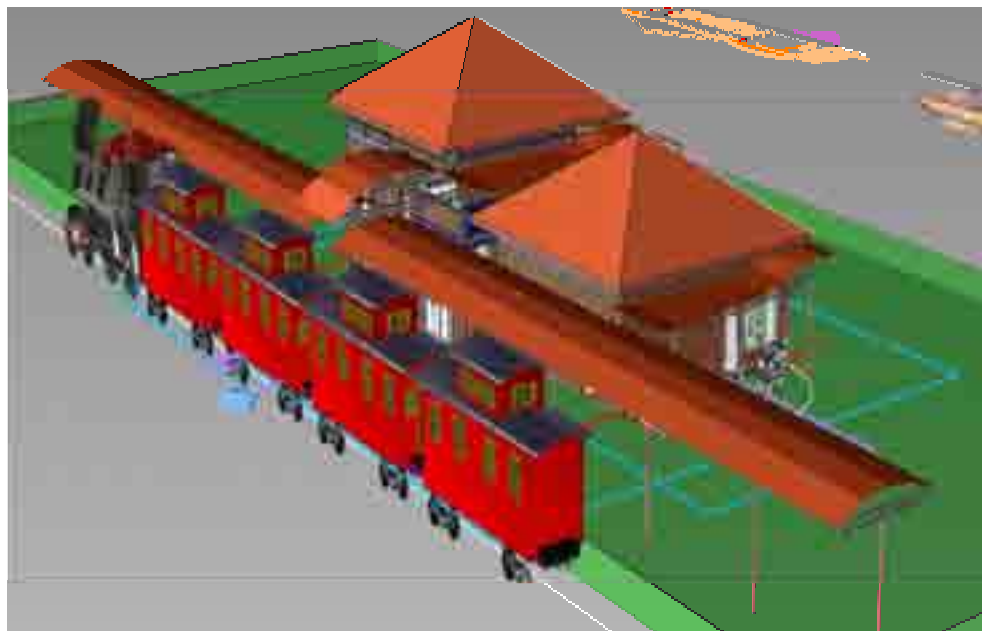
Buduća turistička pruga treba da ima najpovoljnije rješenje sa tunelom.

Dužina projektovane pruge uzimajući u obzir i prihvaćenu varijantu je Banovići – Mačkovac $L= 6.756,63$ m, Mačkovac – Zlača $L=3.784,54$ m ili ukupno Banovići – Mačkovac – Zlača dužina pruge je $L= 10.601,00$ m. Od toga otpada na rudničku pruge Omazići Jug – Separacija koja bi se koristila i kao turistička pruga i ima dužinu $L= 2.513,96$.

Terenski uslovi i mogućnost građenja turističke pruge uzanog kolosijeka su vrlo povoljni. Ovom se treba dodati da su i prihvatljivi sa aspekta namjene buduće pruge. Izgradnjom pruge čini dostupnim prelijepi krajolik uz rijeku Oskovu i okolne padine i brda bio bi dostupan ne samo mještanima Banovića nego i mnogo šire Živinice, Tuzla i drugima sa puno puno šireg područja. Uzani kolosijeci su rijetko u svijetu zadržani kao turistička atrakcija. Sagledavajući iskustva drugih na primjer uzani kolosijek Železnice Srbije "Muzejsko turistička željeznica Šarganska osmica" prevazišla je sva očekivanja: broj turista koji posjećuju prugu je izuzetno veliki i svakim danom se sve više povećava. Otvoren je veći broj lokala, ugostiteljskih objekata i prodavnica suvenira i drugih roba što znači da se broj uposlenika povećao. Javlja se investitori sa željom za ulaganjem u sportske i druge objekte.

Zašto se to ne bi dogodilo i sa prugom Banovići - Zlača koja ima uslove i da se produži do u samo srce planine Konjuh.

Idejni izgled početna stanica turističke pruge u Banovićima:

Prof. dr. Ibrahim Bušatlija,

Značaj istraživanja, zaštite i korištenja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa – primjer Banovići“

Ukazivanje na značaj istraživanja, zaštite i korištenja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići, zahtijeva sadržajan i utemeljen pristup, ali u narednom izlaganju želim da ukažem na neke osnovne naznake ove problematike. Iako prostor Banovića i okoline nije bio predmet mojih ranijih detaljnijih istraživanja, osim toga nisam bio puno puta u Banovićima, nisam s tuzlanskog rejona, pa mi naučno istraživačke teme nisu bliske. Osim o značaju istraživanja kulturno - historijskog naslijeđa i prirodnog, potrebno je nešto više reći i o tome kako se objekti, koji se proglašavaju održavaju i na koji način se koriste.

Velim mu, to je čisti pragmatizam, nisam baš puno tu jak, ali imam neke svoje opservacije, pa ću ih za nekoliko minuta pokušati izložiti. Prvo tri su tu stvari. Prva je stvar istraživanje. Prostor se mora istražiti naučnom metodologijom. Ali naučna metodologija nije jedna. Imate u Landshaftu prostoru fizičko geografske karakteristike ili geofizičke karakteristike. Ti segmenti moraju se istraživati geofizičkim metodama, geohemijskim, geomorfološkim metodama, hidrološkim, klimatskim, fito-geografskim, zo-geografskim, pedološkim, ili opštefizičko geografskim ili Landshaft. Ajd sad nađi takve stručnjake.

Ovaj skup pokazuje da je 90 % referata antropogenog karaktera, naravno kulturno-historijskog, neka je, ali Banovići su primjer i za druge vrste i aspekte, naročito prirodnih resursa, prirodnih odlika, koje nisu baš tako zastupljene na drugim mjestima. Prema tome, grubo govoreći bez primjene metoda litogenog, hidrogenog, atmosferskog, antroposfernog, sociosfernog kompleksa i antropološkog u finalu, ne može se dobiti prava slika, šta se to štiti, i šta se to istražuje i na što da se stavi akcenat. Ja razumijem organizatore da su posvetili 90% pažnje socijalno-ekonomskim, socijalno-geografskim, antropo-geografskim, kulturološkim pitanjima, ako samo pogledate referate. Međutim, minorni su oni referati koji se odnose na fizičko-geografske karakteristike i litogenu osnovu, koja je osnova Banovića. Banovića ne bi ni bilo u ovom urbanom dijelu da nije slučajno jake litogene osnove, koja je dala jedan resurs, koji je svjetskog glasa, a kojeg vi zovete mrki ugalj. Nije on mrki, on ima elemente kamenog.

Kad smo mi 1946. godine došli na prugu Brčko –Banovići kao đaci gimnazije odavde pa do Brčkog bila je gola ledina. Sad je na tom prostoru niklo niz urbanih naselja sa brojnim funkcijama, među njima Banovići među prvima. Kad pogledate tu trasu od 90 i nekoliko kilometara koju smo mi napravili za manje od 7 mjeseci odmah poslije rata. To su bile međunarodne brigade itd. Ali je zanimljivo i to u onom kulturološkom dijelu, ne bi loše bilo kad bi drugi skup bio posvećen i tom fenomenu. Kako s u Banovići izišli iz anonimnosti i postali planetarno značajni, naročito za Jugoslaviju značajni. To je jedna priča. Druga priča, koju bi ja trebao da kažem jeste sam skup. Meni se prvo svidila atmosfera na skupu. On je

vrlo naučan, vrlo pedagoški, vrlo didaktičan, vrlo scijentistički, istovremeno i aplikativan, i tu nema prigovora. Ja od 1954. godine učestvujem na skupovima, svake skoro godine negdje referišem, negdje ne referišem, ali ovaj mi je skup imao jedan poseban šarm vidi se jedan pionirski zahvat. Odlučila opština, odlučio kanton, odlučio Zavod da krene sa prvom ovom naučno stručnom sesijom, pa će preći na aplikaciju pa s nje preći u ono što se zove pragmatizam, da napravi nešto od ovog prostora. To je što se tiče istraživanja. Što se tiče značaja, ne samo istraživanja već značaja već postignutih objekata, a koji se tiču zaštite opet postoje metode, koje nisu amaterske. To su metode pravno-ekonomske, naročito pravne. Zaštita je pravni problem. Mora se znači naći legislative. Ima legislative na nivou republike. Ima legislative na nivou opštine, za takve stvari. Ima ono što se zove socijalna odgovornost za ovaj fenomen; i treće imate problem iskorištavanja. On takođe podliježe pragmi i socijalno-ekonomskoj metodi, tj. zakonima, da su se ti objekti u tolikoj mjeri devastirali, od silne upotrebe pa da budu pustinja antropološka. Kao što ima prostora na ovom planu koji su postali pustinja, i to gore nego da nikako nikad nije ni došao. Kad navale interesenti ili posjetioци onda oni mogu takve štete nanijeti da je opština za 10 godina ne može apsolvirati ni sanirati. Prema tome moj je posao bio i ostao da skrenem pažnju na ta tri kanala i da skupu zašelim uspješan završetak i da se ostavi malo vremena za diskusiju. Bez diskusije ne može biti pravi skup. Moraju se ukrstiti mišljenja. Moraju se sudariti mišljenja. Dobro, mi imamo tu kulturu i običaj da saslušamo čovjeka pa šta nam ostane u glavu čitamo poslije, a konfrontacije nema. Konfrontacija bi trebala naći mjesta, čak i u časopisu koji će objaviti referate sa ovog skupa...

Banovići (park) sredinom 60-tih godina 20. stoljeća

Prof. dr. Salih Kulenović, Edin Hadžimustafić, prof.

Stećci na prostoru općine Banovići kao kulturno-historijsko naslijeđe

Tombstones in the municipality Banovići as a cultural-historic heritage

Sažetak

Bosna i Hercegovina je rijetka zemlja u svijetu koja baštini jedinstveno kulturno-historijsko naslijeđe oličeno u brojnim i unikatnim srednjovjekovnim nadgrobnim spomenicima – stećcima. Na prostoru Tuzlanskog kantona postoji svojevrsni mozaik nekropola i njihova disperzija u prostoru. Primjetna je tendencija da se broj nekropola stećaka povećava idući od sjevernog prema južnom dijelu Tuzlanskog kantona.

Predmet ovog rada je prezentacija nekropola stećaka na prostoru općine Banovići kao svojevrsnog kulturno-historijskog naslijeđa.

Cilj ovog rada je da se utvrdi geografski razmještaj nekropola stećaka na ovom prostoru, stanje njihove očuvanosti, te njihove važnosti i značaja. Takođe ovim radom želimo potaknuti širu bosansko-hercegovačku javnost na jačanje svijesti o ovom segmentu naše kulturno-historijske baštine.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, stećci, nekropola, Općina Banovići, kulturno-historijska baština.

Abstract

Bosnia and Herzegovina is a rare country in the world which has a unique cultural-historic heritage represented with numerous and unique middle-aged grave monuments - tombstones. In the area of Tuzla's canton exists the specific mosaic of necropolises which are spatially dispersed. Tendency of increases in the number of tombstones is noticeable from northern toward the southern part of Tuzla's canton.

The subject of this work is to present necropolises of tombstones in municipality Banovići as a specific cultural-historic heritage.

The aim of this paper is to determine the geographical disposition of tombstone's necropolises in this area, conditions of their preservation, importance and significance. Furthermore, with this paper we want to stimulate the wider Bosnia - Herzegovina's public to enhance their consciences in this segment of our cultural-historic heritage.

Key words: Bosnia and Herzegovina, tombstones, necropolis, municipality Banovići, cultural-historic heritage.

Uvodna razmatranja

Stećci na prostoru općine Banovići nisu bili predmet značajnijih istraživanja. Njihovim razmještajem, brojem nekropola, lokacijom, stanjem očuvanosti bavile su se i bave pretežno ustanove iz oblasti kulture. Zemaljski muzej u Sarajevu je katalogizirao dio ogromnog i neprocjenjivog kulturnog blaga naše države. U publikaciji *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom II, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1988. godine, str. 103-109*, obrađeni su lokaliteti nekropola stećaka na prostoru općine Banovići.

Šefik Bešlagić, neumorni neimar, čovjek koji je otrgao od zaborava na stotine kulturno-historijskih znamenitosti naše države pa i šire, veći dio života je posvetio neprocjenjivom i unikatnom bosanskohercegovačkom blagu, stećcima. U svom kapitalnom djelu *Stećci, kataloško-topografski pregled, Sarajevo 1971. godine*, na 207. stranici, ovaj autor se dotakao i nekropola stećaka na prostoru općine Banovići. Šefik Bešlagić je dao precizan opis lokaliteta, stanje očuvanosti, orijentaciju, ornamente, natpis na stećku itd.

Motivima na stećcima bavila se Marian Wenzel. Ona je u svojoj knjizi *Ukrasni motivi na stećcima, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1965. godine*, prezentirala geografski razmještaj lokaliteta sa nekropolama stećaka širom Bosne i Hercegovine a uradila je i sistematizaciju ukrasnih motiva sa stećaka.

Natpis na stećku u Banovići selu precizno je obradio Vego Marko, u djelu *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, knjiga IV, Sarajevo, 1970. godine*.

Pored navedenih publikacija, koje su zapravo i najreferalnije u ovoj oblasti, stećcima na prostoru općine Banovići se bavilo i Geografsko društvo Tuzlanskog kantona u okviru projekta *"Istraživanje nekropola stećaka na prostoru Tuzlanskog kantona"*. Projekat je sufinansiran od strane Vlade Tuzlanskog kantona, resornog Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta. Ovaj rad predstavlja rezultate tog istraživanja sprovedenog u martu i aprilu 2008. godine. Istraživanje predstavlja dopunu dosadašnjih objavljenih rezultata istraživanja čime zaslužuje kako pozornost naučnih institucija, tako i svih zainteresiranih za ovu problematiku.

Ovim istraživanjem također želimo da podignemo svijest građana o važnosti i značaju unikatnog blaga koje posjedujemo a koje tako malo poznamo.

Geografski položaj općine Banovići

Banovići se nalaze u sjeveroistočnom dijelu Bosne i Hercegovine. U astronomsko-geografskom pogledu, centar općine ima koordinate 44°20' sjeverne geografske širine i 18°31' istočne geografske dužine.

Ovo područje orografski pripada sjeverozapadnim obroncima planine Konjuh. Reljefno ovim područjem dominiraju blago zaobljene forme. Teren je blago zatalasan sa niskim razvodima, blago nagnutim dolinskim stranama. Najviši vrh je Zeleboj (1059 mnv) u južnom dijelu općine.

Prostor je ispresijecan riječnim tokovima Turije, Oskove i Željove, Draganje, Ostružnje i Litve. Hidrografska mreža je znatno poremećena usljed površinske eksploatacije uglja (površinski kopovi: "Grivice", "Turija" i "Čubrić" u

Banovičkom basenu).¹⁵³ Vode južnog i jugozapadnog dijela općine otiču u sliv rijeke Krivaje, dok, sjeverni i sjeveroistočni dio općine se odvodnjava putem riječnog sliva Spreče. Geološka građa ovog prostora dosta je ujednačena. U geološkoj građi zastupljene su tvorevine mezozojsko-kenozojske starosti, dok su kvartarne tvorevine slabije zastupljene, a nalaze se najviše oko donjih tokova rijeka i u dolinskim proširenjima. Tvorevine mezozoika predstavljene su sedimentnim stijenama iz dvije mezozojske periode trijasa i jure. U stijenskim kompleksima preovladavaju jurski peridotiti, mioceni pješčari, tufovi, andeziti.¹⁵⁴

Slika 1: Geografski položaj općine Banovići

Klima je umjereno kontinentalna sa obilježjima planinske klime, čija je osnovna karakteristika duge i hladne zime sa dosta sniježnih padavina. Prosječna godišnja količina padavina je oko 1103 mm. Režim površinskih vodenih tokova

¹⁵³ Smajić, S., Kulenović, S., Pavić, D., 2009. Geographical Consequences of the Surface Exploitation of Coal on the Area of Tuzla Basin (Bosnia and Herzegovina). *Geographica Pannonica*, Volume 13, Issue 2, Department of Geography, Tourism & Hotel Management, Novi Sad. 32.

¹⁵⁴ Čičić S., Mojičević M., Jovanović Č., Tokić S., Dimitrov P., *Osnovna Geološka Karta 1:100.000, list Tuzla*, SFRJ, RO Geoinžinjering – OOUR Geoinstitut, Sarajevo, 1988. godine.

uveliko zavisi od klimatskih faktora, padavina i temperature. Srednja mjesečna i srednja godišnja temperatura, odnosno apsolutno maksimalna i apsolutno minimalna temperatura pokazuju da istraživano područje ima izražene zime a i izražena ljeta. Tako npr. najniža srednja mjesečna temperatura u januaru iznosi (-1,6 °C), dok najviša srednja mjesečna temperatura u julu iznosi (18,2 °C).

U administrativnom pogledu općina Banovići se nalazi u Tuzlanskom kantonu. Zauzima površinu od 185 km², što predstavlja oko 7% od ukupne površine Tuzlanskog kantona. Prema procjenama Federalnog zavoda za statistiku na teritoriji općine živi oko 25 732 stanovnika.¹⁵⁵

Grad Banovići je smješten na sjeverozapadnim obroncima planine Konjuh, na magistralnom putu koji povezuje dva velika bosanskohercegovačka industrijska centra Tuzlu i Zenicu. Naselje je smješteno na obalama rijeke Litve i donjim tokovima njenih pritoka Radine i Draganje. Prosječna nadmorska visina Banovića je 340 metara.

Općina Banovići se graniči sa općinama: Lukavcom na sjeveru, Živinicama i Kladrnjom na istoku, Olovom na jugu i Zavidovićima na jugozapadu. Grad Banovići se nalazi južno od Tuzle na udaljenosti od oko 36 km, i na oko 110 km sjeverno od Sarajeva. Banovići imaju 19 ruralnih i jedno urbano naselje.

Osnovni društveno-geografski podaci

Ime Banovići se veže za stećak Božićka Banovića koji se nalazi u Banovići Selu na udaljenosti od oko 6,3 km zapadno od urbanog centra Banovića. Stećak je u obliku sljemenjaka s postoljem.

Na jugoistočnoj strani stećka nalazi se natpis na bosančici sljedećeg sadržaja:

4 СЕ ЛЕЖИ БОЖИЧКО БОГНОДИ(АБ)
НА СВОЈИ ЗЕМЛЈИ НА ПОЛЕМЕНТОИ
И [N4] АРЧМЕ(ШИ)НИ 4 ПОСТА(И)ШЕ . . .
ХЛАП(Ч)ЧЬ [iii ХЛАПЧ] И Ћ БОГАЧНБ [БОГАЧНБ] И Ћ
РЧИКО З Б[Р]
4ТНОМ[б]

"Ase (ovdje) leži Božićko Banović, na svojoj plemenitoj zemlji i na Dramešini, a postaviše (stećak) Hlapac i ja Bogdan i ja Rajko sa braćom."¹⁵⁶

Stećak je proglašen nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Procjena 30.06.2008. god, Tuzlanski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2009., Statistički godišnjak/ljetopis Federacije BiH, Sarajevo 2009. godine;

¹⁵⁶ Vego M., *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, knjiga IV, Sarajevo, 1970, str. 60-61;

¹⁵⁷ Komisija/povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine svojom Odlukom od 30.08. 2005. godine, ovaj lokalitet sa dva stećka proglasila je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine. Opširnije na: http://www.aneks8komisija.com.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=2574

Privreda Banovića se zasniva na rudarstvu, odnosno na eksploataciji uglja. Na području općine Banovići trenutno je zaposleno 5.806 radnika, dok je broj nezaposlenih 4.280.¹⁵⁸

Pored uglja koji se eksploatiše površinskom i jamskom eksploatacijom, od mineralnih sirovina treba spomenuti i rudu magnetit čija su nalazišta u sjeveroistočnom dijelu općine u naselju Borovci.

Sistem osnovnog obrazovanja se odvija kroz četiri osnovne škole a sistem srednjeg obrazovanja kroz Mješovitu srednju školu Banovići.

Privredni, urbani razvoj Banovića i okoline započeo je izgradnjom željezničke pruge Brčko - Banovići 1946. godine. Ova pruga u dužini od 92 km završena je za 7 mjeseci.

Historijsko-geografski razvoj općine

Prostor općine Banovići je do danas nedovoljno istražen. Najstarije poznato naselje iz prahistorije nalazi se na lokalitetu "Gradina" u naselju Tulovići.¹⁵⁹ Gradina se nalazi na uzvišenju, na nadmorskoj visini od 510 m. To je brdo, koje se znatno uzdiže iznad ravnice i puta koji od Banovića vodi za selo Turiju.¹⁶⁰ Sam vrh je uravnjen i predstavlja manji proplanak, koji je bio opasan suhozidom od kamena. Temelji su uočljivi fragmentarno. Kuće su bile smještene unutar gradine i u njenoj neposrednoj blizini. Gradina je imala i fortifikacijsku ulogu u slučaju eventualnog prodora neprijateljskih plemena. Glavno zanimanje stanovništva koje je u prahistoriji naseljavalo ove krajeve je bilo stočarstvo a bavili su se i lovom, ribolovom i primitivnom zemljoradnjom.

Posljednja teritorija koju su Rimljani okupirali na Balkanskom poluotoku je bila centralna Bosna u koju je najvjerojatnije spadao i prostor općine Banovići. Tragovi dugogodišnje rimske vladavine (oko 500 godina) vidljivi su i danas u mnogim bosanskohercegovačkim naseljima. Nekoliko rimskih novčića nađeno je i u Litvi i u Banovići Selu.

Banovići su u srednjem vijeku pripadali oblasti koja se nazivala Soli prema bogatim izvoristima i nalazištima soli na području Tuzle. U ranofeudalnoj župskoj organizaciji oblast Sol se dijelila na tri župe; jedna župa, Gornja Spreča, zauzimala je gornji sliv rijeke Spreče, uključivala je teritorije distrikta, a kasnijih nahija: Spreče, Gostilja i Dramešina (sa današnjim Banovićima), druga župa se prostirala u slivu rječice Jale i srednjem toku rijeke Spreče, obuhvatala je župu Sol, a kasnije nahije Donju i Gornju Tuzlu, Smoluću i djelimično Dramešin i treća župa je zauzimala donji tok rijeke Spreče, koji se kasnije podudara sa nahijom Sokol.¹⁶¹

---

¹⁵⁸ http://www.opcina-banovici.com.ba/index.php?option=com_content&view;

¹⁵⁹ *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom II, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1988. godine, str. 103.

¹⁶⁰ Opširnije pogledati u Kosorić M., *Praistorijska naselja na području Spreče*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Muzej istočne Bosne u Tuzli, knjiga XIII, Tuzla 1980. godine, str. 110;

¹⁶¹ Detaljnije pogledati u Andelić P., *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu (poseban otisak iz br. 13. god. XIII), Sarajevo, 1977, 17-45.

Banovići su pripadali srednjovjekovnoj župi Dramešini (Drametinu).¹⁶² Najstariji spomen ovoj župi se nalazi na stečku u Banovići Selu. Granice župe opisane su u turskom defteru iz 1711. godine u kome se navodi da se župa nalazi u ejaletu Bosna, u Zvorničkom sandžaku, u nahiji Koraj. Na jugu se župa graničila sa župom Kladanj, na istoku župom Gostilj, na sjeveroistoku župom Spreča i na sjeveru župom Smoluća. U župi Dramešin pominju se i neka sela kao Predražići (u južnom dijelu župe), Banovići, Podgorje, Grivice (u centralnom dijelu župe), Gornja Vihća, Lučići (u istočnom dijelu), Turija (u sjevernom dijelu) i Tatarnica (u zapadnom dijelu župe). Župa Dramešin kao geografski i administrativni pojam izgubio se tokom XVIII stoljeća. Raniji naziv Litva, što ga je grad dobio po istoimenoj rijeci koja kroz njega protiče, etimološki je nedefiniran.

U doba Kulina bana (1180 – 1204) župa Dramešin sa područjem Banovića je bila u sastavu srednjovjekovne Bosanske države.

Poslije pada Bosne pod Tursku vlast 1463. godine Banovići su pod turskom upravom. Česti ratovi između Turske i Austrije bili su glavni razlozi iseljavanja i doseljavanja stanovništva u tuzlanskoj nahiji. Poslije vojnih neuspjeha austrijske vojske jedan dio stanovništva bio je prisiljen da bježi preko Save u Hrvatsku i Ugarsku. Muslimansko stanovništvo se ponovo vratilo u Bosnu, nakon što su Turci počeli gubiti i definitivno izgubili i napustili prekosavske zemlje (Slavoniju, Dalmaciju, Ugarsku i dr.).

Dobar dio žitelja općine Banovići vjerovatno su potomci srednjovjekovnog bosanskog stanovništva koje je samovoljno s početkom osmanske uprave u našim krajevima prešlo na islam. Kao dokaz možemo navesti običaj lokalnog stanovništva u Banovići Selu koje je dugo vremena sahranjivalo svoje mrtve oko stečka hrišćanina Božićka Banovića. Propadanje Otomanskog carstva, kriza unutar društva, kulminirala je u 19. stoljeću. Česti ratovi, bune i neredi ostavile su teške posljedice na prostoru Banovića. U vrijeme austrougarske vladavine Banovići su bili skoro zaboravljeni. Prostor je obrastao gustim šumama. Upravo je taj faktor, ogromno bogatstvo drvene mase uslovalo povećanje interesa vlasti austrougarske monarhije za ovim krajevima. Drvena masa se počela eksploatisati uglavnom putem privatnih domaćih firmi za potrebe Monarhije.

U vremenu između dva svjetska rata Banovići su dijelili sudbinu Bosne i Hercegovine gdje su se smjenjivale vlade i državna uređenja. Nakon završetka drugog svjetskog rata počinje period socijalističke izgradnje. Banovići su doživjeli industrijsku, urbanu i populacionu ekspanziju prvenstveno zahvaljujući bogatim ležištima visokokvalitetnog uglja i drvene mase. Građevinski megaprojekat za to vrijeme, izgradnja pruge Brčko-Banovići u dužini od 92 km, završena je u rekordnom roku.

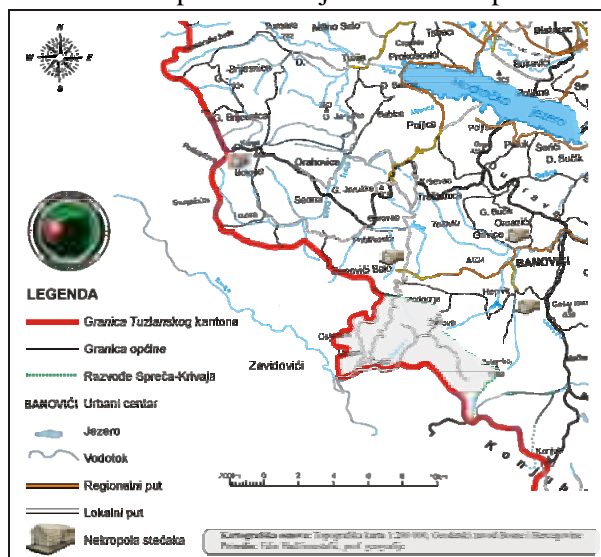
Period agresije na Bosnu i Hercegovinu nije zaobišao ni Banoviće. Pretežno rubni krajevi općine bili su poprište žestokih borbi sa srpsko-crnogorskim agresorom i VRS. Banovići i Banovićani su izvojevali pobjedu i danas žive u miru, suočeni sa brojnim problemima, pretežno ekonomske prirode.

---

¹⁶² Opširnije u Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, "Svjetlost", Izdavačko preduzeće, Sarajevo 1975. str. 23.

Stećci na prostoru općine Banovići

Stećci predstavljaju snažan izraz kulturnih i ekonomskih prilika iz vremena u kome su nastali.¹⁶³ Na području općine Banovići rekognoscirali smo 4 nekropole sa 13 stećaka. Evidentna je kako horizontalna tako i vertikalna disperzija nekropola. Nekropole su hipsometrijski rasprostranjene od 290m (stećci u krugu Barutnog magacina Rudnika mrkog uglja Banovići) do 630m (lokalitet "Kvrga" Podsijelovo). Horizontalno, lokaliteti su raspršeni po općini, ali je primjetna veća koncentracija u zapadnim dijelovima općine. Nekropole stećaka su i svojevrсни reperi koji nam pomažu u rekonstrukciji naseljenosti naše države u srednjovjekovnom periodu. Prilikom istraživanja uočili smo da je najveći broj nekropola smješten na istaknutim uzvišenjima obraslim hrastovom šumom i na padinama sa južnim ekspozicijama. Nekropole u ovom radu su prezentirane idući od istoka ka zapadu teritorije banovićke opštine.

Na prostoru općine Banovići locirali smo nekropole na sljedećim lokalitetima:

1. Nekropola "Mramor" u selu Hrvati;
2. Stećci u krugu barutnog magacina Rudnika mrkog uglja Banovići u Banovićima;
3. Nekropola "Banovići Selo" u Banovići Selu i
4. Nekropola "Kvrga" u selu Seona.

Slika 2.: Razmještaj nekropola stećaka na prostoru općine Banovići

Razmještaj, veličina i brojnost nekropola stećaka

Nekropola "Mramor" u selu Hrvati

Lokalitet se nalazi 2,2 km¹⁶⁴ jugoistočno od urbanog jezgra Banovića na 422 m nadmorske visine južno od naselja Hrvati (oko 200 m iznad sela).¹⁶⁵

¹⁶³ Kulenović, S. i ostali, *Kulturno-historijske znamenitosti i etnografski sadržaji na području općine Srebrenica kao turistički motivi*, Zbornik radova PMF 4 i 5, Univerzitet u Tuzli, Prirodno-matematički fakultet, 2007.-2008. godine, str. 27-42.

¹⁶⁴ Radi se o zračnoj udaljenosti od urbanog jezgra Banovića.

¹⁶⁵ Nesebičnu pomoć pri pronalasku nekropole pružili su nam Kasim Avdić i Izet Bajramović, te ime se ovom prilikom toplo zahvaljujemo.

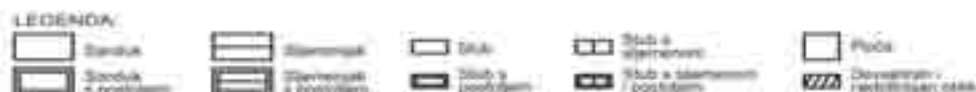
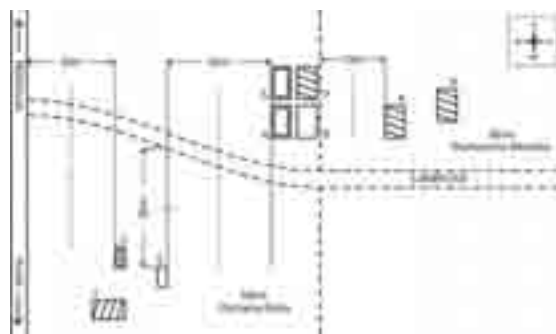
Nekropola je orjentisana pravcem istok-zapad, a na njoj se nalazi ukupno 9 stećaka. Na slici 3., prikazan je razmještaj, položaj i oblici stećaka, njihove dimenzije kao i njihovo stanje očuvanosti. Stećci pod brojevima 4, 5 i 6 su izmješteni sa njive Muharema Mumića desetak metara sjeverno, nalaze se izvan te parcele uz ogradu. Stećci su u lošem stanju, nekropola zahtjeva bolji tretman i brigu. Ovaj lokalitet do sada nije zabilježen u relevantnoj naučnoj literaturi.

- 1 – Tragovi stećka.
- 2 – Devastiran stećak.
- 3 – Stub, u dobrom stanju, prevrnut ka sjeveru, nije ornamentisan, orjentisan N-S.
Dimenzije: postolje (30x70x60)¹⁶⁶ stub (20x70x150)
- 4 - Sljemenjak s postoljem, u dobrom stanju izmješten sa njive Muharema Mumića, nije ornamentisan, orjentisan E-W.
Dimenzije: 100x60x100
- 5 - Sljemenjak s postoljem, u dobrom stanju izmješten sa njive Muharema Mumića, nije ornamentisan, orjentisan E-W.
Dimenzije: 120x60x100
- 6 - Sanduk, u dobrom stanju izmješten sa njive Muharema Mumića, djelimično ukopan u zemlju, nije ornamentisan, orjentisan E-W.
Dimenzije: 90x110x90
- 7 – Devastiran stećak.
- 8 – Amorfan stećak.
Dimenzije: 140x70x50
- 9 – Amorfan stećak.
Dimenzije: 130x90x60

Generalno, stećci na navedenoj nekropoli su u lošem stanju. Evidentno je nepoznavanje vrijednosti i značaja ovog kulturno-historijskog blaga od strane vlasnika parcela. Ovu činjenicu najbolje ilustrira stanje u kome se nalaze stećci prikazani na slici 4. kao i na slici 5. gdje se zapravo samo u tragovima nazire nekadašnje postojanje stećaka. Graditeljski materijal od kojeg su izrađeni stećci nestao je, završivši najvjerovatnije u temeljima nekog lokalnog puta ili drugog objekta. Dakle, slika br.3 pokazuje:

---

¹⁶⁶ Dimenzije stećaka su izražene u centimetrima.

Slika 3.: Skica nekropole stećaka u selu Hrvati¹⁶⁷

Slika 4.: Stećci u ogradi njive Muharema Mumića

Slika 5.: Nekropola u parceli Osmana Alića

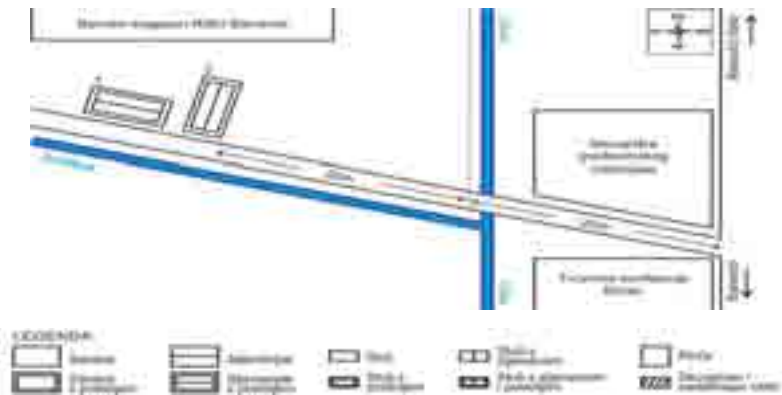

Stećci u krugu barutnog magacina Rudnika mrkog uglja Banovići u Banovićima

U krugu Rudnika mrkog uglja Banovići nalaze se 2 stećka koja su dislocirana sa lokaliteta „Guvno“ koje se nalazi na lokalitetu Mačkovac. Stećci su u dobrom stanju, bez natpisa i ornamenata (sl.br.6.). Barutni magacin se nalazi na oko 500 m zapadno od grada Banovića na 351 m nadmorske visine.

¹⁶⁷ Pomoć prilikom izrade skica u ovom radu pružio nam je Senad Đogić, profesor geografije, te mu se ovom prilikom zahvaljujemo.

Slika 6.: Skica položaja stećaka u Barutnom magacinu Rudnika mrkog uglja Banovići

Radi se o sljemenjacima s postoljem koji su u dobrom stanju, a nisu ornamentirani (vidi sl.7. i 8.). Ovom prilikom prezentirat ćemo osnovne podatke o ovim stećcima:

1 – Sljemenjak s postoljem, u dobrom stanju, dislociran sa lokaliteta „Guvno“, Mačkovac. Prevrnut, nije ornamentisan, orjentisan N-S.

Dimenzije: postolje (210x100x20); sljemenjak (190x70x70)

2 – Sljemenjak s postoljem, u dobrom stanju, dislociran sa lokaliteta „Guvno“, Mačkovac. Prevrnut, nije ornamentisan, orjentisan E-W.

Dimenzije: postolje (200x100x20); sljemenjak (180x70x70)

Slika 8.: Stećak br. 1 u Barutnom magacinu

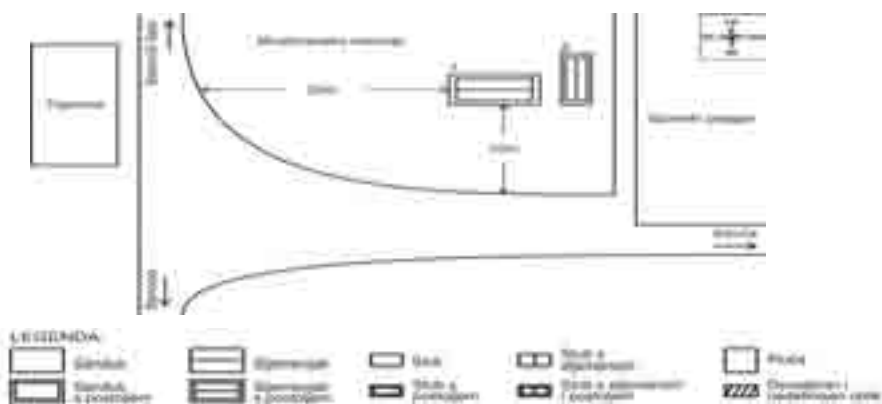

Slika 7.: Stećak br. 2 u Barutnom magacinu

Nekropola "Banovići Selo" u Banovići Selu

Lokalitet se nalazi na 6,3 km zapadno od centra grada Banovića na nadmorskoj visini od 431m u naselju Banovići Selo. Nekropola se nalazi u neposrednoj blizini osnovne škole, na brežuljku u lokalnom mezarju. Nekropolu čine 2 stećka prikazana na slici 9. Jedan od njih zauzima posebno mjesto u historiji Banovića. Naime, po natpisu koji se nalazi na jugoistočnoj strani stećka, Banovići su dobili ime.

Slika 9.: Skica nekropole Banovići Selo

Oba stećka su sljemenjaci s postoljem u relativno dobrom stanju. Posebnu pažnju privlači stećak pod rednim brojem 1., prikazan na slici 9. Naime, na jugoistočnoj strani nalazi se natpis po kojem su Banovići dobili ime. Ovom prilikom u kratkim crtama prezentiramo oblike, dimenzije i stanje očuvanosti stećaka na navedenoj nekropoli.

1 – Sljemenjak s postoljem, u relativno dobrom stanju, djelimično oštećen sa pukotinom na sredini, ornamentisan sa SW strane dvostrukom spiralom¹⁶⁸ sa rozetom. Po rubovima je ukrašen tordiranom vrpcom. Orjentisan je SE-NW. Sa SE (jugoistočne) strane ima natpis na bosančici,

"Ase (ovdje) leži Božićko Banović, na svojoj plemenitoj zemlji i na Dramešini, a postaviše (stećak) Hlapac i ja Bogdan i ja Rajko sa braćom."

Dimenzije: postolje (210x100x20)

sljemenjak (190x70x65)

2 – Sljemenjak s postoljem, u dobrom stanju, djelimično oštećen, nije ornamentisan, orjentisan NE-SW. Udaljen oko 2m od prethodnog.

Dimenzije: postolje (170x70x10) sljemenjak (150x50x40)

¹⁶⁸ O ukrasnim motivima na stećcima opširnije pogledati u Wenzel, M., *Ukrasni motivi na stećcima*, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1965. godine.

Slika 10.: Stećak u Banovići Selu

Slika 11.: Natpis na bosančici sa SE strane

Nekropola "Kvrga" u selu Seona

Nekropola se nalazi na periferiji sela Seona na 15,5 km sjeverozapadno od urbanog centra Banovića. Neprohodnost terena i njegova zagađenost minama nisu nam dozvolili uvid u stanje nekropole.

Na osnovu prezentiranog o nekropolama i broju stećaka na njima na području općine Banovići, uočljivo je da se do sada očuvao mali broj kako nekropola stećaka tako i njihovog broja (vidi tabelu br.1).

Tabela 1.: Kumulativni prikaz nekropola na prostoru općine Banovići

Rbr.	NAZIV LOKALITETA (nekropola)	Sanduk	Stjepanpek postojem	Stup	Devastiran i nedefinisiran ob.	Ukupno	Nadmoćake visine lokalite (miv)
1.		4	4	4	4	4	3
2.	"Miranac" u selu Hrvati	1	2	1	4	8	411
3.	"Bazilimozgac" KMV Bano u Banovići		2			2	151
4.	"Banovići Selu" u Banovići Selu		2			2	411
5.	"Kvrga" u selu Seona						
	UKUPNO:	4	6	4	2	16	

ZAKLJUČAK

Općina Banovići se nalazi u tuzlanskom basenu na sjeverozapadnim obroncima planine Konjuh. Reljef je blago zatalasan sa neznatnom reljefnom raščlanjenošću. Klima je umjereno-kontinentalna, dominirajuća za ovaj dio Bosne i Hercegovine. Hidrografsku mrežu čine vodotoci koji otiču prema slivovima Spreče i Krivaje. Mrežu naselja čini urbano jezgro Banovića, formirano nakon drugog svjetskog rata, a poseban značaj je naselje dobilo izgradnjom pruge Brčko-Banovići. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine Banovići su imali 26 590 stanovnika, raspoređenih u 19 ruralnih i jednom urbanom naselju. Privreda Banovića je zasnovana na bogatim nalazištima uglja.

Od kulturno-historijskih znamenitosti ističe se prahistorijska gradina u Tulovićima. Pored gradine, na prostoru općine Banovići, nalaze se i 4 nekropole sa 13 stećaka. Generalno, stećci su u dobrom stanju a poseban raritet čini stećak u Banović selu.

Terenskim istraživanjem uočeno je da se poneki vlasnici zemljišta na kome se nalaze nekropole nemarno odnose prema ovom neprocjenjivom kulturno-historijskom blagu. Također je uočljivo da dobar dio lokalnog stanovništva ne poznaje i ne prepoznaje pojam stećak niti njihovu kulturno-historijsku vrijednost. Prisutna je upotreba lokalnih izraza poput: mramori, kamenje, svatovsko groblje i drugi za ove nadgrobnike. Da bi se stanje u tom pogledu promijenilo potreban je snažniji angažman u educiranju stanovništva animiranjem prije svega obrazovnih kao i ustanova u oblasti kulture. U svakoj obrazovnoj ustanovi trebalo bi na vidnom mjestu da se nalazi barem slika stećka. Također se moraju organizovati javne tribine o ovom neprocjenjivom bosanskohercegovačkom blagu. Podizanje nivoa svijesti lokalnog stanovništva i isticanje uloge i značaja stećaka u stoljetnoj postojanosti i opstojnosti države Bosne i Hercegovine.

Raditi na prezentaciji i popularizaciji stećaka kao na svojevrsnom bosanskohercegovačkom brendu. Uticati na strukture vlasti da poduzmu neophodne mjere u konzervaciji, restauraciji i revitalizaciji nekropola pri tome objašnjavajući nadležnima da su stećci važan antropogeni turistički motiv.

Insistirati kod nadležnih na svim nivoima vlasti da stećci budu nezaobilazan dio u razvojnim programima općina, projekcija razvoja u očuvanju kulturno-historijskog naslijeđa koje se može i treba iskoristiti u turističke svrhe.

LITERATURA I IZVORI

1. Grupa autora, *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom II*, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1988. godine, str. 103-109;
2. Bešlagić, Š., *Stećci, kataloško-topografski pregled*, Sarajevo 1971. godine, str. 207;
3. Wenzel, M., *Ukrasni motivi na stećcima*, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1965. godine,

4. Handžić A., *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, "Svjetlost", Izdavačko preduzeće, Sarajevo 1975. godine, str. 23;
5. Anđelić P., *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu (poseban otisak iz br. 13. god. XIII), Sarajevo, 1977. godine, str. 17-45;
6. Vego, M., *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, knjiga IV, Sarajevo, 1970. str. 60-61;
7. Kosorić M., *Praistorijska naselja na području Spreče*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Muzej istočne Bosne u Tuzli, knjiga XIII, Tuzla 1980. godine, str. 103-116;
8. Smajić, S., Kulenović, S., Pavić, D., 2009. *Geographical Consequences of the Surface Exploitation of Coal on the Area of Tuzla Basin (Bosnia and Herzegovina)*. Geographica Pannonica, Volume 13, Issue 2, Department of Geography, Tourism & Hotel Management, Novi Sad. 32-40;
9. Kulenović, S. i ostali, *Kulturno-historijske znamenitosti i etnografski sadržaji na području općine Srebrenica kao turistički motivi*, Zbornik radova PMF 4 i 5, Univerzitet u Tuzli, Prirodno-matematički fakultet, 2007.-2008. godine, str. 27-42;
10. Kulenović, S., *Kulturno-historijske znamenitosti Tuzlanskog kantona kao osnova za razvoj turizma*, Strategija ekonomskog razvoja turizma u sjeveroistočnoj Bosni, Zbornik radova sa ekonomskog seminara o razvoju turizma u sjeveroistočnoj Bosni, BOSNIA ARS, Tuzla, 2005. str. 41-52;
11. *TK u brojkama*, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2009., Statistički godišnjak/ljetopis Federacije BiH, Sarajevo 2009. godine;
12. *Popis stanovništva, domaćinstava/kućanstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine*, Stanovništvo po naseljenim mjestima, Statistički bilten, Sarajevo, januar/siječanj 1998. godine;
13. *Prostorni plan za područje Tuzlanskog kantona 2005- 2025. godine*, Zavod za urbanizam Tuzla, Tuzla, 2006.;
14. Čičić S., Mojičević M., Jovanović Č., Tokić S., Dimitrov P., *Osnovna Geološka Karta 1:100.000, list Tuzla*, SFRJ, RO Geoinžinjeri – OOUR Geoinstitut, Sarajevo, 1988.;
15. Dimitrijević, M. i ostali, *Osnovna geološka karta 1:100.000, Tumač za list Tuzla*, SFRJ, Beograd, 1991.;
16. *Topografska Karta 1:200 000*, JP Geodetski zavod Bosne i Hercegovine Sarajevo, bez godine izdanja;
17. http://www.opcina-banovici.com.ba/index.php?option=com_content&view
18. http://www.aneks8komisija.com.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=2574

Zamjena dugog jata u govoru naselja Repnik kod Banovića

O govorima banovičkoga kraja nema posebnih radova u literaturi, ali se neki primjeri iz tih govora navode u sklopu obrade širih dijalekatskih cjelina. Tako je Ivan Brabec u svojim radovima *Govor Tuzle i okolice* (1955) i *Glavnije fonetske osobine govora u tuzlanskom kraju* (1957–58) navodio primjere iz Banovića, koje je označio kao selo blizu ugljenokopa, s naznakom da mu je informator po vjerskoj pripadnosti bio musliman, te iz Treštenice, s naznakom da je informator bio pravoslavac (1957–58:45–46; 1955:7–8). Osamdesetih godina proteklog stoljeća u Repniku kod Banovića popunjen je *Upitnik za ispitivanje bosansko-hercegovačkih govora*.¹⁶⁹ Na osnovu osobina govora banovičkoga kraja zastupljenih u navedenim radovima može se zaključiti da ti govori pripadaju sjevernom poddijalektu ijekavskoščakavskog (istočnobosanskog) dijalekta i da se odlikuju ijekavskom zamjenom dugog jata. Pitanje zamjene dugog jata jedno je od nasloženijih pitanja u bosnistici, pa često i onda kada se odnosi na ijekavske govore koji pripadaju jednom dijalektu. Cilje je ovoga rada pokazati kakva je zamjena dugog jata u govoru Bošnjaka Repnika, kako bi se tako opisano stanje moglo usporediti sa stanjem u pogledu zamjene dugog jata u drugim ijekavskoščakavskim govorima. S tim u vezi zanima nas više karakteristika u zamjeni jata: javljanje jednosložnog i dvosložnog ijekavskog rafleksa, eventualno javljanje ikavskih i ekavskih refleksa i akcenti dvosložnog ijekavskog refleksa dugog jata. Javljanje jednosložnog refleksa dugog jata pojava je koja je znatnije zahvatila i druge ijekavske bosanske govore, ali se javlja i u hercegovačkim govorima, pa se s tim u vezi postavlja i pitanje eventualnog revidiranja ortoepske norme standardnoga bosanskog jezika. I druga pojava koja je u vezi s dvosložnim refleksom dugog jata tiče se ortoepske norme bosanskog jezika, jer se u govornoj praksi sve rjeđe čuju novoštokavski akcenti prema pravilima akcentiranja refleksa dugog jata koja vrijede u standardnome bosanskom jeziku.

Primjeri sa leksemima u kojima se javljaju refleksi dugog jata uzimaju se na osnovu građe iz *Upitnik za ispitivanje bosansko-hercegovačkih govora*.¹⁷⁰

Najveći broj primjera s refleksima dugog jata potvrđenih u *Upitniku za ispitivanje bosansko-hercegovačkih govora* koji je popunjen u Repniku ima dvosložni ijekavski refleks jata.¹⁷¹ To su sljedeći primjeri:

¹⁶⁹ *Upitnik* se čuva u Institutu za jezik u Sarajevu, a podaci iz *Upitnika* korišćeni su u obradi govora sjeverne i sjeveroistočne Bosne čiji je opis objavljen u *Bosanskohercegovačkom dijalektološkom zborniku*. V.: Vujičić 1985. Pisanje crtice u nazivu *Upitnika* temelji se na razlici bosanskih i hercegovačkih govora.

¹⁷⁰ V.: Vujičić 1985:81. I skraćenicice za gramatičke kategorije riječi prenosimo u obliku u kojemu su zabilježene u navedenom Vujičićevu radu.

¹⁷¹ Pojava ekavskih i ikavski refleksa dugog jata nije česta pojava u bosanskim i hercegovačkim ijekavskim govorima. U građi iz Repnika potvrđen je samo jedan primjer ekavizma: r. pr. f. sg pozlédila se, dok nema zabilježenih primjera ikavskih refleksa na mjestu dugog jata.

3. 1. sg prez. razùmije,
 1. 1. sg i 1. 1. pl prez. ùmijem, ùmijemo,
 NG sg tijêlo, tijela,
 Nsg riječ,
 NG pl rijêči, rijêči, rijêči,
 inf. dònijēt(i),
 r. pr. f. sg dònijela,
 Vsg dījete,
 Nsg mījeh,
 1. i 3. 1. pl prez. sijèčemo, sijèkū,
 Nsg lījevak,
 r. pr. f. sg dijélla,
 Nsg plījēsan,
 Nsg snījet,
 Nsg sījeno,
 N kljēšti / kljēšta
 inf. vriječ,
 Nsg mlijéko,
 Nsg gnijēzdo,
 Nsg brījest,
 Nsg cvījet,
 Nsg lijéha,
 Nsg lijéto,
 Nsg pijēsak,
 Nsg snījeg,
 Nsg srijéda,
 Nsg zvižezda
 inf. i 3. 1. sg i pl aor. ùmrijēt, ùmrijē, ùmriješē,
 inf. i 2. 1. sg imper. pripovijédāt
 Nsg m. dóbrijem,
 Gpl stàrije,
 Nsg neodr. m. lījen,
 Nsg neodr. m., f. i n. bījel, bījéla, bījélo,
 Gpl svīje,
 Isg m. jènijem,
 N dvīje,
 pril. pòslije, pòslijem (uz pòšlje), ùvijek,
1. 1. sg prez. odrič. nijésam / nijèsam.
 Jednosložni ijekavski refleks u *Upitniku* je potvrđen u sljedećim primjerima:
 Npl tjéla,
 Nsg djéte,
 1. pl prez. djêlīmo,
 trp. pr. sg perf. f. pòdjēljena,
 3. 1. sg prez. cijēdi,

inf. perf. isciédit(i),
 N kljéšta,
 Gsg zv¹jêra,
 Nsg kòrjēn (uz žile),
 Nsg zvjéзда,
 Nsg mjéna,
 NG pl djélovi, djélōvā,
 Nsg zàpovjēst,
 Gpl zapovjēstī,
 inf. i 2. l. sg imper. pripovjēdāj,
 Nsg neod. m. ljîp,
 Nsg neod. f. i n. tîjsna / tîsna, tîsno /tîjsno,

Kao što primjeri pokazuju, potvrđeno je pedeset oblika leksema s dvosložnim ijekavskim refleksima i dvadeset jedan oblik leksema s jednosložnim refleksima dugog jata. To pokazuje da zamjena dugog jata u govoru Repnika ne odstupa znatnije od stanja potvrđenog u drugim ijekavskim bosanskim govorima na prostoru sjeverne i sjeveroistočne Bosne.¹⁷²

Ako prihvatimo da je znakom *ĭ* u *Upitniku* za Repnik obilježavano reducirano *i* u refleksu *ije*, a na to upućuju primjeri N kljéšta i Nsg neod. m. ljîp, onda možemo konstatirati da se jednosložni refleks jata u govoru Repnika javlja sa realizacijama: je, ĩe, te jednom sa ¹jê, što je, opet, jednosložni refleks s reduciranim vokalom *i*, koji upućuje na nedosljednost u bilježenju.

Prilično velika zastupljenost jednosložnih refleksa jata u govoru Repnika pokazuje da je stanje u zamjeni dugog jata u tome govoru u vrijeme istraživanja znatnije odstupalo od standardnog jezika i da je pojava tzv. diftonškog izgovora, bez obzira na nejasnoće u nekim bilježenjima, bila znatna.

Akcenti na dvosložnim refleksima jata pokazuju mnoge nedosljednosti. Sa novoštokavskom akcentuacijom slažu se sljedeći primjeri:

NG sg tijela,
 Nsg riječ,
 r. pr. f. sg dōnijela,
 Vsg dĭjete,
 Nsg mĭjeh,
 1. i 3. l. pl prez. sijèčemo, sijèkū,
 Nsg lĭjevak,
 Nsg plĭjēsan,¹⁷³
 Nsg snĭjet,

¹⁷² V.: Vujičić 1985:80–102. Poteškoće u poređenju različitih mjesnih govora, pa i oblika u istom govoru, predstavlja različit način bilježenja reduciranog vokala *i* i alofonske vrijednosti sonanta *j*. Znakom *Æ* trebalo je bilježiti alofonsku vrijednost sonanta *j* u refleksu *ije*, ali su neki istraživači tim znakom obilježavali i reducirani vokal *i*. Tako je i u građi iz Repnika. V. u: Vujičić 1985:102–103).

¹⁷³ U standardnome bosanskom jeziku bez postakcenatske dužine.

Nsg sijeno,
N kljěšta,
Nsg gnijězdo,
Nsg brjěst,
Nsg cvjjet,
Nsg pijěsak,
Nsg snjieg,
Gpl stârije,
Nsg neodr. m. lijen,
Nsg neodr. m., f. i n. bijel,
Gpl svjje,
N dvjje,

1. I. sg prez. odrič. nijěsam.

Sljedeći potvrđeni primjeri odstupaju od pravila novoštokavske akcentuacije za ijekavske reflekse dugog jata:

NG sg tijělo,
NG pl rijěči, rijěči, rijěči,
r. pr. f. sg dijělla,
N kljěšti,
inf. vriječ,
Nsg mlijěko,
Nsg lijěha,
Nsg lijěto,
Nsg srijěda,
Nsg zvijězda
inf. i 2. I. sg imper. pripovijědat
Nsg neodr. f. i n. bijěla, bijělo,

1. I. sg prez. odrič. nijěsam.

Primjeri u kojima se javlja odstupanje od pravila novoštokavske akcentuacije upućuju na to da bi broj diftonških izgovora umjesto dvosložnog refleksa *ije* u vrijeme istraživanja na terenu mogao biti i veći od zabilježenog stanja u *Upitniku*. Kao posebnu zanimljivost u zamjeni dugog jata u Repniku predstavlja potvrđeni oblik *nijesam*, koji nije tako rijedak u bosanskim govorima, kako se obično misli.

LITERATURA

Brabec, Ivan (1955), *Govor Tuzle i okolice* (doktorska disertacija u rukopisu), Sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 223 + 2 dijel. karte.

Brabec, Ivan (1957/58), *Glavnije fonetske osobine govora u tuzlanskom kraju (uspoređene s osobinama u drugim štokavskim govorima)*, Pitanja književnosti i jezika, knj. IV i V, sv. b, Sarajevo, 43–68.

Vujičić, Dragomir (1985), *Govori sjeverne i sjeveroistočne Bosne: Fonetske osobine*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, V, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odlaganje za jezik, Sarajevo, 13–170.

Munisa Kovačević, prof.,

„Pregled dosadašnjih historiografskih istraživanja kulturno-historijskog naslijeđa općine Banovića“

Uvod

Sa aspekta historiografskih istraživanja Banovići i okolina su do sada vrlo slabo istraženi.¹⁷⁴ Ova konstatacija važi pogotovo za kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe. Svakako, najviše do sadašnje literature i istraživanja Banovića i okoline, su vezana za rudarsko-geološko naslijeđe.

Sagledavajući opću historiografsku istraženost, naročito kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa uočljiva je činjenica da Banovići i okolina ulaze u red najmanje istraženih i u naučnoj javnosti poznatih područja Tuzlanskog kantona.

U narednom izlaganju dajemo kraći pregled knjiga, radova i istraživanja koja se odnose na naslijeđe Banovičkog kraja.

Najstarija istraživanja

Koliko je poznato najstariji trag historiografskih istraživanja na području Banovića imamo kod poznatog naučnika Ćire Truhelke, sa kraja 19. stoljeća. **Ćiro Truhelka** je u svom radu Stari bosanski natpisi, objavljenom u Glasniku Zemaljskog muzeja 1895. godine¹⁷⁵, dao prvi puta u naučnoj literaturi natpis sa stečka Božićka Banovića u Banovićima. Trihelka u navedenom radu daje faksimil natpisa sa stečka prema I. Račiću, oružničkom stražmeštaru iz Maglaja.

Tridesetih godina prošlog stoljeća **dr. Ivo Pilar** u svom djelu „O dualizmu u vjeri starih Slavena“,¹⁷⁶ piše o dovištima i poštivanju kulta vrhova na području općine Banovići. U svojoj knjizi on spominje, između ostalog i dovište na Srnici kod Treštenice općina Banovići.

On piše da „Mjesta gdje su se održavale“, a ponegdje i sada se održavaju, navedene dove (utorkom) u okolini Banovića, gdje su i kršćani održavali svoje moltve, ukazuje na to da

---

¹⁷⁴ Neka susjedna područja općine Banovići su znatno više zastupljena u objavljenoj historiografskoj literaturi. Tako, općina Živinice ima objavljenu monografiju od grupe autora „Živinice kroz istoriju, revoluciju i socijalističku izgradnju“, Živinice, 1988.; knjigu o stećcima od Seudina Muratovića i Zehudina Maslića, „Stećci na području općine Živinice“, Živinice 2008; monografija o selu Kovači od Nusreta Mujagića itd.

Također, područje susjedne općine Zavidovići je istraženo u monografijama: Rizah Odžekić, Zavidovići i okolina, Zavidovići, 1963; Jusuf H. Mujkić, Zavidovići kroz historiju, knjiga I, II, III, Općina Zavidovići, Zavidovići, 1999-2009.; Nenad Cvjetković, Vožuća – zapisi o zavičaju, Doboj, 2002.

¹⁷⁵ Ćiro Truhelka, Stari bosanski natpisi, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 7, Sarajevo, 1895, str. 570-571.

¹⁷⁶ Ivo Pilar, O dualizmu u vjeri starih Slavena, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1931

one vuku svoje porijeklo iz prудislamskog peroda kada se u ovim krajevima određeni dan u godini skupno molilo u prirodi i da su, islamizacijom poprimili islamski karakter¹⁷⁷.

Mehmeda Hadžijahića u knjizi „Islam i Muslimani u Bosni i Hercegovini“¹⁷⁸, se nadovezuje na rad Ive Pilara i spominje Konjuh kao staro dovište-molitvište. Također, i **Hifzija Suljkić**, u radu “Džamije u Puračiću, Lukavcu i Banovićima“¹⁷⁹, daje zanimljive podatke o džamijama u okolini Banovića, sa posebnim osvrtom na džamiju u Banovići Selu.

Šaban Hodžić, u radu „Stari Turski dokumenti sa tuzlanskog područja“¹⁸⁰, navodi nekoliko naselja koja se u 18 stoljeću spominju na području današnjih Banovića. Napisano u džumadel-ahiru (maj 1750 g.), pa pominje naselja Kačma, Grivice, Pribitkoviće, Banoviće, Tuloviće, Treštenicu, Podgorje, Repnik itd., odnosno defterske troškove tih naselja.

Banovići u literaturi 60-tih godina prošlog stoljeća

Brzi razvoj rudarstva, industrije i urbanizacije na području Banovića inicira tokom šesdesetih godina 20. stoljeća niz istraživanja i objavljenih izdanja, istina naučno skromnijih.

Milica Vranić je u svom radu „Geografski elementi i pojava Banovića“¹⁸¹, pisala o geografskom položaju Banovića, sastavu zemljišta, reljefu, klimi i hidrografskim prilikama te o nastanku Banovića kroz razvoj rudnika.

Na rad Milice Vranić također se može nadovezati i rad **Refika Buzaljka** „Klimatski uslovi i geografski položaj Banovića“¹⁸² gdje govori o geografskom položaju klimi te ljepotama prirodnom naslijeđu Banovića – pećinama u Jaruškama, o ponoru Ponikva u Gornjoj Treštenici te još tri jame koje nisu ispitane i pećini zvanj Pećinica-Puzovac.

Vinko Roblek u svom radu „Planovi razvoja rudarstva i industrije Banovića“¹⁸³, daje podatke o proizvodnji rudnika njegovom kapacitetu, broju zaposlenih. Najveći rudnik Banovičkog bazena Đurđevik počeo je sa radom 1937. godine. Poslije njega su otvoreni rudnici Begov Potok, Mušići, Radin i Litva i na kraju rudnik Banovići.

Područje općine Banovići spada među najšumovitije općine Bosne i Hercegovine. O čemu je i pisao **Petronije Zarić** u radu „Šumarstvo Banovića“¹⁸⁴.

---

¹⁷⁷ I određeni toponimi svjedoče o velikoj starosti dovišta. Primjer za to je dovište na Smici kod Treštnice, Trijebnik u Đurđeviku, Dobra Djevojka na planini Toliši, dova na planini Konjuh itd. Vidi: Ivo Pilar, O dualizmu u vjeri starih Slavena, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1931., str. 536-537

¹⁷⁸ Muhamed Hadžijahić i drugi, Islam i Muslimani u Bosni i Hercegovini, Starješinstvo Islamske zajednice u SR Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1977

¹⁷⁹ Hifzija Suljkić, Džamije u Puračiću, Lukavcu i Banovićima, Islamska misao broj 73, Sarajevo, str. 29-31

¹⁸⁰ Šaban Hodžić, u radu „Stari Turski dokumenti sa tuzlanskog područja“¹⁸⁰, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Knjiga 1, Muzej istočne Bosne, Tuzla, 1957. str. 53.

¹⁸¹ Milica Vranić, Geografski elementi i pojava Banovića, Sarajevo, 1960.

¹⁸² Refik Buzaljko, Klimatski uslovi i geografski položaj Banovića, Sarajevo. 1960.

¹⁸³ Vinko Roblek, Planovi razvoja rudarstva i industrije Banovića, Sarajevo, 1960.

¹⁸⁴ Petronije Zarić, Šumarstvo Banovića, Sarajevo, 1960.

Šumarstvo na području općine predstavlja značajnu privrednu granu. Sve planine ovog područja obrasle su šumom i sačinjavaju jednu šumsku cjelinu koja uglavnom gravitira ka rijeci Oskovi a u cjelini gravitira ka rijeci Krivaji. Petronije Zarić se osvrnuo kako na važnost šumarstva u industriji Banovića tako i na vrste divljači te ljepote planina.

Jedna od zanimljivih monografija o Banovićima je „**Banovići i okolina**“¹⁸⁵. Tu se mogu naći zanimljivi podaci o srednjovjekovnom periodu Banovića, i o postojanju župi Dramešin i o njenom mjestu u historiju, koje podatke također potvrđuje i Adem Handžić.

Najstariji spomen župe Dramešin (Drametin), prostor današnjih Banovića, je onaj sa stećka Božićka Banovića. Kako stećak pripada XV stoljeću, to je sigurno da je ime Dramešin postojala i u vrijeme srednjovjekovne bosanske države.

U srednjovjekovnom periodu Banovići su bili banovina. Sjedište bana je bilo u današnjem Banovići Selu u mjestu zvanom „Ban-do“, gdje je postojala crkva, a i to područje se i danas u zemljišnjim knjigama naziva „Crkvište“¹⁸⁶. Predpostavlja se da je ime Dramešin oblasti i kao i geografski pojam izgubio krajem XVIII i početkom XIX stoljeća.

Stećak Božićka Banovića

Na području Banovići Sela koje se nalazi nedaleko od grada Banovića, nalaze se dva stećka. Stećci stoje na krajnjem zapadnom dijelu uzvišenja u samom centru sela. Poslije Ćire Truhelke koji daje prvi podatke u naučnoj literaturi o stećku Božićka Banovića krajem 19. stoljeća, tokom druge polovine 20. stoljeća o njemu pišu i drugi autori.

Marko Vego u Zborniku srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, ujedno i govori o stećku Božićka Banovića, u mjestu Banovići Selo. Po njemu stećak se okvirno može datirati u drugu polovinu 14. stoljeća¹⁸⁷.

Stećak Božićka Banovića je po obliku sljemenjak sa postoljem. Dimenzije postolja su 2,20 x 1,00 x 0,20 m, a sljemenjaka 1,81 x 0,75 x 0,67 m. Kvalitetno je obrađen. Orijentiran je u smjeru zapad – istok. Ukrašen je i ima natpis. Ukrasni motivi su tordirana vrpca na rubovima i dvostruka spirala sa rozetom na istočnoj čeonjoj strani. Na bočnoj strani je natpis u pet redova, na bosanskoj ćirilici.

*Ovdje leži Božićko Banović, na svojoj plemenitoj zemlji i na Dramešini, a postaviše (stećak) Hlapac i ja Bogdan i ja Rajko s braćom*¹⁸⁸.

Natpis je dobro očuvan i čitljiv. Ovo je zasada najstariji, srednjovjekovni izvor u kome se spominje župa Dramešina¹⁸⁹.

---

¹⁸⁵ Grupa autora, Banovići i okolina, Narodni odbor opštine Banovići, Beograd, izdanja iz 1960. i 1961.

¹⁸⁶ Grupa autora, Banovići i okolina, Narodni odbor opštine Banovići, Beograd, 1961., str. 29.-31.

¹⁸⁷ Marko Vego, Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, knjiga IV, Sarajevo, 1970., str. 60.

¹⁸⁸ Marko Vego, Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, knjiga IV, Sarajevo, 1970., str. 61.

¹⁸⁹ Drugi stećak je udaljen 2 m od stećka Božićka Banovića. Po obliku je također sljemenjak sa postoljem, nešto manjih dimenzija postolja: 1,70 x 0,65 x 0,17 m, i sljemenjaka: 1,50 x 0,52 x 0,37

Također, svi ovi podaci mogu se naći i u „Leksikon Stećaka“ od **Šefika Bešlagića**¹⁹⁰.

Milica Baum, u radu „Nekoliko interesantnih stećaka sa područja istočne Bosne“¹⁹¹, također, daje osnovne podatke o stećku u Banovići Selu, Božićku Banović. O njegovoj veličini, položaj i onom najzanimljivijem natpisu na stećku. Također iste podatke **Milica Baum** daje i u svom radu „Župa Soli“¹⁹²

U Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine, **Nada Miletić**, u radu spominje srednjovjekovni nadgrobni spomenik u naselje Banovići selo. Uz muslimansko groblje da je sačuvan jedan stećak u obliku sarkofaga, orjentiran zapad-istok bogato ukrašen spiralnim motivima i rozetom, uz natpis. Kasni srednji vijek¹⁹³.

Pregled nekropola stećaka na području sjeveroistočne Bosne¹⁹⁴, u izdanju Muzeja istočne Bosne, pored nekropola stećaka sjeveroistočne Bosne navodi određene podatke i o stećku Božićka Banovića.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj od 30. augusta do 5. septembra 2005. godine, donijela je odluku da se historijski spomenik – Stećci u Banovići Selu kod Banovića proglašavaju nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

Nacionalni spomenik se nalazi na lokaciji označenoj kao k.č. 1370, upisan u z.k. uložak broj 151, k.o. Banovići Selo, općina Banovići, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite, utvrđene Zakonom o provedbi odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (“Službene novine Federacije BiH”, br. 2/02, 27/02 i 6/04)¹⁹⁵.

Naučni pristup historiografskim istraživanjima Banovića

Naučno historiografskim istraživanjima Tuzle i okoline u 16. stoljeću bavio se poznati istraživač dr. **Adem Handžić**, u svom radu „Tuzla i njena okolina u XVI vijeku“¹⁹⁶. On tu spominje i nahiju Dramešin, prostor današnje općine Banovića. Navodi da je nahija Drametin (Dramešin), direktno graničil sa tuzlanskim nahijama, tj. nahijom Donjom Tuzlom, sa njene južne i jugozapadne strane, je nahija

---

m. Ukrasni motivi su isti – tordirana vrpca na rubovima i dvostruke spirale sa rozetom na obje strane. Na bočnim stranama nema nikakvih ukrasa. Sjeverna strana stećka je oštećena.

¹⁹⁰ Šefik Bešlagić, Leksikon Stećaka, „Svjetlost“, Sarajevo, 2004.

¹⁹¹ Milica Baum, Nekoliko interesantnih stećaka sa područja istočne Bosne, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Zavičajni muzej u Tuzli II, Tuzla 1958.

¹⁹² Milica Baum, „Župa Soli“, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, broj 1, Tuzla, 1957., str. 16.

¹⁹³ Nada Miletić, Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom II, Sarajevo, Zemaljski muzej 1988., str.105.

¹⁹⁴ Muzej istočne Bosne – Arheološko odjeljenje, Pregled nekropola stećaka na području sjeveroistočne Bosne, Tuzla, 2007.

¹⁹⁵ Komisija/Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika, Bosna i Hercegovina, Vidi: e-mail: aneks8ko@bih.net.ba

¹⁹⁶ Adem Handžić, Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, «Svjetlost», Sarajevo, 1975

Drametin (Dramešin), čije se središte, nekadašnje selo Drame-tin, nalazilo, po prilici, u području današnjih Banovića¹⁹⁷.

U 15 sela, koliko je ta nahija obuhvatala, i to: Banovići, Grivice, Turija, Tatarica (Živinice), Branetovići ili Repnik, Donja Višća, Gornja Višća ili Koprivac, Podgorje, Predražići, Kečevo?, Godojevići, Radenovići, Treštenica i Đurđevik — postojalo je 1533. godine ukupno 539 kuća poreskih obveznika sa 106 mudžereda, od čega muslimana 87 kuća sa 11 mudžereda (muslimani 16,1 %).

Također, **Pavao Anđelić** u radu „O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku“¹⁹⁸ pretpostavlja da se u ranofeudalnoj župskoj organizaciji oblast Sol dijelila na tri župe. Jedna župa, Gornja Spreča, zauzimala je gornji sliv rijeke Spreče, uključivala je teritorije distrikata, a kasnijih nahija: Spreče, Gostilja i Dramešina (sa današnjim Banovićima). Druga župa se prostirala u slivu rječice Jale i srednjem toku rijeke Spreče, obuhvatala župu Sol, a kasnije nahije Donju i Gornju Tuzlu, Smoluću i djelimično Dramešin. Treća župa je zauzimala donji tok rijeke Spreče, koji se kasnije podudara sa nahijom Sokol¹⁹⁹.

U sumarnom popisu Zvorničkog sandžaka iz 1519. godine imamo prvi poznati popis naselja nahije Drametin²⁰⁰. Iz originalnog teksta ovog popisa Adem Handžić isčitava i nekoliko sela banovičke općine²⁰¹: selo Tulovići, Grivice, Treštenica, Koprivac (Višća)²⁰², Višća, Grečima²⁰³, Đurđevik i Drapčići, Bratehnići (Repnik), Turija, Banovići, Godovići²⁰⁴, Podražići²⁰⁵, Podgorje, Radenovići²⁰⁶.

Jedan od najstarijih dokumenata iz 1645. godine, spominje naselje Grečma: „Rješenje Šerijatskog suda u Tuzli da se poruši bespravno podignuti mlin na Oskovi, vlasništva stanovnika iz sela Božića, jer nanosi štetu mlinu vlasnika

---

¹⁹⁷ Tu su nahiju nekada takođe naseljavaju vlasi. Godine 1476. naseljavali su samo selo Drametin, a oko 1512. godine cijelu tu nahiju (14 sela). Međutim, do 1528. vlasi su se ili odselili dalje na sjever ili su dotle definitivno prešli na zemljoradnju i izgubili vlaške povlastice jer te godine nisu bili tu evidentirani. Vidi: Adem Handžić, Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, «Svjetlost», Sarajevo, 1975., str. 130.

¹⁹⁸ Pavao Anđelić, O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu (poseban otisak iz br. 13. god. XIII), Sarajevo, 1977.

¹⁹⁹ Pavao Anđelić, O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu (poseban otisak iz br. 13. god. XIII), Sarajevo, 1977, str.27.

²⁰⁰ Adem Handžić, Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Srpska akademija nauka i umetnosti, Građa, knjiga XXVI, odjeljenje društvenih nauka, knjiga 22, Sarajevo, 1986., str. 32.

²⁰¹ Adem Handžić, Dva prva popisa zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine), građa, knjiga 22, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, 1986., str. 229.

²⁰² U ovakvim slučajevima gdje postoje dupla imena naselja, radi se o doseljavanju. Jedno ime donosilo je doseljeno stanovništvo, tj. ime njihovog ranijeg naselja. Vlasi su ovdje donijeli ime Višća kako se i danas to selo zove. Naziv sela Koprivac se izgubio, to je današnja Gornja Višća, taj podatak se može pročitati iz popisa Zvorničkog sandžaka iz 1533. godine.

²⁰³ Jedan od najstarijih dokumenata iz 1645. godine, spominje naselje Grečma. Dokumentat se nalazi u Orjentalnoj zbirci Arhiva Tuzlanskog kantona u Tuzli.

²⁰⁴ Danas nepoznato.

²⁰⁵ Danas nepoznato.

²⁰⁶ Danas nepoznato

Damjana iz Grečme“. Dokumentat se nalazi u Orjentalnoj zbirci Arhiva Tuzlanskog kantona u Tuzli.

Iz perioda osmanske vladavine iz godine 1711. imamo u jednom popisu osmanskih spahija mnogo više podataka o nahiji Dramešin.

Vladislav Skarić, u radu „Popis bosanskih spahija iz 1123 (1711) godine“,²⁰⁷ navodi da je nahija Dramešinje bila podijeljena na više zemljišnih posjeda (feud, spahiluk, timar). Selo Podražići je u južnom dijelu župe, selo Podgorje, Banovići i Grivice u centralnom dijelu, Gornja Višća i Lučići u istočnom, Turija na sjevernom na rijeci Spreči, a selo Tatažnica na zapadnom dijelu.

Ambrozije Benković, u radu „Tuzlanska područja negdja i sada“²⁰⁸, daje zanimljive podatke, gdje na jedan specifičan ali svoj način opisuje i naselja i gradove kojim prolazi, a u ovom slučaju, što je nama i zanimljivo, između ostalih i područje Banovića.

Prema Benkoviću, u Banovići selu, prema Jukićima, iznad potoka Dubokovci, u mjestu zvanom »Ban-do«, izdiže se Crkvište koje se i u zemljišnjim knjigama naziva tako. Brežuljak, na zapadu se strmo spušta prema potoku, razlika je u visini oko osam metara, dok se na istok vrlo blago spušta. Prema navodima Ambrozija Benkovića, tu je nekad postojala crkva, a sada na to upućuje samo veliko kamenje. U mahali Draganji nalazi se jedno Crkvište, kao i Crkvine u Gornjim Jaruškama, te da je tu postojala crkva Jaružica po navodima Ambrozija Benkovića, te Crkvina u Seoni²⁰⁹. Benković popisuje mjesta starih grobalja, a sve po priči starih ljudi, što daje jasniju sliku o naseljenosti okolnih sela u Banovićima.

Arheološka istraživanja

Arheološka istraživanja na prostoru kojeg danas obuhvaća Tuzlanski kanton započela su još krajem XIX. stoljeća, nakon osnivanja Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. U cjelini gledano, sistematska iskopavanja na našem prostoru – u ono doba Tuzlanskom okružju – u potpunosti su izostala, kao i bilo kakvi ozbiljniji radovi. Otud su i nalazi o naseljenosti tog prostora u vrijeme kasne antike veoma skromni.

U Banovičkom kraju, u Litvi i Banovići selu, pronađeno je nekoliko rimskih novčića. Novčići potiču iz doba imperatora Karakate i Gordijana (3 stoljeće). Kako do danas nije poznato rimsko naselje u blizini mjesta gdje je novac nađen, najlogičnije je pretpostaviti, da je on ovdje dospio, bilo trgovačkim, bilo vojnim komuniciranjem preko ovog područja u vrijeme Rimske vladavine²¹⁰. Te podatke nalazimo i u Monografiji, **Banovići i okolina iz 1961.** godine.

---

²⁰⁷ Vladislav Skarić, Popis bosanskih spahija iz 1123 (1711) godine, Izabrana djela, knjiga III, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985., str.275-285.

²⁰⁸ Ambrozije Benković, Tuzlanska područja negdja i sada, ²⁰⁸ „Iskra“, Vinkovci, Đakovo, 1971,

²⁰⁹ Ambrozije Benković, Tuzlanska područja nekad i sad, „Iskra“, Vinkovci, Đakovo, 1971., str. 100-104.

²¹⁰ Vidi :Grupa autora, Banovići i okolina, Narodni odbor opštine Banovići, Beograd, 1961., str. 28

Zanimljivi su i podaci koje daje u svom radu i **Milica Kosorić**, „Prahistorijska naselja na području Spreče“,²¹¹ o lokalitetu Gradina, u Tulovićima.

Lokalitet Gradina je najstariji poznati lokalitet u selu Tulovići na teritoriji općine Banovići²¹². Probna iskopavanja u Tulovićima na Gradini izvršena su 1975. godine. Prilikom rekognosciranja područja, pronađeni su fragmenti srednjovjekovne keramike kao i fragmenat manjeg prahistorijskog suda kao i primjerci sudova sa širokim obodom koji je na unutrašnjoj strani ornamentisan urezanim, izlomljenim linijama i oblici sudova sa obodom i visokim vratom. Ornamentalni motivi su u vidu plastičnih traka s otiscima, motivi u vidu zareza i u vidu urezanih kosih linija koji uokviruju horizontalne linije²¹³.

Iste podatke daje **Milica Kosorić** i u Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine²¹⁴.

Milica Baum, u radu „Župa Soli“²¹⁵, spominje naselje Tulovići. Na putu od Đurđevika prema Litvi nalazi se selo Tulovići, čije ime verovatno čuva uspomenu na staru porodicu Utolovića. Nije teško ime ovog sela dovesti u vezu s vlasteoskom porodicom Stojana Utolovića, sahranjenog pod stećkom u Đurđeviku²¹⁶.

Bego Omerčević u radu „Arheološki lokaliteti na području općine Banovići“²¹⁷, prezentira lokalitete na prostoru općine Banovići, kao što je lokalitet Vis, selo Tulovići, zatim lokalitet Banovići Selo i Zlača, koji su u postojećoj literaturi nedovoljno obrađeni.

Također, **Bego Omerčević**, **Edin Šaković**, u radu „Prahistorijske gradine na području Tuzlanskog kantona“²¹⁸, pored prahistorijskih gradina na kantonu Tuzla, daje zanimljive podatke o gradini u Tulovićima, te naseljenosti prostora Tuzlanskog kantona u prehistorijskom razdoblju.

---

²¹¹ Milica Kosorić, Prahistorijska naselja na području Spreče, Članci i građa za kulturnu historiju istočne Bosne, Knjiga XI, Tuzla, 1980

²¹² Lokalitet „Gradina“, je visoko brdo, nadmorske visine 510 m, koje se znatno uzdiže iznad ravnice i puta koji od Banovića vodi ka selu Turiji. Na sjevernoj strani je pristupačan, jer je nagib terena blaži, dok je na ostalim stranama pad terena dosta oštiji. U blizini Gradine, sjeveroistočno, teče potok Draganj, a jugozapadno je rijeka Turija.

²¹³ Milica Kosorić, Prahistorijska naselja na području Spreče, Članci i građa za kulturnu historiju istočne Bosne, Knjiga XI, Tuzla, 1980., str. 111.

²¹⁴ Probna iskopavanja u Tulovićima na Gradini izvršena su 1975. godine. Na tom lokalitetu pronađeni su ostaci zida, rađenog od kamena i zemlje. Sa platoa lokaliteta potiču i nalazi manjih, atipičnih fragmenata keramike srednjovjekovnog perioda. Vidi: Milica Kosorić, Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1988., str. 106.

²¹⁵ Milica Baum, „Župa Soli“, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, broj 1, Tuzla, 1957.

²¹⁶ Milica Baum, „Župa Soli“, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, broj 1, Tuzla, 1957., str. 16-17.

²¹⁷ Bego Omerčević, Arheološki lokaliteti na području općine Banovići, Zbornik radova filozofskog fakulteta u Tuzli, broj 3., god. 3., Filozofski fakultet Tuzla, 2001., str. 101-107.

²¹⁸ Bego Omerčević, Edin Šaković, Prahistorijske gradine na području Tuzlanskog kantona, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Tuzli, broj 9., Filozofski fakultet Tuzla, 2008., str. 59-71.

Socijalistički razvoj grada Banovića i rudnika

Preduslov za nastanak Banovića kao grada bila je i izgradnja pruge Brčko – Banovići.

Naslage banovičkog bazena između Spreče i Krivaje otkrivene su još za vrijeme austrougarske vladavine, ali nije bilo poznato o kolikim se količinama radilo.

Knjiga »Dvadeset pet godina Banovića« od **Ljubomir Solomunović**,²¹⁹ govori o razvoju Banovića polije Drugog svjetskog rata. Ljubomir Solomunović je istakao značaj i perspektivu Banovića u razvoju poljoprivrede, te eksploataciji šume, te gradnju pruge Brčko-Banovići i otvaranju rudnika.

Završetkom Prvog svjetskog rata Bosna i Hercegovina se našla u sastavu novoformirane države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Ova državna zajednica od svog osnivanja 1918. godine, pa do svog nestanka 1941. godine nije uspjela riješiti neke osnovne probleme, što će imati određene posljedice za ukupni razvoj Bosne i Hercegovine, a samim tim i općine Banovići. Stanovništvo općine Banovići i dalje se bavilo poljoprivrednom proizvodnjom kao i eksploatacijom šume. U to vrijeme otvoren je prvi rudnik »Omazići«, koji radi od 1938. godine

O izgradnji pruge Brčko-Banovići, razvojem tadašnjeg Banovičkog rudnika, socijalističkom razvoju Banovića, pisalo je veliki broj naučnih radnika, stručnjaka i istraživača, između ostalih to su: **Seada Hadžimehmedović**, „Prva savezna omladinska akcija – omladinska pruga Brčko – Banovići 1946. godine“²²⁰, **Adil Kurtić, Nail Kurtić, Radomir Joknić, Radoslav Radojević, Salih Brkić**, „Banovići 1946-1981“²²¹, Grupa autora, „Banovići“²²², Grupa autora, „Brčko omladinska pruga Banovići 1946“²²³.

Dijelovi arhivske građe o Omladinskoj pruzi Brčko-Banovići se nalaze u Arhivu Jugoslavije u Beogradu u sastavu arhivskog fonda Državnog omladinsko-građevinskog preduzeća²²⁴.

U Arhivu Bosne i Hercegovine se nalazi nepotpun fond arhivske građe nastale u vrijeme trajanja omladinske radne akcije i izgradnje pruge 1946. godine. U fondu se nalaze 4 knjige i 33 karhivske kutije spisa koji su registraturski sređeni i obrađeni u vidu sumarno-analitičkog inventara. Spisi se odnose na: upravu gradilišta OPBB, glavni štab ORB i partijsko rukovodstvo sekcija: Bijela, Rapatnica, Lukavac i Donja Višća.

²¹⁹ Ljubomir Solomunović, Dvadeset pet godina Banovića, Skupština opštine Banovići, Tuzla, 1971.

²²⁰ Seada Hadžimehmedović, Prva savezna omladinska akcija – omladinska pruga Brčko – Banovići 1946. godine, Glasnik Arhiva i DAR BiH, god. XVIII-XIX, knjiga XVIII-XIX, Sarajevo 1978/79

²²¹ Adil Kurtić, Nail Kurtić, Radomir Joknić, Radoslav Radojević, Salih Brkić, Banovići 1946-1981, Skupština opštine Banovići – odbor za obilježavanje 35 godišnjice Banovića, Banovići 1981.

²²² Grupa autora, Banovići, Godišnja publikacijaza društveno-ekonomska pitanja banovičke komune, općinska konferencija, SSRN BANOVIĆI, Banovići, 1985.

²²³ Grupa autora, Brčko omladinska pruga Banovići 1946, Centar društvenih aktivnosti RKSSO BiH, Tuzla, 1986.

²²⁴ List „Omladinska pruga“ se nalazi u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci u Sarajevu. Fotografije i film sa izgradnje pruge čuva Željeznički muzej u Beogradu, a dio fotografija i plakata Historijski muzej Bosne i Hercegovine Sarajevo.

U Informativnom priručniku o Bosni i Hercegovini, br. 2/1951 na str. 30 je navedeno: „Najveće količine uglja nalaze se u srednjobosanskom bazenu koji je ujedno i najveći bazen u Bosni Hercegovini. Ovaj bazen se proteže sjeverno od Zenice do južno od Sarajeva u dužini od preko 80 km. Tu se nalaze rudnici: na sjevernom obodu bazena Zenica, južno, u centru bazena Kakanj i na sjeveroistočnijem obodu bazena rudnik Breza. Mrkog uglja u znatnijim količinama ima u sjeverozapadnoj Bosni (rudnik Ugljevik-mezgraja), u bazenu Banovića, istočno od rijeke Bosne, u Hercegovini u dolini Neretve (rudnik Mostar) i kod Livna (rudnik Tušnica)“. Nakon Drugog svjetskog rata proizvodnja uglja znatno se povećava tako da je 1950. godine dostigla količinu od 4,330.000 tona ili 280% u odnosu na posljednju predratnu godinu²²⁵.

Istraživanja iza 1995. godine

Ismail Hadžiahmetović, u radu „Muradbeg Zaimović, legenda i istina“²²⁶ pisao je o otvranju rudnika »Begov potok« u Omazićima kod Banovića. Također o djelu i liku Muradbeg Zaimovića.

Rudnici mrkog uglja "Banovići" u Banovićima, je počeo sa radom davne 1946 godine kada je ratom opustošenoj zemlji bio potreban ugalj kao energetski izvor u industriji, i radi čije je eksploatacije izgrađena pruga Brčko - Banovići 1946 godine.

Sadeta Lukić, Amra Smajlović, u svom članku „60 godina pruge Brčko-Banovići“²²⁷, prema njima dostupnim historijskim podacima, daju podatke o eksploataciji uglja u periodu 1946. godine te njegovim prevozom od pruge Oskova - Radina koja je bila udaljena 11 kilometara od naselja. U to vrijeme nije bilo električne energije a ugalj se prevozio još i sa dva »Lokomobila«, koji su radili na paru. Bilježe se i podaci da je nekoliko jama, koje su u to vrijeme bile aktivne, ugalj samo vađen u sušne dane kada nije bilo vode.²²⁸

Hivzija Suljkić, u svojim radovima „Dova na Srnici kod Treštenice“²²⁹ i „Dova na planini Konjuh“²³⁰, pisao je o objektima islamske kulture, o prošlosti i običajima ljudi na prostoru banovičke općine, društvenim temama te dovištima i kulturnim mjestima²³¹. Zanimljiv je rad o džamiji u Banovići Selu. Pored legende o nastanku džamije, daje također i popis prvih imama džamije. Zanimljiva su tumačenja koje daje Hivzija Suljkić o dovištima na prostoru Srnice i Konjuha.

---

²²⁵ Neobjavljen izvor: Mina Kujović, Škola učenika u privredi – rudnik Banovići - prilog historiji školstva u Banovićima, (1947-1957)

²²⁶ Ismail Hadžiahmetović, Muradbeg Zaimović, legenda i istina, D.O.O. "Zmaj od Bosne", Tuzla, Tuzla, 1997.

²²⁷ Sadeta Lukić, Amra Smajlović, „60 godina pruge Brčko-Banovići“, Godišnjak međunarodnog susreta bibliotekara slavista 2007., Godina 3, broj 3, Sarajevo, 2007.

²²⁸ Sadeta Lukić, Amra Smajlović, 60 godina pruge Brčko-Banovići, Godišnjak međunarodnog susreta bibliotekara slavista 2007., Godina 3, broj 3, Sarajevo, 2007., str. 87-88.

²²⁹ Hivzija Suljkić, Dova na Srnici kod Treštenice, Sabah, 26 januar 1998.

²³⁰ Hivzija Suljkić, Dova na planini Konjuh“, Preporod broj 1/627, 1 januar 1998; str. 19.

²³¹ Ovi radovi su objavljeni i u Hivzija Suljkić, Islamska baština u Bosni i Hercegovini i njenoj okolini, Sabrani tekstovi, knjiga II, BMG; Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007.

Muslimani Banovića, Kladnja i okoline prvog utorka iza Alduna svake godine obavljaju dovu na planini Konjuh, štaviše, drugi naziv za Konjuh bio je po ovim dovama »Dovište«. Narod je iz okolnih mjesta dolazio uoči dove, pred večer na dovište i prenao na vrhu, prije izlaska sunca klanjao se sabah, a pred podne je imam održao vaz (propovijed) i dovu (molitvu).²³²

Nuraga Softić, u radu „Džamije u Banovićima“²³³, kako i sam naziv rada govori, daje podatke o džamijama na banovičkom području pedesetih godina prošlog stoljeća. Prije izgradnje današnje džamije, nova džamija u gradu Banovići izgrađena je 1997. godine, postojala je i džamija, zidana od kamena lomljenog. Imala je izgrađenu drvenu minaretu, izgrađena 1937. godine, a srušena 1952. godine. U vakufsku imovinu u džematu Banovići spada džamija sa haremom (3,5 dunuma) i imamska kuća sa mektebom

U radu „Podgorje“²³⁴, svom rodnom mjestu, piše **Nuraga Softić**. Nuraga Softić konsultujući razna djela, daje pregled vlasnika posjeda današnjeg Podgorja, kako u vrijeme osmanske tako i austrougarske uprave.

Damir Bošnjaković, je pisao o širenju islama u okolini Banovića.²³⁵

Safer Mušanović u radu „Etnološka monografija Seone – sa posebnim osvrtom na porodično stablo Mušanovića“²³⁶, daje zanimljive podatke o naselju Seona, govori o stanovnicima naselja, sa osvrtom na svoje porodično stablo Mušanovića. Također daje razne zanimljive stare fotografije stanovništva a i naselja Seona.

Najnovija neobjavljena istraživanja

Područje Banovića i naslijeđe na tom prostoru je bilo predmet raznih istraživanja koja nisu objavljena. Radi se, o raznim elaboratima, studijama, diplomskim, magistarskim i doktorskim radovima, itd., koje je teško sve evidentirati. Spominjemo neke od njih za koje znamo.

Mijo Franković, Dražen Kosec, Svjetoslav Obratil, Rusmir Djedović, Elaborat o proglašenju dijela područja planine Konjuh zaštićenim područjem, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2002.

Edin Mutapčić, Upravno–pravni položaj Usore i Soli od ranog srednjeg vijeka do početka XVII stoljeća, doktorska disertacija odbranjena 2008. godine na Pravnom fakultetu u Sarajevu

Edin Ramić, Upravno-pravni položaj Zvorničkog sandžaka, doktorska disertacija odbranjena 2009. godine na Pravnom fakultetu u Sarajevu

---

²³² Hifzija Suljić, Islamska baština u Bosni i Hercegovini i njenoj okolini, Sabrani tekstovi, knjiga II, BMG; Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 532.

²³³ Nuraga Softić, Džamije u Banovićima, Hikmet, mart 2000.

²³⁴ Nuraga Softić, Podgorje, Općina Banovići, Banovići, 2006.

²³⁵ Damir Bošnjaković, Širenje islama u Banovićima i okolici, Glasnik RIZ br. 3-4/2008, 287-296.

²³⁶ Safer Mušanović, Etnološka monografija Seone – sa posebnim osvrtom na porodično stablo Mušanovića, JU Centar za kulturu i informisanje, Banovići, Banovići, 2008.

Dr. sc. Edin Mutapčić, mr. sc. Rusmir Djedović, Benjamin Bajrektarević prof., Munisa Kovačević, prof., Radni elaborat Kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2009.

Mina Kujović, Škola učenika u privredi – rudnik Banovići - prilog historiji školstva u Banovićima, (1947-1957), Baština – sjeveroistočne Bosne, časopis za baštinu, kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, broj 1, Tuzla, 2009.

Rusmir Djedović, Benjamin Bajrektarević, Gdje se nalazilo naselje Kičma u nahiji Drametin - prema orijentalnim i kartografskim izvorima, Baština – sjeveroistočne Bosne, časopis za baštinu, kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, broj 1, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2009.

Munisa Kovačević, Ćiro kao industrijsko naslijeđe Banovića, Baština – sjeveroistočne Bosne, časopis za baštinu, kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, broj 1, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2009.

Munisa Kovačević, Dva arheološka predmeta pronađena kod Banovića, Baština – sjeveroistočne Bosne, časopis za baštinu, kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, broj 1, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2009.

Edin Mutapčić, Rusmir Djedović, Benjamin Bajrektarević, Dražen Kosec, Munisa Kovačević, Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe Tuzlanskog kantona - izbor, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2010.

Radovi sa naučnog skupa „Kulturnohistorijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“

Benjamin Bajrektarević, Aktivnosti Zavoda na zaštiti i korištenju kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa područja Banovića

Bego Omerčević, Gradina Tulovići kao kulturno-historijski spomenik

Edin Šaković, Arheološka slika šire okoline Banovića

Edin Mutapčić, Župa Dramešin u srednjem vijeku

Amira Hadžagić-Turbić, Zumreta Jamakosmanović, Natpis Božićka Banovića kao medij i njegove jezične osobitosti

Rusmir Djedović, Dovišta i kulturna mjesta na području Banovića

Edin Ramić, Nahija Dramešin u osmanskome periodu

Izet Šabotić, Historijski izvori za proučavanje prošlosti Banovića

Omer Hamzić, Političke prilike na području Banovića u periodu između dva svjetska rata

Mina Kujović, Prilog historiji izgradnje Banovića (1947-1951)

Dževad Hodžić, Banovički Ćiro

Ibrahim Bušatlija, Značaj istraživanja, zaštite i korištenja kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa

Salih Kulenović, Edin Hadžimustafić, Stećci Banovića i okoline kao kulturno-historijsko naslijeđe

Refik Bulić, Zamjena dugog jata u govoru naselja Repnik

Munisa Softić-Kovačević, Pregled dosadašnjih historiografskih istraživanja naslijeđa općine Banovića

Semir Ahmedbegović, Neke karakteristike prirodno-geografskog naslijeđa područja Banovića

Fadila Kudumović, Toponimi na prostoru općine Banovići

Adnan Jahić, Stanje KPJ na području Banovića u prvim poslijeratnim godinama (1945-1949.)

Omer Hamzić, Neke naznake o ekonomskom i političkom značaju izgradnje pruge Brčko-Banovići

Safer Mušanović, Starine naselja Seone

Idriz Alihodžić, Općina Banovići i dolina Krivaje – neke činjenice o vezama u prošlosti

Nihad Žunić, O geološkom i rudarskom naslijeđu područja Banovića

Almira Džanić, Orijentalizmi Banovića i okoline

ZAKLJUČAK

Kao što u ovom kratkom pregledu vidimo, područje Banovića i okoline je u dosadašnjim historiografskim istraživanjima i literaturi relativno slabo valorizovano.

Posebno treba istaći da područje Banovića sa aspekta kulturno-historijskog razvoja i njegovog naslijeđa do sada je bilo vrlo slabo istraženo. Prvi dodir sa historijografskom literaturom pokazali su da o samom području općine Banovići ima veoma malo podataka, a radovi koji su se obrađivali tu temu skoro nikako. Tek u šezdesetim godinama nastaje određeni broj monografija.

Značajna imena koja su se bavila ovom problematikom su Adem Handžić u svojoj knjizi „Tuzla i njena okolina u XVI vijeku“, Ambrozije Benković, „Tuzlansko područje nekad i sad“ monografija „Banovići i okolina“, Milica Kosorić, Bego Omerčević, Refik Buznalina i drugi.

Knjige i stručni i naučni radovi o kulturno-historijskom naslijeđu područja današnje općine Banovići su prije zadnjeg rata bile veoma rijetke. Radilo se uglavnom o radovima koje razmatraju NOB i revoluciju na tom području, te rudarsko-geološko naslijeđe a manje govore o općem kulturno-historijskom razvoju općine a još manje o njenom kulturno-historijskom naslijeđu.

U najnovije vrijeme je prisutno povećano interesovanje za historiografska istraživanja Banovića i okoline.

LITERATURA

- Ćiro Truhelka, Stari bosanski natpisi, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 7, Sarajevo, 1895.
- Ivo Pilar, O dualizmu u vjeri starih Slavena, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1931.
- Adem Handžić, Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, «Svjetlost», Sarajevo, 1975.
- Adem Handžić, Dva prva popisa zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine), građa, knjiga 22, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, 1986.
- Pavao Anđelić, O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu (poseban otisak iz br. 13. god. XIII), Sarajevo, 1977.
- Ambrozije Benković, Tuzlanska područja negdja i sada, „Iskra“, Vinkovci, Đakovo, 1971.
- Desanka Kovačević-Kojić, Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države, Sarajevo, 1978.
- Enver Imamović, Korijeni Bosne i bosanstva, Sarajevo, 1995.
- Grupa autora, Istorija naroda Jugoslavije, do početka XVI veka, knjiga I, Beograd, 1953.
- Grupa autora, Banovići i okolina, Narodni odbor opštine Banovići, Beograd, 1961.
- Grupa autora, Brčko omladinska pruga Banovići 1946, Centar društvenih aktivnosti RKSSO BiH, Tuzla, 1986.
- Grupa autora, Banovići, Godišnja publikacijaza društveno-ekonomska pitanja banovičke komune, općinska konferencija, SSRN BANOVIĆI, Banovići, 1985.
- Hifzija Suljić, Islamska baština u Bosni i Hercegovini i njenoj okolini, Sabrani tekstovi, knjiga II, BMG; Bosanska medijska grupa, Tuzla, Tuzla, 2007.
- Ismail Hadžiahmetović, Muradbeg Zaimović, legenda i istina, D.O.O. “Zmaj od Bosne“, Tuzla, Tuzla, 1997.
- Ljubomir Solomonović, Dvadeset pet godina Banovića, Skupština opštine Banovići, Tuzla, 1971.
- Marko Vego, Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, knjiga IV, Sarajevo, 1970.
- Milica Kosorić, Prahistorijska naselja na području Spreče, Članci i građa za kulturnu historiju istočne Bosne, Knjiga XI, Tuzla, 1980.
- Milica Vranić, Geografski elementi i pojava Banovića, Sarajevo, 1960.
- Milica Baum, „Župa Soli“, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, broj 1, Tuzla, 1957.
- Milica Baum, Nekoliko interesantnih stećaka sa područja istočne Bosne, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Zavičajni muzej u Tuzli, broj II, Tuzla 1958.
- Nada Miletić, Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom II, Sarajevo, Zemaljski muzej Sarajevo 1988.
- Nuraga Softić, Podgorje, Općina Banovići, Banovići, 2006.

- Sima Ćirković, Istorija srednjovjekovne Bosanske države, Beograd, 1964.
- Sadeta Lukić, Amra Smajlović, 60 godina pruge Brčko - Banovići, Godišnjak međunarodnog susreta bibliotekara slavista 2007., Godina 3, broj 3, Sarajevo, 2007.
- Refik Buznalina, Klimatski uslovi i geografski položaj Banovića, Sarajevo, 1960.
- Šaban Hodžić, Stari turski dokumenti, sa tuzlanskog područja, Članci i građa, Zavičajni muzej Tuzla, Tuzla, 1957.
- Šefik Bešlagić, Leksikon Stećaka, „Svjetlost“, Sarajevo, 2004.
- Muhamed Hadžijahić i drugi, Islam i Muslimani u Bosni i Hercegovini, Starješinstvo Islamske zajednice u SR Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1977.
- Vladislav Skarić, Popis bosanskih spahija iz 1123 (1711) godine, Izabrana djela, knjiga III, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985.
- Hifzija Suljkić, Islamska baština u Bosni i Hercegovini i njenoj okolini, Sabrani tekstovi, knjiga II, BMG; Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2007., str. 532.
- Seada Hadžimehmedović, Prva savezna omladinska akcija – omladinska pruga Brčko – Banovići 1946. godine, Glasnik Arhiva i DAR BiH, god. XVIII-XIX, knjiga XVIII-XIX, Sarajevo 1978/79.
- Muzej istočne Bosne – Arheološko odjeljenje, Pregled nekropola stećaka na području sjeveroistočne Bosne, Tuzla, 2007.

Grad Banovići na topografskoj karti oko 1980. godine

Neke karakteristike prirodno-geografskog naslijeđa općine Banovići

Several characteristics of natural-geographic resources of Banovići municipality

Abstrakt

Banovići su poznati rudarski kraj u našoj zemlji pa i šire. Svoju privredu općina Banovići bazira, uglavnom, na eksploataciji uglja. Površinska eksploatacija uglja, izgradnja naselja, saobraćajnica, infrastrukture, dugogodišnja sječa šume na ovom prostoru znatno su narušili stanje prirodne osnove. Ipak južni i zapadni dio ove općine karakteriše se očuvanim prirodnim naslijeđem. Bogato prirodno naslijeđe, odnosno prirodne vrijednosti ovog dijela općine Banovići su: geomorfološke, hidrografske, florističke i faunističke. Konjuh svojom visinom i bogatstvom reljefnih oblika pruža mogućnost razvijanja raznih aktivnosti vezanih za planine kao što su: planinarenje, speleološka istraživanja, skijanje i dr. Oskova je sa svojim pritokama, u gornjem dijelu toka, brza, čista planinska rijeka i predstavlja značajno prirodno bogatstvo ovog područja. Na nešto višim nadmorskim visinama, šumski kompleks je znatno očuvan, a susreću se i endemične florističke vrste. Zbog bogatstva ovog prostora sa divljači razvijen je lov, ali planskim djelovanjem lovačkih društava, ovaj prostor predstavlja jedno od najbogatijih lovišta u okolini. Kada je u pitanju istraživanje prirodne osnove ona se, uglavnom, svode na geološka istraživanja navedenog područja. Cilj ovog rada jeste da se bolje upoznamo sa svim prirodnim ljepotama i raznolikošću koju nam pružaju neki dijelovi prostora općine Banovići.

Ključne riječi: reljef, klima, hidrografija, pedologija, vegetacija, prirodno naslijeđe, općina Banovići.

Abstract

The city of Banovici is known as mine site throughout the country of Bosnia and Herzegovina and surrounding region. Municipal economy is, mainly, based on coal exploitation. Surface exploitation of coal, building of residential areas, lines of communications, infrastructure, felling of trees caused damage to natural bases. However southern and western parts of the municipality remained untouched. Natural resources and values of Banovici municipality are geo-morphological, hydrographic, fluoric and faunal. High elevation and varied landscape of mountain Konjuh may help developing diverse activities related to mountains such is mountain climbing as well as speleological researches skiing and so on. Upper River of Oskova with its tributaries rapids appears like mountain river, and also presents significant natural resort. Forests, with many endemic floristic kinds in higher elevations, are well preserved. Variety of animals and hunting clubs make this place known the best hunting ground in the area. Researches in this area are

based on geological explores. Center of attention of this study is to familiarize with natural beauties and diversities of some areas in Banovici municipality.

Key words: relief, climate, hydrographs, pedalogy, vegetation, natural heredity of Banovići municipality.

1. Geografski položaj općine Banovići

U matematičko-geografskom (astronomskom) pogledu općina Banovići se nalazi unutar geografskih koordinata sjeverne Zemljine hemisfere i prostire se između $44^{\circ}18'$ i $44^{\circ}28'$ sjeverne geografske širine i $18^{\circ}17'$ i $18^{\circ}34'$ istočne geografske dužine. Prema regionalno-geografskom položaju općina Banovići pripada makroregiji sjeverne Bosne, odnosno regiji sjeveroistočne Bosne i Sprečko-majevičkom kraju. Samo svojim jugozapadnim dijelom pripada slivu rijeke Željove, odnosno Krivaje.

Prema administrativnoj podjeli općina Banovići pripada Tuzlanskom

Slika 1. Geografski položaj općine Banovići

kantonu i zauzimaju njegov jugozapadni dio. Od ukupne površine Tuzlanskog kantona, 2.659 km^2 , na općinu Banoviće otpada 181 km^2 (6,08%) ili 0,34% od ukupne površine Bosne i Hercegovine. Prema procjenama iz 2009. godine, na prostoru općine Banovići živi oko 25700 stanovnika. Banovići se graniče sa općinama Lukavac, Živinice, Kladanj, Olovo i Zavidovići, odnosno, na zapadu i jugozapadu graniči sa Zeničko-dobojskim kantonom. Banovići su udaljeni od Tuzle 36 km (18 km - zračna udaljenost), a od Sarajeva 110 km (62 km - zračna udaljenost). Prema tektonskoj rejonizaciji prostor

općine Banovići pripada Unutrašnjim Dinaridima. U reljefnom pogledu područje općine Banovići omeđeno je antiklinalnim morfostrukturama Konjuha i Ozrena. Općina Banovići nalazi se na prostoru sjeveroistočne Bosne, koja u klimatskom pogledu pripada Cfb klimatu. S obzirom na to, spada u područje umjerenokontinentalne klime, sa umjerenom hladnim zimama i toplim ljetima, te sa određenim specifičnostima koje su izazvane reljefnim karakteristikama područja.

Općina Banovići većim dijelom pripada slivu rijeke Spreče. Hidrografiju općine Banovići čine mnoge rijeke, rječice, potoci, izvori, povremeni tokovi i vještačke hidroakumulacije.

Osnovnu hidrografsku mrežu na području općine Banovići čini rijeka Oskova sa svojim pritokama.

Općinski centar Banovići je smješten na sjeverozapadnim obroncima planine Konjuh, na magistralnom putu koji povezuje dva industrijska centra, Tuzlu i Zenicu, odnosno Tuzlanski i Zeničko-dobojski kanton. Naselje leži na 44°24' geografske širine i 18°31' geografske dužine. Naselje je podignuto u lijepom prirodnom ambijentu, okruženo gustom šumom, uz rječicu Litvu i donjim tokovima njenih pritoka Radine i Draganje, na nadmorskoj visini od 320-360 metara. Izgradnjom omladinske pruge Brčko-Banovići 1946. godine naselje je povezano sa glavnom magistralom Beograd-Zagreb, a preko Doboja sa ostalim prugama normalnog kolosijeka Bosne i Hercegovine. Uporedo sa izgradnjom omladinske pruge u Banovićima je otpočela izgradnja rudarskog naselja gradskog karaktera koje preuzima sve funkcije za šire područje, te time razvija svoje ekonomsko značenje. Općina Banovići je u sastavu Tuzlanskog kantona, te kako ekonomski tako i politički gravitira prema Tuzli od koje je udaljena 30 km. Kao centar općinskog područja Banovići posjeduju sve neophodne institucije društvenog, kulturnog i administrativno – upravnog karaktera.

2. Geološka građa i geotektonski sklop općine Banovići

Općinu Banovići karakteriše složena geološka građa i geološka evolucija kao i petrografski sastav što je rezultat duge geološke prošlosti ovog prostora. Na ovom području stratigrafski su zastupljene stijene nastale u trijasu, juri, miocenu, pliocenu i kvartaru. Stijene nastale u trijasu i juri grade, uglavnom, južni planinski i nešto manje sjeverni dio općine. Miocenski i pliocenski sedimenti grade središnju

Slika 2. Geološka karta općine Banovići

zonu, a plio-kvartarni sedimenti zauzimaju prostore uz riječne tokove općine Banovići. Prema tektonskoj rejonizaciji prostor općine Banovići smješten je u zoni unutrašnjih Dinarida.

U geološkoj građi banovičke općine učestvuju: trijaski pješčari, krečnjaci i rožnaci, jurska vulkanogeno-sedimentna formacija, jursko-kredna flišno-molasna serija i masivni krečnjaci, a preko navedenog oligomiocenske mase limničke serije. Preko navedenih formacija na nekim mjestima leže neporemećeni pliocenski i kvartarni sedimenti.

Tvorevine srednjeg i gornjeg trijasa grade krajnji južni i jugoistočni dio općine Banovići, gdje uglavnom dominiraju bankoviti i masivni krečnjaci. Jurska vulkanogeno-sedimentna formacija dijelom gradi konjuški i ozrenski planinski

masiv. Ova formacija, prema geotektonskoj rejonizaciji, pripada centralnoj ofiolitskoj zoni i unutrašnjoj dinarskoj ofiolitskoj zoni. Jurski melanž predstavlja debeli kompleks stijena veoma različitog sastava. Pored sedimentnih, prisutne su velike mase ultrabazičnih stijena i amfibolita te različite bazične i druge magmatske stijene. Centralnoj ofiolitskoj zoni pripadaju raznovrsne ultrabazične stijene masiva Konjuha i Ozrena, koje se javljaju u široj okolini Banovića. Peridotiti se javljaju južno od Banovića kao sjeverozapadni izdanci ultramafitskog masiva Konjuha. Serpentiniti imaju najveće rasprostranjenje kao metamorfisani obodni dijelovi peridotitskog masiva Konjuha, a otkriveni su sjeverno od Banovića. Amfiboliti su rasprostranjeni sjeverno od Banovića na rubu ultramafitske mase Konjuha, uglavnom na kontaktu ultramafita i sedimentnih tvorevina dijabaz-rožnjačke formacije. Doleriti su zastupljeni u krivajskom ultramafitskom masivu zapadno od Banovića, a po nekim osobinama su slični gabrima i dijabazima. Oligomiocenu pripada donji i gornji paket podine ugljenog sloja banovičkog ugljenog bazena izgrađeni od konglomerata, pješčara i pjeskovitih krečnjaka, a sreću se i glinoviti laporci te pjeskovite gline. Preko ovih tvorevina leže grudvaste gline, pjeskovite gline i crne gline sa proslojcima uglja. U donjem miocenu stvaraju se slatkovodni jezerski sedimenti sa ugljem. Ovi sedimenti uglavnom leže preko ultrabazita konjuškog masiva, a manjim dijelom preko trijaskih krečnjaka i rožnjaka, odnosno preko tvorevina dijabaz-rožnjačke formacije. Zona glavnog ugljenog sloja obuhvata gline iz neposredne podine, glavni ugljeni sloj i neposrednu laporovitu, krečnjačku ili pješčarsku krovinu. Debljina ovih slojeva varira između 10 i 50 m. Moćnost glavnog ugljenog sloja u Banovićima varira od 10 do 25 m. Razvijen je u cijelom bazenu, vrlo je čist i samo lokalno sadrži proslojke jalovine. Zona krovinskih laporaca obuhvata najmlađe jezerske tvorevine ovog područja u čijem sastavu dominiraju lapori i laporci sa glinama, pješčarima, krečnjacima, podređeno rožnjacima, tufovima i konglomeratima. Prijelaz iz ugljenog sloja u laporce krovine je oštar što nije slučaj na kontaktu ugljenog sloja i podine. Plio-kvartar je zastupljen šljuncima, pijescima i glinama koje izgrađuju zaravnjene i jako pokrivene terene. Sedimenti pliocen-kvartara su razvijeni u dolini Bukovice i Turije. Tvorevine kvartara razvijene su uz riječna korita, a predstavljene su riječnim šljunkom sa proslojcima pijeska, rjeđe ilovače.

Najveće rezerve mrkog uglja tuzlanskog ugljonosnog bazena se nalaze upravo na području općine Banovići, a se procjenjuju na preko 200 miliona tona. Zahvaljujući ležištima ovog energenta općina Banovići je doživjela svoj privredni razvoj.

3. Reljef općine Banovići

U reljefnom pogledu područje općine Banovići omeđeno je antiklinalnim morfostrukturama Konjuha (1327m) i Ozrena (918m). Ovako planinsko okruženje ima veliku ulogu u formiranju lokalnih klimatskih uslova, koji se manifestiraju u slaboj provjetrenosti, u nastanku lokalnih depresija, termičkih inverzija, veće maglovitosti, naročito u hladnijoj polovini godine po čemu je ovo područje prepoznatljivo u okolini. Prostor općine Banovići odlikuje se nagibom terena prema sjeveru i dijelom prema istoku. Prema istoku, dosta širokom dolinom rijeke Oskove, prostor općine Banovići reljefno je otvoren prema Sprečkoj tektonskoj depresiji.

U reljefnom pogledu prostor općine Banovići može se podijeliti na tri cjeline. U središnjem i sjeveroistočnom dijelu općine (depresija) zastupljen je blago zatalasani brežuljkasti i brdski reljef sa zaobljenim vrhovima gdje nadmorske visine ne prelaze 500m.

Najmanja nadmorska visina ove reljefne cjeline je 300 metara. Ova reljefna cjelina ispresijecana je manjim vodotocima. Površinskom eksploatacijom uglja reljef je antropogenizaran, odnosno devastiran, na površini od oko 1400 ha ove reljefne cjeline.

Sjeverno (Krševac 545m) i sjeverozapadno (Kvrga 648m) od ove morfološke cjeline reljef dobija karakteristike brdskog i niskoplaninskog reljefa sa nadmorskim visinama preko 500m. Južno od središnje depresije zastupljen je brdski na kojeg se nastavlja izrazito planinski reljef. Morfostrukturna jedinica Konjuh ima dinarski pravac pružanja (sjeverozapad-jugoistok). Kao sastavni dio dinarskog planinskog sistema, cijeli prostor je sastavljen od tri paralelna grebena koja su međusobno povezana prevojima, a te grebene razdvajaju mačkovačka i kladanjska dolina. Centralni greben se postepeno podiže iz Banovića i pruža preko Zelemboja, Zidina, vrha Konjuh i Javorja sve do prevoja Hrastić i Stanovi gdje se spaja sa Javornikom.

Slika 3. Reljef općine

Slika 5. Planinska staza prema Zobiku, april 2010.

Slika 6. Planinski dom "Zobik", april 2010.

Središnji dio ovog sistema, prema Prostornom planu za područje TK 2005-2025. izdvojen je kao "Zaštićeni pejzaž". Konjuh (Zaštićeni pejzaž), obuhvaća gornji dio sliva rijeke Drinjače, sliva Krabanje i Velike Zlače, što znači da zauzima veći dio prostora općine Banovići. Ovaj dio Konjuha obiluje prirodnim ljepotama pa je na njemu moguće razviti razne aktivnosti kao što su: planinarenje, speleološka istraživanja, skijanje i dr. Danas na Konjuhu ima oko 40 uređenih staza za sve vrste aktivnosti vezanih za planinu.

Slika 4. Zelemboj 1060m

Većina tih staza vodi prema samom vrhu Konjuha (1327m n.v.). Na ovom području nije bilo ratnih dejstava te su sve staze potpuno sigurne. Vrh Zelemboj (1060m) privlači veliki broj planinara. Sa vrha se pruža izvanredan pogled na prostor Gornje Spreče. Stanica, poznata ljubiteljima prirode širom Bosne i Hercegovine, koja posebno oduševljava planinare je planinski dom "Zobik". Čisti zrak, besprijekorno čist okoliš, plahoviti planinski potok, lijep pogled i druge prirodne ljepote karakterišu ovo mjesto.

Na sjevernim padinama Konjuha postoji nekoliko speleoloških objekata. To su: pećina u Jaruškama, ponor zvani Ponikva u Garnjoj Treštenici i još tri jame koje do danas nisu ispitane, zatim pećina zvana Pećinica - Puzovac. Pećina zvana Pećinica - Puzovac nalazi se sjeverno od sela Banovića na udaljenosti od oko 6 kilometara i 12 km od grada. Sama pećina u potpunosti nije ispitana, a bogata je pećinskim nakitom.

4. Klimatske odlike općine Banovići

O klimi općine Banovići i njenim specifičnostima, kao i o nekim drugim prirodnogeografskim karakteristikama, do sada nije objavljeno puno stručnih i naučnih radova. Kada je u pitanju istraživanje prirodne osnove ono se, uglavnom, svodi na geološka istraživanja navedenog područja. Vrlo malo se pisalo o klimi i klimatskim elementima ovog prostora, a sve iz razloga nedostatka meteoroloških podataka. Iz razloga što na prostoru općine Banovići danas ne postoji niti jedna meteorološka stanica koja se bavi stalnim prikupljanjem ove vrste podataka, o klimatskim prilikama prostora općine moguće je govoriti najviše na osnovu podataka prikupljenim na meteorološkoj stanici u Tuzli ($\varphi=44^{\circ}33'$; $\lambda=18^{\circ}42'$; 305 m n.v.) udaljenoj od grada Banovići 18 km (zračna udaljenost). U analizi su, a radi poređenja, korišteni i podaci mjerenja sa meteorološke stanice u Kladnju ($\varphi=44^{\circ}14'$; $\lambda=18^{\circ}42'$; 560 m n.v.). Pored ovih podatak korišteni su i neki rezultati mjerenja sa padavinske stanice "Banovići" (kota 334) za period 1970-1982. godina. Općina Banovići nalazi se na prostoru sjeverne Bosne, koja u klimatskom pogledu pripada južnoj polovini sjevernog umjerenog toplotnog pojasa odnosno u području umjerenokontinentalne klime, sa umjereno hladnim zimama i toplim ljetima, te sa određenim specifičnostima koje su izazvane lokalnim reljefnim položajem. U ovisnosti od ovakvih fizičkogeografskih faktora na ovom području formirao se, prema Kepenovoj klasifikaciji klimata, **Cfb** klimat – umjereno topla i vlažna klima sa toplim ljetima, sa primjetnim prijelazima između godišnjih doba. Ova klima odlikuje se toplim ljetima - srednja mjesečna temperatura najtoplijeg mjeseca je $< 22^{\circ}\text{C}$, a zime su većinom umjereno hladne – srednja mjesečna temperatura u januaru je od -1°C do -2°C . Prosječna godišnja temperatura zraka je viša od 10°C . Sva četiri godišnja doba jasno su izražena. Osim toplog ljeta i hladne zime, mogu se osjetiti i proljeće kada temperature postepeno rastu i jesen kada temperature opadaju. Geografski položaj i reljefni sklop je uslovio da prostor općine Banovići svojim najvećim dijelom pripada umjereno-kontinentalnom klimatu, dok samo krajnji južni planinski dio općine ima karakteristike predplaninske i planinske klime. Na ovom planinskom prostoru uspostavljeni su posebni klimatski uticaji, pa međuplaninske i unutargorske dolinsko-kotlinske morfološke cjeline, kao i niska pobrda uz njih, se odlikuju predplaninskom klimom. Samo najviši planinski dijelovi Konjuha po temperaturnim i pluviometrijskim karakteristikama pripadaju planinskom umjereno-kontinentalnom klimatu. Ovakav klimatski tip se odlikuje kratkim ljetima i dužim zimskim periodima. Ova oblast prima veće količine padavina, a uslijed viših apsolutnih visina ima niže temperature zraka. S obzirom da ti planinski prostori zahvataju znatan dio površine općine Banovići, oni imaju značajan klimatski uticaj na ukupnu klimu posmatranog područja. Najvažniji meteorološki elementi za određivanje klime nekog prostora su temperatura zraka i padavine pa su predmet analize koja slijedi. Godišnji termički režim ovog prostora je u punoj suglasnosti sa umjerenokontinentalnom klimom Cfb klimata.

Tabela 1. Usporedba prosječnih temperature zraka (°C) izmjerenim na meteorološkim stanicama u Tuzli (305m n.v.) i Kladnju (560m n.v.) u periodu 1961-1990.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VII I	IX	X	XI	XII	Go d.
Tuzla												
-0,8	1,7	5,7	10, 4	14, 8	17, 7	19, 3	18, 9	15, 4	10, 6	5,6	0,9	10, 0
Kladanj												
-1,6	0,7	4,5	8,9	13, 6	16, 6	18, 4	18, 2	14, 9	10, 3	5,1	0,6	9,2

Izvor podataka: HMZ Sarajevo

Zbog reljefnih karakteristika prostora općine Banovići izražen je vertikalni termički gradijent. Ovu pojavu dokazujemo na osnovu vrijednosti srednjih mjesečnih i godišnjih temperatura zraka prikupljenih na najbližim meteorološkim stanicama u Tuzli (305m) i Kladnju (560m), za isti klimatološki period 1961-1990. Iz podataka prezentiranim u tabeli 1 vidimo da je sa porastom nadmorske visine od 255 m razlika u srednjim mjesečnim temperaturama zraka oko 1°C. Srednja godišnja temperatura zraka izmjerena u Tuzli iznosi 10,0°C, a u Kladnju 9,2°C. Na osnovu ovih podataka možemo zaključiti da najviši hipsometrijski nivoi u općini Banovići imaju srednju godišnju temperaturu zraka ispod 7°C.

Padavine su, uz temperaturu zraka, klimatski element koji najviše karakteriše klimu nekog mjesta ili predjela. Mada u ovakvim analizama u obzir se uzimaju tridesetogodišnji period, zbog nedostatka podataka padavine analiziramo sa raspoloživim mjerjenjima na ovom prostoru. Analizom prosječnih mjesečnih i prosječnih godišnjih količina padavina u periodu od 1970-1982. godine utvrđeno je da ovaj prostor ima relativno ravnomjernu godišnju raspodjelu padavina. U tabeli koja slijedi prezentirane su srednje mjesečne, maksimalne mjesečne i minimalne mjesečne količine padavina kao i oscilacije između minimuma i maksimuma.

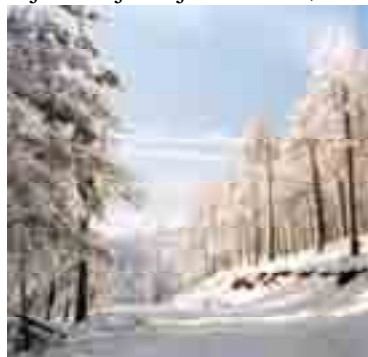
Tabela 2. Srednje mjesečne, maksimalne mjesečne i minimalne mjesečne količine padavina kao i oscilacije između minimuma i maksimuma na području općine Banovići za period 1970-1982.

Mjesec	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
mm	54,9	60,8	63,1	87,9	94,0	102,4	94,1	101,9	95,4	91,7	90,2	64, 0	1000,4
mm (max.)	105	104	142	144	151	164	156	200	149	160	189	122	1786
mm (min.)	17	13	8	15	34	46	19	28	9	15	22	22	248
Osc. min- max	88	91	134	129	117	118	137	172	141	146	168	118	1559

Izvor podataka: Rudarstvo, 2003.

Padavine u ovom području počinju rasti od januara do juna, kada dostižu maksimalnu vrijednost, a zatim se smanjuju idući prema hladnijem dijelu godine. Najmanja visina padavina za navedeni period izmjerena je u januaru 54,9 mm. Mjesec sa najvećom količinom padavina je juni sa 102,4 mm. Prostor općine Banovići u prosjeku dobiva 1000 mm padavina godišnje. U toplijem dijelu godine (april-septembar) izluči se 574 mm što je oko 57 % godišnje količine padavina. Svaki mjesec toplijeg dijela godine u prosjeku prima 95 mm padavina, dok za mjesece hladnijeg dijela godine ta količina iznosi 71 mm. Prema tome, preovladavaju padavine u toplijem dijelu godine, pa je pluviometrijski režim kontinentalni. Mjesečni prosjek padavina u analiziranom periodu iznosi 83,3 mm. Iz prezentirane tabele možemo uočiti da su najveće oscilacije padavina u augustu (172 mm) i novembru (168 mm), a najmanje u januaru (87 mm) i februaru (91 mm). S povećanjem nadmorske visine povećava se i količina padavina tako da krajni južni dio općine Banovići (Konjuh) prima preko 1200 mm padavina godišnje. Zbog visine terena atmosferskog taloga ima više, naročito zimi u obliku snijega. Uslovljeno reljefom, ovaj kraj je prilično maglovit, a najčešći vjetrovi su sjeverac i istočni vjetar.

Slika 7. Planina Konjuh obiluje snježnim padavinama

Slika 8. Hidrografska karta općine

5. Hidrografske odlike općine Banovići

Hidrografiju općine Banovići čine mnoge rijeke, rječice, potoci, izvori, povremeni tokovi i vještačke hidroakumulacije. Općina Banovići većim dijelom pripada slivu rijeke Spreče. Samo svojim jugozapadnim dijelom pripada slivu rijeke Željove, odnosno Krivaje. Tokovi Ponivka, Hodžin potok, Jablanica, Bukovac, Turija, Litva, Radina, Brestica, Brložnik, Draganja, Ostružnica, Begov potok, pripadaju slivu Spreče, a u zapadnom dijelu općine razvijeno je nekoliko manjih tokova, najveći je tok Željove, koji pripadaju slivu rijeke Krivaje.

Osnovnu hidrografske mreže na području općine Banovići čini rijeka Oskova sa svojim pritokama. Oskova nastaje na sjevernim padinama planine Konjuh i ima dužinu toka 32 km. Dijelom svoga toka čini granicu između općina Banovići i Živinice. Oskova je sa svojim pritokama u gornjem dijelu toka brza, čista planinska rijeka i predstavlja značajno prirodno bogatstvo ovog područja.

Drugi veći tok koji pripada slivu Spreče je Turija koja ima dužinu toka 22 km, koja zajedno sa lijevom pritokom Bukovicom odvodi vode sa istočnih i jugoistočnih padina Ozrena. Danas se njenom vodom snabdijeva akumulativno jezero Modrac, koje je za potrebe privrede izgrađeno 1964 godine.

Slika 9. Oskova u gornjem toku, april 2010.

Slika 10. Brana Mačkovec, april 2010.

Pored planinskih rječica i pritoka na području općine Banovići stvoreno je i egzistira nekoliko vještačkih jezera koja se odlikuju pristupačnošću i čistom vodom. To su prije svega Breštica i Ramičko jezero. Ova jezera su atraktivna kako za kupače tako i za ribolovce. Tu je i manja akumulacija Hrvatska brana na Mačkovcu.

6. Pedološke i vegetacijske odlike općine Banovići

Tla su sastavni dio prirodne i geografske sredine. Njih čini površinski rastresiti sloj. Produktivno tlo, tj. površinski rastresiti sloj zemlje je fizičkogeografski element koji nastaje uzajamnim uticajem geološke građe, reljefa, klime, hidroloških karakteristika, vegetacije, ali i uticaja čovjeka.

Usljed dejstva svih ovih faktora na području općine Banovići zastupljene su različite vrste tala među kojima najveću zastupljenost ima distrični kambisol, crvenica, kalkokambisol, pseudoglej i aluvijalna tla. Veliko prisustvo pseudogleja je u gornjem toku Oskove od izvorišne čelenke do ušća rijeke Gostilje. Na Ozrenu i njegovim obroncima i sjevernim padinama Konjuha rasprostranjen je euterični kambisol i nizovi ranker-kambisol i kambisol-luvisol na serpentinitu i peridotitu. U području izvorišta Oskove, na sjeveroistočnim padinama Konjuha, prisutne su manje površine crvenice i smeđeg zemljišta na krečnjaku (kalkokambisol).

U području samog izvorišta rijeke, na sjeveroistočnim padinama planine Konjuh, prisutne su manje površine crvenice i smeđeg zemljišta na krečnjacima i dolomitima (kalkokambisol). Ovo tlo spada među najrazvijenija tla u našoj zemlji. To su ilovaste glinuše, ali su dobro vodopropusne. Uvrštavaju se u srednje duboka tla čija dubina iznosi oko 60cm. Veliko prisustvo distričnog kambisola i rankera je u gornjem toku Oskove. Ranker ili humusno-silikatno tlo je uglavnom rasprostranjeno u višim brdskim područjima. Ova tla se nalaze na strmim padinama sa većim nagibom. Razvijena su na peridotitu i serpentinitu. Uz riječne tokove Litve i Oskove, rasprostranjena su aluvijalna tla. To su manje razvijena tla, koja nastaju taloženjem materijala duž ovih rijeka. Mogu

biti plitka i veoma duboka. Kako ova tla zahvataju uravnjena dolinska dna ona su pogodna za obradu. Navodnjavanjem daju velike prinose. Humus i ilovača predstavljaju dosta tanak sloj do jedan metar, koji prekriva kako serpentine tako i lapor i šljunak.

Površinskom eksploatacijom uglja, širenjem naselja, izgradnjom saobraćajnica i ostale infrastrukture na prostoru općine Banovići, uglavnom u središnje i sjevernom dijelu općine, djelimično je ili u potpunosti degradiran pedološko pokrov. Samim tim uništena je i vegetacija. Površinskom eksploatacijom uglja u banovićkom ugljonosnom bazenu degradirano je 1329,79 ha zemljišta od čega otkop zahvata prostor od 474,11 ha, a odlagališta 855,68 ha zemljišta. Na površinskom kopu "Turija" degradirano je 607,65 ha zemljišta, od čega otkop zahvata prostor od 152,9 ha, a odlagalište 454,75 ha. Na površinskom kopu "Čubrić" degradirano je 466,7 ha zemljišta, od čega na otkopni prostor otpada 179,7 ha, a odlagalište 287 ha zemljišta. Na površinskom kopu "Grivice" degradirano je 255,44 ha zemljišta (141,52 ha otkop i 113,92 ha odlagalište). Površinskom eksploatacijom uglja u banovićkom ugljonosnom bazenu degradirana su uglavnom tla iz skupine Calcic Vertisols (1074,3 ha ili 80,8 %) i Humic Cambisols (255,4 ha ili 19,2 %). (Smajić, S. 2008)

U Banovićkom ugljonosnom bazenu rekultivacija je izvršena na 300 ha degradiranog zemljišta. Na 2 ha rekultivisanog zemljišta u banovićkom ugljonosnom bazenu zasađena je borova šuma (Čubrić), 35 ha se koristi za poljoprivrednu proizvodnju, dok je najveći dio rekultivisanog zemljišta urbaniziran. (Smajić, S. 2008)

Biogeografske karakteristike posmatranog područja u mnogome zavise od pedoloških odlika. Naravno, tu uveliko doprinosi klima, geološki supstrat, reljef, voda, a u novije vrijeme i ljudski faktor. Južni dio općine Banovići, odnosno, Konjuh i sliv Oskove karakteriše izuzetan biodiverzitet. On se ogleda u velikom broju biljnih i životinjskih vrsta, pa čak i endemičnih.

Prostor sliva Oskove nalazi se u prijelaznoj ilirsko-mezijskoj provinciji koja je karaktristična po šumama hrasta kitnjaka i običnog graba, a pored njih zastupljena su i šume bukve i jele kao i šume bora. Također, ovaj prostor obiluje livadskom i pašnjačkom vegetacijom. Uz lužnjak (*quercus robur*) i obični grab (*carpinus betulus*), postoje i druge vrste drveća kao što su poljski jasen, klen, lipa. Važno je istaći da su ove šume sve manje zastupljene jer se nemilosrdno sijeku, a njihova mjesta pretvaraju ili u poljoprivredno zemljište ili u šumske goleti. Velike površine ovih šume su potpuno uništene ili pak devastirane radom rudnika površinskom eksploatacijom uglja.

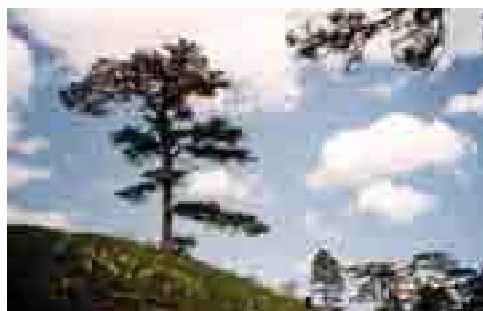
Na nešto višim nadmorskim visinama, šumski kompleks je znatno bolje očuvan, a zastupljene su šume hrasta kitnjaka (*quercus petraea*) i običnog graba, šume bukve, na koje se nadovezuju šume crnog i bijelog bora (*pinus nigra* i *pinus sylvestris*). Iznad pojasa hrastovih šuma rasprostranjen je pojas brdske bukove šume (*Fagus sylvatica*). Tako se na obroncima planine Konjuh nalaze zajednice šuma bukve i jele sa smrčom, koje pokrivaju najveće vrhove. Šume crnog bora se nalaze na perioditu i serpentinu. Crni i bijeli bor nastanjuju

nerazvijena, strma i erodirana tla. Kserotermne borove šume su se razvijaju na vulkanskim masivima Konjuha. One bez sumnje predstavljaju primarnu vegetaciju na ovom području zahvaljujući strmim nagibima koji se na peridotitima i serpentinitima odlikuju stalnom erozijom tla i ekstremno slabim hidrotermičkim režimom, koga karakteriše nedostatak vode i relativno veliki temperaturni ekstremi tokom dana, vegetacionog perioda i godine. Veoma se često sa ovim šumama miješaju šume bukve i jele.

Dolinske strane su manjim dijelom pod brdskim livadama, a većim dijelom su pokrivene šumom. Florističke vrijednosti ovog prostora čini stanište endemičnih vrsta, Varda na Konjuhu, stanište bosanske perunike (iris-bosniaca) i bosanskog ljiljana (lilium bosniacum). Bosanska perunika naseljava livade i pašnjake na karbonatnim i serpentinskim serijama, s plitkim skeletnim zemljištem. Tu su još i druge rijetke biljne vrste sunovrat, iva, lincura itd.

Slika 11. Sunčano brdo, Mačkovac, april 2010.

Slika 12. Vegetacija Konjuha

Na području Zelemboja, Hambarišta, Zidina i Malog Konjuha raste rijetka i ljekovita lincura - srčanik (*gentiana lutea*), koja je na ovoj planini zaštićena, ugrožena i danas nažalost sasvim rijetka. Konjuh je stanište raznovrsnog ljekovitog i samoniklog jestivog bilja od koga je najrasprostranjenija majčina dušica (ćubrić). Na ovom prostoru zastupljene su brojne vrste jestivog bilja kao što su: kopriva, paprat, bokvica, bagrem (mahune), djetelina, maslačak, čičak, kiseljak, čuvarkuća, srijemoš, vlasac i dr. Pojedine vrste samoniklog jestivog bilja pojavljuju se u obliku plodova voća: borovnica, kupina, malina, šumska jagoda, šipak, divlja trešnja, divlja kruška, trnjina, glog, drenjak i dr. Mnoge vrste samoniklog bilja, u narodnoj medicini, koriste se kao ljekoviti čajevi u raznim oblicima.

Fauna južnog dijela općine Banovići, odnosno, sjeverni obronci planine Konjuh, veoma je raznovrsna i specifična. Predstavljena je zajednicama sljedećih životinjskih vrsta: divlji zec, lisica, vjeverica, mrki medvjed i srneća divljač. Ovo područje se odlikuje i mnogim ptičjim vrstama kao što su: fazani, vrane, svrake, gavranovi, jastrebovi, sove, lastavice i dr.

Rijeka Oskova je nekada bila izuzetno čista i bogata raznovrsnim ribnim fondom. Međutim, zbog nekontrolisanog zagađivanja vode, prvenstveno od rudnika, gdje se otpadna voda od seperisanog uglja bez ikakvih filtracija direktno ispušta u korito rijeke Oskove, danas se u rijeci mogu pronaći samo neke rijetke

vrste ribe koje su otporne na veliku zagađenost vode od ugljene prašine, dok je većina izumrla.

Lovište "Oskova" prostire se na obroncima planine Konjuh, na površini od 6.450,50 ha, na nadmorskoj visini od 340 do 1.327 m i spada u brdska lovišta. Ovo lovište pripada općinama Banovići, Kladanj i Živinice. Lovna površina je oko 98% od ukupne površine i uglavnom je obrasla bogatom prizemnom šumskom vegetacijom. Ne lovna površina je oko 2% i čine je komunikacije, poslovni objekti šumarstva, turistički i drugi objekti. Bogata vegetacija i slivno područje sa vodama u toku cijele godine obezbjeđuju dovoljno hrane i vode za divljač. Ovdje su podignuti lovno tehnički objekti, čime su ispunjeni potrebni uslovi za bavljenje modernim lovstvom. Lovačke kuće, kolibe, čeke, magacini za hranu i lovačke staze dužine 73 km zadovoljavaju najviše standarde lovnih područja. Zahvaljajući planskom radu ovo lovište je prepuno divljači, a najbrojnije su divlje svinje, medvjedi i srneća divljač, pa je ovo jedno od najbogatijih lovišta kod nas. Na toplim stijenama Konjuha ljeti možemo sresti od zmija poskoka i šarku, a uz vodu bjeloušku, guštera i zelembaća za lijepa vremena, a puža i daždevnjaka srest ćemo za vrijeme kišnih dana.

7. Zaključak

Banovići su poznati rudarski kraj u našoj zemlji pa i šire. Svoju privredu općina Banovići bazira, uglavnom, na eksploataciji uglja. Zbog specifičnosti ležišta ove mineralne sirovine eksploatacija se najvećim dijelom izvodi na površinski kopovima. Površinskom eksploatacijom uglja devastirano je oko 1400 ha površine općine Banovići. Izgradnja naselja, saobraćajnica, infrastrukture, dugogodišnja sječa šume na ovim prostorima znatno su narušili stanje prirodne osnove ovog područja. Ipak južni i zapadni dio ove općine karakteriše se izuzetno očuvanim prirodnim naslijeđem. Bogato prirodno naslijeđe, odnosno prirodne vrijednosti ovog dijela općine Banovići su geomorfološke, hidrografske florističke i faunističke. Konjuh svojom visinom i bogatstvom reljefnih oblika pruža mogućnost razvijanja raznih aktivnosti vezanih za planine kao što su: planinarenje, speleološka istraživanja, skijanje i dr. Oskova je sa svojim pritokama u gornjem dijelu toka brza, čista planinaska rijeka i predstavlja značajno prirodno bogatstvo ovog područja. Na nešto višim nadmorskim visinama, šumski kompleks je znatno očuvan, a susreću se i endemične florističke vrste. Zbog bogatstva ovog prostora sa divljači razvijen je lov, ali planskim djelovanjem lovačkog društva, ovaj prostor predstavlja jedno od najbogatijih lovišta u okolini. Iako je ovaj dio općine Banovići danas prepoznatljiv i iskorišten kao turističko-rekreativni kompleks, prema svojim prirodnim bogatstvima i kapacitetima pruža daleko više.

U ovom radu je data opšta slika prirodnogeografskih karakteristika općine Banovići. Međutim, na osnovu prethodne analize može se zaključiti da ovaj prostor obiluje bogatstvom prirodnog naslijeđa kojeg je u budućnosti potrebno detaljno istražiti.

8. Literatura i izvori

1. Ahmetbegović S., Smajić S. (2008): *Problem visokih voda na prostoru Gornje Spreče*, Zbornik radova Prirodno-matematičkog fakulteta, Godina IV/V, Broj 4 i 5, Tuzla,;
2. Čičić, S. (2002): *Geološki sastav i tektonika Bosne i Hercegovine*, Earth science institute, Sarajevo;
3. Geološka karta BiH 1:300000, Građevinski fakultet Sarajevo, Institut za geologiju;
4. Grupa autora: *Konjuh*, Udruženje inženjera Banovići;
5. HMZ Sarajevo, 2010.;
6. Janković, M., Atanacković, B. (1999): *Biogeografija sa pedologijom*, Geografski fakultet Beograd, str. 207-223.;
7. Nacrt Zakona o proglašenju dijela područja planine Konjuh Zaštićenim pejzažom "Konjuh", Tuzla, decembar 2008. godine;
8. Prostorni plan za područje Tuzlanskog kantona 2005-2025, Zavod za urbanizam, Tuzla, 2006.;
9. Smajić S., Ahmetbegović S., (2008): *Klima u slivu rijeke Spreče i njene specifičnosti*, Zbornik radova Prirodno-matematičkog fakulteta, Godina IV/V, Broj 4 i 5, Tuzla;
10. Smajić, S., Kulenović, S., Pavić, D. 2009. *Geographical Consequences of the Surface Exploitation of Coal on the Area of Tuzla Basin*, Geographica Pannonica (International Scientific Journal), Volume 13, Issue 2, Department of Geography, Tourism & Hotel Management, Novi Sad, 32-40.;
11. Šišić, E. i Pašić-Škripić, D. (2003): *Litostratigrafske i strukturno-tektonske karakteristike ugljenog revira Seona*, Rudarstvo, naučno-stručni časopis, Rudarski institut u Tuzli, Tuzla, str. 15-26;
12. Topografska karta 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000, 1:200 000, Vojnogeografski institut, Beograd;
13. Topografska karta 1:200 000, Geodetski zavod Bosne i Hercegovine, Sarajevo;
14. Udruženje "Kontakt plus": Lokalni ekološki akcioni plan općine Živinice, 2004.;
15. www.opcina-banovici.com.ba/
16. www.vladatk.kim.ba
17. www.toutism-tk.ba

Toponimi na prostoru općine Banovići

Abstrakt

Geografski nazivi ili toponimi su vlastita imena prirodno-geografskih i društveno-geografskih objekata u prostoru. Predmet su proučavanja mnogih nauka i naučnih disciplina, a prije svega lingvistike, toponomastike, geografije, historije i kartografije. Važnost proučavanja toponima u geografiji je višestruka, a može se vršiti sa historijsko-geografskog, regionalno-geografskog, kulturno-geografskog, demogeografskog, kartografskog i drugih aspekata. Cilj ovog rada je da pomoću dostupne literature, terenskog istraživanja, geografskih karata i drugih metoda razjasni barem dio etimologije toponima na prostoru općine Banovići koja je sa geografskog aspekta skoro u potpunosti neistražena. Svrha rada jeste dati prilog proučavanju geografskih imena Bosne i Hercegovine kao i naglasiti potrebu da se toponimi izučavaju, ujednačavaju i očuvaju, a što je, pored ostalih, zadatak i geografske nauke.

Ključne riječi: *Geografski nazivi, toponimi, etimologija toponima, Banovići, Bosna i Hercegovina.*

Abstract

Geographical designations or toponyms are personal names of physical-geographic and social-geographic object in some area. They are a subject of research in many sciences and scientific disciplines, primarily linguistics, toponymy, geography, history and cartography. The importance of researching the toponyms in geography are numerous and they can be observed with historical, regional, cultural, demographical, cartographical and other aspects. The aim of this paper is to explain at least the part of unexplored etymology of toponyms in Banovići municipality using literature, terrain researches, geographical maps and other methods. Purpose of this paper is to give contribution to the study of geographical designations of Bosnia and Herzegovina and also emphasize the need that toponyms should be researched, unified and preserved. All of this, among others, is a problem of geography science too.

Key words: *Geographical designations, toponyms, etymology of toponyms, Banovići, Bosnia and Herzegovina.*

Uvod

Svjedočanstvo prirodnih specifičnosti prostora kao i kompleksnog i osobitog društveno-ekonomskog razvoja svakako su geografski nazivi koji kao dio jezičke baštine ostaju trajan pečat u prostoru i vremenu. Geografska imena odražavaju suživot čovjeka i prostora, pri čemu imaju nemjerljivo značenje u identifikaciji geografskih objekata i na najbolji mogući način, u jezičkoj komunikaciji i prostornoj orijentaciji, zamjenjuju prekomjernu deskripciju.

Toponimi su sveprisutni odrazi geografske stvarnosti koja nas okružuje i čiji smo i mi dio. Predstavljaju vlastita imena najrazličitijih geografskih objekata, bilo da se radi o prirodno-geografskim pojavama (kao što su reljefni oblici ili hidrografske objekti) ili da je riječ o različitim društvenim i prostornim strukturama (kao što su naselja ili njihovi dijelovi). Zbog simbolike koju nose, odnosno

možnosti da se iz njih isčitavaju slojeviti jezički, geografski, historijski, etnološki i drugi supstrati, toponimi imaju prvorazrednu spomeničku vrijednost u tradicionalnoj duhovnoj i materijalnoj kulturi određenog naroda, te predstavljaju bitnu odrednicu njegovog identiteta, historijske, kulturne i jezičke baštine.²³⁷

1. Geografski položaj općine Banovići

Općina Banovići se nalazi u sjeveroistočnoj Bosni i jedna je od 27 općina istoimene regije. Smještena je na sjeveroistočnim obroncima planine Konjuh, u depresiji koja leži južno od doline rijeke Spreče, a pripada južnom i jugoistočnom dijelu njenog sliva. Prostire se na 181 km² sa prosječnom nadmorskom visinom od 332 m. Graniči sa pet općina: Lukavcem na sjeveru, Živinicama na istoku, Kladnjom na jugoistoku, Olovom na jugu i Zavidovićima na zapadu. U administrativno-političkom pogledu sastavni je dio Tuzlanskog kantona zajedno sa navedene tri granične općine (Lukavac, Živinice i Kladanj). *Vidjeti sliku 1/* U ukupnoj površini sjeveroistočne Bosne učestvuje sa 2,7 % što je, nakon Orašja, čini najmanjom općinom u regiji, a u okviru Tuzlanskog kantona deveta je po površini.

U prirodno-geografskom pogledu predstavlja granično područje između nizijsko-brežuljkastog peripanonskog dijela na sjeveru i planinsko-kotlinskog srednjobosanskog dijela na jugu Bosne. Odlikuje se povoljnom umjerenokontinentalnom klimom, izuzetnim bogatstvom vodom, poljoprivrednim zemljištem, te rudama (prvenstveno mrkim ugljem). Općina Banovići sastoji se od 19 naselja ruralnog tipa sa 74 zaseoka i jednim gradskim naseljem. Centar općine je grad Banovići smješten na 44° 24' 02" s.g.š. i 18° 32' 03" i.g.d. čiju granicu na jugoistoku čine sjeverni obronci planine Konjuh, a zapadnu granicu naselja čini centralni banovički bazen.

Slika br. 1: *Položaj općine Banovići u Tuzlanskom kantonu i regiji Sjeveroistočna Bosna*

²³⁷ Crljenko, I.: O pisanju geografskih imena: Neke nedoumice u hrvatskim leksikografskim i kartografskim djelima, *Studia lexicographica*, God.2 (2008.), Br.1 (2), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, str. 77-78.

Kroz banovičku općinu prolazi regionalni put R-469 koji povezuje dva velika industrijska i kantonalna centra: Tuzlu i Zenicu. Prema sjeveroistoku, dosta širokom dolinom rijeke Oskove, Banovići su otvoreni prema Živinicama, odnosno Tuzli, pri čemu je centralno gradsko naselje od regionalnog centra udaljeno samo 36 km. Od velikog značaja za Banoviće je željeznička pruga Brčko-Banovići, kojom je općina uvezana u mrežu željezničkih pruga Bosne i Hercegovine.

2. Etimologija toponima općine Banovići

Zbog nedovoljne arheološke istraženosti područja općine Banovići nepostoje ni značajniji tragovi i pisani podaci o porijeklu naziva i vremenu nastanka pojedinih naselja ovog kraja. Međutim, sigurno je da znatan broj toponima banovičke općine nosi svoj naziv prema fizičkogeografskim karakteristikama pojedinih područja kao npr. prema oronimu (nazivi reljefnih oblika), hidronimu (nazivi hidrografskih objekata) ili fitonimu (nazivi pojedinih biljnih vrsta). Takođe, ima i toponima koji su nastali od korijenja imena ili nadimka nekog pretka koji se doselio iz susjednih zemalja, ili je mjesto u koje je doselio nazvao po imenu ranijeg mjesta življenja.

U daljem tekstu analizirani su toponimi područja općine Banovići za koje smo uspjeli istražiti i prikupiti relevantne podatke i činjenice vezane za njihov nastanak. Važnu ulogu o saznanjima u ovoj temi imali su stariji stanovnici banovičkog kraja na osnovu čijih kazivanja smo uspjeli, barem djelimično, objasniti nastanak pojedinih toponima.

Banovići-grad i Banovići-selo

Za toponime banovičkog kraja od najvećeg značaja je prezime *Banović* po kojem je i čitavo područje dobilo naziv. *Grad Banovići* nastao je nakon Drugog svjetskog rata, a prvobitni naziv za ovo naselje bio je *Litva*. Porijeklo ovog naziva veže se za hidronim - istoimenu rječicu koja protiče kroz grad i na čijim obalama se razvilo prvo naselje. Na području banovičke općine, tačnije u blizini Osnovne škole u *Banovići-selu*, nalazi se stećak Božićka Banovića koji je trajno obilježio ovo područje. Stećak je u obliku sarkofaga sa kamenim postoljem. Na prednjoj strani isklesan je stilizirani ljljan, a sa bočne strane natpis na bosančici. Na osnovu oblika slova može se zaključiti da stećak potiče iz XV vijeka. Predpostavlja se da je Božićko svoje prezime dobio od nekog svog bližeg ili daljeg pretka, te da je on nosio titulu ban.²³⁸ Područje Banovići-sela u vrijeme turske uprave u Bosni i Hercegovini nosilo je naziv župa *Dramešin*, a cijeli prostor koji je pripadao župi Dramešin i tadašnje naselje Litva, dobili su zajednički naziv - Banovići.

Brezovača

Granično naselje banovičke općine prema općini Zavidovići na jugozapadu je selo Brezovača. Udaljeno je oko petnaest kilometara od Banovića. Etimologija ovog toponima vezana je, prema kazivanju Bege Karavdića,²³⁹ za fitonim - *brezova*

²³⁸ Grupa autora, Monografija mesta, Književne novine Beograd, Beograd, 1961., str. 22-23

²³⁹ Bego Karavdić, žitelj naselja Brezovača, rođen 1929. godine.

šuma koja je ranije zahvatala širok areal na ovom području. Intenzivnim naseljavanjem i krčenjem brezove šume su skoro u potpunosti nestale, ali je naziv naselja ostao trajno. U Brezovači žive bošnjačke porodice: Karavdić, Smajlović, Hasić, Hadžić, Islamović i dr.

Borovac

Naselje Borovac smješteno je sjeverozapadno od gradskog područja na udaljenosti od oko petnaest kilometara. Predstavlja jedno od graničnih naselja sa općinom Lukavac. Borovac je kao fitonimni konfiguracioni lokalitet vrlo čest u BiH, ali kao toponim nije. Etimološki ime je nastalo kao analogna imenica u relaciji *jela-bor*. Riječ je indoevropskog porijekla s osnovom BHER- što znači *srtšiti, oštrica, šiljak* što je u praslavenskom jeziku rezultiralo u B(H)ER - B(H)OR – Bor.²⁴⁰ Na području banovičke općine ovaj naziv je veoma čest, te se mnoga mjesta na kojima dominira borova šuma nazivaju Borovac. Stanovništvo naselja Borovac je bošnjačko, a najbrojniji rodovi su: Čerđić, Jamaković, Sejdinović, Zejnilović, Mujić i dr.

Čifluk

Ovo naselje dobilo je naziv po persijsko-turskoj riječi *čifluk, čiftluk* ili *čitluk*, koja označava vrstu feudalnog posjeda koji gospodar obrađuje sam ili preko čifčije.²⁴¹ Naselje je smješteno na sjeverozapadu banovičke općine, na udaljenosti od oko deset kilometara od užeg gradskog područja. Stanovnici naselja su rodovi: Sarić, Avdić, Krpić i dr.

Ćatići

Naselje je smješteno jugozapadno od Banovića na udaljenosti od oko petnaest kilometara i ulazi u sastav mjesne zajednice Brezovača. Naziv Ćatići je arapskog porijekla, a veže se za riječ *ćata, ćato* koja u prijevodu označava *administrativnog službenika, činovnika, pisara*.²⁴² Naime, u vrijeme kada su Turci zauzeli ovo područje oni su lokalnom stanovništvu povjerali brojne funkcije koje trebaju obavljati za njih. Stariji stanovnici ovog naselja potvrđuju da je u tom periodu u naselju Kudumovići (prvi naziv za naselje Ćatići), živio čovjek koji je bio pismen te je dobio dužnost da vodi evidenciju o tome ko plaća porez turskoj upravi, tako je on postao ćato a cijelo naselje dobilo je naziv *Ćatići*. U naselju žive rodovi: Kudumović, Smajlović, Avdić itd.

Hrvati

Naselje *Hrvati* nalazi se u predgrađu Banovića i udaljeno je oko tri kilometra od centra grada. Prema kazivanju Šemse Bećarevića²⁴³ ovo selo ovakav naziv je dobilo za vrijeme posljednjeg Bečkog rata koji je trajao od 1683. do 1689. godine kada je muslimansko stanovništvo protjerano iz Hrvatske (Slavonije) u Bosnu. Protjerano stanovništvo je naselilo brdo u blizini današnjih Banovića i na taj način se formiralo selo zvano Hrvati koje postoji i danas. Druga grupa se naselila u Srebreniku, a treća grupa u okolini Lukavca. Rodovi koji danas žive u ovom selu

²⁴⁰ Kasumović A., Toponimi, etnici i ktetici Tuzle i okoline, Tuzla, 1991.

²⁴¹ Škaljić A., Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, IP Svjetlost Sarajevo, Sarajevo 1966., str. 174.

²⁴² Ibid, str. 185.

²⁴³ Šemso Bećarević, žitelj naselja Tulovići, rođen 1950. godine

su: Ikanović, Alić, Šehić, Saračević, Mujić i td. Inače, nastanak naziva *hrvat* veže se za srednjovjekovni latinski izraz prema kojem je stvoren talijanski pridjev i imenica *crvato*.²⁴⁴

Mrgan

Naselje je udaljeno oko sedamnaest kilometara od gradskog područja i pripada mjesnoj zajednici Brezovača. Prema kazivanju B. Karavdića, rođenog u ovom naselju, saznali smo da se radi o selu koje je naziv dobilo prema nadimku za namrgođena čovjeka, što je na našem području veoma čest slučaj. Ovaj izvor tvrdi da je na području današnjeg naselja Mrgan živio čovjek koga je narod prozvao Mrga iz razloga što je po svojoj konstituciji bio veoma krupan, a po naravi veoma ljut čovjek. Ovo potvrđuje i literatura. Naime, riječ *mrgoda*, *namrgođen*, *mrgodast* označava ljutog, namrgođenog, mrkog čovjeka.²⁴⁵

Mušići

Prigradsko naselje Mušići smješteno je zapadno od središta grada Banovići i udaljeno od njega oko dva kilometra. Naselje je izgrađeno duž desne strane puta koji povezuje grad Banovići i Banovići selo. Porijeklo naziva ovog naselja potiče od arapske riječi *múša*, *mušája*, *mušára* što u prijevodu znači *utrina*, *pašnjak*, *zemlja pusta neobrađena*. Takođe ova riječ na arapskom jeziku označava još i nešto što je *zajedničko*, *nepodijeljeno*, a na turskom označava *seoski pašnjak kojim se koriste svi seljani*.²⁴⁶ Ovakvo objašnjenje upućuje na to da je ovo područje, prije intenzivnog naseljavanja, bilo mjesto gdje su mještani iz okolnih sela napasali stoku. U etničkoj strukturi stanovništva ovog naselja preovladavaju Bošnjaci iz nekoliko rodova: Rahmanovići, Softići, Garići, Dedići, Uščuplići i drugi.

Milići

Korijen za naziv naselja Milići je arapska riječ *milla* ili *mile* koja podrazumijeva *narod*, *čovječije stvorenje*, *stvor*, dok turska riječ *millet* označava *narod*, *naciju*, *religiju*.²⁴⁷ Naselje je smješteno sjeverozapadno od gradskog jezgra na udaljenosti od jedanaest kilometara. U Milićima živi bošnjačko stanovništvo, a najzastupljeniji rodovi su: Beširović, Hodžić, Karahodžić, Musić i dr.

Omazići

Ovo naselje je dobilo naziv po prezimenu *Omazić*. Rod Omazića je prvobitno živio na području općine Živinice. Naselje je pripadalo živiničkoj općini sve do 1959. godine., ali je, prema riječima Š. Bećarevića, jedan pripadnik tog roda preselio na područje današnje općine Banovići. Mjesto koje je naselio dobilo je ime po njegovom prezimenu. Inače, naselje Omazići je granično prema općini Živinice, udaljeno od Banovića oko četiri kilometra, a nastanjeno je pretežno bošnjačkim

---

²⁴⁴ Skok, P.: Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Knjiga prva, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971., str. 691.

²⁴⁵ Ibid., str. 464.

²⁴⁶ Škaljić A., Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, IP Svjetlost Sarajevo, Sarajevo 1966., str. 478.

²⁴⁷ Ibid, str. 463.

rodovima (Gutići, Đerzići, Ikanovići, Hasanbegovići i dr.). Jedan dio stanovništva čine porodice romske populacije.

Oskova

Oskova je staro rudarsko naselje nastalo neposredno pred Drugi svjetski rat, u vrijeme početka eksploatacije mrkog uglja u banovićkom ugljenom basenu. Naselje se nalazi na obalama riječice *Oskove* po kojoj je i dobilo naziv. Toponim Oskova potiče od praslavenske riječi *skcdb – oskud*, što označava *oskudicu, siromaštvo, nedostatak, manjak*.²⁴⁸ Naselje je smješteno duž magistralnog puta Banovići-Tuzla, a izgrađeno je za potrebe stanovanja radnika banovićkog rudnika. Intenziviranjem eksploatacije uglja u ovom naselju je postavljena i rudnička separacija. Naselje je od grada udaljeno oko tri kilometra.

Podgorje

Naselje Podgorje nalazi se jugozapadno od Banovića na udaljenosti od oko pet kilometara. Smješteno je južno od puta grad Banovići-Banovići selo, a graniči sa tri naselja: Repnikom na istoku, Željovom na jugu i Banovići selom na zapadu. Smatra se da je naziv dobilo po vlaškom (stočarskom) stanovništvu koje je, dolaskom Turaka, doselilo iz *Podgorice* u Crnoj Gori, te su mjestu koje su naselili dali naziv *Podgorje*. Dolaskom Austrougarske uprave na prostoru ovog naselja bilo je izgrađeno trinaest srpskih kuća i jedna muslimanska, a od ostalih građevinskih objekata pominju se vodenice izgrađene na potoku Željova, među kojima je i vodenica Mustafe Lačića.²⁴⁹ Najbrojniji rodovi ovog naselja su Lačići i Rahmanovići.

Slika br. 2: Razmještaj naselja na prostoru općine Banovići

²⁴⁸ Skok, P.: Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Knjiga prva, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971., str. 571.

²⁴⁹ Austrougarski popis stanovništva iz 1889. godine, Katastralna općina Podgorje.

Pribitkovići

Naselje Pribitkovići smješteno je zapadno od Banovića na udaljenosti od oko dvanaest kilometara. Prvobitna lokacija ovog naselja bila je na padinama okolnih brda: Ostrić, Kuk, Prijedor, Cer, a u novije vrijeme naselje se "spušta" u njihovo podnožje, prvenstveno zbog lakše komunikacije sa gradom. Prema kazivanju stanovnika ovog naselja,²⁵⁰ njegov naziv se dovodi u vezu sa riječi *pribit* – pribijen uz nešto. Naime, u prošlosti, u kotlini koja se prostire između navedenih brda nalazilo se jezero, te je doseljeno stanovništvo bilo prinuđeno da se naseli na stranama ovih brda. Religijska struktura stanovništva ovog sela je, do rata 1992. godine, bila mješovita (muslimansko i pravoslavno), a danas je naselje nastanjeno isključivo muslimanskim porodicama iz rodova: Dostović, Birparić, Mehić, Delić, Varešević, Kurtić, Kahrmanović, Zukić i drugi.

Repnik

Naselje Repnik nalazi se u južnom dijelu općine Banovići i zahvata šire područje oko magistralnog puta Banovići – Zavidovići. Sačinjava ga nekoliko zaseoka čiji nazivi nose ime prema naseljenim rodovima. Naselje Repnik, u doba turske uprave u našim krajevima, nosilo je naziv Bratehnići, a pripadalo je župi Dramešini. Pretpostavlja se da je naziv dobilo prema praslavenskoj riječi *brāt* koja predstavlja izraz za *krvno srodstvo prvog koljena*.²⁵¹ Naime, prema usmenom narodnom predanju prvi stanovnici ovog naselja bila su dva brata i njihovi potomci dok današnje stanovništvo čine uglavnom doseljene porodice iz rubnih područja općine. Naziv Repnik novijeg je datuma. Veže se prije svega za oblik naselja, koje je izduženo u pravcu regionalnog puta, a istovremeno predstavlja i završetak ili granično naselje banovičke općine sa općinom Zavidovići. Stanovništvo ovog naselja je bošnjačko, a neki od rodova su: Mujići, Bečići, Salihovići, Hasanovići, Brčaninovići i drugi.

Treštenica

Naselje je smješteno sjeverno od Banovića na udaljenosti od oko deset kilometara. Naziv ovog naselja nije u potpunosti istražen, ali prema kazivanju starijih stanovnika ovog sela,²⁵² porijeklo naziva Treštenica dovodi se u vezu sa trešnjama, tj. velikim brojem trešnjevih stabala koja su naročito uočljiva u rano proljeće kada trešnje izbeharaju. Prvobitno, naselje se zvalo *Trešnjevica*, ali je vremenom naziv izmijenjen u Treštenica. U ovom naselju žive bošnjačke porodice: Smajlović. Čerčić, Mujić, Golić, Bašić, Bošnjčić, Bošnjaković i druge.

---

²⁵⁰ Suljo Demirović, rođen u naselju Pribitkovići 1932. godine.

²⁵¹ Skok, P.: Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Knjiga prva, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971., str. 199.

²⁵² Safet Zukić, žitelj naselja Treštenica, rođen 1930.godine.

Tulovići

Najstarije poznato naselje na području općine Banovići je Tulovića gradina čiji se ostaci nalaze u današnjem naselju Tulovići, a od gradskog područja Banovića udaljeno je oko pet kilometara. Na području ovog naselja pronađeni su ostaci kamena, oružja, posuđa, novca i sl. Prema usmenom narodnom predanju²⁵³ utvrđenje se zvalo *Tulov grad*, po njegovom tadašnjem gospodararu banu Tulinu, po čijem imenu je cijelo to područje dobilo naziv *Tulovići*. Gradina je bila dobro utvrđen grad sa sigurnom posadom zbog čega je bio teško osvojiv čak i za sultana Mehmed Fatiha, najjačeg turskog vođu toga vremena.

Željova

Naselje Željova smješteno je u jugozapadnom dijelu općine na udaljenosti od oko devet kilometara od gradskog područja. Porijeklo naziva ovog sela veže se za *hidronim* – riječicu po imenu Željova koja protiče kroz naselje. Predpostavlja se da je naselje dobilo ime po riječi *željar*, *seller* ili *seller*, a označava "onog koji živi na naseljenom selu", odnosno "nestalan kmet koji se može odseliti" ili "kiradžija-ukućanin koji stanuje u tuđoj kući".²⁵⁴ U tom naselju je, po dolasku Austrougarske uprave u Bosnu, bilo sagrađeno trinaest srpskih kuća i jedna muslimanska, a na potoku je bilo nekoliko vodenica.²⁵⁵ Naselje je, do agresije na Bosnu i Hercegovinu, bilo naseljeno isključivo srpskim stanovništvom iz rodova: Mitrović, Krstić, Đurić, Gajić, Milošević, Todorović, Ostojić i dr., a danas je (izuzev nekoliko starijih povratnika) skoro potpuno prazno.

Zaključak

Toponimi na području općine Banovići rezultat su različitih i dugotrajnih procesa nastalih kao posljedica dugogodišnjeg suživota čovjeka i prostora. O kontinuitetu življenja na ovom prostoru, pored toponima, svjedoče i materijalni ostaci (gradinska naselja, nekropole stećaka i drugi kulturno-historijski spomenici) na osnovu kojih je moguće izvršiti rekonstrukciju događaja iz prošlosti banovičkog kraja.

U radu je analizirano 18 toponima banovičke općine koji su nastali i razvijali se u različitim historijskim periodima i pod različitim društveno-ekonomskim uslovima. Svako veće naselje sastoji se iz nekoliko zaseoka koji uglavnom nose nazive prema prezimenima rodova koji žive u njima. Jedino gradsko naselje na području općine je grad Banovići čije se porijeklo naziva veže za plemićku srednjovjekovnu porodicu Banović, a u čast bana Božićka Banovića podignut je i stećak. Kao najstarije naselje ovog kraja spominje se Tulovića gradina smještena u današnjem naselju Tulovići. Međutim, najveći broj naselja naziv je dobilo prema određenim prirodnim odlikama prostora, imenima predaka ili su nazivi izvedeni iz korijena turskih, arapskih ili persijskih riječi.

²⁵³ H. Nuraga Softić, žitelj naselja Podgorje, rođen 1931. godine.

²⁵⁴ Skok, P.: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Knjiga prva, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971., str. 676.

²⁵⁵ Austrougarski popis iz 1889.godine, Katastralna općina Podgorje.

S obzirom na mnoštvo raznolikosti banovičke općine, koje su u ovom radu predstavljene kroz toponime, neprestano treba imati na umu važnost očuvanja geografskih imena kao elemenata kulturne baštine ovog kraja, te njihovo promoviranje u svrhu kako informativne tako i obrazovne i kulturne funkcije razvoja društva.

Literatura:

1. Pavić, R.: *Geografski aspekti toponimije*, Spomen Zbornik o 30. obljetnici Geografskog društva Hrvatske, Zagreb, 1980., str. 121-134.
2. Crljenko, I.: *O pisanju geografskih imena: Neke nedoumice u hrvatskim leksikografskim i kartografskim djelima*, Studia lexicographica, God.2, Br.1 (2), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2008., str. 77-104.
3. Handžić, A.: *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo,1975.
4. Imamović, E.: *Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine*, Sarajevo,1998.
5. Kulenović, S.: *Etnologija sjeveroistočne Bosne*, Muzej istočne Bosne, Tuzla, 1995.
6. Kasumović, A.: *Toponimi, etnici i ktetici Tuzle i okoline*, Tuzla,1991.
7. Kulenović, S.: *Kulturno-historijske znamenitosti Tuzlanskog kantona kao osnova za turizma*, Strategija ekonomskog razvoja turizma u sjeveroistočnoj Bosni, Zbornik radova sa ekonomskog seminara o razvoju turizma u sjeveroistočnoj Bosni, BOSNIA ARS, Tuzla, 2005, str. 41-52.
8. Kulenović, S.i ostali: *Kulturno-historijske znamenitostii etnografski sadržaji na području općine Srebrenica kao turistički motivi*, Zbornik radova PMF 4 i 5, Univerzitet u Tuzli, Prirodno-matematički fakultet, 2007-2008., str. 27-42.
9. Skok, P.: *Etimologijski riječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, Zagreb,1971.
10. Škaljić, A.: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1966.
11. Grupa autora: *Monografija mesta - Banovići i okolina*, Književne novine Beograd, Beograd,1961.

Stanje KPJ na području Banovića u prvim poslijeratnim godinama (1945-1949)

Apstrakt: *Ovaj rad govori o prilikama u KPJ na području Banovića nakon Drugog svjetskog rata, u vremenu kada se partija borila da izvuče zemlju iz naslijeđene bijede i zaostalosti, ali i da se etablira kao jedina rukovodeća političko-društvena snaga u Jugoslaviji. Na osnovu izvora prvog reda autor otvara zanimljiva pitanja poslijeratnih težnji partije da odgovori na izazove u privredi i društvu i izgradi imidž stvarne avangarde radničke klase i narodnih masa u maloj lokalnoj zajednici koja usljed važnosti za jugoslavensku industriju stiče važno mjesto u poslijeratnom poretku.*

Ključne riječi: *Banovići, Bosna i Hercegovina, KPJ, Pokrajinski komitet, Rudnički komitet, rudnik, radništvo, nacija, ideja, kadrovi.*

I. Uvodne napomene

U historijskoj nauci postoji saglasnost da bosanskohercegovačka historiografija obiluje značajnim predmetnim prazninama koje treba popuniti valjanim istraživanjem, analizom i obradom. Pored navedenog nedostatka postoje slabosti uslovljene političko-društvenim kontekstom, ulogom historiografije u poretku bivše države, zadacima i ciljevima postavljenim pred historičare i vrijednosnim okvirom razumijevanja tema koje su obrađivane. Sa jedne strane ovaj kontekst ishodio je interpretacije koje su pratile ideološku orijentaciju političkih elita. Sa druge strane, favorizirane teme nerijetko su ostajale bez dubine svestrane analize, obilje obavijesti uklapalo se u već zadatu naraciju, tako da je teško odrediti dostignuti stepen obrađenosti pojedinih tema. Nema sumnje da je tome doprinosila i nedovoljno pristupačna arhivska građa; usljed nedostatka objavljenih izvora historičari su bili „u poziciji mukotrpnog istraživanja ogromnih fondova i čitavih depoa“²⁵⁶. Dvadeset godina nakon pada socijalizma i demokratizacije društva bosanskohercegovačka historiografija nema pred sobom samo teme koje je bivši poredak činio neatraktivnim, poput nacionalne kulture i vjerskih zajednica, nego i oblasti i pitanja koja se samo djelomično mogu smatrati izučenim i naučno sagledanim. Jedno od takvih je, svakako, i djelovanje političke organizacije koja je obilježila cijelu drugu polovinu XX stoljeća na ovim prostorima – KPJ/SKJ, koja nipošto ne bi trebala ići na marginu prioriteta historijske nauke usljed promjene političko-društvenih prilika.

Ovaj rad ima za cilj ponuditi osnovne obavijesti o djelovanju KPJ na području Banovića, u osjetljivim poslijeratnim godinama, kada se partija borila da izvuče zemlju iz naslijeđene bijede i zaostalosti, ali i da se etablira kao stvarna

---

²⁵⁶ Senija Milišić, Historiografska literatura o Bosni i Hercegovini, objavljena u zemlji i inostranstvu, a koja se odnosi na socijalistički period (1945.-1992.), *Prilozi*, Institut za istoriju u Sarajevu, 29/2000, str. 185.

rukovodeća snaga u privredi i društvu nove državne zajednice.²⁵⁷ Obzirom da se o radu partije na ovom prostoru do sada, koliko mi je poznato, nije pisalo na temelju dostupne arhivske građe, svrha ovog rada bila bi i, barem u nekoj mjeri, prokrčiti put drugim istraživačima u smislu predmetne orijentacije kako bi se obuhvatio što širi opseg pitanja relevantnih za razumijevanje navedene teme. Tako bi se stvorile pretpostavke da partija koja je ostavila neizbrisiv trag na historiji ovog podneblja bude predmet objektivnog sagledavanja i valorizacije, bez ideološke opterećenosti i suvišnih inklinacija, koje tako često zamagljuju naše današnje vidike.

Ključno metodološko pitanje koje se otvara pred istraživačem koji nastoji obraditi stanje KPJ na određenom prostoru jeste referencijalna vrijednost dokumentacije koja nudi obavijesti o minulom vremenu i njegovim sudionicima. O partiji spoznajemo na osnovu izvora koje nam je ona sama o sebi ostavila. Tude mišljenje postoji, ali i ono nam dolazi iz istog izvora, u smislu opozicije, agitatora, narodnih neprijatelja, čiji sud o partiji se uklapa u unaprijed određeni obrazac *mi – oni*. Da li nam *oni* imaju nešto više da kažu, to ne možemo znati – ponuđeno nam je onoliko koliko su partijske organizacije smatrale da je potrebno da im posvete pažnje, da ih tretiraju u svojim izvještajima, u smislu opstruiranja ciljeva partije i ugrožavanja njenog ugleda u narodnim masama. Tako u prvi plan dolaze oni aspekti njenog profila kojim je partijska elita pridavala važnost, bilo da je riječ o ideološkim bilo pragmatičkim razlozima. U toj pak sferi, usljed prisutnog načela kritike i samokritike, zatiče se obilje upotrebljivih obavijesti na osnovnu kojih je moguće rekonstruirati historijsku sliku o partiji koja je oblikovala politički, ekonomski i društveni život podneblja o kojem govorimo.

II. Šta je pisao Okružni komitet?

Premda je područje Banovića primarno rudarski kraj, kojem nije manjkalo radničke tradicije, djelovanje KPJ na ovom prostoru u poslijeratnim godinama manifestiralo je slabosti koje su zabrinjavale čelne ličnosti nadređenih partijskih foruma. Partijski rad je nerijetko opisivao slabim, nedovoljnim, nepovezanim, naročito u oblasti rada sa radnicima. U jednom dopisu Okružnog komiteta KPJ Tuzla upućenom Pokrajinskom komitetu KPJ Sarajevo Banovići se spominju kao primjer slabe agitacije i propagande u tuzlanskom industrijskom bazenu. Premda je partijska organizacija u rudniku prilično jaka, navodi se, kršenje radne discipline je skoro svakodnevna pojava. Ima dana kada neopravdani izostanci sa posla dostižu procenat od 20 %. Nisu rijetki slučajevi ni kašnjenja na posao kao i prijevremenog odlaženja s posla.²⁵⁸ Kasnije se u dopisu navodi i oskudan rad na opismenjavanju radništva. "U Banovićima gdje procenat nepismenih radnika dostiže cifru od 60 % u početku je bio organizovan samo jedan analfabetski tečaj koji se je, uslijed

---

²⁵⁷ Više o ulozi KPJ u političkim, društvenim i privrednim tokovima nove Jugoslavije pogledati: *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1963, str. 423-468.

²⁵⁸ Arhiv Tuzlanskog kantona (dalje: ATK), fond Okružni komitet Komunističke partije Jugoslavije Tuzla (dalje: OK KPJ T), kutija 9, 1947, IIa21/1. Okružni komitet KPJ Tuzla. Broj: 55/47. Pokrajinskom komitetu KPJ [za agit-prop] Sarajevo. Datum: 20. 1. 1947.

nepažnje i nedovoljne upornosti u našoj agitaciji, docnije rasuo."²⁵⁹ Općenito je konstatirano nedovoljno korištenje raspoloživih propagandnih sredstava, uključujući prikazivanje sovjetskih filmova, koji su rjeđe stizali u industrijske centre nego u ostala mjesta.

III. Nasljeđe i društveni kontekst

Za uvid u stanje partijske organizacije u Banovićima važno je istražiti da li je i u kojoj mjeri uticalo na njega nasljeđe prošlosti, nacionalni i društveni odnosi, mentalitet ljudi podneblja na koji je partija težila proširiti svoj uticaj. Nema sumnje da je snaga partije varirala od mjesta do mjesta, u nekim sredinama je njena organizacija ispoljavala izrazitu koheziju i djelotvornost, u nekim je pak njen uticaj bio iznimno otežan i ograničen. Još na izborima za Ustavotvornu skupštinu Jugoslavije 1945. partija je bila u prilici da sagleda stepen vlastite popularnosti u pojedinim sredinama.²⁶⁰ U Hercegovini je tokom prvih poslijeratnih godina djelovala veoma snažna i nacionalno heterogena reakcija koja se nije mirila sa rezultatima Drugog svjetskog rata i pobjedom komunista u Jugoslaviji.²⁶¹ Slično je bilo u srezovima Tuzlanskog okruga, gdje je partija bilježila "pojačano djelovanje muslimanske reakcije"²⁶². U Srebrenici je odnos između Bošnjaka i Srba navođen kao opći problem dotične sredine, koji je očito vukao korijen iz zbivanja tokom rata. Dok su se Bošnjaci uvlačili u sebe i držali se vjerske tradicije, Srbi su isticali da su zapostavljeni, naročito kada je riječ o zapošljavanju.²⁶³ Dodatni poticaj nezadovoljstvu novim vlastima stvarale su ekonomsko-socijalne mjere kojim je režim mijenjao naslijeđene odnose u društvu i privredi. Tokom revizije otkupa viškova žitarica, u februaru 1947. godine, na nagovor odraslih djeca su čuvajući stoku u Gornjoj Tuzli pjevala: *Imamo Tita nemamo žita / Imamo Staljina nemamo haljina*.²⁶⁴ Narod Turije i Bistarca je skrivao rezerve, ali je sirotinja sama pronalazila hranu "skrivenu po šumama i potocima".

---

²⁵⁹ *Isto*. IIa21/3.

²⁶⁰ O tome pogledati: Husnija Kamberović, *Prema modernom društvu* [Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. godine], Tešanj 2000, str. 37-41.

²⁶¹ Adnan Velagić, Djelovanje antikomunističke reakcije u Hercegovini nakon Drugog svjetskog rata, *Saznanja*, 2/2008, Tuzla 2008, str. 163.

²⁶² Senaid Hadžić, Položaj Bošnjaka tuzlanskog kraja 1947-1949, *Saznanja*, 2/2008, Tuzla 2008, str. 169-170.

²⁶³ ATK, OK KPJ T, kutija 9, 1947, IIa212/2. Izveštaj Sreskog komiteta Srebrenica od 24- IV do 24-V 47. Okružnom komitetu K.P.J. Tuzla. U izvještaju se navodi da muslimanski živalj ima nekoliko svojih centara iz kojih im se dirigira, od kojih je prvi Srebrenica, u kojoj ima još elemenata koji ih podsjećaju na doba ustaša - oni dominiraju okolicom Srebrenice i daju ton raspoloženju muslimanskog stanovništva. Drugi centar je Bratunac a treći je u Konjevićima. "O Sućeskoj Luci i drugim da i ne govorimo." Ističe se da je zapaženo učestalije posjećivanje mevluda nego i prije rata. Problem prave i članovi partije koji zastranjuju psovka i ružnim riječima, usljed čega narod, kada hoće nekog da diskreditira, obično za njega kaže kako je komunista "i kako ne vjeruje ni u šta". Što se tiče Srba, oni se poseban problem. "Oni stalno zamišljaju da nisu nikako naplatili koliko su žrtvovali i da rukovodstvo prosto je više naklonjeno Muslimanima i ide im na ruku." Obično se koncentriraju dolinom Drine, gdje održavaju vezu sa istomišljenicima iz Srbije.

²⁶⁴ ATK, OK KPJ T, kutija 9, 1947, IIa75/1. Sreski komitet KPJ za srez tuzlanski. Broj: 78/47. Okružnom komitetu KPJ Tuzla. Datum: 2. 3. 1947.

Čini se da se partija u Banovićima nije suočavala sa lokalnim otporom i tenzijama nacionalne naravi, već prije svega sa reakcijom i agitacijom kao pratećom pojavom dolaska u rudnik socijalno i ideološki heterogenog radništva. Rudnik je oskudijevao stručnom radnom snagom pa je tražio od Pokrajinskog komiteta KPJ u Sarajevu da mu pošalje brojne specijaliste, strojovođe, majstore, tehničare i druge stručnjake kako bi se poboljšao rad u rudniku. Kako je navedeno u dopisu datiranom 25. 6. 1946, ranije su u Banoviće uglavnom slati ljudi koji su bili neprijateljski raspoloženi prema državi i proizvodnji.²⁶⁵ U izvještaju Rejonskog komiteta KPJ Rudnici uglja Tito Okružnom komitetu KPJ u Tuzli (24. 11. 1946) navodi se slučaj dvojice radnika na Dnevnom koku koji su agitirali među radnicima na socijalnoj osnovi. Istupanje jednog od njih okarakterizirano je socijaldemokratskim, "jer on uglavnom traži da se dadne radniku ono što je nemoguće"²⁶⁶. Druga dvojica radnika iz jame u Banovićima su širila defetizam u pogledu opstanka socijalizma; dok je jedan tvrdio da će Sovjetski Savez uskoro propasti, "jer će na njega sada da navale sve velesile", drugi je govorio kako će Banovići postati preduzeće Amerike i Engleske, pošto u Banoviće stižu američki bageri.²⁶⁷ Drugi pak primjeri reakciju konkretnije dovode u vezu sa privremenim radništvom, najčešće majstorima i stručnjacima koji su dolazi iz unutrašnjosti Bosne i Hercegovine i izvan njenih granica. U Litvi je inženjer Grgić potajno neprijateljski djelovao, povezujući se, kako se navodi, sa svim neprijateljskim elementima, uglavnom zidarima i tesarima koji su se doskora nalazili na gradnji kolonije. Oni su prije izvjesnog vremena otišli u Sloveniju, "jer nijesu htjeli više da rade". U decembru 1946. došla je u Banoviće grupa strojovođa Slovenaca, što je stvorilo posebne trzavice i tenzije među radništvom. Pojedini među njima nastojali su napraviti razliku između radnika iz Slovenije i radnika iz Bosne. Čim su došli istakli su zahtjev da im mjesečna plaća bude 10.000 dinara, "ili drugačije neće radit u Banovićima". Jedan od njih, koji je tvrdio da je član partije i poručnik NOV, prijetio je da će otići Titu ako se ne udovolji njegovim zahtjevima. Kasnije se počeo razmetati kao neki razbojnik, tukao radnike, prijetio osoblju, razbijao prozore. "Radi još raznih ispada koje je počinio milicija gaje sproveda u Lukavac."²⁶⁸ Naročito među Slovencima bilo ih je koji su isticali da su socijaldemokrati i da radnici trebaju tražiti razna prava koja su i prije tražili. Posebno neprijateljskim opisano je ponašanje Ante Komljenovića, zaduženog za smještaj radnika koji su radili u rudniku. Komljenović, za koga se tvrdi da je 1942. bio istaknuti ustaša u Banjaluci, pokušao je da stvori jaz između Srba, Hrvata i Bošnjaka tako što je težio da "prilikom razmještaja radnika po barakama u jedne

---

²⁶⁵ Senaid Hadžić, *Historijski proces preobražaja bosanskohercegovačkog društva iz agrarnog u industrijsko u vrijeme poslijeratne obnove i prvog petogodišnjeg plana* [neobjavljena doktorska disertacija], Fakultet humanističkih nauka u Mostaru, Tuzla 2007, str. 80.

²⁶⁶ ATK, fond Opštinski komitet SK BiH Banovići (dalje: OK SK BiH Ba), kutija 1, 1946, 6/1. Rejonski komitet KPJ Rudnici uglja Tito. Broj: 52/46. Okružnom komitetu K.P.J. u Tuzli.

²⁶⁷ *Isto*. U izvještaju je priznato da se u rudniku iščekuju bageri iz Amerike.

²⁶⁸ ATK, OK SK BiH Ba, kutija 1, 1946, 11/2. Rejonski komitet KPJ Rudnici uglja Tito. Broj: 82/46. Okružnom komitetu KPJ u Tuzli. Datum: 24. 12. 1946.

sobe meće samo srbe u druge Muslimane i t.d."²⁶⁹ Stalno se žaleći da mu je malo osoblja, jednu je drugaricu uzeo sebi da mu vodi administraciju, bez obavještenja uprave prometa, a na njeno mjesto dovodio Nijemce sa posla da čiste barake. Naročito je napadao kadrovsku politiku ističući da u rudniku nema nacionalne ravnopravnosti:

"Jednom prilikom u jednoj užoj grupi ljudi gde se je nalazio upravnik 'Dnevnog kopa' i jedan član KPJ počeo je da govori kako su danas na odgovornim mjestima sve muslimani, a specijalno u Banovićima. Radi toga rekao je na 'Dnevnom kopu' treba da se napravi jedna velika bandera i na nju dase metne fes kako bise znalo da tu vladaju muslimani. Pošto je nad radnicima ponekad se odnosio kao diktator to nije mogao baš u velikoj mjeri da sa svojom propagandom prodre u mase nego je samo naišao na vrlo malu podršku kod užeg kruga radnika koji su nastrojani vjerski. Sve to je radio radi toga što se Meho Loznica nalazi na dužnosti pretsjednika podružnice i što se većina radnika obraća Nusretu [Piriću] kao radničkom povjereniku za savjete."²⁷⁰

IV. Stanje partijske organizacije

Iz navedenog se vidi da je kvalitet partijske politike u Banovićima u značajnoj mjeri ovisio od kadrovskih rješenja kojim se nastojalo osigurati nesmetan rad rudnika, ali i od unutarnje snage lokalnih partijskih foruma koji su imali zadaću držati pod kontrolom kako radništvo tako i cijeli proizvodni proces. U jednom izvještaju proslijeđenom pokrajinskom partijskom rukovodstvu iz 1947. za banovičku partijsku organizaciju je rečeno da je "vrlo mlada i tek u formiranju"²⁷¹. Brojno stanje iznosi: 118 članova KP, 15 kandidata i 154 skojevca. Navedeno je da priličan broj članova partije i SKOJ-a u Banovićima vuče svoj korijen iz brigade koju je Okružni komitet formirao sa terena i poslao na rad u Banoviće. Mnogi od njih nemaju stručnosti u poslu i ne znaju uticati na povećanje radnog elana. Sama organizacija je vrlo mala jer su radilišta rudnika razasuta na jednom ovećem kompleksu zemljišta, "tako da su ćelije kojih ima 12 vrlo male po broju članstva, a po kvalitetu slabe da bi ovladale problemima koji su mnogostruki".

Partija je u Banovićima tražila najbolji organizacioni izraz pa su u martu 1947. od dotadašnjeg rejonskog komiteta načinjena dva fabrička komiteta, pri čemu su partijska ćelija Konjuha i radničke zadruge odvojene od banovičkog fabričkog komiteta i stavljene pod rukovodstvo Fabričkog komiteta Živinice.²⁷² Reorganizacija, međutim, nije imala blagotvorno djejtvo jer je Fabrički komitet u Banovićima ubrzo napustio agilni sekretar Boro Đurković, što se osjetilo na učincima partijskog rada. "Odlaskom druga Bore sekretara Komiteta, komitet nije

---

²⁶⁹ Isto. 11/1.

²⁷⁰ Isto.

²⁷¹ Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABH), fond Centralni komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine (Pokrajinski komitet Komunističke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu) (dalje: CKSK BiH – PKKPJ BiH), 1947, F-1-04. 3/04. Izvještaj o obilasku part. organizacije po preduzećima tuzlanskog okruga.

²⁷² ATK, OK SKBiH Ba, kutija 1, 1947, 24/1. Fabrički komitet KPJ - Rudnici uglja 'Tito'. Broj: 95/47. Okružnom komitetu KPJ Tuzla. Datum: 24. 3. 1947.

mogao kao cjelina da sagledava sve probleme nego se pristupilo izvršavanju manjih tj. sitnijih zadataka.²⁷³ Otvoreno se isticalo da partija nije ostvarila svoje rukovodstvo i punu kontrolu nad radom u preduzeću.

U aprilu 1947. Fabrički komitet Rudnika uglja Tito imao je šest članova koji, očito, nisu funkcionirali kao jedinstveno i efikasno partijsko tijelo. U izvještaju od 25. 4. 1947. navedeno je više slabosti u njegovom radu: nedovoljno zalaganje članova komiteta, neizvršavanje primljenih zadataka, preopterećenost poslom, bavljenje poslovima koje bi mogle obavljati manje odgovorne i opterećene osobe, nedovoljan autoritet među partijskim članstvom i radnicima, slaba koordinacija članova komiteta, te samovoljno mijenjanje na sastanku komiteta donesenih odluka.²⁷⁴ Prema zapažanjima banovičkog fabričkog komiteta, nešto je bolje bilo stanje partijske organizacije, čemu je doprinijelo pretvaranje odjeljenja po prometima u ćelije, te održavanje zajedničkih operativnih sastanaka sa sekretarima ćelija. Ćelije su ojačale dolaskom novih članova partije iz omladinske brigade koji su raspoređeni na razne operativno-tehničke poslove. Tako je u ćeliju Banovići uključeno 6 novih članova partije, u ćeliju Begov Potok, ranije jako slabu, dva nova člana, koliko i u ćeliju Kažalj Potok. U julu 1947. proširena je partijska mreža formiranjem dvije ćelije na 11 km pruge normalnog kolosijeka, što je uključilo u partijski rad "osam drugova, koji su bili prepušteni sami sebi"²⁷⁵. Rad ćelija se počeo konkretnije osjećati izmjenama ćelijskih sekretara, poput ćelije u Kažalj Potoku, gdje je za novog sekretara došao Smajo Zejnilović. Kao jednu od slabih ćelija partijski izvještaj je navodio ćeliju u Litvi, dijelom zbog slabog sekretara i slabog sastava ćelije, "jer su ti ljudi iz raznih sela i iz raznih krajeva"²⁷⁶. Premda je isticano zadovoljstvo nekim uklonjenim nedostacima, morale su se konstatirati i devijacije i slabosti ideološke prirode. "Pri ćeliji Kažalj i Omazići imamo pet drugova koji su skoro primljeni i koji poste ramazan i klanjaju teraviju – dok ostali ne poste."²⁷⁷ Blagi optimizam banovičkog fabričkog komiteta, kako vidimo, nisu dijelili autori citiranog izvještaja upućenog pokrajinskom partijskom rukovodstvu iz 1947. godine.

Skojevaska organizacija u Banovićima manifestirala je slične slabosti kao KPJ, od kojih je nedostatak stalnog osposobljenog kadra bio jedan od najprisutnijih. Rejonski komitet SKOJ-a uglavnom je činila omladina uključena u proizvodnju, što je otežavalo rad komiteta na objedinjavanju i rukovođenju skojevskom organizacijom. Skojevcu po prometima teško su ostvarivali vodstvo nad Narodnom omladinom, "a razlog je taj što su članovi SKOJ-a vrlo mladi i nemaju dovoljno iskustva u radu"²⁷⁸. Dodatne poteškoće stvarala je slaba koordinacija sa partijskom organizacijom, kao i neplanski odgojni rad među

---

²⁷³ Isto.

²⁷⁴ ATK, OK SKBiH Ba, kutija 1, 1947, 26/1. Fabrički komitet KPJ - Rudnici uglja 'Tito'. Broj: 127/47. Okružnom komitetu KPJ Tuzla.

²⁷⁵ ATK, OK SKBiH Ba, kutija 1, 1947, 30/1. Fabrički komitet KPJ - Rudnici uglja 'Tito'. Broj: 187/47. Okružnom komitetu KPJ Tuzla. Datum: 25. 7. 1947.

²⁷⁶ Isto. 30/2.

²⁷⁷ Isto.

²⁷⁸ ATK, OK SKBiH Ba, kutija 1, 1947, 24/4.

skojevcima. Usto, navodeno je da se skojevski forumi slabo bave privrednom problematikom i ne rade dovoljno sa običnim skojevcima. Pa ipak je članstvo skojevske organizacije raslo, najčešće iz redova omladine koja je radila u proizvodnji. U martu 1948. skojevska organizacija u Banovićima brojala je ukupno 225 članova.²⁷⁹

V. Komunisti između ličnih potreba i partijskih imperativa

Važno pitanje koje je neizostavno pretresano na partijskim sastancima ticalo se moralnog lika komunista. Partija koja je nastojala mijenjati društvo morala je insistirati na ugledu svog članstva u narodnim masama. Kada je o Banovićima riječ, partijski zapisnici i izvještaji ne daju osobito pozitivnu sliku o ponašanju članova partije, čiji je lični život nerijetko opisivani nesređenim i neprimjerenim prostorom i vremenu u kojem djeluju. Navodeni su primjeri krađe kaputa i cipela, opijanja, nereda i tuče. Ima komunista koji se neuredno drže, "hodaju zamazani i kad mogu da se obuku u čisto odijelo, ili su pak pustili predugu kosu [...]"²⁸⁰. Drugi ispoljavaju slabosti druge vrste. Jedan od njih "pored svoje drugarice odlazi nekim drugima." Dvojica spavaju kod neke kuharice a član partije iz odjeljenja Strojni Banovići "pokušavao je da ostvari neke veze sa drugaricom komunista". U jednoj nepotpisanoj partijskoj skici autor se žali da ima komunista koji idu u crkvu i džamiju, na dovu i misu, i to ko i kako hoće, bez znanja partije.²⁸¹ Moralni lik komunista nije na zadovoljavajućem nivou – prostitucija, divlji brakovi i trzavice u porodičnom životu česte su pojave među komunistima. Naglašena je, takođe, sklonost laganju, tuči, dilkošenju. Sve su to stvari koje štete ugledu partije i udaljuju je od narodnih masa.

Na sastanku Rudničkog komiteta KPJ održanom 5. 2. 1949. u Litvi, kojem je prisustvovao i član CK KP BiH Nisim Albahari, sekretar komiteta Jovica Lazarević problematizirao je moralni i ideološki lik direktora rudnika Tone Vikića, za kojeg je iznio više optužbi, od nemoralnih radnji do šurovanja s neprijateljskim elementima. "On od prvog dana dovodio je neke kurve kao Jelenu u svoju sobu, a zatim posle izvesnog vremena doselila mu se porodica. Na Novu Godinu ujutro njegova drugarica našla ga je sa Zuhrom u krevetu."²⁸² Vikiću je spočitano da kancelarijski rukovodi poslom, da je grub i teške naravi, da je flegmatičan u pogledu proizvodnje i da se ne hvata u koštac sa problemima i greškama. Prema neprijateljskim elementima, bivšim ustašama, zauzeo je susretljivo stajalište, pa je jednom prilikom Sakib Šehić izjavio da je "bolje kod direktora biti neprijatelj nego komunista". Nakon Lazarevićevog izlaganja i diskusija, Nisim Albahari je

---

²⁷⁹ ATK, OK SK BiH Ba, kutija 1, 1948, 13/2. Fabrički komitet KPJ - Rudnici uglja 'Tito'. Broj: 86/48. Sreskom komitetu KPJ Tuzla. Litva, 27. 3. 1948.

²⁸⁰ ATK, OK SKBiH Ba, kutija 1, 1949, 1/6. Zapisnik sa drugog opšte partijskog sastanka rudničkog bazena, održanog 6. marta 1949 godine. Br. 51/49. Referat druga Lazarević Jovice.

²⁸¹ ATK, OK SKBiH Ba, kutija 1, 1949, 1/22. Kakav je lični život komunista.

²⁸² ATK, OK SKBiH Ba, kutija 1, 1949, 3/1. Zapisnik sa sastanka rudničkog Komiteta KPJ održanog na dan 5. II. 1949 god. u Litvi u prisustvu člana CK.KP B. I H. druga Nisima Albahari i članova partiske komisije drugova Čabrića i Bukurevića i članova SK Tuzla drugova Milenka Savića i Bože.

predložio da se direktor pozove na sastanak i očituje se na iznesene optužbe. Direktor je odbacio sve optužbe, izuzev da ga je žena zatekla sa Zuhrom, ali je istakao da je bio pijan i da ne zna kako se to dogodilo. Nakon rasprave Nisim Albahari je iznio zaključak da se formira komisija koja bi ispitala direktorovu grešku, "slučaj sa ženom", nakon čega bi Sreski odbor KPJ Tuzla donio odluku i o njoj usmeno obavijestio prisutnog člana CK. Albaharijeva misija uslijedila je nakon konstatacije Politbiroa CK KP BiH da rudnici Banovići i Kreka ne izvršavaju plan, te da u Banovićima postoji sukob između partijskog komiteta i direktora, što je potrebno hitno ispitati.²⁸³

Na devijacije u pogledu ponašanja komunista partijsko rukovodstvo u Banovićima je insistiralo na oštrijim mjerama kažnjavanja, ali i na njihovom ispravljanju "putem konstruktivne i zdrave kritike i samokritike"²⁸⁴. Međutim, u banovičkoj partijskoj organizaciji poratnih godina teško je bilo uvesti strožiju partijsku disciplinu, kako zbog naglašenih razlika unutar članstva tako i zbog izražene fluktuacije partijskih kadrova.²⁸⁵ Partija se očito suočavala sa kadrom koji nije bio spreman na odricanja koja su se od njega očekivala; krupni ciljevi permanentnog nadzora i kontrole nad širokim područjima privrednog i društvenog života, praćeni neizbježnom agitacijom i propagandom, u uslovima imperativa prvog petogodišnjeg plana, za mnoge komuniste - koji vlastiti partijski status nisu poimali drukčije do li kao manifestaciju lojalnosti i saživljavanja sa novim poretkom - bili su pretežak izazov za koji oni nisu bili ni profesionalno ni politički osposobljeni. Mogući izlaz bio je u proširenju partijske baze, kako bi se osigurala nove snage i poduzetniji kadar.

VI. Problem proširenja

Omasovljenje partijskog članstva bilo je jedan od strateških ciljeva KPJ nakon Drugog svjetskog rata. Bez značajnijeg broja partiji odanih ljudi, računalo se, neće biti moguće vladati zemljom u osjetljivom poratnom razdoblju. Partijska organizacija u Banovićima nije raspologala sa brojnim članstvom, niti se članstvo povećavalo u skladu sa težnjama partijskih centara. U jednom izvještaju iz marta 1948. navodi se da je glavna kočnica proširenju organizacije provjeravanje prošlosti ljudi – proces koji dugo traje, dok sa druge strane vrijedni i dobri radnici gube status kandidata zbog slabe prošlosti.²⁸⁶ U dotičnom mjesecu primljeno je u partiju 16 novih članova tako da je KPJ u Banovićima brojala 213 članova i 9 kandidata. Valja istaći da su rezultati na polju omasovljavanja članstva bili nezadovoljavajući uprkos organiziranim kampanjama za prijem novih članova, među kojim su najmasovnije bile one u junu 1945, julu 1946, martu 1947. i januaru 1948. godine. Nove nevolje su uslijedile nakon Petog kongresa KPJ, kada su

---

²⁸³ ABH, CKSK BiH – PKKPJ BiH. Zapisnici sjednica Politbiroa CKKP BiH 1-18. Zapisnik Politbiroa CKKP BiH od 24. januara 1949. godine.

²⁸⁴ ATK, OK SKBiH Ba, kutija 1, 1949, 1/8.

²⁸⁵ Partijski forumi su nerijetko ostajali bez važnih kadrova usljed odlaska na odsluženje vojnog roka, na ideološko-političko usavršavanje i razne druge dužnosti. Istovremeno, u njih su ulazili kadrovi porijeklom iz drugih krajeva, koji su dolazili u rudnik, kao rukovodioci, stručnjaci i radnici.

²⁸⁶ ATK, OK SK BiH Ba, kutija 1, 1948, 13/1.

znatno pooštreni kriteriji za prijem novog članstva. Od tada su kandidate predlagali pismenom preporukom dvojica članova partije sa najmanje dvogodišnjim partijskim stažom, a kandidatov profil se imao provjeravati u razdoblju od 6 do 18 mjeseci.²⁸⁷ Iz navođenog referata Jovice Lazarevića se zaključuje da u razdoblju od jula 1948. do marta 1949. partija u Banovićima nije dobila nijednog novog člana. Biografije i preporuke su poslala samo odjeljenja u Kažalj Potoku, Živčićima, Živinicama i Miliciji, dok sva ostala odjeljenja, uključujući dnevni kop, jamu, direkciju i separaciju, nisu prosljedila nijedne preporuke. Izvjestitelj nije krio nezadovoljstvo ovakvim stanjem, ali mu nije manjkalo sluha za kritiku i samokritiku kao oruđe partijske borbe:

*"Ovakvi rezultati na polju omasovljenja naše organizacije više su nego slabi a oni pokazuju kakav je uticaj nas komunista na mase, kakve su naše veze sa vanpartijcima i na koncu kakva je ljubav naših trudbenika prema Partiji. Ali donositi o tome takav zaključak po rezultatima proširenja partijske organizacije bilo bi i nerealno i nepravilno pre svega zbog toga što do takve situacije u pogledu omasovljenja nije došlo greškom naših radnika, što uticaj naše Partije među radnicima i službenicima nije tako slab koliko je slab rad nas komunista na tome polju. Pored toga može se reći da jedan deo naših drugova rukovodioca ima nepravilan, strog kriterij kada je riječ o kandidovanju novih ljudi – tačnije rečeno traže da svaki čovjek posjeduje sve najbolje osobine komuniste još pre primanja kandidata i ako je poznato da takvih ljudi nema nego da se njihove slabe strane moraju otklanjati za vrijeme kandidatskog staža."*²⁸⁸

VII. Široko polje agitacije i propagande

Nema sumnje da se oskudan kadrovski potencijal morao odražavati na kvalitet ključnog zadatka partije u poratnim godinama – agitacije i propagande, od čega je ovisio uspjeh cijele partijske politike.²⁸⁹ Odmah po završetku rata, sprovođeci uputstva Centralnog komiteta, Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu inaugurirao je program agitacijsko-propagandne djelatnosti koja se imala oslanjati na gustu mrežu unutarpartijskih komisija i podsektora, zaduženih za kulturu, predavanja, štampu i ostale vidove agitpropovskog rada.²⁹⁰ Od partijskih foruma i članstva je traženo da se ne rasplinjuju u apstraktnim temama i frazama, već da se posvete konkretnim i aktuelnim pitanjima koja su važna za obnovu i izgradnju zemlje. Dakako da je to zahtijevalo osposobljavanje potrebnih kadrova u smislu ideološko-političke naobrazbe, ali je isticano da partija mora računati i na postojeće snage, te da agitprop nije namijenjen samo onima koji umiju da pišu.

---

²⁸⁷ Vera Kac, Numerički pokazatelji strukture partijskog članstva u Bosni i Hercegovini 1945-1953, *Prilozi*, Institut za istoriju Sarajevo, XXII/1987, br. 23, str. 196.

²⁸⁸ ATK, OK SKBiH Ba, kutija 1, 1949, 1/5.

²⁸⁹ Od partijskih komiteta i organizacija je traženo da "agitaciju i propagandu shvate kao jedan od svojih najkrupnijih zadataka, da je shvate kao zadatak od koga zavisi provođenje programa Partije u djelo". *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, knj. 2, Sarajevo 1990, str. 46.

²⁹⁰ ATK, OK SKBiH Ba, kutija 1, 1945, 2/1-2/8. Akt PK KPJ BiH od 4. 6. 1945.

O stanju agitacije i propagande u Banovićima govori više izvještaja, dopisa i zapisnika. U većini slučajeva konstatiran je nedovoljan rad sa radništvom, partijskim članstvom ali i vanpartijcima, najčešće usljed oskudne partijske baze i nedostatka materijalnih sredstava. Četveročlana agitprop komisija Fabričkog komiteta počela je bolje raditi od sredine 1947. godine, ali i tada su konstatirane razne slabosti. Naročito pismena agitacija je označena nedostatnom a kao uzrok su navođeni materijalni razlozi. "Još nemamo parole u svim radionicama, menzama i na drugim vidnim mjestima, zato što nismo mogli nigdje u TUZLI naći pak-papira, na kome bi te parole pisali."²⁹¹ Ipak, navođeno je, agitatori i komunisti rade svoj posao, naročito na polju objašnjavanja važnosti ispunjenja petogodišnjeg plana. U martu 1948. ponovo se ukazivalo na slabosti pismene agitacije, uzrokovane, između ostalog, nedostatkom materijala za fotografiranje udarnika i njihovu popularizaciju. Usmena agitacija uglavnom se svodila na održavanje konferencija po prometima u vezi izbora za sindikalna rukovodstva, dok je teorijski rad obuhvatio dva predavanja, koja nisu najbolje uspjela, a kao razlog je navedena slaba priprema predavača.²⁹² U jednom ranijem dopisu, međutim, predavanja su ocijenjena nepodesnim, "jer da tražimo predavače iz Tuzle nemoguće nam je sakupiti dovoljan broj radnika za predavanje"²⁹³. Umjesto predavanja, ukazano je na veću korist oštampanih predavanja koja bi se čitala po prometima.

Od kraja 1948. veća pažnja je posvećivana ideološko-političkom radu sa partijskim članstvom, koje je bilo obuhvaćeno brojnim kursevima, kružocima i drugim vidovima unutarpartijske izobrazbe. Na večernjim kursevima su predavali lokalni partijski kadrovi a prelazile su se historija SKP(b), ekonomija nove Jugoslavije, gazdinstvo i druge teme. U tromjesečnom planu agitacije i propagande za drugo tromjesečje 1949. Fabričkog komiteta u Banovićima završetak partijskih kurseva i programa za novoprimitljene članove i kandidate naveden je kao jedan od prioriteta agitprop sektora. Široki okvir aktivnosti imao je obuhvatiti cjelokupno radništvo u preduzeću, tako da su se radnici koji su ostali izvan konkretnih formi ideološko-političkog i kulturno-prosvjetnog rada trebali uključiti u tzv. čitalačke grupe. Ovakvim načinom edukacije i propagande bilo je obuhvaćeno oko 1000 radnika.²⁹⁴ Ostali vidovi agitpropa bili su posjećivanje kina, crveni kutići i stručna i naučno popularna predavanja. U razdoblju od 15. 4. do 22. 6. 1949. plan predavanja je obuhvatao sljedeće teme: o štetnosti alkohola, značaj lične higijene, postanak čovjeka, kako je nastao ugalj i njegova uloga danas, o značaju 1. maja, mehanizacija kao sredstvo za lakši rad, te o seljačkim radnim zadrugama. Crveni kutići, poput nekadašnjih kiraethana, omogućavali su korištenje štampe, časopisa i knjiga, kao i kolektivno slušanje radio emisija.

---

²⁹¹ ATK, OK KPJ T, kutija 9, 1947, IIa111/1. Fabrički komitet KPJ - Rudnici uglja Tito – Agit-prop komisija. Broj: 206/47. Okružnom komitetu KPJ (Agitprop komisija) Tuzla. Živinice, 26. 8. 1947.

²⁹² ATK, OK SK BiH Ba, kutija 1, 1948, 13/2.

²⁹³ ATK, OK SK BiH Ba, kutija 1, 1947, 7/2. Podružnica rudara Rudnika uglja Tito. Banovići, 26. 1. 1947. Okružnom komitetu KPJ Tuzla.

²⁹⁴ ATK, OK SK BiH Ba, kutija 1, 1949, 23/4.

Suprotno citiranom izvještaju Okružnog komiteta iz januara 1947. godine, lokalna partijska dokumentacija sugerira da partija u Banovićima nije bila neosjetljiva i neodgovorna prema pitanju opismenjavanja radništva i narodnih masa. Čini se da su te aktivnosti poprimile konkretniju formu potkraj 1946. osnivanjem analfabetskih tečajeva u jednom broju partijskih odjeljenja.²⁹⁵ Podružnica rudara Rudnika uglja Tito pisala je Okružnom komitetu o priličnom uspjehu na polju agitacije za upis u analfabetske tečajeve. Čak i oni koji su izbjegavali opismenjavanje izlikama da su stari i da im je daleko kuća na kraju su zahvaljujući dobroj agitaciji, u velikom broju, prihvatili da idu na tečajeve. Naveden je rad 7 tečajeva kojim je obuhvaćeno 318 radnika i 13 nepismenih sa sela.²⁹⁶

Dakako, tokom 1949. značajna pažnja posvećivana je upoznavanju članstva i radništva sa značenjem rezolucije Informbiroa. Na sastanku partijskog članstva održanom 23. 10. 1949. sekretar rudničkog komiteta Jovica Lazarević je iscrpno govorio o političkom stanju u zemlji nakon rezolucije i istakao da je ona imala svoju predhistoriju u zbivanjima s početka Drugog svjetskog rata, ali nije obrazložio šta je pod tim podrazumijevao. Rezoluciju je nazvao sramnom, oličenjem nečuvene pakosti i neprincipijelnosti.²⁹⁷ Što se tiče informbirovskih elemenata u Banovićima, sekretar se hvalio njihovim odsustvom u partijskoj organizaciji, sa izuzetkom dva-tri službenika za koje je navedeno da su svojim radom nanijeli materijalnu štetu preduzeću, ali su zbog svoje neodgovornosti lišeni slobode i dovedeni pred sud da odgovaraju za svoja nedjela. Sekretar nije objasnio u kakvoj je vezi štetočinski rad u preduzeću i podrška rezoluciji Informbiroa.

Iz dostupne dokumentacije se zaključuje da je pomenuti sekretar davao značajne poticaje agitaciji i propagandi u Banovićima. Kad je u novembru 1948. sreski sindikat obavijestio komitet da što skorije treba prikupiti novac u vidu jednodnevne radničke nadnice za pomoć francuskim rudarima, sekretar je reagirao prijedlogom da se odmah oforme grupe agitatora koje bi radnicima objasnile "položaj francuske radničke klase i naše", čime bi se kapitalizirala pomoć francuskim rudarima i njihov štrajk. U agitatorske grupe je uključeno 18 banovičkih partijskih rukovodilaca.²⁹⁸

Značajnu potporu ciljevima agitpropa banovičke partijske organizacije davala je ondašnja štampa, naročito list *Front slobode*, koji je prilično redovno izvještavao o pregnuću i uspjesima banovičkih rudara. Štampa je idilično opisivala rudarski posao i u prvi plan stavljala samo volju i odlučnost rudara da ostvare ciljeve koje su pred njih stavili Tito i partija.²⁹⁹ Javnost, dakako, nije mogla znati, niti je trebala da zna bilo šta o problemima u proizvodnji, poput slabe mehanizacije, učestalih izostanaka, ili loše koordinacije rukovodećih ljudi u

²⁹⁵ ATK, OK SK BiH Ba, kutija 1, 1946, 11/2.

²⁹⁶ ATK, OK SK BiH Ba, kutija 1, 1947, 7/1.

²⁹⁷ ATK, OK SK BiH Ba, kutija 1, 1949, 29/2. Izveštaj o političkoj situaciji.

²⁹⁸ ATK, OK SK BiH Ba, kutija 1, 1948, 4/1. Zapisnik sa sastanka Fabričkog komiteta KPJ Banovići, koji je održan 7. novembra o. g.

²⁹⁹ Pogledati primjerice: M. B., U rudnicima uglja "Tito" na svečan način 59 radnika je proglašeno udamicima a 122 je nagrađeno i pohvaljeno, *Front slobode*, V/1947, br. 135, str. 2.

rudniku.³⁰⁰ Viši partijski forumi su redovno bili obavještavani o stanju proizvodnje, o količinama iskopanog uglja, o funkcioniranju pojedinih sektora, o motivaciji radništva. Kao izraženi problemi spominjani su pokvareni bageri, nedostatak vagona i odsustvo stručnog kadra, naročito strojovođa. Autori pomenutog izvještaja pokrajinskom partijskom rukovodstvu iz 1947. isticali su da banovička partijska organizacija nije ovladala niti je upoznata sa svim problemima rudnika, "i uglavnom se bavi konstatovanjem stvari"³⁰¹. Primjerice, bageri i buldožeri su usljed nepažnje dobar dio vremena u kvaru, a disciplina ljudi na mašinama je slaba. Komitet i ćelija, međutim, ne nalaze za shodno da rješavaju ta pitanja.

VIII. Zaključak

KPJ na području Banovića suočavala se u poratnim godinama sa problemima karakterističnim za vrijeme u kojem je djelovala. Pitanje optimalne partijske organizacije, nedostatak kvalitetnog kadra, slabosti u agitpropu – samo su neki od problema koje je partijsko rukovodstvo tretiralo na svojim sastancima nastojeći naći odgovarajuća rješenja. Za razliku od nekih drugih sredina u Bosni i Hercegovini, partija u Banovićima nije imala posla sa nacionalnim tenzijama i nasljedem ratnih godina koliko sa idejama i agitacijom koje su poticale od privremenog radništva, koje je donosilo sa sobom svoja shvatanja o društvu, sindikatima i radničkim pravima uopće. Partijski forumi su imali velikih poteškoća na polju nadzora nad radništvom i procesom proizvodnje, kako zbog slabe naobrazbe, nedovoljne kohezije i pomanjkanja autoriteta, tako i usljed izražene fluktuacije partijskih kadrova. Ove i druge slabosti i nevolje su uticale da je percepcija lika prosječnog komunista od strane partijskih rukovodilaca bila u značajnom raskoraku sa njegovim stvarnim profilom – običnog čovjeka na čija je leđa novi poredak, očito, stavljao preveliki teret. Dio rješenja je bio proširenje partijske organizacije – cilj koji je postavljen od najvišeg partijskog foruma, kako bi partija mogla da učvrsti vlast u nestabilnim poratnim godinama. Partija u Banovićima nije se proširivala normalnom dinamikom, očito i usljed kriterija koji su za dio potencijalnog članstva bili previsoki. To je, dakako, imalo odraza na obim i kvalitet agitacije i propagande, koja je tek potkraj 1948. dobila stabilno i osmišljeno obličje.

---

³⁰⁰ U tom smislu pogledati: ATK, OK SK BiH Ba, kutija 1, 1948, 16/1-16/3. Izvještaj inspektora RKK u stanju u rudniku.

³⁰¹ ABH, CKSK BiH (PKKPJ BiH). 3/04. Izvještaj.

Neke naznake o ekonomskom i političkom značaju izgradnje pruge Brčko-Banovići

Uvod

Izgradnja pruge Brčko - Banovići, za mlađe generacije, rođene iza 50-ih godina prikazivana je kao ogromno, grandiozno djelo socijalističke revolucije, gotovo kao revolucionarni nastavak onih 7 ili 8 čuvenih ratnih ofanziva po Bosni i Hercegovini. Kasnije je taj, nesumnjivo veliki i prije svega organizacioni, a zatim i graditeljski, pa i ekonomski podvig otišao direktno u klasičnu mitologiju originalnog sistema socijalističkog samoupravljanja koji se kao matrica prepisivao gotovo do kraja 80-ih godina prošlog stoljeća. O omladinskom radu i omladinskim radnim akcijama prije promjena i velikih društvenih lomova na ovim prostorima pisalo se i govorilo krajnje ideologiziranim rječnikom i izrazom kao o produženju revolucije radom, kao o kovačnicama bratstva i jedinstva, laboratorijima u kojima se izgrađivao novi čovjek, na kojima su izrastale generacije drugog i drugačijeg kova. Tako su se do krajnosti banalizirali nesumnjivo veliki podvizi tih, uistinu herojskih generacija – ekonomski, društveni i vaspitni. Kao i obično, jednu normalnu i realnu sliku zamagljivala je politika i ideologija.

S druge strane, nakon demokratskih promjena na ovim prostorima, o kojima u simboličnom smislu možemo govoriti poslije rušenja Berlinskog zida - u općem zanosu «na krilima demokratije», kada se odbacivalo i rušilo sve ono što je podsjećalo na taj bivši sistem socijalističkog samoupravljanja, rušili su se, između ostalih, i socijalistički mitovi o omladinskim radnim akcijama i o njima se počelo govoriti sa nipodaštavanjem kao o nekoj mirnodopskoj partizaniji – poslije njene ratne verzije. Omladinske dobrovoljne radne akcije nerijetko su opisivane kao neki radni polu-logori u koje se odlazilo „dobrovoljno pod moranje“. Za potrebe dnevne politike lansirala se teza da je pruga izgrađena s ciljem da se mogu lakše raubovati prirodna bogatstva Bosne za račun Beograda i Srbije. Stvarala se, dakle, iskrivljena slika o omladinskim radnim akcijama na isti način, samo na suprotnom polu, kao što su se od njih stvarali mitovi bez osnove i realnosti u prethodnom periodu.

O omladinskoj pruzi Brčko – Banovići napisano je dosta radova, pretežno publicističkih u kojima se veličao ovaj uistinu veliki građevinski poduhvat i prva mirnodopska radna pobjeda u novoj državi. Isticao se ekonomski, politički i vaspitni značaj ove akcije, govorilo se o iskustvima sa radne akcije koja će kasnije biti primijenjena na drugim sličnim radnim akcijama, među kojima je nakon izgradnje pruge Brčko – Banovići, prva na redu bila pruga Šamac – Sarajevo. Govorilo se da je pruga izgrađena mišicama hiljada momaka i djevojaka koji su dolazili iz svih krajeva Jugoslavije.

Donošenje odluke o gradnji pruge

Odmah nakon završetka Drugog svjetskog rata, još u periodu obnove zemlje, počelo se razmišljati o aktiviranju ogromnih energetske potencijala i

rudnika u Bosni i Hercegovini. Za realizaciju prvog petogodišnjeg plana bilo je potrebno osigurati kvalitetnu sirovinску osnovu. Ekonomsko stanje zemlje bilo je takvo da se nije moglo ni pomišljati na veće investicione poduhvate kao što je bila pruga Brčko – Banovići u koju je trebalo investirati ogromna materijalna sredstva. S druge strane najviše rukovodstvo zemlje (Ministarstvo rudarstva FNRJ) bilo je svjesno da je banovički ugljeni bazen jedan od najbogatijih u Jugoslaviji, te je predložilo Ministarstvu saobraćaja FNRJ da gradnju pruge od Brčkog do Banovića u narednim godinama uzme u red svojih prvih prioriteta. Kako su potrebe za ugljem bile sve veće, početkom 1946. godine, odlučeno je da se odmah pristupi izgradnji pruge od Brčkog do Banovića iako njena gradnja nije bila predviđena planom za 1946. godinu.

Kada se to doznalo u Centralnom odboru USAOJ-a, u drugoj polovini marta 1946. godine, uslijedio je prijedlog i obavijest Privrednom savjetu Vlade FNRJ – da je omladinska organizacija spremna preduzeti svoju prvu veliku radnu akciju na izgradnji pruge od Brčkog do Banovića. Delegati su uputili pismo Predsjedniku Republike: „Treći kongres, skup najboljih omladinaca i omladinki, obavezuje se, da će u određenom roku, uprkos svim teškoćama i naporima, pruga povesti ugalj iz Bosne u Vojvodinu, a hljeb iz Vojvodine u Bosnu.“ Sljedeći korak bio je Proglas Centralnog odbora USAOJ-a od 27. 3. 1946. godine svim organizacijama i članstvu, u kojem USAOJ uzima na sebe obavezu i daje riječ Josipu Brozu Titu da će omladina Jugoslavije izgraditi tu prugu od 1. maja do 29. novembra 1946. godine. Pred omladinskim rukovodstvom stajali su krupni i odgovorni poslovi i zadaci. Trebalo se brzo organizovati, formirati i opremiti omladinske brigade za tako veliku radnu akciju. Nedostajala je obuća, odjeća, ćebad, šatori...

Već sredinom marta 1946. godine Građevinsko odjeljenje tadašnjeg Ministarstva saobraćaja dobija nalog da odmah pristupi izvođenju pripremnih radova. Za nepun mjeseca dana urađen je Elaborat o izgradnji pruge. Inženjerski rad na terenu (obilježavanje trase, izrada projekata, pripremanje terena i organizovanje ostalih poslova) započeo je 13. aprila 1946. godine. Nakon toga pristupa se konkretnim pripremama za gradnju pruge, obrazovan je poseban odbor, koji je kasnije ukinut, a njegove poslove preuzela je Uprava za građenje pruge, koju je predvodio načelnik sa svoja četiri pomoćnika. Za načelnika Uprave gradilišta postavljen je inženjer Anton Huibner, a pomoćnici su mu bili Mihajlo Švabić, Radovan Papić, inženjer Žarko Kapor i inženjer Radoslav Planić. Radovi na Omladinskoj pruzi Brčko – Banovići svečano su otvoreni 1. maja 1946. godine. Povodom početka radova održan je veliki narodni miting u Brčkom, sa kojeg je upućeno obećanje Josipu Brozu Titu da će omladina izgraditi prugu do 29. 11. 1946. godine. „*Izgradnja pruge je pitanje časti omladine Jugoslavije, pitanje njenog završetka je pitanje časti naše omladinske organizacije*“, poručio je Rato Dugonjić, u ime omladine Jugoslavije, sa tog mitinga. Tako je započela velika „bitka“ sa vremenom za „prugu uglja i hljeba“.

Obećanje je ispunjeno dvadeset dva dana prije roka. Pruga je svečano otvorena 7. novembra 1946. godine, kada je krenuo prvi voz natovaren ugljem iz

Banovića prema Beogradu. Prva željeznička kompozicija, natovarena mrkim ugljem u Banovićima (stanica JNA na Oskovi), svečano je ušla u beogradsku željezničku stanicu 7. novembra 1946. godine, „sa vatrenim pozdravima drugu Titu i Jugoslaviji“, dakle pruga je završena 22 dana prije roka.

Organizacija rada na trasi (organizaciona iskustva)

Prije početka radova izvršene su opsežne političke i druge pripreme za doček i smještaj brigada na trasi pruge. U svim srezovima kroz koje je prolazila pruga formirane su posebne komisije, koje će pomagati mjesnim narodnim odborima na izvršavanju mnogih konkretnih zadataka duž trase pruge, počevši od popravki pristupnih seoskih puteva i mostova, pa do privremenog smještaja omladine u kuće, magaze, čardake - do izgradnje prvih omladinskih naselja sa barakama i šatorima. Svako selo obavezalo se da će sagraditi po nekoliko baraka...

³⁰² Mještani iz okoline u prvo vrijeme bili su nepovjerljivi, ali kako je vrijeme odmicalo, ostvarivala se dobra saradnja graditelja pruge sa narodom, posebno oko izgradnje pristupnih puteva, oko smještaja zaprega itd. S duge strane školovaniji omladinci, posebno studenti, angažovali su se na prosvjećivanju naroda, posebno opismenjavanju i zdravstvenom vaspitanju. Za vrijeme žetve omladina je pružala pomoć porodicama koje nisu imale radne snage. Novine su kasnije pisale o srdačnim dočecima brigada u Brčkom, Bukviku, Bijeloj, Rapatnici, Špionici, Bukinju, Tuzli, Kiseljaku, Živinicama, Banovićima i ostalim naseljima duž pruge.³⁰³ Za normalno funkcionisanje i rukovođenje projektom obrazovno je stručno i omladinsko rukovodstvo. U stručnom, odnosno tehničkom rukovodstvu bili su predstavnici Ministarstva saobraćaja, Ministarstva finansija, predstavnici omladine i predstavnici Okružnog odbora Tuzlanskog okruga. Stručno-tehničko rukovodstvo bavilo se organizovanjem i rukovođenjem stručnim poslovima. Organizacijom rada i obezbjeđenjem radne snage rukovodio je Glavni štab omladinskih radnih brigada.

Omladina je dolazila na radnu akciju sa velikim radnim poletom, ali bez dovoljno znanja i iskustva, pogotovo na radovima ove vrste i obima. Stručnjaci koji su bili dodijeljeni da rukovode radovima, pokazivali su u početku nepovjerenje prema omladini. Neki su čak govorili da omladina neće moći savladati tako veliki posao: „jedno je omladinsko radno oduševljenje, a drugo stvarnost“. Među njima je bilo stručnjaka koji su gradili pruge i u staroj Jugoslaviji, koji su govorili da za takve projekte treba 2 - 3 godine, a ne 6 mjeseci, kako je bilo planirano. U početku se kod nekih osjećala sporost i nedovoljna energičnost, pa čak i nedostatak smisla za brže organizovanje posla – posebno sa velikim brojem ljudi, ponegdje i svjesna opstrukcija. Trebalo je veliki polet omladine kanalisati, savladati i otkloniti nepovjerenje omladine prema stručnjacima i obratno. Sa razvojem radova na pruži,

---

³⁰² Sreten Lopandić, Pripreme za gradnju pruge Brčko – Banovići – naš veliki zadatak, *Front slobode* br. 59, od 7. 4. 1946., Tuzla 1946., 1, 2

³⁰³ A BiH OPBB 7/46 (1-3)

ti su problemi brže rješavani ili se nisu više ni pojavljivali. Stručnjaci su držali razne kurseve u seminare, osposobili mnogo mladih ljudi za buduća zanimanja.

Radi što efikasnijeg odvijanja poslova na terenu, trasa pruge podijeljena je na četiri organizacione cjeline (sekcije): Prva sekcija djelovala je na području od Brčkog do Špionice, Druga od Špionice do Poljane, Treća od Poljane do Banovića i Četvrta - separacija u Banovićima. Na nivou sekcija, koje su se dijelile na dionice, djelovali su stručni odsjeci, službe i radionice, kao što su tehnički, administrativno-personalni, računski, ekonomsko-materijalni, saobraćajni odsjek, intendantura, sanitet i druge službe – mehaničke, stolarske, kovačke i druge radionice.

Partijsko-političko rukovođenje radnom akcijom bilo je organizovano na funkcionalnom principu, odnosno po sekcijama. Glavnom partijskom birou, sa sjedištem u Brčkom bila su podređena partijska rukovodstva na nivou sekcija. Partijsko rukovodstvo prve sekcije imalo je sjedište u Bijeloj, druge u Rapatnici, treće u Lukavcu i četvrte u Donjoj Višči. Partijski biro i partijske ćelije djelovale su i po brigadama. Po istom principu formirana su rukovodstva i organizacije SKOJ-a i Narodne omladine Jugoslavije, a nešto kasnije i sindikata. U ova politička rukovodstva raspoređivani su istaknuti partijski kadrovi, provjereni na raznim političkim zadacima još u toku NOB-e.

Kako na pruži nije bilo dovoljno stručnih kadrova, organizovani su stručni kursevi, na kojima se omladina osposobljavala za obavljanje određenih poslova kao što su gradnja mostova, nasipa, tunela, zidanje staničnih zgrada, postavljanje telefonskih linija, polaganje kolosijeka itd. Već u prvoj smjeni formirana je minerska brigada, koju su sačinjavali omladinci iz svih brigada. Formirano je 26 zidarskih četa za zidanje staničnih zgrada, početkom avgusta u Brčkom je formirana zanatska brigada i brigada pomoćnika nadzornika zemljanih radova.

Organizovan je kulturno-zabavni, umjetnički i sportski život po brigadama, pripremani su programi, priredbe, gostovanja sa kulturno-umjetničkim programima, izdavale se zidne novine. Cijelo vrijeme na pruži su radile dvije bolnice, 8 ambulanti i jedno oporavište. Nakon svečanog puštanja u rad pruge, 7. novembra 1946. godine, ostalo je nešto nedovršenih radova, pa je formirana jedna sekcija za dovršenje pruge, sa sjedištem u Brčkom. Dok su se završavali radovi na pruži Brčko – Banovići, počele su pripreme za izgradnju pruge Šamac – Sarajevo.

Iskustvo i učinci (politički značaj)

U toku izgradnje pruge, na prilično teškom terenu, iskopano je oko 1.361.680 kubnih metara zemlje i 134.460 kubnih metara kamena, izgrađena su tri tunela, od kojih je jedan bio dužine 397 metara, te više mostova, od kojih je 11 bilo dugo preko 20 metara.³⁰⁴ Bio je to jedan od prvih velikih investicionih projekata prije početka prvog Petogodišnjeg plana, prva velika masovna akcija cijele tadašnje jugoslovenske omladine i jedan grandiozan poduhvat tadašnje mlade generacije.

---

³⁰⁴ *Banovići i okolina*, Narodni odbor Banovići, Književne novine Beograd, 1961., 51, 52

Bio je to veliki graditeljski poduhvat, kako omladine i omladinskog entuzijazma, tako i stručnjaka i stručnih radnika koji su vodili čitav taj posao.

Masovnost učešća i doprinos omladine Jugoslavije u izgradnji pruge Brčko – Banovići ilustruju sljedeći podaci: prugu je gradilo 62.268 omladinaca i omladinki iz svih krajeva Jugoslavije, svrstanih u 220 omladinskih radnih brigada i 2.000 dobrovoljaca iz inostranstva. Brigade su radile u tri dvomjesečne smjene: prva od 1. 5. do 1. 7., druga od 1. 7. do 1. 9. i treća od 1. 9. do 7. 11. 1946. godine. U prvoj i trećoj smjeni radila je radnička i seoska, a u drugoj srednjoškolska i studentska omladina. Pored ovih brigada, angažovane su i brigade sastavljene od pripadnika JNA. Na Omladinskoj pruzi Brčko-Banovići radilo je oko 14.500 mladića i djevojaka iz svih krajeva Bosne i Hercegovine, svrstanih u 49 radnih brigada, zajedno sa omladinom iz ostalih jugoslovenskih republika. Njih 20 ili skoro polovina „nosile su prelaznu desetodnevnu zastavicu, simbol i ponos svih graditelja Omladinske pruge. Sedam radnih brigada su dva puta pohvaljene, a 13 pohvaljeno za svoja radna zalaganja i svoje velike uspjehe na svim radovima. To znači da su skoro sve radne brigade iz Bosne i Hercegovine postale udarne ili su pohvaljene. Skoro svaki deseti brigadir vratio se sa radne akcije kao udarnik. Konkretnije, njih 538 dobilo je udarničke značke kao najviše priznanje za rad i zalaganje na pruzi, dok ih je 666 pohvaljeno.³⁰⁵

Dobrovoljci su se na trasi svakodnevno suočavali sa problemom nedostatka alata, naročito u početnom periodu. Na sječu i krčenje šikare odlazilo je po deset omladinaca samo sa jednom sjekirom. Osnovni alat bila je lopata, koja je služila čak i za vađenje panjeva. Mehanizacije – kamiona i transporter a nije skoro ni bilo. Tek mali broj mašina (vozila, drobilica, buldožera i kompresora) kasnije je stizao iz armijskog mašinskog parka. Zemlja se stotinama metara „gurala“ u kolicima ili je nošena u vrećama.

Najveće probleme graditeljima pruge zadavali su tuneli. Bilo je i stručnjaka koji su smatrali da se na tim objektima ne može angažovati omladina, već samo kvalifikovani radnici-mineri. Ubrzo se pokazalo da se omladinci mogu uspješno nositi i sa tim zadacima. Čak su mladi dobrovoljci bili i brži i bolji od profesionalaca. To se pokazalo na tunelu „Majevica“, dugom preko 394 metra. Za nepun mjesec dana oni su naučili da rukuju kompresor-pištoljima, a raniju minersku normu pomjerali su čak za dva puta. Iako ni jedan omladinac, prije otvaranja radova na tom objektu, ništa nije znao o minerskom poslu, omladinska minerska brigada sagradila je taj tunel za svega sto dvadeset dana. I na drugim objektima omladinske brigade postizale su sjajne rezultate: most na Jali, tunel na Kiseljaku itd.³⁰⁶

Za dobrovoljce je pruga bila jedno veliko životno iskustvo i škola. Graditelji su na trasi provodili po šest časova, a ostalo vrijeme je bilo ispunjeno raznolikom političkom i prosvjetnom aktivnošću. U velike učinke mogu se ubrojiti sljedeći podaci: Od 5.832 nepismena graditelja, 5.112 je naučilo na pruzi da čita i piše. Tako je u Travničkoj brigadi za dva mjeseca opismenjeno 80, u Tuzlanskoj 78

³⁰⁵ Arhiv BiH, Omladinska pruga Brčko Banovići 3/46, (1,2.) Dalje: A BiH OPBB 3/46 (1,2)

³⁰⁶ A BiH OPBB 4/46 (1-3)

mladih itd. Održan je veliki broj različitih kurseva za potrebe pruge i potrebe omladinske organizacije. Preko 4.000 omladinaca završilo je kurseve za pomoćnike nadzornika, buldožeriste, stručne zidare, praktične tehničare, za rukovodioce omladinskih čitalačkih grupa i analfabetskih tečajeva.

Govoreći o učincima, uoči svečanog otvaranja pruge, komandant akcije Mihailo Švabić je rekao: „*Našoj privredi ova akcija dala je prugu jeftiniju od svake druge koja je dosada sagrađena. Za narod i državu Omladinska pruga je sjajna potvrda svega onoga na osnovu čega je zasnovana naša bratska zajednica naroda. Zajednički rad doprineo je međusobnom povezivanju omladine i jačanja bratstva i jedinstva – kamena temeljca naše države.*“³⁰⁷

Pruga uglja i hljeba (ekonomski značaj)

Izgradnja pruge Brčko - Banovići bila je od ogromnog ekonomskog značaja kako za čitav tuzlanski industrijski bazen, tako i za ekonomiju čitave zemlje. Izgradnjom i puštanjem u saobraćaj ove pruge stvorene su pretpostavke za mnogo brži razvoj nerazvijene bosanskohercegovačke privrede i eksploataciju ogromnih zaliha visokokvalitetnog uglja na sjevernoj strani Konjuh planine, između rijeka Krivaje i Spreče, sa ugljenosnog bazena Đurđevik – Banovići – Seona, koji je bio podijeljen u četiri revira ili odsjeka: Seona, Banovići, Omazići i Đurđevik. Prije rata i do izgradnje pruge Brčko – Banovići, ugalj se transportovao iz Banovića do pruge Tuzla – Doboj malom šumskom željeznicom, koja je bila sa velikim usponima i uglavnom služila za prevoz drveta. Jedan njen krak pružao se od Banovića, preko Živinica, do Bukinja na tuzlanskoj pruži. U transportu do Tuzle tako se ugalj morao dva puta pretovarati, a vagoni su bili ograničenog kapaciteta i mogli su da prihvate samo jedan dio iskopanog uglja. Inače, željeznička pruga od Tuzle do Doboja bila je jako opterećena i zagušena jer su je koristili i drugi rudnici i industrijska preduzeća u dolini Spreče. Ta opterećenost naročito je pogađala željezničko čvorište u Slavanskom Brodu, koje je puštanjem pruge od Banovića do Brčkog znatno rasterećeno. Skraćanjem prevoza i eliminiranjem pretovara, nakon izgradnje Omladinske pruge Banovići – Brčko, olakšano je korištenje banovićkog ugljenosnog bazena kao i rudnika lignita u Kreki, Bukinju i Puračiću, zatim solane u Kreki i ostale industrijske proizvodnje u Lukavcu.

Potrošačima širom zemlje bio je prijeko potreban ugalj, čija je višestruko uvećana proizvodnja podstakla mnoge druge privredne grane i ubrzala obnovu zemlje. Izgradnja ove pruge omogućila je povećanje eksploatacije uglja izvanrednog kvaliteta iz bazena Banovići – Seone čak za hiljadu procenata. Izbjegnuto je pretovar u Slavanskom Brodu koji je znatno povećavao cijenu uglja krajnjem potrošaču. Pored uglja, kao glavnog cilja, ova pruga je omogućila bolju eksploataciju soli iz Tuzle i drugih sirovina u istočnoj Bosni kao i bolje snabdijevanje ovog regiona životnim namirnicama i žitom iz Vojvodine. Pruga prelazi Majevicu i Posavinu, kao najveće voćarske rejone u zemlji, dolazi do pod

---

³⁰⁷ Iz knjige „*Ora – mladost naše zemlje*“, str. 32-39-40-49. <http://titanik.blogger.hr/post/o-izgradnji-pruge-brckobanovici/1871259.aspx>

planinu Konjuh, bogatu šumom „u kojoj ima rejona u koje još uopšte sikira nije zašla, a koji će se sada moći uspješno iskorištavati.“³⁰⁸

Izgradnja pruge označila je početak intenzivnog razvoja i rasta Banovića, kao grada «na zrnu uglja» koji je bukvalno izrastao na toj pruzi. Za vrijeme prvog petogodišnjeg plana, 1947. – 1951., Banovići su iznikli u prvi savremeni rudarski grad u Jugoslaviji. To je period kada se ovom kraju, zbog ogromnih rezervi uglja, za koje se već tada znalo, pridaje poseban društveni značaj. Iako u vrlo ograničenim materijalnim mogućnostima, novi rudnik ubrzo postaje tehnički i tehnološki najopremljeniji rudokop mrkog uglja u tadašnjoj Jugoslaviji. Proizvodnja uglja povećava se iz godine u godinu, tako da sa 97 hiljada tona, 1946., narasta na milion tona 1950. godine. Višestruko se povećava broj stanovnika, izrastaju novi stambeni blokovi, infrastruktura...To na najbolji način ilustruje demografski rast naselja:

Broj domaćinstava, po godinama			Broj stanovnika po godinama		
1948	1953	1961	1948	1953	1961
594	1168	1919	986	3040	4105

Još dok je trajala Omladinska radna akcija, na poticaj Josipa Broza i drugih visokih rukovodilaca, počeli su se razrađivati planovi za produžetak te pruge do Sarajeva. Planirano je da od Banovića pruga izbije na Krivaju – kao veliki rejon za eksploataciju drveta – a odatle da nastavi dolinom Bosne, pored rudnika Zenice i Željezare i dalje – pored ogromnih naslaga uglja Kaknja i Breze, te pored najvećih ležišta željezne rude u blizini Vareša i – dalje – prema Sarajevu. U bližoj budućnosti planiran je njen nastavak (produženje) dolinom Neretve, pored velikih nalazišta boksita, do luke Ploče, na Jadranskom moru. Bila bi to, kako se govorilo, „najvažnija privredna pruga u našoj zemlji“, ali i jedna od najvažnijih u srednjoj Evropi. Prvim petogodišnjim planom, međutim, odustalo se od produženja te pruge dolinom Krivaje do Zenice i Sarajeva. Umjesto toga, pristupilo se gradnji pruge Šamac – Sarajevo.

"Mi gradimo prugu - pruga gradi nas".

Gradnjom pruge Brčko – Banovići, počela je nova era dobrovoljnog omladinskog rada u Jugoslaviji. Treći kongres USAOJ-a preuzeo je obavezu da će prugu izgraditi u to vrijeme u, doista, neshvatljivo kratkom roku. Radni zanos, entuzijazam i nevideni polet omladine iz cijele Jugoslavije garantovao je ostvarenje toga cilja. Veliki značaj ovog jedinstvenog radnog poduhvata je prvenstveno u

³⁰⁸ Seada Hadžimehmedagić, Prva Savezna omladinska radna akcija – Omladinska pruga Brčko – Banovići, 1946. godine, *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, godina XVIII- XIX – knjiga XVIII- XIX, Sarajevo 1978/79, 89 – 96

tome što je masovno iškolovao kadrove, koji su stekli ogromno iskustvo i osposobili se za krupne zadatke u razvoju privrede.³⁰⁹

Pored privrednog, izgradnja ove pruge imala je itekako naglašen veliki politički značaj za sve narode tadašnje Jugoslavije. Bratstvo-jedinstvo, kako se govorilo, stvoreno u NOB-u produbljivalo se i učvršćivalo u obnovi i izgradnji zemlje. Prugu Brčko – Banovići gradila je omladina iz svih krajeva tadašnje Jugoslavije. Na pruži su radile i inostrane omladinske brigade (sa ukupno 2.000 dobrovoljaca) iz dvadesetak zemalja. Samo u drugoj smjeni, od 5. 6. do 21. 7. 1946. godine na pruži su radile omladinske radne brigade iz sljedećih zemalja: Rumunjska, Čehoslovačka, Poljska, Bugarska, Albanija, Mađarska, Grčka, brigada naših iseljenika iz Francuske i jedna grupa iz Indije.³¹⁰

Dolazili su i predstavnici omladine iz čitavog svijeta, jedni da vide, a drugi da rade na trasi. Iz stranih brigada kući se vratilo 53 uđarnika i 73 pohvaljena omladinca. Dolazile su grupe iz Indije, Belgije, Holandije, Danske, Švajcarske, Francuske, Engleske, američke omladine itd.³¹¹ Omladinsku prugu nisu posjećivali samo novinari iz svijeta, nego i diplomatski predstavnici i čuveni svjetski i domaći naučnici i književnici. Mnogi nisu mogli shvatiti šta je pokretalo omladinu na tolike napore. Mnogima je to izgledalo kao neka fantastična priča.

Omladinska pruga bila je gradilište, na kojem se kroz razne forme obrazovanja i vaspitanja izgrađivala omladina, ne samo za izgradnju i obnovu zemlje, nego i za dalji njezin prosperitet. Veći broj brigada nosio je imena istaknutih boraca, revolucionara i narodnih heroja, što je osim vaspitnog značaja poticalo takmičarski duh i obavezivao članstvo tih brigada da budu nabolje... Politički značaj pruge, kako su pisale novine i kako se govorilo na mitinzima, ogledao se u tome što je jugoslovenska omladina poslije četverogodišnjeg rata, čitavom svijetu pokazala još jednom svoje junaštvo i odlučnost da gradi bolji život u svojoj zemlji. „Čitav svijet se divio junaštvu našeg naroda. I tek što se rat završi, probi se ponovo glas u čitav svijet o junaštvu naše omladine na polju rada“. Na omladinskoj radnoj akciji jačalo je bratstvo jedinstvo, kao trajne tekovine narodnooslobodilačke borbe – kao stjecište omladinskih brigada iz čitave zemlje. Stvorilo se uvjerenje u narodu da je nova vlast sposobna i za najveće izazove. „Čak i neprijatelji koji su u početku tvrdili da nećemo uspjeti i da o pruži nema ni govora počеше da govore: „Oni mogu sve da izvrše što god započnu“.³¹²

Tito je prvi put posjetio Banoviće 26. 09. 1946. godine. Tom prilikom je rekao i ovo: “Ovdje se kuju novi ljudi. Ovdje se kuju i prekaljuju i izlaze iz rada novi ljudi sa novim pojmovima o radu. Stvara se jedan radni kolektiv koji se ponosi svojim radom, ono što on stvara svojim sopstvenim rukama... Kad kroz nekoliko godina budemo mogli da pogledamo unatrag na pređeni put, mi ćemo zaista s ponosom moći da kažemo da smo taj put - iako je bio trnovit, težak i

---

³⁰⁹ A BiH OPBB 2/46 (2 - 4)

³¹⁰ A BiH OPBB Uprava radilišta, br, kutije u Fondu 10, granični brojevi 56 - 70

³¹¹ A BiH OPBB 203/3 (1-3)

³¹² A BiH OPBB 2/46 (2 - 4)

prepun svih mogućih zapreka – savladali blagodareći samo tome što se nismo bojali nikakvih teškoća, što smo duboko vjerovali u našu pobjedu u izgradnji”. Tom prilikom Tito se posebno obratio omladini riječima: “Borba za pobjedu u obnovi zemlje, u savlađivanju privrednih teškoća, sastavni dio je ove velike borbe na bojnopolju u kojoj su ginule desetine hiljada omladinaca i omladinki...”

Izgradnja Omladinske pruge kako jedinstven poduhvat jugoslovenske omladine kao tema imala je zapaženo mjesto i u domaćoj i u inostranoj štampi. Po svom karakteru i načinu rada bila je to nova akcija ne samo za našu zemlju, već i za inostranstvo. Da bi izvijestili o akciji, dolazili su novinari, čak iz udaljenih zemalja – Kine, Indije, Amerike, Južne Afrike, Švedske i Norveške. Dolazili su da se na licu mjesta uvjere kako se dobrovoljnim besplatnim radom mogu realizovati tako veliki projekti. Mnogi su dolazili sa predubjeđenjem da je to samo propaganda, improvizacija, komunističko preuveličavanje. Mnogi nisu mogli vjerovati očima, pa su se čudili na trasi: „Pa to je prava pruga.“

Domaća štampa je pisala o neviđenom tempu rada, bilježila sjajne uspjehe omladine i stručnjaka, pratila rješavanje komplikovanih građevinskih problema na trasi koji su se rješavali gotovo golim rukama, bez mašina i mehanizacije. „Veličina rada graditelja pruge ne može se ni saznati, ni osjetiti iz štampe. Trebalo je vidjeti kako mladi graditelji povezani i spuštani na dugim konopima, ruše stijene Orlovske klisure, kako napadaju novi tunel na mjestu gdje su pokreti slojeva zemlje zaravnali skoro gotov usjek od 45.000 kubnih metara zemlje, kako se danas ti mladi ljudi bore sa zemljanim masama, koje sa svih strana navaljuju, pritiskuju. Trebalo je vidjeti probijanje Majevice, kako se skreću rijeke iz svojih korita, kako se zaravnjuju brda i doline, kako niču desetine lijepih i velikih zgrada na mjestima gdje je bilo zemljište neprohodno, skoro pusto, trebalo je, ukratko, vidjeti borbu sa neviđenim poletom bez dovoljno i najpotrebnijeg alata i sredstava.“

Umjesto zaključka

U ovom prilogu date su samo neke naznake o ekonomskom i političkom značaju izgradnje pruge Brčko - Banovići kao jedinstvenog poduhvata, u to vrijeme mlade države i njene omladine koja će po tom obrascu i nadalje rješavati krupna pitanja industrijalizacije i kapitalne izgradnje svoje privrede. Pored arhivskih ili već objavljenih podataka u domaćoj historiografiji i publicistici, do kojih sam došao u ovom istraživanju, ekonomsku i političku dimenziju i značaj ovog projekta pokušao sam objasniti «njim samim» i onim porukama «iz vremena događaja» kojima nije potrebna nikakva reinterpretacija ili neko naknadno objašnjenje sa vremenske distance, veće od pola vijeka, rizikujući da upadnem u zamku glorifikacije i nekritičkih ocjena ovog velikog radnog poduhvata.

Baš iz te perspektive, samo po sebi, bez ikakvih političkih ili nekih drugih konotacija, nameće se pitanje: koja je bila pokretačka snaga tako silovitog aktivizma i koji to projekat danas može privući toliki broj omladine i radno angažovati sa tolikom količinom entuzijazma i poleta i sa tako velikim učincima i rezultatima. Je li dovoljno konstatovati da su opći uslovi nekada bili sasvim drugi i

drugačiji od današnjih, te tako u samom startu to pitanje samo po sebi «dovesti u pitanje» ili je korisnije izvlačiti neke pouke za današnje vrijeme i današnje generacije - kao što nas uči učiteljica života?

U traženju odgovora na ova pitanja, naišao sam na sjajan dnevnički zapis velikog barda hrvatske književnosti Miroslava Krleže koji se jednog maglovitog septembarskog jutra 1946. godine našao na trasi omladinske pruge Brčko - Banovići i zapisao nešto najbolje što je ikada zapisano i izgovoreno o tom velikom graditeljskom poduhvatu. U prvi mah taj zapis nam se doima kao neki svečani govor nad grandioznim prizorom. Reklo bi se, veliki pisac nije mogao drugačije ni govoriti o velikom djelu ljudskih ruku. Ali to je samo neki vanjski utisak. Ako pak dublje proniknemo u taj tekst, u njemu ćemo naći nedvosmislenu ocjenu tog ogromnog društvenog napora koja kao takva «pije vodu» i danas. Umjesto zaključka i odgovora na gore postavljena pitanja, navodimo samo neke misli i impresije velikog Krleže, koje je zapisao, zadivljen prizorom koji je ugledao na trasi omladinske pruge Brčko – Banovići, tog septembarskog jutra 1946. godine:

„Valja se jugovina po smeđim oranicama. Nad Majevicom i nad Konjuhom nosi vjetar oblake, daleki horizonti otvaraju se u talasanju bakrene bukove šume, a krajina podsjeća na žumberački pejzaž oko Novog Mesta i Stične, gdje pod Kostanjevicom tiho teče Krka, poigravajući se trskama na zelenom ogledalu vode kao sa libelama...

„...Kakav je smisao ove pruge i što znači to, da šezdeset hiljada omladinaca prodire u bosanski i balkanski srednji vijek? Pruga kao tehničko djelo, borba s klisurama, sa kamenim terenom, s vodama, sa zemljom, s kišom, sa bujicama, s suncem i sa srednjim vijekom. Kod Kiseljaka borba s blatom. Samo u Galiciji između Strija Rožnjatova i Kolomeje godine 1916. u vrijeme ofenzive generala Brusilova vidio sam toliku masu blata kao ovdje kod Kiseljaka

„...ovo "blato kao takvo", "blato po sebi", izbrazdano kolosijecima, buldožerima, gvozdenim šinama, nad samim tunelom Kiseljaka; nekoliko stotina omladinaca u pokretu. Vika, zvukovi pile, odjek nakovnja, brujanje motora, a nad svime parabola kiseljačkog tunela, dostojna pera jednog velikog umjetnika, koji bi nad ovim paklenim, gustim kakaoom od blata umio da raspne jedan luk, luk vidovite uobrazilje, u ovom historijskom trenutku jedinog mogućeg izlaza iz blatnog groba naše bijede i zaostalosti...“

„...Nije ovo prva pruga na svijetu sigurno, ali je prva koju su izgradila djeca i poklonila je Titu, koji je prvi čovjek naše politike, te mu uspijeva da probija tunele kroz najmračnije srednjovjekovje naše prošlosti. Ima sve to svoj dublji smisao.“

„...Tuneli su prokopani i vožnja je počela: grobovima srednjovjekovja, krčmama, opancima u prkos.³¹³

Jednom riječju, Krleža je vidio kako se Bosna prugom Brčko – Banovići lagano izvlači iz srednjeg vijeka i – nije pretjerao.

---

³¹³ <http://sr.cosmotopic.com/r/omladinske-radne-akcije>

Starine naselja Seone

Geomorfološki položaj

Seona se nalazi ispod obronaka Ozrena i Konjuha uz gornji tok rječice Maleševac na nadmorskoj visini od 387 m. Centralni dio Seone skoro podjednako je udaljen od gradova Banovići 22 km, Lukavac 23 km, Tuzla 37 km i Zavidovići 27 km. Po posljednjim podacima do agresije na Bosnu i Hercegovinu Seona je imala 3200 stanovnika.

Historija

O vremenu nastanka naselja na području Seone nemamo tačne historijske podatke. Činjenica da se Seona nalazila na glavnim putevima karavana koji su prevozili so za Vareš i Maglaj koji se, kao razvijena varoš spominje već 1249. godine, govori nam da kontinuitet življenja na prostoru Seone datira još i od prije dolaska Osmanlija na prostor Bosne i Hercegovine.

Historija Seone može se podijeliti po historijskom kontinuitetu u više vremenskih razdoblja kroz koje je prolazila.

Period prije dolaska Osmanlija

O životu u doba srednjovjekovne Bosne na području današnjeg naselja Seona nemamo značajnije informacije ali uzimajući u obzir pronalazke nadgrobnih spomenika iz tog doba na cijelom prostoru regije dolazimo do zaključka da je i na prostoru današnje Seone moguć kontinuitet življenja.

Seona u Osmansko doba

U Osmanskom periodu teritorij Seone je administrativno pripadao Maglajskom okrugu gdje su vođene i knjige. Seona je bila begluk Edhem–bega iz Maglaja. Nakon predavanja tog begluka u sastav tadašnjih imanja koja se nalaze na prostoru Seone, posljednji aga je došao iz naselja Gara i njegovo ime je bilo Hakija. Postoje historijske činjenice koje govore o porodicima koje su zaslugama, nasljedstvom ili na neki drugi način dobijale zemlju na prostoru sadašnje Seone od tadašnjeg bega koje su poslije naselili Seonu.

Muhtari

Za praćenje ubiranja ljetine i davanja određene količine kao jednog vida poreza, aga je imenovavao seoske starješine, tadašnje muhtare.

Pouzdana se zna da su od 1900. godine muhtari bili :

- Salanović Rašid
- Salanović Medžid

Institucija „Muhtara“ održala se sve do drugog svjetskog rata o čemu svjedoči i historijski događaj kada „Muhtar“ Čašif Dedić biva ubijen od strane

njemačke vojske radi pečata na kome je pisalo „Seoski Muhtar“ o čemu postoji i pismeno svjedočanstvo. Takođe Osman Kurtić otac Edhema i Begana Kurtića, bio je tzv. „stari muhtar“

Institucija „Muhtara“ svjedoči da je Seona bila organizovano naselje kao dio Maglajskog okruga.

Doba Austrougarske monarhije

Seona je, sve, do dolaska austrougarske vlasti bila teritorija Maglajskog okruga. Od 1700. do 1878. godine sve zemljišne knjige vođene su u Maglaju.

Kada je pod vlašću Austrougarske monarhije Bosna podijeljena na kotare Seona je pripala Zavidovićkom području.

U tom vremenu mještani Seone su se uglavnom bavili stočarstvom, zemljoradnjom i trgovinom. Od kultura sijala se pšenica, kukuruz i zob.

Sagrađeni su mlinovi na potocima Seona, Drenovac, Maleševac, Bukvik i Zaravan. Poznati mlinovi iz tog doba su: mlinovi Mušanovića na Maleševcu, Aljkovića mlin, mlin Mehmeda Bešića ispod Blzine, mlin Brajke Huskića, mlin Osmana Rahmanovića, mlin Mečića Ibri i Bege.

U periodu Kraljevine Jugoslavije u Seonoj je otvoren prvi rudnik uglja na području Lazina i njive Mulahalilovića, sadašnjih Kambera.

Rudnik je bio u rukama nekoliko vlasnika među kojima je najveći udio imao Kaknjašević Anto i Brušković Hogan.

Stanovali su u kući Rahamanović Mustafe na Brdu, u selu Delići.

Eksploatacija uglja vršena je od 1938 - 1941. godine kada je izbio drugi svjetski rat. Ugalj se sa Lazina transportovao konjskim kolima i saonicama na Prokop, odakle je bila izgrađena željeznička pruga kroz Vozuću prema Zavidovićima.

Po tome je Seona u to vrijeme bila poznata varoš. U vrijeme Austrougarske carevine i Kraljevine Jugoslavije, za tadašnje pojmove, Seona je bila gusto naseljena. Kuće su građene od drveta i zemlje po starom tipu gradnje, krovovi na četiri vode i sa čardacima. Naseljeni su bili zaseoci Delići, Kalempači, Aljkovići, Vinograd, Mrahorovići i Rijeka.

Obrazovanje u Seonoj uglavnom se odvijalo u vjerskim školama – mektebima gdje su sticana osnovna vjerska znanja i neke svjetovne vještine.

Prvi mekteb u Seonoj izgrađen je na njivi Mektebište daleke 1803. godine. Pošto većina stanovništva do kraja turske vladavine nije poznavala turski jezik, a znali su čitati arapsko pismo i njime se služiti, prilagođavanje arapskog odnosno turskog pisma lokalnom jeziku počelo je vrlo rano.

Prvi tadašnji hodža, efendija Behrić uvakufio je sadašnji prostor džamije i počela je izgradnja prve džamije u Seonoj na lokalitetu Podljeska.

Efendija Behrić je vršio poduku djece u čitanju arapskog pisma i učenju Kur'ana.

U to doba korišteni su, za to vrijeme, moderni užbenici Sufara i Sahletul-vusul – Ilmihal Omera ef. Hume iz Mostara.

U 19. vijeku i početkom 20. vijeka Seona je imala već imama koji je bio fakultetski obrazovan Al-efendija Huskić koji je u to doba bio veliko alimsko ime. Te efendije Mehmed ef. Marahorović, Nazif ef. Mušanović a zatim Nazif Ibrahima

Mušanović, Mehmed ef. Polić, Hamza Efendijć, Mehmed ef. Kurtić i Aziz ef. Efendić.

Ova tradicija i kontinuitet obrazovanja koja je od mekteba preko medresa utkala se u stanovništvo Seone iznjedrila je i prvog hafiza na području općine Banovići hfz. Mirsad ef. Mrahorovića te u današnje vrijeme nekoliko doktora nauka, radovnih profesora, magistara, ljekara, inženjera, ekonomista i pravnika.

Starine u Seonj

U već navedenom dijelu dokazali smo da u Seonj postoji kontinuitet aktivnog življenja i razvoja od vremena prije dolaska Osmanlija pa sve do sada. Različiti toponimi visova u Seoni su vezani za događaje i historijsku genezu nastanka Seone.

Jedan od primjera je i vis Mramor koji je bogat mramornim kamenom i na kome je pronađen „nišan“ koji datira od 1746. godine a takođe se spominje i u radu prof.dr. Ranka Pejića.

Toponim Crkvine u donjem dijelu Seone pokraj potoka Maleševac i Seona govori nam, a zašto postoje historijski dokazi, da je na tom lokalitetu postojao pravoslavni vjerski objekat od prije 300 godina. Gdje je živjelo pravoslavno stanovništvo sa područja naselja Lozne.

Jedan od najznačajnijih materijalnih dokaza o kulturi življenja u Seonj je mezarje koje se nalazi na lokalitetu Podljeska u blizini potoka Maleševac kraj zaseoka Delići i Kalempeči.

Na mezarju nalazimo specifične nadgrobne spomenike, rađene u Osmanskom stilu, čija se specifičnost ogleda u pismu i simbolima na njima. Specifično je to da je pisano autentičnim bosanskim pismom u Tursko doba „arebicom“. Što se vidi na fotografijama mazarja gdje su prikazani nišani koji imaju starost do 350 godina.

Neki simboli na nišanima još nisu razjašnjeni a koji svjedoče o vremenskoj epohi življenja stanovništva u Seonj.

Različiti tipovi nišana govore o spolu, položaju i klasnoj pripadnosti rahmetlije a za nas su najvažniji oblici koji govore da mezarje datira iz različitih vremenskih perioda, što je još jedan autentičan dokaz geneze nastanka Seone.

Vjerski objekti datiraju iz doba Osmanske vladavine, prvi objekat te vrste je bio mali mekteb sagrađen na njivi koja dana nosi naziv Mektebište.

Drugi vjerski objekat sagrađen je davne 1851. godine na sadašnjem mjestu postojeće džamije koja je 1934. godine obnovljena a zatim doživjela rekonstrukciju 1956. te spaljena 1992. godine. Današnji izgled nakon obnove dobila je 2010. godine.

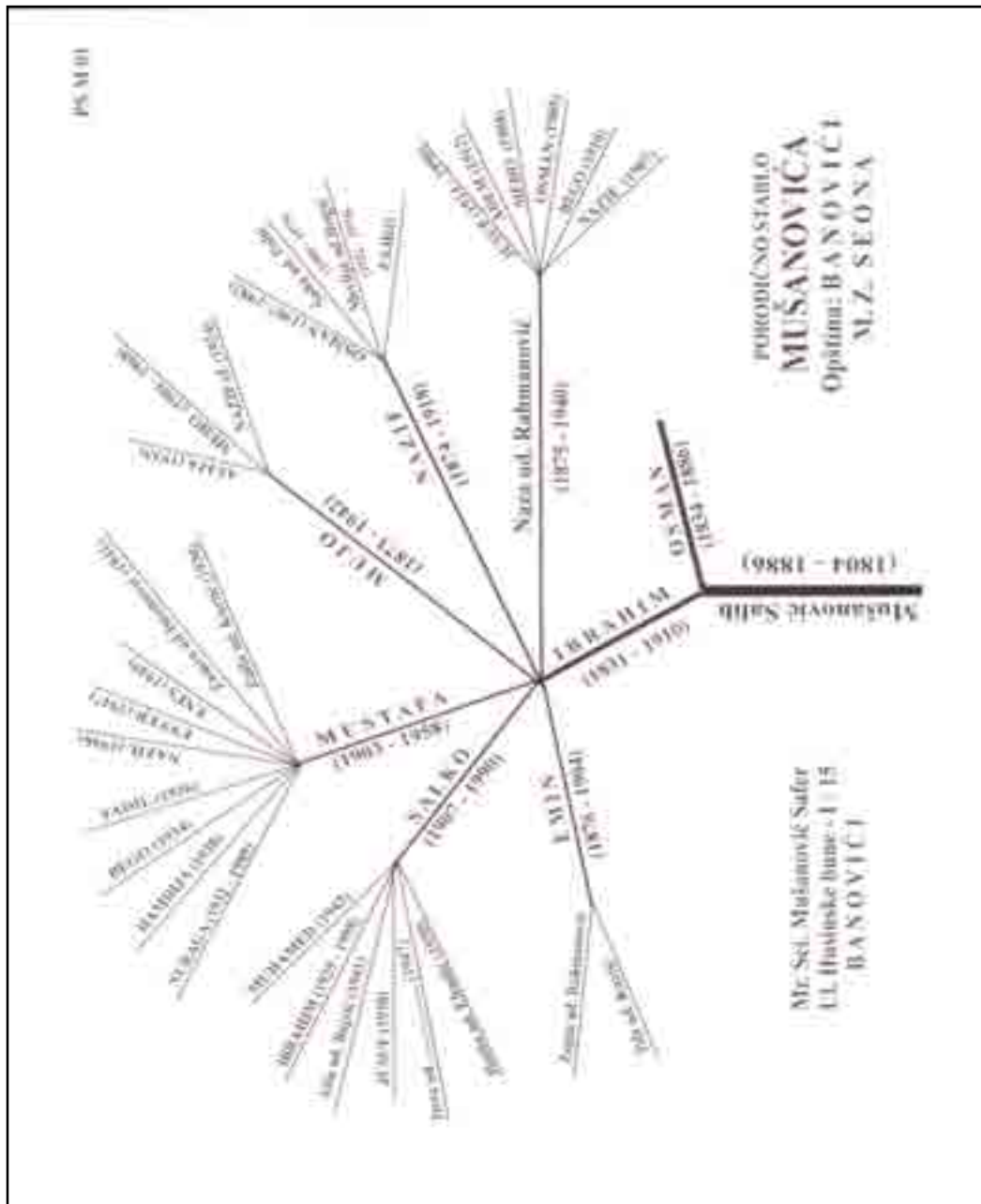

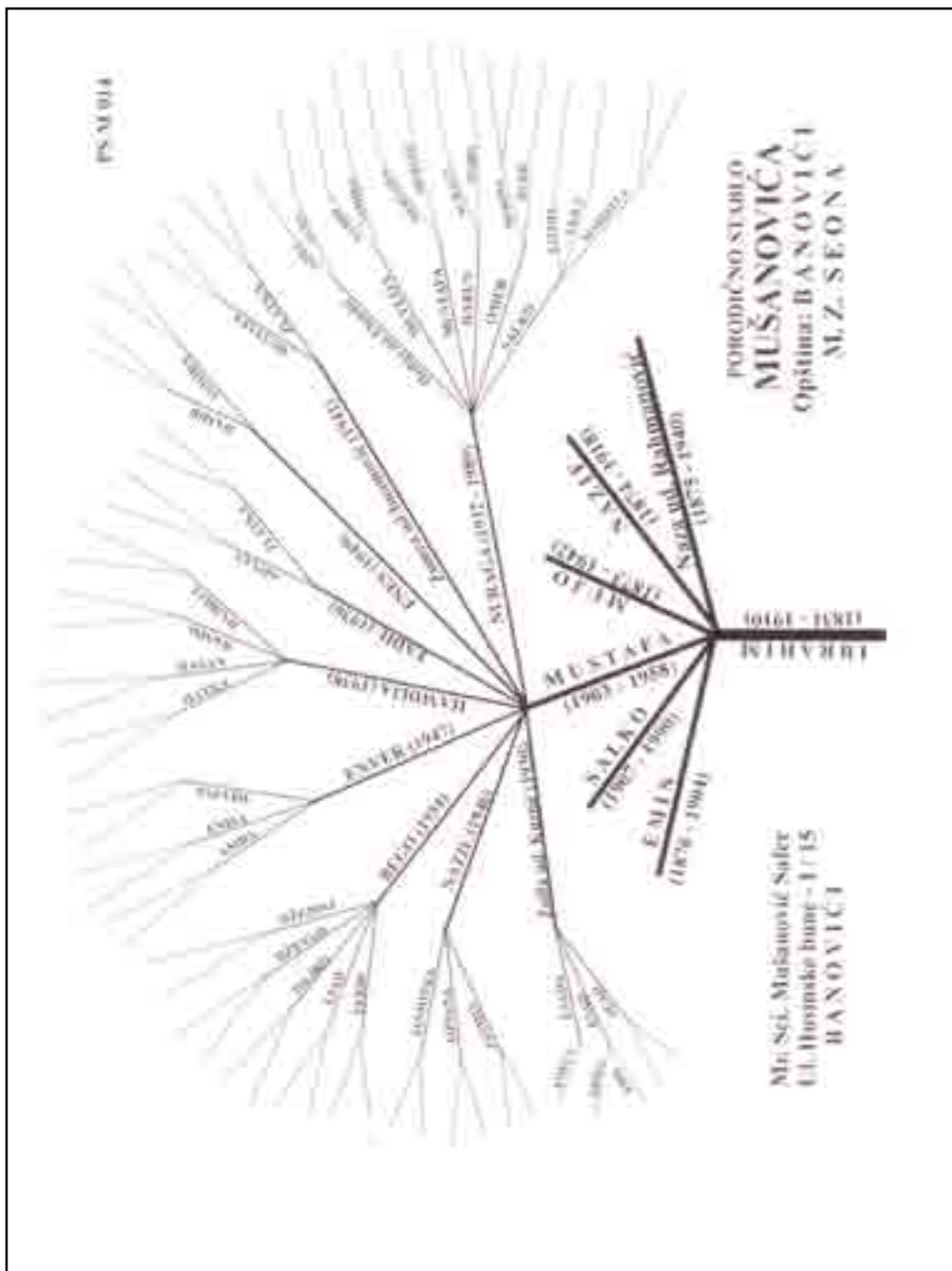

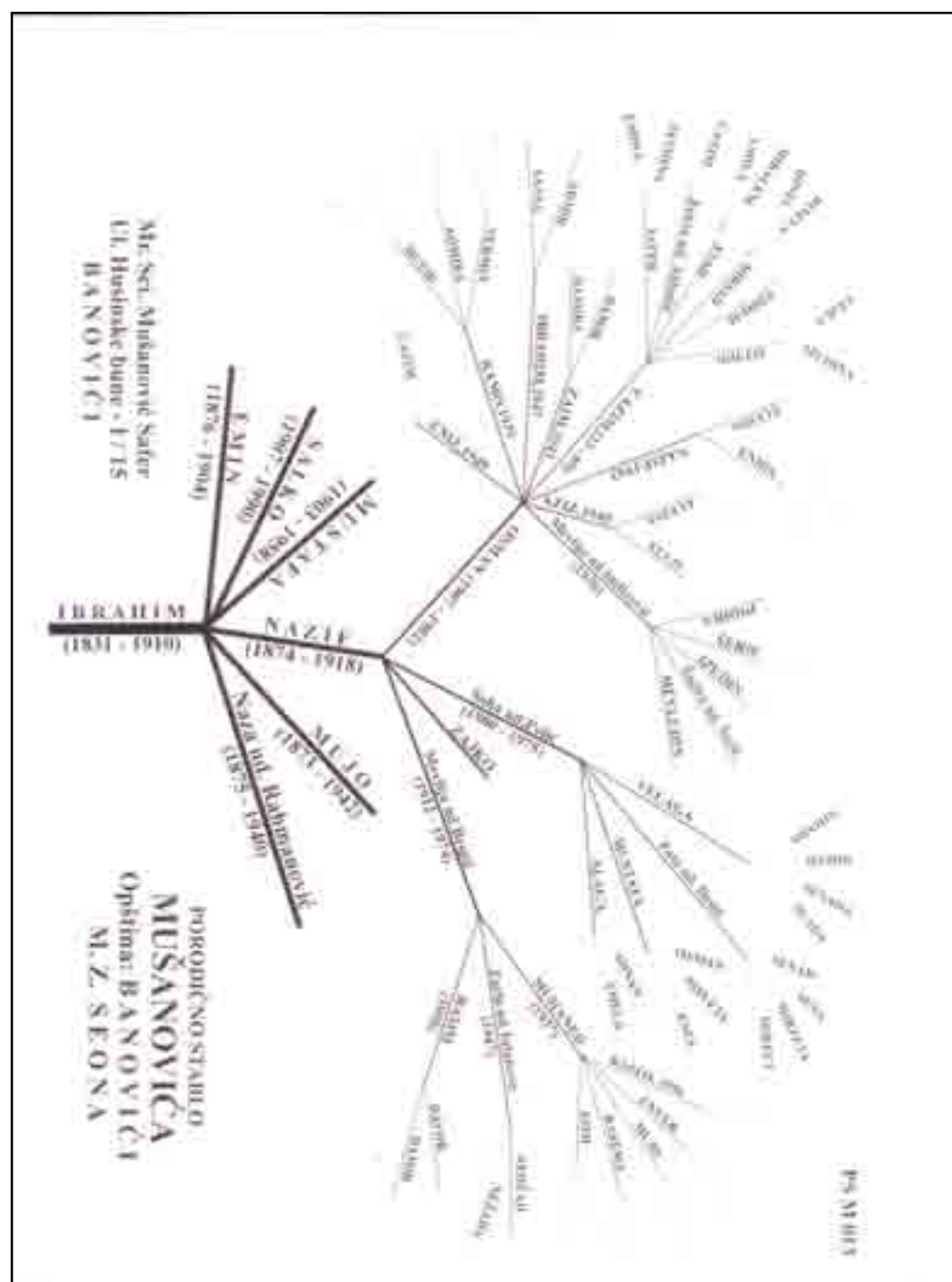
Na ulasku u Seonu do agresije 1992. godine bila je begovska kuća „Begića Han“ koji je služio kao odmorište na putu Puračić – Grić – Orahovica – Seona – Lozna – Prokop - Vožuća.

Kulturno historijska vrijednost Seone uglavnom je vezana za vjerske objekte koji su dugo vremena bili pokretači duhovnog i svjetovnog razvoja stanovništva Seone ali i osnovna snaga tog progressa su mješatni koji su kroz

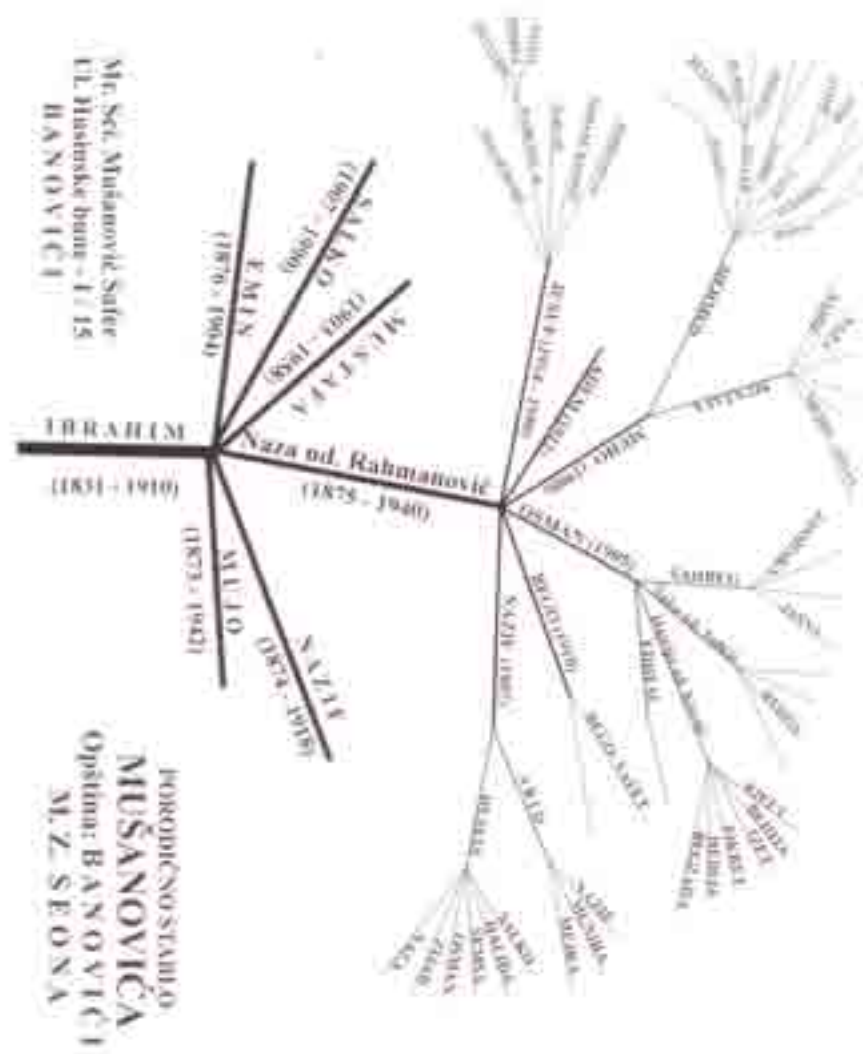
generacije ostali privrženi svom rodnom zavičaju što se vidi u knjizi Mr. Safere Mušanovića "Etnološka Monografija Seone" u kojoj je dat poseban osvrt na porodično stablo porodice Mušanovića.

PS.M.011

Naše izučavanje i traganje za svojim korijenima svjedoči da imamo budućnost koliko god su to pogledi u prošlost, isto toliko a možda i više to su putokazi za budućnost kojoj se valja okrenuti sopstvenim licem i dostojanstveno, i ne biti ničiji „priljepak“, biti svoj na svome, kako se nebi reprizirala zla sudbina sa kojom se obično susreću narodi i pojedinci bez svog indentiteta.

Međutim taj indentitet može imati povjesnu ljepotu jedino ako uspostavi humane odnose sa idnetitetom drugih i različitih.

LITERATURA :

1. Muhamed Hadžijahić, OD TRADICIJE DO INDENTITETA, Sarajevo, 1991.god.
2. Adem Handžić, TUZLA I NJENA OKOLINA U XVI VIJEKU, Sarajevo 1975.god.
3. Dževad Pašić, OSNOVNO ŠKOLSTVO ZA VRIJEME TURSKE VLADAVINE, Tuzla, 1988.god.
4. Mr. Safer Mušanović, ETNOLOŠKA MONOGRAFIJA SEON, Banovići, 2008.godine.

PRILOZI :

- Porodično stablo porodice Mušanović
- Fotografije:
Različiti oblici nadgrobnih spomenika „nišana“
na mezarju u Seonj

Softići iz Podgorja

Područje Banovića i okoline je u dosadašnjim historiografskim istraživanjima i literaturi relativno slabo valorizovano. Kulturna historija, baština i kulturno-historijsko naslijeđe su u gotovo u svim svojim segmentima za okolinu Banovića vrlo slabo istraženi.³¹⁴

Navedeno važi i za istraživanja razvoja pojedinih familija. Inače, porijeklo i historijski razvoj cjelokupnog stanovništva Bosne i Hercegovine nije do sada u nauci dovoljno istraženo, a to se osobito odnosi na genealoška istraživanja pojedinih familija.³¹⁵

Inače genealogija ili rodoslovlje je pomoćna historijska nauka koja se bavi proučavanjem nastanka, porijekla i historijskog razvoja familije ili uže porodice.³¹⁶

Koliko je poznato do sada su u okolini Banovića donekle istražene genealogije nekoliko familija, kao što su: Hamzabegovići iz Omazića i Mušanovići iz Seone³¹⁷. Dosta preglednih podataka o familiji Softića iz Podgorja je dao poznati zaljubljenik u prošlost Banovića i okoline Nuraga Softić.³¹⁸

Cilj ovog rada je da na stručan način u osnovnim crtama prikaže razvoj familije Softića iz Podgorja i da njenu genealogiju ili rodoslovlje.

Softići u Podgorju zasigurno postoje još od osmanskog perioda. Austrougarska uprava dolaskom 1878. godine, u svojim dokumentima i popisima registruje postojanje Softića u Podgorju. Čak krajem 19. stoljeća (1895) bilježi postojanje posebne mahale Softići.

Prezime Softić je relativno često kod Bošnjaka muslimana. Pojavljuje se u brojnim naseljima još od osmanskog perioda. Nastalo je od persijske riječi *suhte*, preko turske riječi *softa* a u značenju učenik medrese³¹⁹. Sve familije sa prezimenom Softić su potomci nekog od *softi*, i sve imaju neovisan razvoj i različitog pretka.

Prema očuvanoj narodnoj tradiciji predak Softića iz Podgorja je neki Suljo, koji je bio opće poznat po nadimku „Softa“³²⁰. Njegovi sinovi i potomci su po njemu dobili prezime Softići.

---

³¹⁴ Munisa Kovačević, Pregled dosadašnjih historiografskih istraživanja kulturno-historijskog naslijeđa općine Banovići, Izlaganje na naučnom skupu „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“, 15.04.2010. Banovići.

³¹⁵ Rusmir Djedović, U potrazi za „gotovo izgubljenim“ korijenima, u Himzo Duraković, Durakovići iz Malešića, MONOS Gračanica, 2003., str. 4.

³¹⁶ Srodna je i povezana sa još nekim historijskim, etnografskim, sociološkim i drugim naukama i disciplinama.

³¹⁷ Safer Mušanović, Etnološka monografija Seone – sa posebnim osvrtom na porodično stablo Mušanovića, JU Centar za kulturu i informisanje, Banovići 2008.

³¹⁸ Nuraga Softić, Podgorje, Opština Banovići, Banovići, 2006.

³¹⁹ Abdulah Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Svjetlost Sarajevo, 1985., str. 568-569.

³²⁰ Opća narodna tradicija koja se može čuti u familiji Softića iz Podgorja.

Kako smo naveli Softići iz Podgorja u tom naselju postoje još u osmanskome periodu, a godine 1889. se u gruntovnim knjigama za Podgorje izričito navode četiri kuće Softića. To su kuće Halila, Mehmeda i Huseina Softića sinova Omera i kuća sinova Ibrahima i Saliha Softića.³²¹

Već 1895. godine austrougarski popis u naselju Podgorje registruje posebnu mahalalu sa nazivom Softići.³²² I topografske karte iz prve polovine 20 stoljeća bilježe postojanje mahale Softići („Sovtici“) u naselju Podgorje.³²³

Neposredno pred Drugi svjetski rat prema popisu domaćinstava naselja Podgorje, familija Softići u Podgorju ima trinaest domaćinstava.³²⁴ Radi se o slijedećim domaćinstvima: Bećir Softić (rođ.1893. a umro 1946. god.), živi sam.

Omer Sotić (1897-1947.) sin Begana, do Drugog svjetskog rata imalo 10 članova.

Sulejman Softić (1890-1944.) sin Huseina, 7 članova.

Latif-Atif Softić (1893-1941.) sin Huseina, 9 članova.

Mehmed Softić (1918-1987.) sin Osmana, 2 člana (1941. god.).

Mehmed Softić (1873-1944.), sin Mehmeda, 25 članova.

Fatima (1860-1932.), žena umrlog Saliha Softića, 12 članova.

Osman Softić (1882-1952), sin Mustafe, 10 članova.

Ramo Softić (1914-1956.), sin Emina, 7 članova.

Alija Softić (1911-1990), sin Emina, 5 članova.

Abdulah Softić (1906-1975.), sin Omera, 15 članova.

Bego Softić (1906-1975), sin Omera, 7 članova.

Ibrahim Softić (1903-1946.), sin Omera, 11 članova

Dakle, narodna tradicija zna za **Sulju zvanog Softa**, kao pretka Softića iz Podgorja. On je prema našim istraživanjima živio krajem 18. i tokom prve polovine 19. stoljeća. Vjerovatno mu je puno ime bilo Sulejman. Zasigurno je pohađao (kao softa), neku od medresa tadašnjeg doba.³²⁵ Kao učenik medrese (softa), je bio opće poznat pa mu je nadimak postao osnova za prezime njegovih potomaka. Prema našim istraživanjima rođen je oko 1780. a umro oko 1840. godine.

Narodna tradicija zna za dva njegova sina Omera i Ibrahima, ali naša istraživanja su pokazala da je on imao tri sina: Omera, Ibrahima i Saliha.

Salih Softić je izgleda bio najmlađi sin Sulje Softe. Rođen je oko 1830. godine a umro oko 1878. godine. Salih Softić je imao sina po imenu Jusuf koji izgleda nije imao djece. Zbog toga ga je narodna tradicija u familiji Softić odavno zaboravila ovaj ogranak.

U prvim generacijama Softića imamo spominjanja i nekoliko žena. To su: Hanifa rođ. Softić koja je prije 1889. godine bila udova Mehmeda Šabanovića iz Repnika, Zilka rođ. Softić takođe udova Saliha Selimovića iz Banovića i Zulejha rođ. Softić koja je 1889. godine bila udata za Mehmeda Lisičića u Osječane. Jedna

---

³²¹ Gruntovne knjige za k.o. Podgorje iz 1889. godine, Gruntovnica Općinskog suda Živinice.

³²² Glavni rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu od 22 aprila 1895., Sarajevo, 1896., str.292.

³²³ Topografska karta Kladanj, razmjjer 1:100.000, reambulirano 1932. godine.

³²⁴ Domovnica za naselje Podgorje, vodio imam matičar u periodu 1929-1946. godina.

³²⁵ Moguće su one najbliže u Tuzli, Zvorniku, Gračanici ili nešto dalje u Sarajevu ili Travniku.

žena iz Softića je još krajem osmanskog perioda bila udata za Ahmeta Smajića u Tarevo, a krajem 19. stoljeća se spominje njihova malodobna kćerka Ibiša iz Tareva.

Najstariji sin Sulje Softe je **Omer Softić**, koji je rođen oko 1805. godine a umro na samom kraju osmanske uprave (prije 1878. godine). Omer Softić je imao tri sina: Halila, Huseina i Mehmeda.

Halil Softić je rođ. Oko 1827. godine a kao umrli se spominju 1894. godine. On je također imao tri sina: Ahmeta, Ibrahima i Mustafu zvanog Mujo.

Ahmet Softić je rođ. oko 1850. a umro oko 1927. godine. Ibrahim Softić je rođ. oko 1860. a umro 1933. godine, a nije imao potomaka. Najmlađi sin Halila je Mustafa zvani Mujo Softić (oko 1867-1927. god.), i imao je sinove Osmana (1892-1952.) i Sulju (1894-1944.).

Ahmet Softić je otac poznatog Omera Softića zvanog Omer-hodža. Pored Omera imao je i sina Emina (1886-1935.) a on je imao dva sina Aliju i Ramu.

Omer-hodža Softić rođ. je 1871. a umro je 31. 03. 1938. god. Završio je medresu, trideset godina obavljao dužnost sibjan mualima (učitelja) u mektebu „Mata“ u Podgorju i dugo dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća bio mutevelija vakufa, džamije i mekteba u Banovićima. Njegova Tevdžidnama, na tursko-arapskom jeziku od 1916. god., koju je lično potpisao Reisul-ulema Džemaludin ef. Čaušević, se i danas čuva³²⁶.

Kada je po prvi puta osnovana opština Banovići, ubrzo je Omer-hodža Softić obavljao funkciju načelnika opštine Banovići. Prema tradiciji to je bilo u periodu 1931- 1935. godine. Sjedište opštine Banovići je tada bilo u kući Osmana Husića u današnjem Banovići Selu. Omer-hodža Softić je između dva svjetska rata predstavljao značajnu političku ličnost na području Banovića i Tuzlanskog sreza.³²⁷

Na lokalnim izborima 1936. god. za načelnika opštine Banovići je izabran Alija? Modrić. Opština Banovići je ukinuta 1938. godine i pripojena opštini Puračić. Fotografija vijećnika opštine Banovići iz tridesetih godina 20. stoljeća na kojoj se vidi i načelnik Omer-hodža Softić, sačuvana je i nalazi se na zidu hodnika u zgradi općine Banovići.

Omer-hodža imao je četiri sina: Hasana rođ. oko 1830. god., i nije imao svojih potomaka, Abdulaha (1899-1957.), Ibrahima (1903-1946.) i Begu (1906-1975.).

Mehmed Softić, sin Omera je rođen oko 1845. a umro prije 1903. god. Imao je sina Mehmeda (1893-1944.) a on Mustafu i Emina.

Najmlađi sin Omera je **Husein Softić**, rođ. oko 1860. a umro oko 1896. god. Imao je sinove Sulejmana (1890-1944) i Latifa-Avdo (1893-1941.).

---

³²⁶ U posjedu je njegovog unuka Nurage Softića iz Banovića.

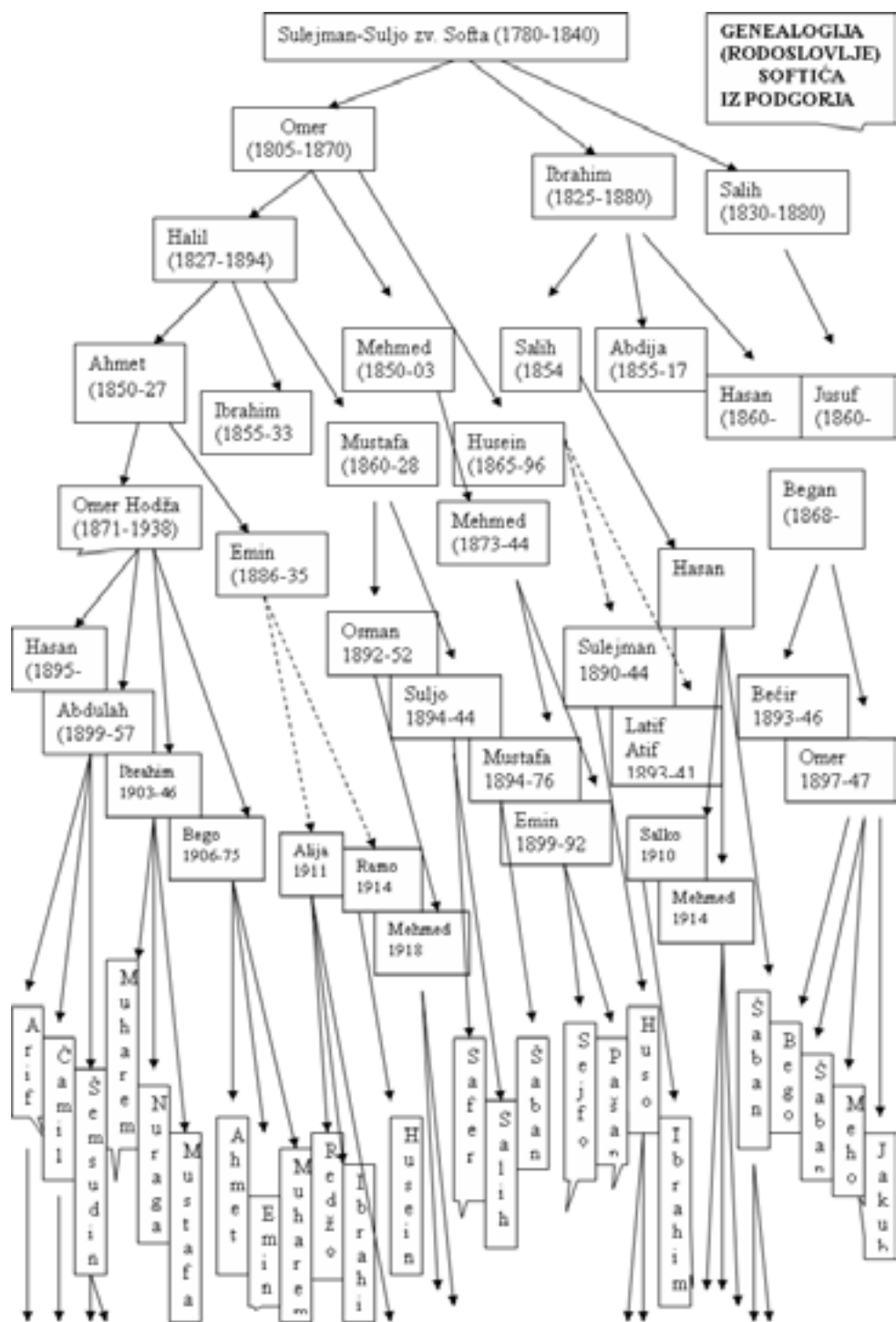
³²⁷ Omer Hamzić, „Političke prilike na području tuzlanskog sreza u periodu između dva svjetska rata, s posebnim osvrtom na Banoviće“, Izlaganje na naučnom skupu „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“, 15.04.2010. Banovići.

Ibrahim Softić srednji sin Sulje Softe je rođ. oko 1825. a umro oko 1880. god. Imao je sinove Saliha, Abdiju (oko 1855-oko1917.) i Hasana (oko1860-oko1910.). Samo je Salih (oko 1854-oko 1900), imao muško potomstvo i to sina Hasana (1889-1965.).

U ovoj genealogiji ili rodoslovlju Softića iz Podgorja potrebno je u stablo familije smjestiti i **Begana Softića** (oko1870-oko1920.), koji je imao sinove Bećira (1893-1946.), bez djece i Omera (1897-1947.) koji je imao brojnu djecu.

Huso, Zijad, Mirsad i Munira Softić   Bego i Ahmet Softić   Huso i Ahmet Softić

Alihodžić Idriz, prof.

Općina Banovići i dolina Krivaje – neke činjenice o vezama u prošlosti

(Moguće teritorijalno-upravne i kulturno-historijske veze prostora općine Banovići i dijela srednjeg toka rijeke Krivaje kroz srednji vijek i osmanski period)

Istražujući kulturno-historijsko naslijeđe bilo kojeg prostora pa tako i općine Banovići, pogotovo kada je riječ o ranijim periodima, ne možemo zaobići pitanje teritorijalno-političkih i kulturno-historijskih veza tog prostora sa širim okruženjem. Teritorijalno-politička organizacija i veze u tom smislu, smatramo da su u bitnoj uzročno-posljedičnoj vezi sa općim kulturno-historijskim tokovima pa tako i naslijeđem. S druge strane, upravno-pravni položaj i teritorijalno-politička organizacija, veze i odnosi sa širim okruženjem određene oblasti u prošlosti – u ovom slučaju područja općine Banovići, same po sebi su dio historijskog naslijeđa koje svjedoči o statusu, važnosti, ulozi, itd. ovog prostora u ukupnom civilizacijskom razvitku Bosne i Hercegovine. Ovako posmatrano pitanje kulturno-historijskog naslijeđa, u ovom slučaju područja općine Banovići, neminovno nas dovodi u potrebu pridavanja pažnje i dijelu srednjeg toka rijeke Krivaje iako to područje (najvećim dijelom) nije u okviru danjašnjih administrativnih granica pomenute Općine. Dio srednjeg toka rijeke Krivaje, koji je zbog mogućih uticaja i veza sa područjem općine Banovići ovdje predmet interesovanja, u daljem tekstu će iz praktičnih razloga biti imenovan kao Ribničko-vozučka kotlina.

Potreba pridavanja pažnje širem okruženju područja općine Banovići u kontekstu definisanog načina pristupanja temi³²⁸, nametnula se kroz analizu činjenica vezanih za sveukupna zbivanja i tok historijskog razvoja, naročito za period postojanja Srednjovjekovne bosanske države i period osmanlijske uprave u Bosni i Hercegovini. Ulazeći u ovakvu analizu, neminovno se nameće zaključak o intenzivnoj teritorijalno-političkoj, upravnoj, kulturnoj i ekonomskoj vezi župe/nahije Drametin/Dramešin sa Ribničko-vozučkom kotlinom. Navodimo neophodnost ovakvog pristupa jer je mali broj dostupnih podataka i činjenica koje direktno, neposredno govore u prilog gornjoj tvrdnji, za razliku od onoga što se javlja kao «slika» ovog dijela Bosne kroz proučavanje šireg prostora u svim aspektima, uključujući čak i političke prilike i odnose Srednjovjekovne bosanske države, Ugarske i Srbije te Osmanskog carstva sa Ugarskom i dr. Inače cijela dolina rijeke Krivaje i prostor općine Banovići je do sada slabo, nedovoljno istražen. Obično se uopćeno pominju u istraživanju šireg prostora ili se

---

³²⁸ Nedostatak značajnijeg broja ostataka materijalne kulture na nekom području ili njihova stručna neobrađenost često je imala za posljedicu marginalizaciju tih područja u istraživačkim projektima odnosno njihovo jednostavno pripisivanje ovom ili onom „značajnijem“ kulturnom centru. Interesujući se za župe srednjovjekovne Bosne i dolinu Krivaje u tom smislu, samo po sebi se nametnulo pitanje župe Drametin – južne granice, veze, uticaji i sl. jer se Ribničko-vozučka kotlina – bar njezin veći dio, ne uklapa u uobičajene teze o organizaciji župa nego su se pojavile činjenice koje upućuju na značajniju vezu ova dva područja.

generalizacijama u kontekstu širih, općih društveno-ekonomskih i političkih kretanja, kulturnog i ekonomskog razvoja, pokušavalo i ovo područje «svrstati» u određene okvire, često bez dovoljne argumentacije³²⁹ uz pravdanje nedostatkom naročito pisanih historijskih izvora. Međutim, svestranijim pristupom ovom i sličnim pitanjima uz primjenu različitih kompatibilnih metoda istraživanja, smatramo i u ovom slučaju, mogućim ponuditi određene argumente iz kojih će

sintezom proizaći dovoljno objektivna generalizacija odnosno zaključak.

Prirodno-geografska predisponiranost područja općine Banovići i Ribničko-vozučke kotline je evidentna. Osim uočenih otvorenih pitanja vezanih za prošlost ovih krajeva, potreba da se isti pokušaju posmatrati kao cjelina, nametnula se analizom i njegovih geografskih karakteristika. Neupitna prirodno-

(Ribničko-vozučka kotlina i dio općine Banovići na topografskoj karti)³³⁰

geografska predisponiranost ovog područja, u smislu da ga možemo posmatrati kao jasno, prirodno-geografski omeđen prostor, upućuje na mogućnost posebnog osvrta i kao na historijsko-geografsku cjelinu. Geografska otvorenost Ribničko-vozučke kotline od Slivića³³¹, Crnjeva, Osječana i Ribnice prema sjeveru i sjevero-istoku tj. prema području općine Banovići, uz potvrđene historijske činjenice o ovom dijelu BiH, upućuje na navedenu potrebu i opravdanost istovremenog – zajedničkog posmatranja ovih područja. Potreba za ovakvo što, čini se naročito postoji kada je u pitanju srednji vijek i period osmanlijske uprave u BiH.

³²⁹ Čini se da literatura koja tretira historiju srednjovjekovne bosanske države jednostavno preskače prostor od „Soli“ do Vranduka, pod subjektivnim dojmom političke podjele BiH kroz dvadeseto stoljeće dijeleći ga i svrstavajući prema sjeveru ili jugu. Ne možemo ovdje tvrditi da je ovakav pristup pogrešan ali se u tome gubi i zaboravlja važnost i posebnost ovakvih područja u očuvanju i zadržavanju naslijeđa ranijih procesa, političkih previranja, kulturnih tokova i td. što su mogle biti klice nekih novih tokova u izmijenjenim prilikama kasnijih perioda.

³³⁰ Topografska karta 1:50 000, broj lista 475/2 - list Vareš 2, izdanje Vojnogeografskog instituta Beograd, 1968.g.

³³¹ Na kartama, katastarskim planovima, službenim aktima institucija preovladava naziv „Šljivići“ dok mjesno stanovništvo nikada nije koristilo ovaj izraz nego „Slivići“ za kojeg smatramo da je ispravniji i da je utemeljen u daljoj prošlosti.

Srednji vijek

Ako se osvrnemo na razvoj i širenje srednjovjekovne Bosanske države pokušavajući odrediti ulogu i značaj doline rijeke Krivaje, naročito njenog srednjeg dijela a takođe i područja Banovića (u procesu političko-teritorijalnog razvoja države), uočava se pozicija „granice“ ovog prostora i prijelaza između onoga što se u literaturi naziva „prava Bosna“ ili „Kraljeva zemlja“ i sjevernog dijela srednjovjekovne Bosne – Usore i Soli³³². To je jedan od mogućih razloga što često u literaturi nailazimo na, nekako nejasno određenu poziciju, naročito srednjeg toka Krivaje, u odnosu na navedene veće cjeline zemlje. Ako se osvrnemo na većinu dosadašnjih opisivanja „južnijih“ srednjovjekovnih župa Trstivnice i Broda uočiti ćemo nejasno definisane njihove sjeverne granice prema Usori i Soli. Nedavno je dr. Mutapčić u svom istraživanju dao dio odgovora na ovo pitanje jasnije određujući i utvrđujući proces srednjovjekovnog razvitka i granice Usore i Soli pa time i područja općine Banovići – župe Dramešine bez posebnog osvrtu na južne i jugozapadne „veze“ ove župe pa je time i dalje ostala nejasna teritorijalno-politička odnosno župska pripadnost Ribničko-vozučke kotline na što dalje treba tražiti odgovore.³³³ Problem je složeniji ako se u kontekstu ovih pitanja doda i potreba osvrtu na dolinu Gostovića što može biti tema drugih istraživanja.

Da li se može za Ribničko-vozučku kotlinu (pa i dolinu Gostovića) jednostavno tvrditi da je pripadala župama Kamenica i Brod tokom srednjeg vijeka?³³⁴ Da li je moguće povlačiti jasnu granicu po bilo kom osnovu između ovog područja i župe Dramešine (Banovičke općine) za koju možemo reći da je bila postojana kroz srednji vijek?

Argument za isticanje ovih pitanja leži u činjenici da se radi, kako je već rečeno, o većem prostoru koji se ističe kao zasebna geografska cjelina a što je bitno ako se imaju u vidu modaliteti organizacije srednjovjekovnih župa.

Dolinom Krivaje, u smislu organizacije župa, bavio se Pavao Anđelić, uglavnom se fokusirajući na gornji tok - od Kamenska (župa Kamenica) prema Olovu i njegovoj okolini nekako zaobilazeći određenje o pitanju teritorijalne organizacije područja nizvodno od današnjeg mjesta Careva Čuprija.³³⁵ S druge strane ostale su nedefinirane, u najmanju ruku za XII, XIII i prvu polovinu XIV stoljeća granice župe Brod u području srednjeg i donjeg toka Krivaje a time

---

³³² Iako su Usora i Soli pod vlašću bosanskog bana od nastanka srednjovjekovne bosanske države, izgleda da zbog stalnih pretenzija susjeda na ovaj kraj i izvore koji su nastajali kao plod te politike, u literaturi skoro uvijek imamo odvajanje „Kraljeve zemlje“ i „Prave Bosne“ od njih. Ovo pitanje je sjajno raščistila Nada Klaić uklanjajući ovu barijeru ali se to još značajno izbjegava prihvatiti u historiografiji BiH i šire.

³³³ Vidi o tome: Edin Mutapčić, Upravno-pravni položaj Usore i Soli od ranog srednjeg vijeka do početka XVII stoljeća – doktorska disertacija, Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet, Sarajevo, 2008.

³³⁴ Potpun odgovor na ovo pitanje ne nalazimo u literaturi koja tretira pitanja upravno-pravne organizacije srednjovjekovne bosanske države. Na ovu temu vidjeti u djelima autora: Sima Ćirković, Marko Vego, Pavao Anđelić i dr.

³³⁵ Pavao Anđelić, Srednjovjekovna župa Kamenica ili Krivaja, Studije o teritorijalnopoličkoj organizaciji Srednjovjekovne Bosne, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 205-220.

neriješeno i pitanje Ribničko-vozučke kotline tj prostora od Ribnice nizvodno do Stoga (Hrge). Ovo ne znači pretpostavku neke zasebne upravno-teritorijalne jedinice, prije je moguće da jedan od odgovora na istaknuta pitanja leži u stalnom sukobu interesa Ugarske i Bosne³³⁶ čiju cijenu plaća ovaj kraj slabijom naseljenošću iako za to postoje povoljni preduvjeti. Osim istaknutih pitanja kroz koja je moguće povezivati Ribničko-vozučku kotlinu i župu Drametin ovdje navodimo i neke činjenice koje treba imati u vidu. Ovim prostorom se odvija komunikacija između Srednje bosne odnosno stolnih mjesta Bosanskih vladara sa sjeverom zemlje. Od Visokog, Haljinića, Kraljeve Sutjeske, Bobovca i Trstivnice vodi jedna od najvažnijih komunikacija preko doline Gostovića³³⁷ i dalje prema dolini Krivaje odvajajući se jednim krakom za Dubošticu a drugim u pravcu Vozuće i Ribnice nastavljajući preko Vrane u pravcu Banović Sela i dalje na sjever. Interesantno je da se na ulazu u Ribničko-vozučku kotlinu pomenutim „Drumom“ sa juga, i danas susreću i koriste toponimi Velika carina i Mala carina³³⁸ odakle vode stari karavanski putevi razvođem oko Papratnja – na zapad prema Vozući i na istok – sjeveroistok prema Ribnici.

Takođe ostaci srednjovjekovnih gradina, istoimeni ili slični toponimi nalaze se jugoistočno i istočno prema Jelaškama i Kamensku i zapadno iza Stoga prema Gostoviću. Jedna od interesantnijih za istraživanje a ujedno i najveća po površini na kojoj su uočljivi ostaci jeste gradina u blizini sela Čatići od koje se prema istoku nalaze teže prohodna visoka brda sve do gradine u Kamensku. Prema sjeveru odnosno prema Banović Selu ne srećemo ostatke gradina niti toponime koji bi na njihovo postojanje ukazivali i sugerisali „zatvaranje“ prostora Banovičke općine u odnosu na Ribničko-vozučku kotlinu odnosno njegovu odvojenost. Naprotiv, uz geografski otvoren, pristupačan teren između ove dvije cjeline imamo toponim Ban-do (?) kao prolaz između kota Vis i Viševac koji povezuje Crnjevo i Banović Selo.³³⁹

---

³³⁶ O stalnom sukobu interesa Ugarske i Bosne, pretenzijama, formalnoj i stvarnoj vlasti vidi u: Nada Klaić, Srednjovjekovna Bosna – politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377.g.), Eminex, Zagreb, 1994.

³³⁷ Jusuf H. Mujkić, Zavidovići kroz historiju (društveno-ekonomski i kulturni razvoj područja zavidovičke općine od polovine XV do kraja XX vijeka – I tom, od 1463. do 1941. godine), „Dom štampe“, Zenica, 1999., str.52.

³³⁸ Isto kao pod 3.

³³⁹ Isto,

(kopija katastarskog plana, k.o. Miljević iz 1882.godine na kome se vidi naziv „Kozara grad“)

U samo djelimičnom pregledavanju onomastičke građe za Ribničko-vozučku kotlinu, na Austro-ugarskim geodetskim planovima iz 1882.godine javlja se jedan interesantan toponim – Kozara grad.³⁴⁰ Na kasnije rađenim topografskim kartama i planovima i u jeziku lokalnog stanovništva za isto mjesto srećemo samo nazive Grad, Gradac, Gradina a radi se o koti 935 (u blizini Stoga) sa ostacima ruševina srednjovjekovnog grada ispod kojeg se na južnoj strani nalazi lokalitet „Bazarište“.

Ovaj ranije korišteni naziv „Kozara grad“ nas upućuje na mogući boravak plemena Hazara, H(K)alisija, Kozara na ovom području što bi bio najjužniji toponim vezan za ova plemena na prostoru BiH, ponovo upućujući na vezu Ribničko-vozučke kotline sa sjeverom. Uočljiva je i zanimljiva činjenica da, za razliku od gornjeg i donjeg toka Krivaje, u Ribničko-vozučkoj kotlini nema registrovanih niti očuvanih nekropola stećaka osim tvrdnje da je postojao jedan stećak negdje u području sela Miljevići. Sa izuzetkom stećaka u Banovići Selu ni područje općine Banovići nema drugih značajnijih nalaza ove vrste srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika. Takođe tradicija, običaji i etimologija prezimena današnjeg stanovništva oba područja upućuju na to da se radi uglavnom o doseljenom stanovništvu kroz period osmanske uprave.

Ostaci srednjovjekovne tradicije su donedavno čuvani kroz posjećivanje muslimanskih dovišta za koja znamo da su nastavak običaja vezanih za bogumilska zborišta (molitvišta) – „Jedin“ iznad Ribnice, „Dovište“ kod Slivića i „Teferič“ između sela Gare i Zabrdno.

Sve navedeno upućuje na krupne i dinamične demografske promjene na ovim prostorima. Na osnovu usporedbe i prvih analiza više podataka, moguće je opravdano pretpostaviti da se dio najstarijih naselja razvijao na lokalitetima današnjih sela: Banovići Selo, Seona, Tulovići – banovićka općina, te Gare (u

---

³⁴⁰ Arhiva katastra općine Zavidovići, Stari operat, Katastarski plan K.O. Miljevići, zona 28, kolona VIII, sekcija 8, list c/4 – d/3, geometar Carl Bastendorf, 1882.

širem smislu) i Čatići – Ribničko-vozućka kotlina, u kojima je došlo do miješanja i smjene srednjovjekovnog stanovništva sa kasnije doseljavanim.

Ovo treba istaći i zbog zloupotreba historijskih činjenica i prikrivanja tačnih podataka o naseljavanju pravoslavnog stanovništva – stočara Vlaha tokom 15/16. stoljeća i pravoslavnog stanovništva sa jugoistoka tokom 18/19. stoljeće a koji se u drugoj polovini XIX stoljeća počinju izjašnjavati kao Srbi. O ovim naseljavanjima u ova područja je, između ostalih, nešto više pisao Milenko Filipović³⁴¹ vezujući ta naseljavanja za potrebe osmanlijske politike osvajanja i širenja prema sjeveru (plansko naseljavanje Vlaha od strane Osmanlija) o čemu svjedoče i osmanski defteri iz XVI i početka XVII stoljeća.³⁴²

Osmanski period

O teritorijalno-političkoj i upravnoj organizaciji te uopće o «životu» ovog prostora u periodu Osmanlijske uprave, najviše znamo na osnovu deftera.

Zanimljiva je podjela ove prirodno-geografske cjeline na nahije Maglaj i Dramešin. Ovo može biti rezultat zatečene upravno-teritorijalne organizacije ili rezultat toka turskih osvajanja i dodjele posjeda što treba utvrditi u budućim istraživanjima.

O događanjima na ovom prostoru od pada srednjovjekovne bosanske države 1463.godine pa do osmanlijskog zauzimanja Srebreničke banovine 1520.godine, može se samo naslućivati.

Ovaj kraj je u navedenom periodu obuhvatan popisima koji daju šture podatke. Zanimljiv je podatak o oslobađanju od poreza jedne porodice, čiji posjed veže za ovaj prostor, iz razloga nesigurnosti življenja «zbog bandi koje haraju krajem». U prilog konstataciji da se radi o nesigurnom graničnom području ide i činjenica da je u ovom periodu (1463.-1520.) najbliža tvrđava sa stalnom vojnom posadom osmanlija bio grad Bobovac – za ondašnje prilike dosta daleko na jugu. Ovo smatramo bitnim razlogom depopulacije ovih prostora i osmanlijskog planskog, već pomenutog, naseljavanja Vlaha. Po njihovom dolasku i trajnom naseljavanju dijela plemena, izgrađen je i manastir krajem XVI i početkom XVII stoljeća. Početkom XVIII stoljeća manastir je napušten i kasnije propao da bi se na njegovim ruševinama izgradila crkva 1859.godine (danas je pod zaštitom kao nacionalni spomenik kulture).

Treba napomenuti da je manstir bio izgrađen u blizini prolaza Velike i Male Carine uz ranije pomenuti put zvani «Drum» koji je povezivao Srednju Bosnu i dolinu Spreče. Kako je bio izgrađen sa dozvolom turskih vlasti uz dodijeljeni zemljišni posjed pored važne saobraćajnice, ne stoji priča o gradnji u skrovitom mjestu «zbog straha od turaka». Nažalost, svjesni ove činjenice a

---

³⁴¹ Milenko Filipović, Ozrenjci ili Maglajci, Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo, Sarajevo, 1952.; -Manastir

Vozuća u Bosni, Skoplje, 1940.

³⁴² a) Jusuf H. Mujkić, Zavidovići kroz historiju - I tom, str.45;

b) Adem Handžić, Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, Sarajevo, 1975.;

c) Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604.godine, obradio Adem Handžić, Bošnjački institut Carih – odjel

Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000.

pokušavajući prikriti istinu, mnogi «istoričari» iznose još veću glupost, odnosno proturaju tezu o manastiru kao zadužbini Nemanjića.

Ostali sakralni objekti su takođe iz kasnijeg perioda. Pravoslavna crkva u Stogu (Vasovine) je izgrađena 1860.godine. Katoličkih crkava nema. Najstarija džamija koja se još koristi je u Brezovači (džemat Ribnica) koja sigurno postoji krajem XIX stoljeća. Donedavno su postojale stare džamije u Slivićima i Garama, prema nepotpunim podacima građene oko 1850.godine. Turski defteri navode muslimansko stanovništvo i naselja od XVI stoljeća ali nemamo spomen džamija. S obzirom na preduvjete za njihovu gradnju (državni propisi), lokalno muslimansko stanovništvo je vjerovatno koristilo mektebe («hodžinska kuća», mesdžid) čije postojanje se pamti uz tačnu oznaku mjesta npr. u Slivićima (u neposrednoj blizini izvora i korita sa kojeg se snabdijevalo cijelo selo – brežuljak u njivi prema selu dok je na suprotnoj strani staro mezarje u kojem je bila pomenuta džamija i ispred nje lipa velike starosti). Takav objekat je prethodio navedenoj džamiji iz sredine XIX stoljeća. U ovom trenutku, prema dostupnim izvorima, ne vidimo drugačiji obrazac funkcioniranja džemata ni na ostatku posmatranog područja uključujući i prostor banovičke općine.

Ovdje ćemo još kratko pomenuti zanimljive toponime koji upućuju ili mogu upućivati na srednji vijek i osmanski period. To su: Gradina, Gradac, Kozara grad, Ban-do, Djedovo brdo, Paradjedov vis, Gostović, Gosovo (Gostovo ?), Velika i Mala Carina, Karaula, Kablovac, Stražba, Mrgan (u defteru Mrgade), Meteriz, Beledija, Kalaiši, i dr. O toponimima sa banovičkog područja očekivati je potpunije pisanje po ranije započetim radovima.

Zaključak

Rezimirajući sve navedeno, možemo potvrditi blisku, sveukupnu vezu prostora općine Banovići i srednjeg toka rijeke Krivaje (Ribničko-vozučke kotline).

Ova povezanost posmatranih područja s jedne strane i identifikovana „ogradenost“ gradinama prema donjem i gornjem toku Krivaje (zapad i istok) uz isturena mjesta carine na drumu prema jugu, daju nam za pravo da uvažimo mogućnost kako je u određenom pogledu prostor župe Drametin (općina Banovići) i Ribničko-vozučka kotlina predstavljao, bar u pojedinim periodima srednjeg vijeka, jedinstvenu cjelinu.

Nepostojanje značajnijeg, do sada valorizovanog kulturno-historijskog naslijeđa vidljivog u ostacima materijalne kulture u odnosu na neka druga područja, svjedoči o istovjetnoj dinamici života ovih prostora u prošlosti, izloženosti stalnim promjenama i uticajima sa strane.

Ovo je razumljivo ako se ima u vidu specifičan geografski položaj koji je kao jedan od primarnih faktora uticao na društveno-historijska kretanja - procese u ovom dijelu BiH posmatrano sa aspekta političkih odnosa i događaja u srednjovjekovnoj Bosni i kasnije u vrijeme osmanskih osvajanja.

S druge strane i jedan i drugi kraj su bili i ostali veza srednje sa sjevernom i istočnom Bosnom. Da bi dobili zasluženo mjesto u historiji BiH neophodno je dalje istraživanje prema naznakama o kojima je ovdje bilo riječi.

IZVORI:

1. Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine, prijevod Amine Kupusović i Adema Handžića, Bošnjački institut Ćirih – odjel Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000.
2. Arhiva katastra općine Zavidovići, Katastarski planovi općine – stari operat, k.o. Miljević, Zona 28, Kolona VIII, Sekcija 8, List c/4 – d/3, geometar Carl Bastendorf, 1882.
3. Topografska karta 1: 50 000, Broj lista 475/2 – list Vareš 2, Izdanje Vojnogeografskog Instituta, 1968.

LITERATURA:

1. Anđelić Pavao, Studije o teritorijalno-političkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne, Sarajevo, 1982.
2. Ćirković Sima, Istorija srednjovekovne Bosanske države, Beograd, 1964.
3. Djedović Rusmir, Historijsko-geografski činiooci izgleda župe Brod i teritorija Zenice i okolice u srednjem vijeku, Zbornik radova Pedagoškog fakulteta u Zenici, 2003.
4. Filipović Milenko, Manastir Vozuća u Bosni, Skoplje, 1940.
5. Filipović Milenko, Ozrenjaci ili Maglajci, Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo, 1952.
6. Handžić Adem, Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, Sarajevo, 1975.
7. Imamović Mustafa, Historija Bošnjaka, Sarajevo, 1997.
8. Jalimam Salih, Državnopravni razvitak Bosne i Hercegovine, Zenica, 2008.
9. Jalimam Salih, Historija bosanskih bogomila, Tuzla, 2002.
10. Klaić Nada, Srednjovjekovna Bosna – politički položaj Bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.), EMINEX, Zagreb, 1994.
11. Mujkić H. Jusuf, Zavidovići kroz historiju (društveno-ekonomski i kulturni razvoj područja zavidovičke općine od polovine XV do kraja XX vijeka – I tom, od 1463. do 1941. godine), Zavidovići, 1999.
12. Mutapčić Edin, Upravno-pravni položaj Usore i Soli od ranog srednjeg vijeka do početka XVII stoljeća – doktorska disertacija, Pravni fakultet u Sarajevu, 2008.
13. Šabanović Hazim, Bosanski pašaluk, Sarajevo, 1982.
14. Vego Marko, Postanak srednjovjekovne Bosanske države, Sarajevo, 1982.

Mr. sc. Nihad Žunić,

O geološkom i rudarskom naslijeđu područja Banovića

Položaj ležišta i opšte karakteristike područja

Banovički ugljeni bazen zauzima prostor oko 27 km² i nalazi se u sjeveroistočnoj Bosni između sprečke doline na sjeveru i planine Konjuh na jugu. Bazen ima elipsast izdužen oblik pravca istok-zapad u dužini oko 12 km, po širini u srednjem dijelu dostiže oko 6 km. Centralnim dijelom u pravcu istok-zapad prolazi uzdignuti serpentinski horst (lokalni naziv "pregradna greda") koja banovički bazen dijeli na 2 dijela na:

- južni i
- sjeverni dio.

Sl. 1. Geografski položaj bazena Banovići

Južni dio banovičkog bazena je manji, plići i pri kraju eksploatacije. U njemu su egzistirale jame: Radina, Mušići i Čubrić i Površinski kopovi: Regija, Selo Istok, Dolovi i Ravne i sadašnji jedini aktivni površinski kop u južnom dijelu PK Čubrić u završnoj fazi eksploatacije.

Sjeverni dio banovičkog bazena je nešto veći sa većim rezervama uglja koje su u eksploataciji, nešto dužoj u Jami Omazići te Površinskim kopovima: Turija i Grivice.

Centar ovog područja je grad Banovići sa oko 9000 stanovnika dok banovički ugljeni bazen okružuju manja naselja: Radina, Hrvati, Mrljevići, Mušići, Podgprje, Selo Banovići, Pribitkovići, Treštenica, Bučik, Omazići i njihovi zaseoci.

Slika 2. satelitski snimak Rudnika mrkog uglja „Banovići“

Bazen Banovići povezan je modernim željezničkim i asfaltnim putevima sa ostalim mjestima u zemlji. Asfaltnim putem Banovići - Živinice (15 km) povezan je sa magistralom Sarajevo - Tuzla - Orašje, dok je krakom pruge normalnog kolosijeka Banovići - Bistarac, preko Brčkog i Doboja, uključen u željezničku mrežu BiH normalnog kolosijeka.

Slika 3. Projektovani površinski kopovi i jame u RMU „Banovići“

Geološke karakteristike ležišta

Istorijat dosadašnjih istraživanja

Prve geološke informacije o ovome terenu dali su austrijski i mađarski geolozi: *A. Rezhak* (1879); *F. Hauer* (1879); *C. John* (1880); *C. Paul* (1879); *E. Tietze* (1879); *B. Walter* (1887) i *W. Radimski*. Najznačajniji rad iz ovoga perioda je djelo autora *E. Mojsisovicz – E. Tieze – A. Bitner*, (1880) u kojem su priložili i preglednu geološku kartu BiH u razmjeri 1 : 576 000.

Od stranih geologa svakako je najznačajniji *F. Katzer* koji je 1921. godine dao pregled banovičke ugljonosne serije: njeno rasprostranjenje, ugljonosnost, geološki sklop i starost. Takođe je iznio stav da su ugljonosne tvorevine oligomiocenske starosti.

I. Soklić (1948) proučava geologiju šireg prostora tuzlanskog bazena.

N. Pantić (1957) na osnovu paleoflore smatra da je limničko-terestrička serija Banovića stvarana u toku donjeg-srednjeg, a možda i gornjeg miocena.

R. Jovanović (1957) smatra da krečnjaci sa rošnjacima u dolini Gostelje ne pripadaju donjoj kredi, kako je tvrdio Katzer, već višem srednjem trijasu, a vulkanogeno- sedimentna formacija nižem srednjem trijasu.

Prve značajne podatke poslije drugog svjetskog rata daju *P. Stevanović* i *V. Mikinčić* (1964). Detaljnim kartiranjem 1 : 25.000 banovičke ugljonosne serije tačnije i detaljnije je raščlanjavaju i ograničavaju prihvatajući Katzerovo mišljenje o njenoj starosti.

O. Sunarić - Pamić, J. Pamić i saradnici (1967) zahvatili su kartiranjem znatan zapadni dio terena u okviru radova za OGK lista Zavidovići i dijela lista Tuzla, zapadno od Višće, limničko - terestričku seriju tretiraju kao donjo - srednje miocensku.

R. Glišić (1968) razmatrajući geološke, geološko - ekonomske i rudarsko - geološke odnose u banovičkoj limničko - terestričkoj seriji daje neke nove elemente njene građe.

S. Čičić, M. Mojičević, Č. Jovanović, S. Tokić i *P. Dimitrov* su u toku 1987/88. godine izvršili finalnu obradu OGK lista Tuzla. U ovoj fazi izvršena je nova reambulacija cijelog terena lista Tuzla, urađena geološka karta sa pratećom dokumentacijom i napisan tumač.

U istraživanju na području banovičkog ugljenog basena učešća su uzimali i zaposleni inženjeri u RMU "Banovići". Pored konstantnih površinskih dubinskih istražnih bušenja, kartiranja terena 1986.godine u jami "Omazići" pristupilo se obimnijim istraživanjima podzemnim istražnim radovima (istražne prostorije i podzemno istražno bušenje). Neophodnost ovih podzemnih istražnih radova uslovlila je izuzetno velika izrasjedanost ležišta, koja otežava pravilnu razradu otvaranja ležišta i same eksploatacije uglja.

Način istraživanja ležišta, geološka građa terena

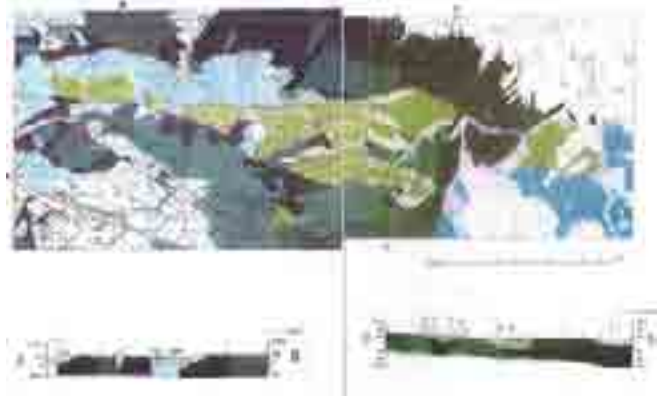
U bazenu se vrši eksploatacija preko 50 godina i u tom periodu se vrše istražni radovi prema mogućnosti i prema potrebi razvoja rudnika. U prvo

vrijeme otvaranje rudnika je bilo na povoljnim izdancima ugljenog sloja, a kasnije se išlo u dublje reone i sa većim obimom istražnih radova, a istraživanja se i dalje nastavljaju kako bi se definisale sve ugljene rezerve u bazenu.

U cjelokupnom toku dosadašnjih istraživanja banovičkog ugljenog bazena poštovani su svi principi geoloških istraživanja. Na ovaj ugljeni bazen su primijenjena sva fazna istraživanja i to od osnovnih, regionalnih, detaljnih pa do eksploatacionih. Intenzitet pojedinih istraživanja ponekad nije bio zadovoljavajući što se kasnije odrazilo na rezultate istraživanja.

Od metoda koje su bile primijenjene takođe se može reći da su bile zastupljene gotovo sve metode istraživanja za ovaj tip mineralne sirovine. Tako se za banovički bazen može reći da su primijenjene sve metode koje propisuje moderna nauka, počevši od analiza i prikupljanja svih podataka prikupljenih u toku istraživanja, kabinetskih radova, terenskih radova, rudarskih istražnih i eksploatacionih radova, laboratorijskih radova itd.

Tako se sa sigurnošću može reći da banovički ugljeni bazen predstavlja sistemski najistraženiji ugljeni bazen u BiH. Kao nedostatak u postupku istraživanja predstavlja činjenica da se tokom provođenja istražnog bušenja nije uradilo više istražnih bušotina sa jezgrovanjem koje bi doprinijele potpunijem poznavanju ugljenog bazena.

Slika 4. Osnovna geološka karta banovičkog ugljenog bazena $R = 1:100\ 000$

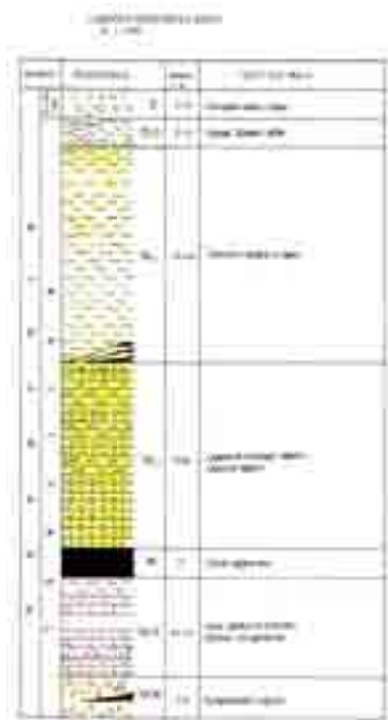
U građi terena (prema OGK banovičkog ugljenog bazena, $R = 1:100.000$ i opštem geološkom stubu) učestvuju: debeo kompleks trijaskih pješčara, krečnjaka i rožnjaka; jurska vulkanogeno-sedimentna formacija sa znatnim masama utisnutih bazita; zatim jursko-kredna gruboklastična flišno-molasna serija i masivni sprudni krečnjaci; a preko ovog ubranog i rupturno deformisanog kompleksa leže diskordantno posteocenske mase limničko-terestričke serije koja je u znatnoj mjeri rupturno deformisana. Preko ovih starijih formacija, na manjim površinama, leže neporemećeni pliocenski i kvartarni sedimenti.

Podina ugljenog sloja

Donji paket podine ugljenog sloja Mlada serija počinje konglomeratima, konglomeratičnim pješčarima, pjeskovitim krečnjacima i limonitisanim laporima koji su otkriveni i dostupni promatranju na pojedinim mjestima na obodu bazena kao što su periferija Radine i Turije. Debljina konglomerata, odnosno ove bazalne serije iznosi do 10 metara. U toj seriji sreću se valutice od krečnjaka, serpentina i rožnaca sa pjeskovito - laporovitim vezivom.

Gornji paket podine ugljenog sloja

U ovoj seriji, debljine do 40 metara srećemo glinovite laporce, pjeskovite gline i organogene - detritične krečnjake. Među ovim stijenama najveću vrijednost imaju pločasti organogeni krečnjaci koji služe za lokalne građevinske svrhe. Najbolje su otkriveni u području Omazića, Čubrića i Radini. Preko njih zaliježu grudvaste gline, pjeskovite gline, crne gline sa proslojcima uglja. Debljina ove podinske serije iznosi do 100 metara. U reonu Turije (oko rijeke Turije) ugalj leži direktno na serpentinitima dok je u području Grivica bušeno oko 60 metara, ne dosegovši do kraja. Ostale geomehaničke bušotine daju podatak o podini debljine oko 15 metara ispod ugljenog sloja. Heterogena građa podine ukazuje na dinamičnost taloženja i znatnog uticaja stijena u okolini Bazena. Donji dio podine je znatno tvrdi, od direktne glinovite podine.

Slika 5. Geološki profil

Glavni ugljeni sloj

Glavni ugljeni sloj, razvijen u svim bazenima, strukturno i u pogledu kvaliteta potpuno je identičan na cijelom prostoru banovičke terestričke serije. Debljina sloja, koja se kreće od 10-20 m, pokazuje manje varijacije, ne samo u pojedinim bazenima, već i u raznim dijelovima istog bazena. Ugalj po stepenu metamorfizma pripada tvrdim mrkim ugljevima, sa prelazom ka kamenim - što ukazuje da je preko ugljenog sloja ležala debela serija krovinskih sedimenata, debljine, vjerovatno i preko hiljadu metara.

Ukupne rezerve u bazenu Banovići

Tabula 1. Utvrđene geološke rezerve

REVIR	BILANSNE REZERVE			UKUPNO (t)
	A	B	C ₁	
PK Tuzla	7 729 153	26 985 380	27 161 709	56 816 843
Jama Tuzla	-	-	14 437 198	14 437 198
Jama Tulovari	-	13 810 062	12 697 345	26 507 407
PK Gornje	10 671 001	26 858 089	1 090 771	41 619 861
Jama Osmazići	3 488 117	7 813 199	22 777 447	34 080 763
PK Odrak	672 810	1 998 375	-	2 671 185
PK Čubrić	1 164 733	1 325 277	585 774	3 075 784
PK Brestica	3 128 384	11 840 853	648 928	17 618 965
UKUPNO BILANSNE REZERVE BAZENA BANOVIĆI				196 804 843
REVIR	VANBILANSNE REZERVE			UKUPNO (t)
	A	B	C ₂	
PK Tuzla	-	2 338 897	-	2 338 897
Jama Osmazići	2 387 272	1 099 748	-	3 487 020
PK Brestica	1 310 630	781 487	-	1 992 117
UKUPNO VANBILANSNE REZERVE BAZENA BANOVIĆI				12 784 234

Prema pomenutom elaboratu u obračun rezervi nisu ušle verifikovane bilansne rezerve bazena na lokalitetu Seona (po rješenju Up/1 br. 06-310-82/87) u iznosu od 32 524 000 tona.

Kvalitet uglja

Kvalitet uglja u ležištu

Kvalitet uglja u banovićkom ugljenom bazenu ogleda se u moćnom i priličnoujednačenom ugljenom sloju koji je eksploabilan cijelom svojom debljinom, od krovine dopodine.

Gornji dio sloja, debljine 4-5 metara, sadrži kvalitetniji ugalj visokog sjaja sa malimproslojcima mat i tamnog uglja.

Srednji dio sloja, u kojem prevladava slojevit ugalj sastavljen od svijetlijih i tamnijihpartija koje se smjenjuju, je slabijeg kvaliteta.

Donji dio ugljenog sloja je i najlošijeg kvaliteta sa 2-3 proslojka jalovinskog materijaladebljine 20-30 cm. Takođe je, za ovaj dio ugljenog sloja, karakteristično da se pojavljuje i većakoličina mikročestica jalovine, koje za posljedicu imaju povećan sadržaj vlage i pepela zbog čegadolazi do smanjenja sadržaja sagorivih materija kao i sniženja toplotnog efekta.

Ponderisane vrijednosti kvaliteta uglja u ležištu prema "Elaboratu o klasifikaciji kategorizaciji" RI-Tuzla 10. 2006 g.

Eksploatacioni sistemi RMU „Banovići“

Rudarska nauka je za pojedine vrste ležišta, način zalijeganja rudne supstance, njene fizičko-mehaničke karakteristike itd. razvila različite metode i načine dobivanja odnosno otkopavanja. U tu svrhu razvijene su različite vrste eksploatacionih sistema. RMU Banovići razvio je u makro smislu, sisteme

podzemne i površinske eksploatacije. Podsystemi su površinski kopovi u površinskoj eksploataciji i otkopna polja u jamskoj. Svaki od ovih podsystema je toliko kompleksan da predstavlja zaseban sistem koji opet ima svoje podsysteme.

Svi pomenuti sistemi imaju jedan cilj a to je proizvodnja dovoljnih količina uglja potrebnih elektroprivredi i širokoj potrošnji u BiH.

U tom smislu za kontinuiran rad rudnika u vremenu i prostoru najbitniji momenat je pravilna procjena buduće potražnje, a samim tim i mogućnost plasmana uglja.

Tabela 2. Vrijednosti uglja u ležištu

REVIR	PONDERISANE VRIJEDNOSTI KVALITETA UGLJA							
	VLAGA	PEPEL	ISPARLJIV MATERIJE	SAGORLJIV MATERIJE	C-FIX	KOKS	% UKUPNI	DTE
	%	%	%	%	%	%	%	t/1kg
PK Turija	20,24	25,38	28,82	53,37	26,17	52,04	1,87	13,918
Jama Tulovčić	15,91	28,50	30,89	57,73	26,89	53,18	1,77	15,300
PK Grivice	14,48	27,09	31,03	58,54	27,53	54,53	2,10	18,315
Jama Omazići	13,90	26,62	32,41	59,42	27,56	53,80	1,87	16,508
PK Čubrić	23,31	18,58	-	80,21	-	-	1,09	18,373
PK Brežnica	12,77	25,55	28,32	61,99	34,08	61,11	0,91	17,083
BASEN BANOVICI PONDERISAN KVALITET UGLJA	16,34	26,01	30,21	57,31	27,05	54,04	1,71	15,468

OSNOVNI PODACI

Naziv preduzeća: RUDNICI MRKOG UGLJA „BANOVICI“ d.d. Banovići

Godišnja proizvodnja mrkog uglja: cca 1.500.000 tona separisanog uglja

Vlasnička struktura: Državno vlasništvo cca 69% i privatno vlasništvo cca 31%

Pravni oblik preduzeća: Dioničko društvo

Broj zaposlenih: Ukupno 2.693 (prema planu rudnika za 2010.god.)

RMU Banovići se sastoji iz šest organizacionih cjelina i to:

1. Rudnik– Površinska eksploatacija uglja
2. Rudnik–Podzemna eksploatacija uglja
3. Separacija
4. Željeznički transport
5. Standard i usluge
6. Direkcija rudnika

Površinska eksploatacija u Rudniku aktivna su tri površinska kopa: Turija, Grivice i Čubrić (P.K.Čubrić je pred planskom likvidacijom). Jamska eksploatacija u Rudniku aktivna je jedna jama: Omazići. Dostignuti nivo proizvodnje separisanog (oplemenjenog) uglja u RMU Banovići.

Orijentalizmi Banovića i okoline

1. Uvod

Kroz prošlost svake nauke i svake oblasti, lomila su se i provlačila razna učenja i tumačenja. Možemo reći da se to događalo i u nauci o jeziku. Jezici su oduvijek dolazili u kontakt i miješali se. To njihovo miješanje je bilo proizvod raznih utjecaja, bilo da se radi o društvenim ili političkim. Kroz historiju, lingvisti se nisu slagali oko toga da li se jezici miješaju ili ne. U ranijim raspravama o miješanju jezika i jezika u kontaktu, lingvisti su zauzimali stav da nema miješanih jezika. Ubrzo je ta teorija srušena i postavljena je nova teorija koja tvrdi da nema „nemiješanih jezika“, tj. da nema jezika koji nisu miješani.

Tako je i bosanski jezik, kroz svoju prošlost, bio bogaćen riječima iz raznih jezika: germanizmima, grecizmima, romanizmima, orijentalizmima, te drugim riječima različitoga porijekla. Posebnu ulogu u našem jeziku imaju orijentalizmi, koji ujedno i predstavljaju pravo bogatstvo naše leksike. Danas često bez razmišljanja koristimo orijentalizme i možemo reći da su orijentalizmi prava duša našega jezika...

U ovome radu smo istražili utjecaj orijentalizama na bosanski jezik sa posebnim osvrtom na orijentalizme u Banovićima i okolini. Svim orijentalizmima u govorima Banovića pokušat ćemo prići sa više aspekata: semantičkoga, sociolingvističkoga, lingvostilističkoga itd.

2. Porijeklo orijentalizama

Izgled svake jezičke karte zavisi od izgleda političke karte. Na leksiku svakog jezika utječu susjedni jezici – govori, zatim tzv. „prestižni jezici“, društveno - političko uređenje itd., pa je prije svakog proučavanja jezičkih prilika potrebno proučiti historijske prilike...

Prvobitno je važno spomenuti dolazak Osmanskoga carstva na teritorij Bosne i Hercegovine. Iako su orijentalne riječi počele prodirati u većem broju u balkanske, tek pojavom Osmanskih Turaka na Balkanu, ne može se poreći da je bilo i ranijih utjecaja turskih naroda na ove jezike. Tako je poznato da pojavom Avara imamo tursko - tatarske uticaje, koji su ostavili traga i na balkanske jezike. O pravoj pojavi turcizama u slavenskim jezicima možemo govoriti tek nakon pojave Osmanskih Turaka na Balkanu. Smatra se da je uzrok prisustva stranih riječi u nekom jeziku, dodir i miješanje dvaju naroda. U našem jeziku turcizme je najviše širila turska vojska i turska administracija, te domaći muslimani, građani i činovnici. „Naše narodne pjesme i usmena tradicija obiluje riječima orijentalnog porijekla. Evo šta o tome kaže fra Grga Martić:

„... te stoga vidimo ljubovne, koje u varoši gnjezdo imaju, pjesme, da su zacrnile turskim izgovorima; nu ipak su ove rieči kod naroda tako priviknute i omiljene, da jim bez njih ne bi pjesma, kao jelo bez začina, prijazna bila...“³⁴³

---

³⁴³ Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Abdulah Škaljić, „Svjetlost“, Sarajevo 1989. godine, str.

2. 1. Orijentalizmi i njihovo širenje

„Riječ je živi spomenik kulture.“³⁴⁴

Sa ovom konstatacijom ćemo „krenuti“ u analizu uvjeta i prostora na kojemu su se orijentalizmi „primili“ kao u plodnome tlu. Šta je Bosna bila u historiji? To nam najbolje govore dva spomenika iz predhistorijskoga, predpismenoga doba koja kako kaže dr. Amira Turbić-Hadžagić predstavljaju preludij interferiranja različitih kultura i civilizacija na području Bosne i Huma. Možemo reći da „Bosna jedna zemlja imade“ (M. Dizdar) i da je oduvijek bila pod raznim utjecajima, što najbolje odaje njena leksika. Svki govor, pa i onaj u najmanjem zaseoku Bosne sačuvao je veliki broj orijentalizama. Neke možemo prepoznati po glasovnoj strukturi, neke po značenju, a neke nikako. Zaključujemo da su se orijentalizmi učvrstili u leksički sistem bosanskoga jezika i da zato zaslužuju posebnu pažnju.

Mogli bismo orijentalizme posmatrati u svakom govoru pojedinačni ili čak na nivou većega teritorija, ali to bi bio dugotrajan proces i kao takav nije predmet naše analize. Kao što smo već rekli, žarište našega problema predstavljaju orijentalizmi u Banovićima. „Poslije pada Bosne pod tursku vlast 1463. godine, Mađari su uspjeli da zauzmu i zadrže sjeverni dio župe Soli do rijeke Spreče, tako da su Banovići ostali u turskim rukama. Kad je sultan Sulejman II uništio ugarsku vojsku Mohača (1526) granice turskog carstva pomjerile su se daleko preko Save. Tada je od istočne Bosne načinjen Zvornički sandžak, a župa Soli pretvorena je u tuzlansku nahiju. Prilikom vojno-teritorijalne podjele Bosne ova oblast sa područjem Banovića činila je tuzlansku kapetaniju.“³⁴⁵

Kao takvo područje, u okviru Turskoga carstva, predstavljalo je pogodno tlo za širenje orijentalizama. Samu analizu porijekla i zanačenja orijentalizama mogli bismo početi devizom Abdulaha Škaljića:

„Poput seobe ljudi, i riječi se kreću iz jednog jezika u drugi.“³⁴⁶ Tako su se na Banovički „doselile“ orijentalne riječi. Sve one se nisu zadržale do danas. Neke su se pojavile, ponovile nekoliko puta i nestale bez traga. A druge, one čovjeku potrebnije, se i danas upotrebljavaju i ostat će tako dok ne dođu neke nove riječi koje će mlađa generacija upotrebljavati.

Većina savremenih govornika i danas u Banovićima, upotrebljava orijentalizme, a da toga nije svjesna. Navest ćemo samo one za koje smo našli potvrde u dijalektalnim govorima, ali i u standardnome jeziku:

pita, burek, jorgovan, boja, bakar, kalup, čarapa, džep, đon, kutija, pamuk, papuče, limun, sapun, šator, šećer, zanat, čakšire, jelek, dimije, fes, barut, bašta, jorgan, kajmak, kašika, kusur, makaze, bunar, raja, belaj, burazer, merak...

Dakle možemo zaključiti da prilično velik broj orijentalizama upotrebljavamo u svakodnevnom govoru, a da toga nismo ni svjesni.

³⁴⁴ Školski rječnik bosanskog jezika, Dževad Jahić, Sarajevo 1999. godine, str. 12

³⁴⁵ www.banovici.com

³⁴⁶ Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Abdulah Škaljić, „Svjetlost“, Sarajevo 1989. godine, str. 13

„Prilično veliki broj istočnjačkih riječi preuzet je iz turskog jezika u naš narodni govor, a neke od njih postale su svojina našeg književnog jezika.“³⁴⁷

Neki turcizmi su se toliko udomačili, kako u govoru, tako i u standardnome jeziku, da ih ne bismo uopće mogli prepoznati (v. tablicu 1.). Tako imamo:

Odljevni predmeti	Hrana i piće	Ponude i pruznici	Ostalo
čizma	pekmez	sođana - sođnada	Balkan
šal	rafica / ružica	jestik	bakar
šes	kafa	dževa	munija
šandže	đud	maša	avet
ušta	rakija	postekoja	makaze
čarapa	narandža	postetja	anikovanje
papuče	paduđan	đugun	majmun
đon	baklava	šalica	kamajlija
džep	burek	simja	lepeza
jeleć	limun	ibrik	bubreg
čaklir	miris	čaršaf / fataf	balša, balša
mašama	čajmak	repaša	oklagija
	paša	jergan	ada
	lećer		bar, bareno (ad-)
			bakar
			mendiše
			sapun

Sve ove riječi prošle su primarnu i sekundarnu jezičku adaptaciju i postale svojina govora Banovića. Neke od ovih riječi nemaju zamjenu koju bismo mogli uzeti iz našeg jezika, a to su: bakar, bubreg, čarapa, čizma, džep, đon, limun, majmun, papuče, rakija, jelek, burek i mnoge druge, nama govornicima, naoko uobičajene riječi. Pored ovih orijentalizama, imamo i orijentalizme koje svoju primjenu nalaze i u književnom jeziku čineći bitnu stilsku karakteristiku. A. Škaljić ističe jednu posebnu grupu orijentalizama:

„Zasebnu grupu čine turcizmi koji se odnose samo na vjerski život, vjerske običaje, pozdrave i izraze Muslimana. Takvih turcizama ima priličan broj i nije potrebno navoditi primjere. Ovamo spadaju i muslimanska vlastita imena.“³⁴⁸

2. 2. Analiza orijentalizama u Banovićima

Predmet našega opserviranja u ovome odlomku će biti orijentalizmi koji se i danas koriste u govorima Banovića i okolice. Navest ćemo samo one najpoznatije i najfrekventnije primjere, jer bi dublja analiza zahtjevala puno više vremena i

³⁴⁷ Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Abdulah Škaljić, „Svjetlost“, Sarajevo 1989. godine, str. 11

³⁴⁸ Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Abdulah Škaljić, „Svjetlost“, Sarajevo 1989. godine, str. 18

prostora. Mnoge riječi nemaju svoju „slavensku“ zamjenu i kao što smo već rekli – govornik ih upotrebljava bez znanja o njihovome porijeklu.

Druge su, kako ističe Abdulah Škaljić, pogodne za upotrebu u književnome jeziku, jer daju posebnu izražajnost. Tako bismo slobodno mogli reći da bi bosanski književni jezik znatno osiromašio kad ne bismo u njemu imali orijentalizme, a narodne govore da i ne spominjemo. Kako bismo o ovome uopće mogli govoriti, moramo navesti, ilustracije radi, primjere koji će nam služiti kao polazni materijal.

ada *f* (tur.), riječno ostrvo; **adet** *m* (ar.), običaj, navika, tradicij; **ahiret** *m* (ar.), onaj svijet, zagrobni život; **akšam** *m* (tur., pers.), 1. prvi mrak, zalaz sunca, prvi dio večeri neposredno poslije zalaza sunca; 2. četvrta po redu muslimanska molitva; **alat**, *m* (ar.) oruđe, sprave, instrumenti i uopće sav pribor potreban za jedan zanat ili za ručni rad; **ašikovati** –ujem, **ašikovanje** –a (ar.), voditi ljubavni razgovor, udvaranje između momka i djevojke. Ašikovanje je bilo veoma uobičajeno u Bosni i Hercegovini. Momci su išli djevojkama pod prozor ili na avlijska vrata i vodili bi duge ljubavne razgovore. Kod muslimana se dugo ašikovalo u petak i na praznike; **avet** *m* (ar.), prikaza, utvara, štrašilo; **aždaha**, **aždaja** *f* (pers.) ogromna neman koja proždire ljude i životinje...

babo *m* (pers.) otac; **badava** adv. (pers. - ar.) besplatno, vrlo jeftino, uzalud; **badža** *f* (pers.) otvor na daščanom krovu kroz koji izlazi dim; **bakar** *m* (tur.) metal *cuprum*, **baklava** *f* (ar.) slatka pita koja se peče u tepsiji; **Balkan** *m* (tur.) Balkansko poluostrvo; **bar**, **barem** adv. (tur.) makar, u najmanju ruku, ako ništa drugo; **basamac** *m* (tur.) stepenište, stepenice, stube; **behar** *m* (pers.) cvijet voćke, latice od takvog cvijeta; **belaj** *m* (ar.) nesreća, zlo, jad, nevolja, patnja, muka, napast; **ben** *f* (tur.) luda, budala, glupan, glupača < **benaviti se**; **bešika** *f* (tur.) kolijevka; **boja** *f* (tur.) farba; **bubreg** *m* (tur.); **budala** *f* (ar.) luđak, mahnitov; **bunar** *m* (tur.) rupa iz koje se vadi podzemna voda; **burma** *f* (tur.) vjenčani prsten bez ukrasnog kamenja...

čak konj. (tur.) štaviše, pa, ta; **čakija** *f* (tur.) džepni nožić, **čamac** *m* (tur.) plovilo, plovni objekt; **čarapa**, **čorapa** *f* (pers.); **čaršija** *f* (pers.) trgovačka četvrt grada, tržište, trg; **čekić** *m* (tur.) poznata zanatlijska alatka...

ćela, **ćelavost** *f* (tur. i pers.) opadanje i nedostatak kose na glavi; **ćilim**, **kilim** *m* (pers.) prostirač izatkan od vune na stanu, tepih; **čošak** *m* (pers.) ugao, kut; **ćup** *m* (ar.) duboki zemljani sud koji ima dvije ručke sa strane.

deva *f* (tur.) kamila; **dilber** *m* (pers.) dragan, ljubljenik, miljenik, ljepotan; **dost** *m* (pers.) prijatelj; **dova** *f* (ar.) molitva bogu; **dućan** *m* (ar.) trgovačka radnja, **dugme** *n* (pers.) puca, pulka na odjevnom predmetu; **duhan** *m* (ar.) dim, gusta para, ali i biljka duhan...

džabe, **džaba** adv. (tur.) badava, besplatno, zalud; **džep** *m* (ar.) džep, špag;

đogat *m* (tur.) bjelkast konj; **đon** *m* (tur.) potplat za cipele, debela koža; **đorati** (tur.) mijenjati; **đozluci** *m pl. t.* (tur.) naočari; **đugum** *m* (tur.) bakreni sud za vodu sa širokim grlicem, kafeni đugum – manji sud u kome se vari voda za kafu; **đul** *m* (pers.) ruža, ružica...

ej! interj. (pers.) o! (dozivanje), **ekser** *m* (tur.) klinac, čavao...

fildžan, findžan *m* (pers.) šoljica za crnu kafu, **fukara** *f* (ar.) siromah, sirotinja

galama *f* (tur.) vika, dreka; **garet** *m* (ar.) pljačkanje, robljenje, pustošenje; **gazela** *f*

(ar.) afrička antilopa;

hajduk *m* (ar.) odmetnik od vlasti, drumski razbojnik, lopov; **hapsana** *f* (ar. – pers.) zatvor, zgrada u kojoj se nalazi zatvor; **harač** *m* (ar.) trošak, izdatak; **hašiš** *m* (ar.) indijska konoplja, vrsta narkotika iz cvjetova indijske konoplje; **hir** *m* (pers.) neobuzdani prohtjev, nezasitna želja, kapric...

ibretiti se – čuditi se < **ibret** *m* (ar.); **ibrik** *m* (pers.) bakreni sud za vodu sa uskim grlom, na kome je kupast poklopac, i s dugim noscem (nosačem), može biti i od zlata ili srebra; **inat** *m* (ar.) kapric, prkos, tvrdoglavost, upornost u protivljenju, svađa, zavada; **insan** *m* (ar.) čovjek, osoba...

jaka *f* (tur.) ovratnik, kragna; **jarak** *m* (tur.) prokop za odvođenje vode; **jaran** *m* (pers.) prijatelj, drug; **jastuk** *m* (tur.) uzglavlje; **jelek** *m* (tur.) prsluk; jogurt *m* (tur.) vrsta kiselog mlijeka koji se kiseli na jedan poseban način; jorgan *m* (tur.) posteljni pokrivač, napunjen pamukom i prošiven; **jorgovan** *m* (pers.) jorgovan...

2. 3. Orijentalizmi kao vrijedno naslijeđe Banovića

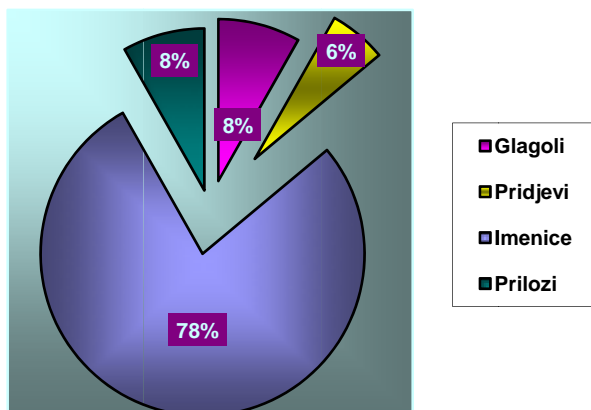
Pri samome pokušaju da izbrojimo samo značajnije i učestalije orijentalizme u Banovićima i okolini, doživjeli smo „neuspjeh“! Orijentalizmi predstavljaju vrijedno naslijeđe govora Banovića i kao što možemo vidjeti, iz gore navedenih primjera, pojedini nemaju zamjenu u ovim govorima, tj. pojedine orijentalizme govornici Banovića koriste ravnopravno sa riječima slavenskoga porijekla.

Osim ovih osobina važno je napomenuti još neke:

- većina riječi orijentalnoga porijekla su imenice,
- među posuđenim orijentalizmima imamo mali broj glagola, pridjeva, priloga i uzvika i
- većina imenica koje su se najbolje prilagodile i prihvatile među govornicima Banovića su turcizmi.

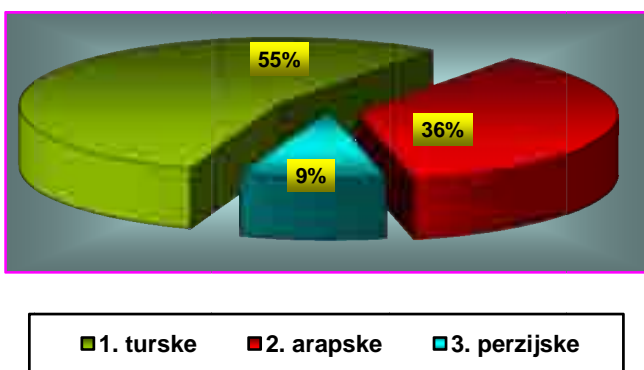
Sve ovo možemo predstaviti grafički (v. grafikon 1 i 2):

Morfološki nivo analize orijentalizama

Grafikon 2. Grafički prikaz zastupljenosti pojedinih vrsta riječi kod riječi orijentalnog porijekla

Zastupljenost turcizama u govorima Banovića i okoline

Veliki broj turcizama i njihova premoć u odnosu na ostale riječi možemo tumačiti na nekoliko načina:

- sličnost smoglasničkoga sistema ova dva jezika i
- funkcija koju je turski imao u Osmankome carstvu.

2. Zaključak

U ovom radu smo došli do različitih spoznaja. Jedna od osnovnih istina i činjenica koju je ovaj rad potvrdio je istina koju je izrekao Abdulah Škaljić rekavši. „Poput seobe ljudi, i riječi se kreću iz jednog jezika u drugi.“³⁴⁹

Svaki jezik je zidina zidana riječima iz drugih jezika. Nakon ovakvog istraživanja, možemo vidjeti da su mnoge riječi koje svakodnevno upotrebljavamo orijentalnog porijekla.

Ovaj rad je imao za cilj da istraži prisustvo orijentalizama u govoru i odredi njihov status u govorima Banovića. Ovakav pristup je otkrio samo naznake ove problematike, jer smo i ranije znali da su orijentalizmi prisutni u našem jeziku, ali nismo znali, koliko su prisutni. Zato i nakon ovoga rada možemo tvrditi da bi naš jezik ostao skelet bez srca i mesa, da bi naše ljubavne pjesme – sevdalinke ostale bez *ašikovanja*, *halahana*, *nanula*, *bazerđana*, *terzije*, kad bismo iz njega izbacili orijentalizme.

Poznati lingvista Dževad Jahić je rekao da bi bosanski jezik i dalje ostao jezik kad bismo iz njega izbacili orijentalizme, ali pitanje bi bilo čiji bi to jezik bio... Na kraju možemo napraviti jedno slikovito poređenje: bosanski jezik, zajedno sa govorima Banovića podsjeća na *ćilim*, tvorevinu satkanu od različitih boja i oblika, koja čini jednu skladnu, toplu i autentičnu cjelinu.

LITERATURA

Školski rječnik bosanskog jezika, Dževad Jahić, Sarajevo 1999. godine

Filipović R. (1986) *Teorija jezika u kontaktu*, Zagreb 2005.

Halilović S. (1995) *Pravopis bosanskoga jezika (Pravopisni rječnik)*.

Sarajevo: Preporod

Škaljić A. (1989) *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (šesto izdanje).

Sarajevo: Svjetlost

www.banovici.com

---

³⁴⁹ Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Abdulah Škaljić, „Svjetlost“, Sarajevo 1989. godine, str. 13

Mr. sc. Rusmir Djedović; Munisa Kovačević, prof.

Etno lokalitet u Mačkovcu

Formiranje etno lokaliteta u privatnom vlasništvu od strane zaljubljenika u etno naslijeđe i kulturnu historiju, postaje u zadnje vrijeme sve izraženija pojava.

Etno lokaliteti i sami postaju jedna vrsta kulturnog dobra, sa manje ili više izraženim vrijednostima. Ova tendencija u zaštiti, očuvanju i promociji raznovrsnog i bogatog etno naslijeđa traži znatno ozbiljniji pristup nauke i stručnih ustanova.

Na području današnjeg vikend naselja Mačkovac ili Hrvatska brana, pored rijeke Oskove, starinom postoje tradicionalni narodni objekti koji koriste snagu vode a imaju značajno mjesto u tradicionalnom narodnom privređivanju. Radi se o vodenicama (mlinovima) i stupama. U jednom dokumentu koji se čuva u Arhivu Tuzlanskog kantona spominje se vodenica na rijeci Oskovi u 17. stoljeću. Još krajem 19. stoljeća na starim kartama i planovima na području Mačkovca su ucrtani jedna vodenica i toponim "Stupe".

Na brana, ispod sela Hrvati, na rijeci Oskovi, sve do 70-tih godina, 19. stoljeća, nalazila se jedna stara vodenica. Te vodenice više nema, sad je sagrađeno vikend naselje. Ta vodenica, po svom izgledu u pravom smislu je odavala izgled stare tradicionalne bosanske vodenice na ovom području.

Vodenice koje su sve do elektrifikacije predstavljale izvor života i bile neminovne za opstanak ljudi na ovim prostorima, jednostavno u posljednje vrijeme izumiru.

Vodenica na Hrvatskoj brani, Selo Hrvati

Zadnjih godina se na jednom privatnom imanju formira jedan zanimljiv etno lokalitet na kojem se svake godine formiraju novi elementi i objekti tradicionalnog narodnog naslijeđa ovih prostora.

Vlasnik Refik Halilović ovaj etno lokalitet već 11 godina strpljivo gradi i uređuje. Refik se opredjelio da u prelijepom prirodnom ambijentu otrgne od zaborava način nekadašnjeg odrastanja i življenja. Posjeduje više od 3 hiljade bakarnih, srebrnih, drvenih i keramičkih rukotvorina, ručnih radova domaćica i vezova.

Također, posjeduje više od 1,600 starih knjiga i dokumenata, dobivenih od potomaka čuvenog đurđevičkog hroničara Mumina Trumića, koji je nastavio bilježiti sva zbivanja užeg i šireg zavičaja od svojih predaka. Ova dokumentacija obuhvata vrijednu zbirku staru više od 200 godina.

Izgradio je pod vedrim nebom kuće, kako ih Refik zove, Begovu, Bukinu i Adin-begovu kuću, sa svim pratećim objektima iz nekadašnjih vremena, sa starim namještajem, hamandžicama, pokućstvom, raznim predmetima i alatima koji su služili za rad u kući i oko nje.

Osim pomenutih objekata izgradio je dvije vodenice Aljičku i Hrvatsku, a u narednom periodu ovaj etno lokalitet biće bogatiji, kako i sam vlasnik Refik Halilović kaže, za još 7 bosanskih kuća i 3 sojenice na Oskovi.. „*Odavno sam imao namjeru uraditi nešto ovako i obogatiti turističku ponudu Tuzlanskog kantona i BiH. U prilog ovih mojih aktivnosti ide i činjenica da će uskoro Konjuh biti proglašen zaštićenim parkom prirode, a u toku je gradnja Ćirine pruge od Banovića do Zlaće, čime će ovaj kraj postati pravi turistički raj. Ovome treba dodati da ću u upotrebu staviti tri kočije, koje će prevoziti ljubitelje prirode od*

resotana Brana do Zlaće, pa će sve biti kao u neka stara vremena“, priča tvorac etno lokaliteta kraj Oskove u Mačkovcu Refik Halilović.

Tokom 2009. godine Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona je formirao naučno-stručnu komisiju koja je obišla etno lokalitet na Mačkovcu i izvršila preliminarni uvid u stanje i vrijednosti lokaliteta. Ovu komisiju su činili: red. prof. Salih Kulenović, dr. etnoloških nauka; doc. Edin Mutapčić dr. historijsko pravnih nauka; dir. Zavoda Benjamin Bajrektarević, prof. orjentalist; str. sar. za graditeljsko naslijeđe Dražen Kosec, dipl.ing.arh; str. sar. za prirodno naslijeđe Rusmir Djedović, mr. geografskih nauka.

Etno lokalitet u Mačkovcu kod Banovića, u vlasništvu Refika Halilovića, je lokalitet koji sadrži bitne elemente koji predstavljaju višenamjenski kulturno dobro.

Ovaj etno lokalitet pruža mogućnosti da se ispravnim i stručnim pristupom može organizirati u vrlo atraktivan lokalitet u smislu prezentovanja kulturno-historijskog naslijeđa.

Izvori i literature

1. Dokumentacija Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla
2. *Mišljenje- u vezi etnološkog lokaliteta na Mačkovcu, općina Banovići*, br. 89/09; Arhiva Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla.
3. Grupa autora, *Monografija kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe Tuzlanskog kantona – izbor*, Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, 2010., u štampi.
4. Rusmir Djedović, Munisa Kovačević, *Etno dvorišta - višenamjenska kulturna dobra*, Pogledi, 15, 2010, u štampi.

www.etno-selo.com

www.banovici-opcinacom.ba

www.rtvtk.ba

www.etno-avlija.com

www.zivinice.ba

Crtice iz kulturnog naslijeđa Banovića i okoline

Banovići su dugo godina bili slijepo crijevo Bosne i Hercegovine. Arheološki nisu istraženi, a rijetko su ih posjećivali historičari i učenjaci od pera, da dublje zarone u prošlost Banovića, da nešto više kažu šta Banovići kriju u svojim njedrima.

Džamija u Banovići Selu

Jedna od najstarijih džamija šire okoline Banovića je ona u današnjem naselju Banovići Selo. Do osnivanja grada Banovića iza 1945. godine ovo naselje se od srednjeg vijeka naziva Banovići. Prema nekim podacima ova džamija je obnavljana 1764. godine.³⁵¹

Veća opravka izvršena je je 1921. godine, kada je mutevelija džamije bio Omer-hodža Softić iz sela Podgorje. Džamija je bila većih dimenzija i sa drvenom munarom visokom 16 metara.

Ostalo je u predaji da je Eugen Savojski u prolazu za Sarajevo (1697. godine), pored mnogih džamija zapalio i Banovićku džamiju.

Od starije uleme, imami džamije su bili: Mula Hasan ef. Demirović iz sela Banovići i njegov sin Ibrahim, Mulija, čija se riječ u džematu visoko cijenila i poštovala. Drugi Hasan efendijin sin Husein, rođen 1854. godine, završio je visoko teološko obrazovanje u Istanbulu i u službi muderisa u Vlasenici umro 1919. godine.

Osim navedenih, imami džamije bili su Sulejman ef. Avdić i njegov sin Emin, zatim Sulejman ef. Modrić iz sela Banovići, koji je bio i posljednji imam te džamije, pošto je među prvim objektima džamija zasmetala rudniku Banovići 1947. godine, pa je nažalost te godine i porušena.³⁵²

Džamije u gradu Banovići

Najstarija džamija u gradu Banovići sagrađena je 1937. godine a izgradiše je džematlije Repnika, Podgorja, Grivica i Omazića kao svoju zajedničku džamiju. Navedena sela dosta su bila udaljena od džamije, pa se u njoj klanjala samo džuma, bajram i teravih namaz.

---

³⁵⁰ Nuraga Softić rođen je 1931. godine u Podgorju kod Banovića. Ekonomski tehničar po zvanju, a po interesovanju glumac amater, speleolog, pjesnik i umjetnički fotograf i uopće kulturni pregalac. Od 1960. godine redovan je izlagač fotografija na domaćim i međunarodnim izložbama sve do danas. Na tim izložbama osvojio je veliki broj nagrada, treba naglasiti prvu nagradu za fotografiju „Dogovor“ 1989. godine na međunarodnoj izložbi islamsko kulturno naslijeđe u Istanbulu. Međunarodna federacija za fotografsku umjetnost, na svjetskom kongresu u Padovi – Italija 1975. godine dodijelila je Nuragi Softiću međunarodno zvanje „Umjetnik FIAP“-AFIAP.

³⁵¹ Madžida Bećirbegović, Džamije sa drvenom munarom u Bosni i Hercegovini, Veselin Masleša Sarajevo, Sarajevo 1990., str. 82.

³⁵² Nuraga Softić, Banovičke džamije, Hikmet, Tuzla, mart 2000.

Prvi imami džamije u gradu Banovića su bili: Osman ef. Bebaković, Ibrahim ef. Mujić i Emin ef. Avdić. Mutevelija džamije bio je Ibro Ikanović zvani Đulbeg. Pored džamije, svakoga dana je prolazila parna lokomotiva sa vučom vagona za prevoz uglja od Radine do Živinica. Razvojem grada Banovića i Rudnika, 1952. godine stara džamija je srušena.³⁵³

Iako grad Banovići od 1945. godine imaju intenzivan ekonomski, urbani i kulturni razvoj, bio je jedan od rijetkih gradova u BiH bez džamije. Najupornije džematlije podnosile su molbe i kontaktirale preko tuzlanskog muftije Husein ef. Mujića sa vlastima da se odobri gradnja džamije ali je odobrenje bilo još daleko na pomolu.

Sedamdesetih godina prošlog stoljeća, odobrena je gradnja džamije u Omazićima, a zatim i u Repniku i Banovići Selu. Za sve učinjeno, velike zasluge pripadaju hafizu ef. Mujiću, muftiji iz Tuzle.

Stara džamija u Banovićima

Na inicijativu glavnog imama, Osman ef. Lugavića, u svojstvu predsjednika Odbora Islamske zajednice Banovići, uputio sam pismeni zahtjev za odobrenje gradnje džamije u gradu Banovići. Zahtjevu je udovoljeno 1991. godine, kojom smo dobili lokaciju za gradnju džamije na k.č. br. 1113/116 k.o.. Ova lokacija se nalazi na brdu iznad „Gradskog kina“.

Odmah iza rata uz suradnju tuzlanskog muftije Husein ef. Kavazović, te glavnim imamom, ministrom u Vladi TPK Safeta ef. Softića, sredstvima Islamskog svjetskog komiteta iz Kuvajta je izgrađena ova džamija. Svečano otvaranje Bijele džamije u Banovićima obavljeno je 25. X 1997. godine.³⁵⁴

---

³⁵³ Nuraga Softić, isto.

³⁵⁴ Nuraga Softić, isto.

Bijela džamija u Banovićima

U samom središtu grada Banovića, preko puta gradskog parka se već nekoliko godina gradi monumentalna zgrada buduće glavne džamije u Banovićima. Zgrada džamije je prekrivena velikom kupolom, ima visoku munaru i niz prapatnih sadržaja. Uskoro se očekuje njeno svečano otvaranje.

Nova izgrađena džamiju u gradu Banovićima

Tulov grad

U Banovićima postoji predaja i o Tulov gradu i Tulov banu. I to su domaći ljetopisci zabilježili od svojih predaka.

Za vrijeme okupacije Bosne po sultanu Fatih Mehmedu II 1463. godine, ostalo je jedno veće utvrđenje na lokalitetu Banovića. Bio je to Tulov grad. Grad je bio snadbijevan velikom posadom i sigurnim utvrdama za odbranu od napadača. Snadbijevan je pitkom vodom drvenim cjevovodom dovedenom iz Ban dola, ispod planine Vrane.

Sultan Fatih je lično rukovodio ratnom operacijom u osvajanju grada, ali svi pokušaji su bili neuspješni.

Nakon nekoliko dana pred sultana Fatiha se pojavila neka baba iz Tulov grada (prema predanju) i kazala:

„Čestiti care, Vi nemožete osvojiti Tulov grad jer je on snadbjeven svim potrebama za život za dugo vrijeme i dobro utvrđen. U grad je dovedena i voda čunkovima iz Ban dola. Poslušajte mene štaću Vam reći, pa ćete osvojiti grad. Nađite konja ždrijepca od sedam godina, putnogasta u sve četiri noge. Tog konja hranite i nemojte mu davati vode tri dana. Četvrti dan ga vodite niz ono polje ispod grada.

Konj će osjetiti vodu i tu kopati i naći ćete vodovod za Tulov grad, gdje je konj zakopao svojom nogom.“

Poslije presijecanja vodovoda za Tulov grad, Tulov ban je izvršio predaju grada.

Mjesto gdje je bio lociran Tulov grad, zadržao je naziv Gradina. Nalazi se u selu Tulovići, na relaciji regionalnog puta Banovići - Lukavac. To je zaobljeni vrh, nadmorske visine 505 metara. Stanovnici grada naselja Tulovići govore da i danas mogu pronaći ostatke zida na Tulov gradu.

Poginuli borci sultana Fatiha pokopani su u zaseoku Draganja. Među njima se, po predanju, nalazio i nišan sa turbanom paše Misirlije, na desnoj strani puta Banovići - Lukavac.³⁵⁵

U mjestu Grabovac nalazio se veliki kamen tzv. Srednji kamen, sa izbočinom poput koluta sa malim križićem. Narodna predanja kažu da je to bio kamen koji je bio granica gospodara gradova, Banovića i Tulovića.³⁵⁶

Podgorje i Softići

Staro Podgorje smješteno je ispod planine Kunine, na nekadašnjem važnom trgovačkom putu od naselja Ribnice prema Tuzli. Podgorje je prirodno podijeljeno na nekoliko zasebnih cjelina, mahala, koje su se graničile jedna od druge udolinama, potocima i putnim komunikacijama. Većina mahala su se zvale po prezimenima porodica koje su tu živjele: Softića, Bećirovića, Garića, Lačića i drugih. Pored stambenih objekata, kuća od šindre, u Podgorju su postojala i dva mekteba. Jedan je bio na parceli Mata, a drugi na parceli Selište. Jedan od sibjan mualima u mektebu Mata je bio Omer-hodža Softić.

Omer-hodža Softić sin Ahmeta, rođen je 1871. godine a umro 1938. godine. Završio je medresu i u periodu od 1931. do 1935. godine bio je na funkciji načelnika općine Banovići. Njegova Tevdžidnama, na tursko-arapskom jeziku, koju je lično potpisao Reisul-ulema Džemaludin ef. Čaušević, a ovjerena pečatom Ulema-medžlisa za Bosnu i Hercegovinu, i danas se čuva.³⁵⁷

Familija Softića je jedna od najstarijih familija u Podgorju. Prema predanju najstariji poznati predstavnik te familije je neki Suljo zvani Softa, po kome su i dobili prezime. On je imao dva sina Omera i Ibrahima. Omer Softić je imao trojicu sinova: Halila, koji je umro 1894. godine; Mehmeda, umro 1903. godine i Huseina, umro 1896. godine.³⁵⁸

Od ove trojice sinova Sulje „Softa“, potiču svi današnji članovi familije Softića iz Podgorja.

---

³⁵⁵ Nuraga Softić, isto.

³⁵⁶ Ambrozije Benković, *Tuzlanska područja nekad i sad*, „Iskra“, Vinkovci, Đakovo, 1971.

³⁵⁷ Nuraga Softić, Podgorje, Općina Banovići, Banovići, 2006., str. 3.

³⁵⁸ Nuraga Softić, isto., str. 78-79.

Mina Kujović, savjetnik arhivist

Škola učenika u privredi – Rudnik „Banovići“

(Prilog historiji školstva u Banovićima, 1947-1957.)

Sažetak

Osposobljavanje kvalifikovanih radnika nakon Drugog svjetskog rata kada se radilo na ubrzanom privrednom razvoju zemlje, sve do 1957. godine vršeno je na dva načina. Prvo – školovanjem radničkog podmlatka u školama za učenike u privredi i školama sa praktičnom obukom, i drugo – putem priučavanja nekvalifikovanih radnika u proizvodnji. Prilog se odnosi na školovanje učenika u privredi u Banovićima u školi koja je prvo djelovala u sastavu preduzeća „Litva-Banovići“ (1948-1950.), a onda kao samostalna škola u prostorijama osmogodišnje škole u Banovićima. (1950-1957.).

Uvod

U sistemu školstva i odgoja mladih u Bosni i Hercegovini, školovanju radničke omladine nije nikad poklanjana velika pažnja. Do kraja Drugog svjetskog rata za radnička zanimanja su djelovale samo dvije vrste nižih stručnih škola, muške zanatske i stručne produžne škole.

Muške zanatske škole u Sarajevu i Mostaru su otvorene još u periodu austrougarske uprave. Kasnije su zanatske škole postojale u Sarajevu, Tuzli, Banjoj Luci, Mostaru i Livnu. To su bile samostalne ustanove ili su djelovale uz neku drugu školu (npr. Zanatska škola u Sarajevu je bila uz Srednju tehničku školu). Težište rada u zanatskim školama je bilo na praktičnim radu, dok se opća naobrazbu zapostavljala.

U Bosni i Hercegovini je pred Drugi svjetski rat bilo pedesetak stručnih produžnih škola. One su osnivane samo u onim mjestima u kojima je bilo najmanje 50 učenika u privredi. Velik broj učenika u privredi nije bio obuhvaćen ovim školama, jer u nekim mjestima nije bilo dovoljnog broja polaznika da se osnuje škola. U ovim školama je nastava bila slaba i nedovoljna, a učenici su dobijali oskudno znanje iz najosnovnijih predmeta (srpski ili hrvatski jezik, račun, geometrijsko crtanje, zanatsko knjigovodstvo, zemljopis i pisanje). Škole su većinom radile uvečer i to poslije radnog vremena ili nedjeljom prijepodne.

Materijalni položaj učenika u privredi je bio težak. O njima se nije vodila gotovo nikakva briga, a stipendije koje su davala pojedina humanitarna društva bile su neznatne. Slabi materijalni uslovi, smještaj i ishrana su nepovoljno utjecali i na zdravstveno stanje učenika u privredi.

Nakon Drugog svjetskog rata nova vlast je polagala mnogo na podizanje općeg prosvjetnog uzdizanja stanovništva. S tim u vezi su bile i značajne novine u odnosu na školovanje učenika koji su se spremali za radnička zanimanja. Već je 1946. godine donesen Zakonom o učenicima u privredi. Zakonom je reguliran položaj i zaštita učenika u privredi. Odmah po objavljivanju ovog Zakona pristupilo se osnivanju i organiziranju škola učenika u privredi (ŠUP). Ove su se

škole otvarale u svim većim mjestima i važnijim industrijskim centrima, kao i u manjim mjestima gdje je bilo bar 20 učenika u privredi.

Nastavni planovi u ovim školama su rađeni na potpuno novim osnovama, a nastava se izvodila za vrijeme radnog vremena. Učenici su jedan dan išli u školu a jedan dan u tvornicu ili radionicu na praksu. Praktični rad je bio sastavni dio nastave i obavezan. Za učenike u privredi nije bilo dovoljno mjesta u domovima, pa su mnogi od njih nakon dnevnog i napornog rada morali pješaćiti do svojih kuća na spavanje.³⁵⁹ Zbog toga je napredovanje ovih učenika bilo sporo, jer su često izostajali od škole i od rada, odnosno prakse.

Broj škola i učenika u privredi naročito je porastao u industrijskim centrima. Tako, naprimjer, u Zenici gdje je prije Drugog svjetskog rata bila samo jedna škola sa 154 učenika, 1950. godine je bilo pet škola za učenike u privredi sa 1.217 učenika i učenica, odnosno omladine u privredi ili radničke omladine.³⁶⁰

Jedan od osnovnih problema u vezi sa radom škola učenika u privredi bio je problem školskog prostora. Samo je nekoliko škola raspolagalo vlastitom školskom zgradom, dok su uglavnom ove škole bile smještene u stare i dotrajale zgrade ili u prostorije osmogodišnjih škola i nižih gimnazija.

U 1949/50. školskoj godini počelo je osnivanje ovih škola po strukama. Time je učenicima data mogućnost da izučavaju sve stručne predmete u struci koju su izabrali. Godine 1950. u Bosni i Hercegovini su bile 32 škole za učenike u privredi po strukama, a 1951. godine ih je već bilo 58.³⁶¹

Škola učenika u privredi u Banovićima

Banovići su mjesto u blizini Tuzle koje se otvaranjem Rudnika uglja „Tito“ i izgradnjom omladinske pruge Brčko – Banovići 1946. godine brzo pretvaralo u rudarski i industrijski centar. Školovanje učenika u privredi i njihovo osposobljavanje za radnička zanimanja u Banovićima, kao i u cijeloj tadašnjoj državi (FNRJ) u prvim poratnim godinama obavljano je u skladu sa saveznim i republičkim propisima.³⁶²

Škola učenika u privredi u Banovićima je otpočela sa radom u okviru Zemaljskog građevinskog preduzeća „Litva-Banovići“ 1948. godine.³⁶³ Preduzeće

---

³⁵⁹ U poratnom periodu (1945-1955.) Bosna i Hercegovina je oskudijevala domovima za smještaj učenika. U 1949/50. školskoj godini bilo je preko 50 domova za učenike u privredi, ali su učenici morali participirati u plaćanju smještaja, a kako su im primanja bila niska većina nije mogla koristiti domove.

³⁶⁰ Informativni priručnik o Bosni i Hercegovini, br. 2/51, str. 80

³⁶¹ Nav. izvor

³⁶² Osposobljavanje visokokvalifikovanih radnika se obavljalo na dva načina. Prvo, školovanjem u majstorskim školama, stjecanjem kvalifikacija putem priučavanja. Za ovaj način osposobljavanja visokokvalifikovanih radnika postojali su izrađeni i odobreni nastavni planovi i programi. Osposobljavanje kvalifikovanih i visokokvalifikovanih radnika putem priučavanja vršilo se na taj način što su najsposobniji nekvalifikovani radnici u preduzeću pristupali polaganju ispita na osnovu odobrenih nastavnih programa.

³⁶³ Državno privredno preduzeće pod nazivom Zemaljsko građevinsko preduzeće Bosne i Hercegovine „Litva-Banovići“ u Litvi kod Tuzle osnovano je rješenjem Vlade NRBiH, Vlada br. 879 od 21. augusta 1947. godine. Prestalo sa radom 30. juna 1950. (na osnovu čl. 4 i 22 Osnovnog

„Litva-Banovići“ se bavilo građevinskim radovima i uslugama kao osnovnom djelatnošću, a radilo je i na izgradnji industrijskih objekata. Od sporednih djelatnosti imalo je bravarsku, stolarsku, limarsku i mehaničku radionicu. U ovom preduzeću su radili „naučnici“, učenici koji su kao pomoćno osoblje radili na održavanju radilišta i učenju stambene djelatnosti. Preduzeće je imalo dosta problema zbog nedostatka kvalifikovanih radnika. Zaposleni kvalifikovani radnici su trebali da ostvaruju planom zacrtane poslove preduzeća, ali i da educiraju radnike koje je trebalo uvoditi u posao.³⁶⁴ Tu su bili i učenici u privredi, polaznici škole učenika u privredi koji su jedan dan išli u školu, a jedan dan u preduzeće na praksu.

Prema prvom sačuvanom izvještaju o učenicima u privredi pri Zemaljskom građevinskom preduzeću „Litva-Banovići“ iz 1948. godine, krajem školske 1947/1948. godine u školi su bila 32 učenika. Učenici su se već tokom školovanja opredijelili za buduće zanimanje. Tako se za zidare školovalo 20, za tesare 2, za stolare 2, za bravare 2, za limare 3, kovače 2 i za ličioca 1 učenik. Od ova 32 učenika samo je za zanimanje zidara 15 učenika moglo krajem školske 1947/1848. godine polagati završni ispit dok su ostali trebali da se školuju do kraja školske 1949/1950. godine.³⁶⁵

Nakon likvidacije Zemaljskog građevinskog preduzeća „Litva-Banovići“ u junu 1950. godine, obuka budućih kvalifikovanih radnika prešla je u nadležnost samostalne Škole učenika u privredi u Banovićima. Ova škola nije nikad imala vlastitu zgradu i tokom svog djelovanja koristila je dvije prostorije u zgradi osmogodišnje osnovne škole u Banovićima. Škola je imala upravitelja i jednog do dva stalno zaposlena nastavnika. Svi nastavnici koji su radili u ovoj školi su bili honorarno angažirani nastavnici osmogodišnje škole u Banovićima kao i tehničko osoblje u stalnom radnom odnosu u rudniku i drugim preduzećima.

ŠUP u Banovićima bila je trogodišnja škola sa mješovitim i specijalnim odjeljenjima. Za pohađanje ove škole trebala je školska predsprema od četiri razreda osnovne škole.³⁶⁶ Prema nastavnom planu i programu predviđenom za ovaj tip škola učenici su slušali sljedeće predmete: srpsko-hrvatski jezik, istorija, geografija, higijena sa higijenom rada, radno zakonodavstvo i organizacija preduzeća, stručna radiona sa kalkulacijom, osnovi fizike i hemije, zanatsko knjigovodstvo, fiskultura, predvojnička obuka, tehnologija, stručno crtanje

Školovanje radničkog podmlatka i njihovo osposobljavanje za zvanje kvalifikovanog radnika izvodilo se putem teoretske i praktične obuke. Ovakav

---

zakona o državnim privrednim preduzećima) i prešlo u likvidaciju. Likvidaciju preduzeća je sprovela komisija koju je odredilo Ministarstvo građevina NR BiH.

³⁶⁴ Poratni period privrednog razvoja u cijeloj zemlji je obilježen planskom privredom. Svako privredno preduzeće je od nadležnog AOR-a (administrativno-ekonomskog rukovodioca) dobivalo planirane radne zadatke koje je moralo ispunjavati. Na nivou zemlje je urađen petogodišnji plan privrednog razvoja (1947 -1951.) a na nižim nivoima su planove radili nadležni rukovodioci.

³⁶⁵ Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Ministarstvo građevina NR BiH br. 15290/48. Znači da je za zanimanje zidar trebala samo jedna godina školovanja.

³⁶⁶ Pravilnik o minimalnoj školskoj predspremi koja je obavezna za učenje pojedinih zanimanja. odnosno zanata.

način školovanja bio je reguliran Uredbom o stručnim školama.³⁶⁷ Sačuvana su dva izvještaja o radu ŠUP-a u Banovićima koje je potpisao upravitelj škole Stevan Rajin i iz kojih možemo saznati kako je škola djelovala deset godina nakon osnivanja odnosno kako se odvijalo školovanje radničke omladine u Banovićima. Školovanje nije bilo jednostavno, jer su radionice raspolagale zastarjelim mašinama za izvođenje praktične nastave.

Školu je izdržavao djelimično Narodni odbor iz svojih budžetskih sredstava, a dijelom Rudnik „Tito“ Banovići. Škola je imala školsku radionicu za učenike koja se nalazila u Čubriću, nekoliko kilometara udaljena od zgrade u kojoj je bila osmogodišnja škola Banovići i ŠUP „Litva-Banovići“.

Jedan od najvećih problema za uspješan rad ŠUP-a u Banovićima bio je problem školskog prostora. Škola je bila smještena u zgradi Rudnika koju je koristila državna osmogodišnja škola Banovići.³⁶⁸

Prvi izvještaj se odnosi na školsku 1955/1956. godinu, a napisao ga je upravitelj škole Stevan Rajin 3. jula 1956. godine. Na pečatu kojim je ovjeren ovaj Izvještaj piše „Škola učenika u privredi – Rudnik Banovići“. Prema ovom Izvještaju stanje u školi nije bilo zadovoljavajuće.³⁶⁹ Škola je bila slabo snabdjevena učilima. Samo za predmete fiziku i geografiju bilo je nešto učila, i to samo osnovnih. Kako bi škola pravilno i normalno izvodila nastavu, od Općine u Banovićima i Rudnika, traženo je nekoliko puta da se učila nabave, ali bez uspjeha. Naročito su trebala učila za stručne predmete.

Godine 1956. u školi su bila tri razreda sa četiri odjeljenja, i to: 1. razred – 43 učenika podijeljena u dva odjeljenja od kojih je jedno bilo čisto metalske struke, a drugo mješovito, 2. razred je imao 21 učenika i jednu učenicu, a 3. razred 15 učenika. Odjeljenja 2. i 3. razreda su bila razdvojena.

U ŠUP-u Banovići je radio 1955/56. školske godine samo jedan stalni nastavnik; jedan je nastavnik dopunjavao normu, dok su ostalih deset radili honorarno. Honorarni nastavnici su bili smetnja u pravilnom odvijanju nastave, a naročito nastavnici stručnih predmeta koji su često izostajali sa nastave, a naročito nastavnik tehnologije u 1. i 2. razredu. Honorarni nastavnici su bili u stalnom radnom odnosu u osmogodišnjoj školi u Banovićima.

Uspjeh učenika je bio veoma slab³⁷⁰ dok je u praktičnom radu bio zadovoljavajući, a naročito u učeničkoj radionici koja je postojala za metalce. Samo su učenici iz stolarskog preduzeća imali dobar uspjeh.

---

³⁶⁷ Uredba o učenicima u privredi, Sl. List FNRJ br. 39/52

³⁶⁸ Državna osmogodišnja škola u Litvi bila je smještena u zgradi Rudnika „Tito“ Banovići. 1952. godine raspolagala je sa četiri učionice u kojima je radilo sedam odjeljenja, i to 4 niža i 5 viša u dvije smjene. Školska zgrada je bila nezavršena, pa nije odgovarala svojoj namjeni. Školski namještaj je bio zastario, ali dovoljan za potrebe učenika.

³⁶⁹ ABH, Savjet za prosvjetu nauku i kulturu br. 856/1956

³⁷⁰ To se vidi iz sljedećeg: od ukupno 80 učenika u školi završilo je njih svega 38, što u procentima iznosi svega 47,5%, 21 učenik je završio na popravnom ispitu iz jednog predmeta, 19 je ponavljalo razred, dok je neocijenjenih zbog bolesti bilo dva učenika. Slab uspjeh učenika bio je uslovljen njihovom školkom predspripremom. Skoro svi učenici su završili osnovnu školu prije dvije i više godina sa slabim ocjenama iz skoro svih predmeta.

Bila je prisutna praksa da su preduzeća primala na zanat i skoro nepismene učenike. Školski odbor je predlagao da se uvede neka vrsta prijemnog ispita za ovu školu, jer je bilo prisutno shvatanje „da ako nekom djetetu ne ide škola, treba ga poslati na zanat.“ Trebalo je, prema mišljenju Školskog odbora, donijeti bliže propise ko se sve može primiti u školu učenika u privredi.

Učenici su pohađali nastavu svaki drugi dan, odnosno svaki drugi dan su išli na praktičnu obuku u preduzeća u kojima su radili. Većina učenika je živjela kod svojih roditelja, dok je nešto manje od polovine bilo smješteno po internatima. U mjestu su postojala dva internata, i to jedan za ratnu siročad, a drugi je bio internat rudnika. Smještaj u internatima je bio zadovoljavajući. Internat za ratnu siročad je imao zaposlenog vaspitača koji je svakodnevno radio sa učenicima. Internat za radnike i učenike u privredi nije imao vaspitača, ali su i tamo uslovi za rad bili relativno dobri. Mali broj učenika je putovao vozom iz udaljenih sela.

Pored rada u školi, učenici i nastavnici su radili i van škole. U školi je djelovala streljačka družina u koju su skoro svi učenici bili učlanjeni. Pored streljačke družine, većina učenika su bili i članovi Društva za tjelesno vaspitanje „Partizan“ u Litvi.

U školi je postojala i osnovna organizacija narodne omladine. Na sastancima je, pored ostalih pitanja, raspravljano i o učenju i vladanju pojedinih učenika. Školski odbor nije imao vidnih uspjeha u radu. Školski odbor je predlagao da bi Savjet za prosvjetu Sreza Tuzla trebao da održi seminar sa predstavnicima školskih odbora kako bi oni znali koja je njihova uloga. Razredne zajednice su radile, ali nisu ispunile očekivanja. Roditeljski sastanci su održavani redovno, ali njima je prisustvovao mali broj roditelja i to onih čija su djeca pokazala bolji uspjeh u školi.

Drugi izvještaj o ŠUP-u Rudnika Banovići koji je, također, potpisao upravitelj Stevan Rajin, napisan je 3. jula 1956. godine. Upravitelj je u naslovu Izvještaja za školsku 1957/58. napisao „Škola učenika u privredi Litva“, a na završetku Izvještaja piše Litva, 2. VII 1958., dok je u naslovu naveo „Škola učenika u privredi Rudnik – Banovići“. Stanje u školi je, prema ovom Izvještaju, bilo slično kao i prethodne školske 1955/56. godine.³⁷¹

Škola je bila u zgradi osmogodišnje škole u Banovićima gdje je koristila dvije učionice. Upravitelj je u Izvještaju napisanom za Savjet za školstvo NRBiH naveo kako bi školi trebala još jedna učionica koja bi se koristila kao kabinet. ŠUP je imao 4 odjeljenja i jedno pripremno sa 14 učenika ratne siročadi. Pripremno odjeljenje je radilo po skraćenom programu za 5. i 6. razred osmogodišnje škole. Učenici ovog odjeljenja su pohađali nastavu svaki dan.

Na kraju školske godine u školi je bilo 85 učenika i učenica. Ovi su učenici pohađali nastavu svaki drugi dan, jer su u dane kad nisu išli na nastavu radili u radionicama koje su često bile udaljene od škole.

U ŠUP-u Banovići školske 1957/58. godine radila su dva stalna i 15 honorarnih nastavnika. Prema Izvještaju, rad većine nastavnika bio je

---

³⁷¹ ABH, Savjet za školstvo, 04 – 46/160 – 1958

zadovoljavajući. Nastava se normalno odvijala. Nastavnica sh. jezika je bila mjesec dana na bolovanju i za to vrijeme nije bilo nastave iz ovog predmeta.

Veliki problem je bio snabdijevanje učenika potrebnim udžbenicima. U mjestu nije bilo knjižare, te je nabavka malog broja postojećih udžbenika za sve vrste škola bila otežana. Jedan od velikih problema za normalno odvijanje nastave bila je neujednačenost školske predpreme učenika, tako da je u pojedinim odjeljenjima bilo, s jedne strane, vrlo dobrih i odličnih učenika, a sa druge strane slabih. Zbog ovakvog stanja Nastavničko vijeće je bilo primorano da prema ovim učenicima primijeni blaži kriterij ocjenjivanja, te se tako povećao broj učenika koji su trebali da polažu popravni ispit iz po dva predmeta.

Uspjeh u učenju je bio relativno dobar. Najslabiji je bio u prvom razredu.³⁷² U školi je bio veoma mali broj kažnjenih učenika. Kazne su bile uglavnom zbog velikog broja izostanaka na nastavi i praksi koja je bila obavezna. Većina učenika je bila aktivno uključena u sportske i druge organizacije.

Školska kuhinja je bila zajednička sa osmogodišnjom školom i u njoj su se hranili svi učenici. Nastavničko vijeće se nikad nije sastalo u kompletnom sastavu zbog velikog broja honorarnih nastavnika. Roditeljski sastanci su održavani sa malim brojem roditelja. Biblioteka škole je brojala 340 naslova, a njome su rukovali učenici pod nadzorom nastavnice srpsko-hrvatskog jezika. Knjige su redovno izdavane i prema Izvještaju upravitelja Rajina, skoro svi učenici su ih čitali. Učenici su čitali knjige i iz općinske biblioteke.

Banovići 60-tih godina 20. Stoljeća

---

³⁷² Svega 62,5% sa srednjom ocjenom 2,58. Procenat prolaznosti u II razredu je 64%, a srednja ocjena 2,48. u III razredu 86,36%, a srednja ocjena 3,32. poslije polaganja popravnih ispita na koja su iz III razreda upućena tri učenika procenat prolaznosti je 100%.

Munisa Kovačević, prof.

Ćiro kao industrijsko naslijeđe Banovića

UVOD

Stotinu i trideset četiri godine nakon što je izgrađena prva trasa željezničke pruge u Bosni i Hercegovini i nakon što je prošla prva parna lokomotiva, odmilja desetljećima zvana Ćiro, nekolicina radnika današnjeg preduzeća Željeznice, zaljubljenika u parne lokomotive, namjerava revitalizirati nekoliko uskotračnih pružnih pravaca u našoj zemlji na kojima bi se turisti mogli voziti nekadašnjim parnjačama.

Nedavno, na obnovljenoj uskotračnoj pruzi između Mokre Gore i Višegrada, nekada čuvenom "Šarganskom osmicom", dugoj 18 kilometara u koju je uloženo nešto više od milijun eura, brzinom od 30 km/h počeo je prometovati obnovljeni muzejski vlak „Nostalgija“. Tako je s nekoliko obnovljenih vagona i restauriranom parnjačom, nakon skoro četrdeset godina, Ćiro ponovo prošao dionicom stare pruge Sarajevo – Beograd izgrađene još 1906. godine.

Iz „mirovine“ je u Bosni izvučen još jedan Ćiro, onaj u Banovićima. Osim što danas služi potrebama rudnika ugljena, taj voz koji vuče parnjača obnovljena entuzijazmom radnika radionice željezničkog pogona Rudnika mrkog uglja Banovići, ima i turističku namjenu da u skorije vrijeme znatiželjnicima ponudi vožnju vijugavom prugom koja se kroz gustu šumu probija obroncima planine Konjuh, inače zaštićenim parkom prirode, brzinom od „punih“ 15 kilometara na sat.

Željeznice uzanog kolosijeka u svijetu

Željeznički promet je jedan od najstarijih modernih vidova prijevoza. Njegova pojava datira iz početka 19. stoljeća iz Engleske od dana kada je Stephenson, 1825. godine, konstruirao prvu lokomotivu na parni pogon. Iste godine je ta prva lokomotiva isprobana u Engleskoj na liniji Stockton – Darlington.

Prve tračnice nisu građene za željeznicu. Njihova pojava datira iz 17. i 18. stoljeća, kad su služile za izvlačenje ugljena i ostalih ruda iz rudnika pomoću „vagoneta“, koji su bili pokretani ljudskom snagom, odnosno kasnije životinjskom vučom.

Obnavljanje željeznica uskog kolosijeka u turističke svrhe već je odavno viđena stvar. Nadaleko poznata višednevna turistička ruta kaubojskom parnjačom između Duranga i Silverstona u američkom Coloradu uz cijene i do 300 dolara, izleti između Antonita i Chama u Meksiku ili litvanska dionica Anykščiai i Rubikiai, uz britanske ili francuske povijesne vlakove, samo su dio uskotračnih pruga koje se turistima nude u svijetu.³⁷³

---

³⁷³ Anton Hauswitschka, *Vraća se Ćiro*, reportaža, Dubrovački vjesnik, 2009.

Iz historijata željeznica Bosne i Hercegovine

Prva pruga u Bosni i Hercegovini puštena je u saobraćaj 24. decembra 1872. godine. Izgrađena je na relaciji Dobrljin – Banja Luka, bila je dugačka 104,3 kilometra, pred sam kraj osmanske uprave. Izgrađena kao dio Carigradske magistrale koja je, prema planovima, trebala povezati Carigrad sa Bečom. Bila je to željeznička pruga normalnog kolosijeka. Promet na ovoj pruži obustavljen je nakon izbijanja ustanka 1875. godine, a obnovljen je nakon uspostavljanja austrougarske uprave u BiH.

Okupacijom BiH, austrougarska je uprava odredila da se pruga Banja Luka – Dobrljin osposobi, a za radove na njoj bila je zadužena Deveta regimenta ratne željeznice kojom je rukovodio major češkog porijekla, Johan Tomašek. Zanimljivo je kako je razmak između tračnice uskotračnih pruga izgrađenih u BiH u vrijeme okupacijske austrijske uprave iznosio 760 mm. Ovaj specifikum poznat je kao bosanska pruga i u Bosni je građena prije no što je to rađeno u Austro-Ugarskoj.

Između septembra 1878. i jula 1879. godine, Austro-Ugarska je izgradila uskotračnu željezničku prugu od Bosanskog Broda do Zenice u dužini od 185,8 km. Također, 29. aprila 1886. godine izgrađena je i u saobraćaj puštena uskotračna željeznička pruga Doboje – Tuzla – Simin Han, dužine 67 kilometara. Time je tuzlanski bazen povezan sa glavnom saobraćajnicom u dolini rijeke Bosne. Već je 1885. godine u Kreki otvoren rudnik uglja, tada najveći na prostoru Bosne i Hercegovine.

Godine 1882. izgrađeno je dodatnih 78,3 km uskotračne željezničke pruge od Zenice do Sarajeva, dvije godine kasnije izgrađena je uskotračna željeznička pruga Mostar – Metković, a 1891. godine izgrađena je uskotračna željeznička pruga na cijeloj trasi od Sarajeva do Metkovića u dužini od 134,7 km.

Direkcija Zemaljskih željeznica Bosne i Hercegovine raspolagala je 1910. godine sa 1.002 kilometra uskotračne željezničke mreže, a najveći dio troškova izgradnje bh. željeznica u austrougarskom razdoblju podnijela je upravo BiH. Ukupni dugovi zemlje po tom osnovu iznosili su 1913. godine više od 161 milion kruna.³⁷⁴

Nestanak parnih lokomotiva

Parne su lokomotive u historiju polako počele odlaziti još u '30-im godinama prošlog stoljeća kada je Mehmed Spaho, tadašnji ministar saobraćaja Kraljevine Jugoslavije, insistirao na uvođenju motornih vozova u Bosni i

---

³⁷⁴ Od uzanih pruga u spomenutom periodu izgrađene su pruge Bosanska Rača – Bijeljina, Bijeljina – Ugljevik, Trebinje – Bileća, Pazarić – Tarčin i Metković - Ploče. Period poslije Drugog svjetskog rata karakteriše izgradnja omladinskih pruga normalnog kolosjeka Brčko – Banovići (89,100 km) i Šamac – Sarajevo (238km). Prva je puštena u saobraćaj 7.11.1946., a druga 15.11.1947. Pored ovih pruga, tokom okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske monarhije, izgrađeno je 547,8 km šumskih i rudničkih pruga u privatnom vlasništvu. Služile su isključivo za eksploataciju rudnog i šumskog bogatstva. To su pruge industrijalca Ota Štajnbasa (kasnije Šipadove pruge): Prijedor – Knin, Smetica – Jajce, Zavidovići – Han Pijesak – Kusače i Usora – Pribinići.

Hercegovini. Iz tog je vremena ostala i priča o „Ludom Sarajliji“. U narodu su se ti vozovi dugo vremena nazivali „Spahini vozovi“ ili „Ludi Sarajlija“.³⁷⁵

Prvi je takav voz u saobraćaj pušten 1938. godine na relaciji Beograd – Sarajevo – Dubrovnik. Pošto je bio mnogo brži od dotadašnjih parnjača, raja nenaviknuta na njegovu brzinu ubrzo ga je počela nazivati „Ludim Sarajlijom“.

Nakon stotinu godina, prvog augusta 1978. godine na prostorima Bosne i Hercegovine prestali su saobraćati svi uzani vozovi.³⁷⁶ Time su ukinute željezničke uzane pruge u BiH. U tom periodu izgrađene su hiljade kilometara uzanih pruga u BiH.³⁷⁷

Voz Ćiro danas

Do danas je ostalo sačuvano tek nekoliko parnih lokomotiva koje su nekada tutnjale bosanskim prugama. Jedna od prvih lokomotiva koja je žurila iz Zenice ka Sarajevu danas se čuva u željezničkom depou u Rajlovcu kraj Sarajeva, a prva lokomotiva koja je ušla u Sarajevo, 5. oktobra 1882. godine, Rama, danas je u muzeju u Požegi kraj Užica.

Više, nažalost, nije sačuvana niti jedna iz grupe lokomotiva koje su građene isključivo za potrebe bh. željeznica, one koje je konstruirao švicarski inženjer Heinrich Klose od 1885. do 1904. godine, takozvane zupčaste lokomotive, također po sistemu švicarskog inženjera Romana Abta, koje su se koristile na prugama velikih nagiba, kakva je dionica od Bradine do Podorašca, između Sarajeva i Konjica.

Do danas su očuvane parnjače u Travniku, Jablanici, nekoliko njihovih vagona sačuvano je u Bileći, lokomotive se čuvaju i u Prijedoru, Doboju, Gračanici, Tuzli i Višegradu, a još postoji Titov voz na Oštrelju. Međutim, jedina koja i danas vozi jeste parnjača u Banovićima kojom se prevozi ruda iz tamošnjeg rudnika te šumska građa.³⁷⁸

Bosanski željezničari nikako ne mogu prežaliti to što je u Sarajevu nedavno izrezana i u staro gvožđe prodana devedesetak godina stara parna lokomotiva odmilja zvana Joka. Godinama je stajala kao eksponat u krugu tvornice

---

³⁷⁵ Ajdin Fevzija, *Historija željeznica Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2005

³⁷⁶ Došao je Ćiro sa sjevera tiho i nenametljivo prije 100 godina, udomaćio se na ovim prostorima i tu ostao cijeli vijek. Svi su ga voljeli, a za sve ono što je učinio, a učinio je mnogo, bili smo mu zahvalni. Vijugao je kroz zelena polja, huktao kroz hladne kanjone i u sve ove krajeve i ove prostore donosio radost i nešto novo. Nakon svih tih godina, 31. jula 1978. došao je čas kada je iz Višegrada krenuo na posljednje putovanje prema Sarajevu. Bio je vruć ljetni dan, a tačno 15 sati i dvije minute. Otppravnik vozova u stanici Višegrad Murat Sinidžija podigao je loparić i dao znak za polazak. Mašinovođa Milisav Andrić pokrenuo je posljednji putnički voz iz Višegrada za Sarajevo. Izvor: Ajdin Fevzija Braco, *Posljednje putovanje Ćire*, Oslobođenje, Sarajevo, 2008.

³⁷⁷ Pored hiljade kilometara uzanih pruga u BiH, jedna od najznačajnijih bila je pruga Sarajevo – Uvac i sa krakom iz Medede za Višegrad i Vardište. Dobila je naziv „Istočna pruga“, a imala je višestruki značaj u strategijsko-vojnom, privrednom, geografskom pogledu. Bila je to i najskuplja pruga na svijetu do tog vremena.

³⁷⁸ Grupa autora, *Brčko omladinska pruga Banovići 1946*, Centar društvenih aktivnosti RKSSO BiH, Tuzla, 1986., str. 319.

Vaso Miskin Crni i bila je u dobrom stanju, sve dok tadašnji direktor tvornice Osman Zec nije odlučio izrezati je i pretvoriti u staro gvožđe. Željezničari tvrde da se za nju u otpadu nije moglo dobiti više od 300 maraka, dok je njena historijska vrijednost bila neprocjenjiva. Mašिनovode koje su na njoj zaradile penziju čak su i razmišljali o tužbi, no od nje su odustali svjesni da svoju parnjaču više ne mogu vratiti. I to je dovoljno da se zorno pokaže kako se nehajno i bezobrazno odnosimo prema vlastitoj historiji.³⁷⁹

Jedna od najpoznatijih parnih lokomotiva u Bosni i Hercegovini svakako je ona koja i danas stoji ispred Jablaničkog Muzeja Bitke na Neretvi. Riječ je o jednoj od najboljih serija lokomotiva koje su ikada izašle iz tvornice Krauss u austrijskom Linzu i u Bosni i Hercegovini je nosila registracijski broj 73-018. Bila je to najčuenija serija brzih uskotračnih vozova i ta je lokomotiva, sklopljena 1907. godine, saobraćala na relaciji između Sarajeva i Mostara i pripadala je mostarskoj ložionici.³⁸⁰

Voz Ćiro – industrijsko naslijeđe Banovića

Uskotračne pruge na području Banovića bile su industrijske pruge koje su se povezivale na uskotračnu prugu Doboј – Tuzla – Simin Han. Tokom austrougarske uprave izgrađena je uskotračna pruga od pilane u Živinicama uz rijeku Oskovu za eksploataciju drveta sa planine Konjuh.

Otvaranjem Rudnika uglja „Begov potok“ u Omazićima kod Banovića 1937. godine, izgrađen je jedan krak pruge uskog kolosijeka od rudnika u Omazićima do separacije za ugalj u blizini pruge u Živinicama, dužine 11 kilometara. Pruga je išla od „Begovog potoka“ preko Živinica do Bukinja, gdje se vršio pretovar uglja u vagone državne željeznice. Imali su dvije lokomotive, te desetine vagona, tzv. „kištre“ za prevoz uglja.³⁸¹

Poslije je 1946. godine omladinskom radnom akcijom izgrađena pruga normalnog kolosijeka Brčko – Banovići.³⁸² Ta pruga, zapravo, nije išla do samog grada Banovići (tadašnja Litva) već do stanice u Oskovi, nekoliko kilometara istočnije. Pruga Brčko – Banovići u ekonomskom pogledu imala je veliki značaj za sve gradove pored pruge, kao i širi međunarodni značaj.³⁸³

---

³⁷⁹ Izvor: <http://www.zeljeznice.net/forum/viewtopic.php?t=1726>

³⁸⁰ Nakon Drugog svjetskog rata i čuvene Bitke na Neretvi, Željeznice su je poklonile Općini Jablanica, kao dio stalne muzejske postavke. Sve do prije nekoliko godina brigu o Kraussovoj lokomotivi vodio je njezin mašिनovoda, rahmetli Daut Arfadžan koji je zaradio penziju upravljajući njome. Čak i kada je otišao u penziju, Daut je svaki dan godinama održavao mašinu bez koje nije mogao zamisliti život i kojoj je tada bio potreban tek manji remont da bi se ponovo pokrenula. Izvor: <http://www.zeljeznice.net/forum/viewtopic.php?t=1726>

³⁸¹ Ismail Hadžiahmetović, *Muradbeg Zaimović, legenda i istina*, d.o.o. „Zmaj od Bosne“, Tuzla, 1997., str. 69.

³⁸² Sadeta Lukić, Amra Smajlović, *60 godina pruge Brčko - Banovići*, Godišnjak međunarodnog susreta bibliotekara slavista 2007., Godina 3, broj 3, Sarajevo, 2007., str. 87-88.

³⁸³ Ideja o izgradnji željezničke pruge koja bi spajala bogata nalazišta uglja banovičkog bazena sa glavnim saobraćajnicama, a preko njih i sa udaljenim potrošačkim centrima, postojala je još prije Drugog svjetskog rata. Godine 1946. prišlo se izgradnji pruge normalnog kolosijeka Brčko – Banovići dugoj 92 kilometra. Pruga je trebala povezati basen sa potrošačkim centrima i na taj način

Prilog 1. Topografska karta – pruge uzanog kolosijeka

Na karti Banovića iz šezdesetih godina, prikazane su pruge uzanog kolosijeka. Jedan krak pruge polazi iz Oskove preko Banovića (Grad) i nastavlja poslije grananja ispod brda Vidove glave prema Draganji, a prolazi pored istoimene rijeke. Drugi krak pruge poslije grananja ide ka jugozapadu prema Mušićima i završava se u na površinskom kopu separacije Čubrić. Od grada Banovića jedan krak je išao do tvornice Helios.

Također, postojao je i krak stare šumske pruge koja ide prema Zlači dolinom rijeke Oskove a zatim uz rijeku Krabanju. Od nje se odvajao krak uz rječicu Suhu. (Vidi kartu). Ova trasa pruge je stara trasa koja je korištena u vrijeme Austro-Ugarske kada se iz Konjuha izvlačila šuma. Inače to je bila šumska pruga (prikazana na karti) i koja južno od rudnika ide dolinom Zlače a koju danas planiraju obnoviti za turističke svrhe.

Danas u Banovićima još uvijek postoje dvije širine kolosijeka. Veza uskog kolosijeka i normalnog ostvaruje se u stanici Banovići (Oskova), ali ne direktno. Ugalj se dovozi uskotračnom prugom i prosipa u bunkere, a preuzima ih separacijski dio koji ugalj tovari u vagonne normalnog kolosijeka ili u kamione.

---

otvoriti put ka rađanju novog grada. U ranim jutarnjim satima 7. novembra 1946. godine, prugom Brčko – Banovići otpremljene su prve kompozicije od 12 vagona, prve tone uglja. Sljedeća stanica bila je Brčko, pa Beograd i dalje. Grupa autora, *Brčko omladinska pruga Banovići 1946*, Centar društvenih aktivnosti RKSSO BiH, Tuzla, 1986., str. 319.

Prilog 2. Topografska karta – šumski krak pruge prema Zlači

Uz podršku Općine posljednjih nekoliko godina čelnici banovičkog Rudnika i rade na idejnom projektu gradnje prve turističke pruge uzanog kolosijeka, muzeja rudarstva i željeznice u BiH. Inače, rukovodstva Rudnika i Općine Banovići imaju ambiciozne planove o pitanju razvoja turizma (pa i željezničkog) u ovom kraju, pogotovu otkad je područje planine Konjuh proglašeno zaštićenim prirodnim parkom.

Projekt čiji je cilj da ova općina postane atraktivna destinacija željezničkog turizma, ne samo u državi nego i regionu, predviđa gradnju niza sadržaja na širem području općine.

Rudnik Banovići tj. njegov željeznički pogon, ima svoju radionicu koja odavno vrši sve popravke na lokomotivama i vagonima. Jedini problem mogu da im budu rezervni dijelovi, mada neke mogu i sami da izrađuju. Majstori su svoj posao uradili s velikim entuzijazmom u redovnom radnom vremenu.

Turistička pruga uklapat će se u postojeću industrijsku kojom se prevozi ugalj do Briona (Oskova). Za nastavak trase urađene su dvije varijante: probijanje

tunela kroz brdo u dužini 187 metara ili zaobilaznica prema Zlači sa usputnim stanicama u Ježevcu, Mačkovcu i ispod brda Gradina (na Stećcima).

Ispred Direkcije Rudnika dio rijeke Litve će se natkriti i tu će biti polazna stanica sa parkom, parking prostor i kompleks muzeja rudarstva i željeznice sa unutarnjim i vanjskim eksponatima. Ukomponovan u ambijent bit će postavljen ogromni „Eš” bager i najstariji bager koji se trenutno nalazi na Bešinu i kopu „Čubrić”. Predviđeno je mjesto za staru parnjaču i kiper vagon kakvim se prije pet decenija prevozila jalovina. Zgrada muzeja, iz ptičje perspektive, imat će oblik rudarske lampe i bit će ukomponovana uz spomen-obilježje "Majka poginulih rudara". Na istom lokalitetu planirana je stanična zgrada za turiste i turistički voz.³⁸⁴

Ostaje da vidimo da li ćemo poznati zvuk Ćire čuti kroz Konjuh u narednoj godini.

ZAKLJUČAK

Uzane pruge (bosanski kolosjek) i stari Ćiro bili su i ostaju dio tehničke i kulturne baštine naroda Bosne i Hercegovine. Popularni voz Ćiro i parne lokomotive imali su nešto specifično i prepoznatljivo na ovim prostorima.

Danas, u vrijeme kad se u promet uvode superbrzi vlakovi koji voze oko 300 kilometara na sat, na hiljade Evropljana žele se na trenutak vratiti u mladost i provozati starim uskotračnim Ćirom što “juri” brzinom od dvadesetak kilometara na sat. Time je BiH dobila i za svjetske razmjere top turističku ponudu – vožnju romantičnom željeznicom.

U mirovini nije ni Ćiro koji vozi za potrebe separacije Rudnika mrkog uglja Banovići u Banovićima, a koji, također, na pruži dugoj petnaestak kilometara zaljubljenicima starih željeznica nudi vožnju, brzinom ne većom od 15 kilometara na sat. Na toj pruži turisti mogu zajedno sa strojovođom upravljati vozom.

U Banovićima su predstavljeni idejni projekti turističke pruge uzanog kolosijeka i muzeja rudarstva. Rudnici mrkog uglja Banovići u saradnji sa općinom Banovići kroz ove projekte pokušavaju oživjeti prošlost u ovom kraju koji je prepoznatljiva rudarska destinacija u Bosni i Hercegovini. Rudnici mrkog uglja Banovići posjeduju parne lokomotive koje su jedinstvene i unikatne u cijelom svijetu. Banovičke parnjače su stare preko 60 godina i privlače turiste iz cijelog svijeta. Gradnja turističke pruge Banovići – Mačkovac – Zlača omogućila bi prezentaciju parnih lokomotiva domaćim i stranim turistima.

Parne lokomotive postale su prepoznatljiv simbol Banovića. S tim u vezi, ovaj kraj je važna destinacija istinskim ljubiteljima parnjača. Do sada je Banoviće posjetilo preko 3.000 turista iz Evrope i svijeta. Planirani muzej rudarstva izgrađen na dva sprata i u sebi bi sadržavao sve ono što posjetiocima može da približi rudarski život.

Projekti gradnje turističke pruge uzanog kolosijeka i muzeja rudarstva u Banovićima su jedini ovakve vrste u Bosni i Hercegovini. Njihovu ekonomsku,

---

³⁸⁴ N. Maksimović, *U Banovićima je planirana gradnja prve turističke pruge*, Dnevni avaz, 2009.

turističku i kulturološku opravdanost potvrđuju vrijedni eksponati parnih lokomotiva koje Rudnici mrkog uglja Banovići godinama pažljivo održavaju, svjesni njihove neprocjenjive vrijednosti.

Izvori

- Topografske karte općine Banovići
- www.zeljeznice.net/
- <http://www.blogger.ba/>
- www.vozovi.com

Literatura

1. Ajdin Fevzija, *Historija željeznica Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2005.
2. Grupa autora, *Brčko omladinska pruga Banovići 1946*, Centar društvenih aktivnosti RKSSO BiH, Tuzla, 1986.
3. Sadeta Lukić, Amra Smajlović, *60 godina pruge Brčko - Banovići*, Godišnjak međunarodnog susreta bibliotekara slavista 2007., Godina 3, broj 3, Sarajevo, 2007.
4. Ajdin Fevzija Braco, *Posljednje putovanje Ćire*, Oslobođenje, Sarajevo, 2008
5. N. Maksimović, *U Banovićima je planirana gradnja prve turističke pruge*, Dnevni avaz, 2009.
6. Anton Hauswitschka, *Vraća se Ćiro*, reportaža, Dubrovački vjesnik, 2009.
7. Marinko Sekulić-Kokeza, *Uspomene na "Ćiru"*, Deutsche Welle, 2009.
8. Ismail Hadžiahmetović, *Muradbeg Zaimović, legenda i istina*, d.o.o.“Zmaj od Bosne“, Tuzla, 1997.

Banovići sredinom 60-tih godina 20. stoljeća

Zidna dekoracija u Radničkom domu u Banovićima

Šezdesete godine XX stoljeća u Bosni i Hercegovini obilježene su erom tzv. dekorativnog slikarstva. Kod likovnih umjetnika u Bosni i Hercegovini javio se trend oslikavanja enterijera javnih objekata poput hotela, radničkih domova, vojnih kasarni, kino zgrada itd.

U Tuzli su likovni umjetnici poput Ismeta Mujezinovića, Mensura Derviševića i Mevludina Ekmečića radili na ukrašavanju prostora javnih objekata. Tako je Ismet Mujezinović u *Zdravljaku* oslikao zid, zatim unutrašnjost novosagrađenog hotela Bristol, kao i hol Radničkog doma u Banovićima. U istom hotelu Mevludin Ekmečić i Mensur Dervišević su ukrasili svojim djelima neke od prostorija. Tako je Mensur Dervišević 1960. godine izradio mozaik pod nazivom "Donju Tuzlu opasala guja"³⁸⁵, a 1968. godine zidnu dekoraciju "Mujo dođu po megdanu voda"³⁸⁶, kao i dekoraciju u restoranu Expres u Tuzli. Prilikom svečanog otvaranja kina Mladost u Tuzli uradio je zidnu dekoraciju "Kamena s ramena" u foajeu pomenutog objekta. U hotelu Bristol Ismetu su prilikom izvedbe dekoracije pomogao Mevludin Ekmečić. Sam Mevludin je oslikao nekoliko zidova scenama iz prirode. U Sarajevu je Vojo Dimitrijević naslikao u *Park kafani* zidnu dekoraciju, koja je kasnije prefarbana od strane novog vlasnika.³⁸⁷ Ismet je još 1952. oslikao jedan zid u bivšem hotelu Beograd, a dekoracija je kasnije od strane novog vlasnika prefarbana, bez odobrenja i konsultacija sa autorom ili nadležne ustanove u ovom slučaju Zavoda za zaštitu prirodnog i kulturnog nasljeđa.³⁸⁸

Od svih navedenih umjetnika Mujezinović potpisuje dvije dekoracije koje su bile izuzetno značajne za gradove Tuzlu i Banoviće. Njegova inicijative je bila da se novosagrađeni objekti "obogate" dekoracijom, slikom ili skulpturom.³⁸⁹ Ukrašavanje enterijera objekata imala je velikog odjeka među tuzlanskim umjetnicima. Ismet Mujezinović je jedan od najznačajnijih umjetnika u Bosni i Hercegovini XX stoljeća.³⁹⁰ Njegovo slikarstvo se može podijeliti u tri faze:

- prva faza je trajala od 1926. do 1941. godine,
- druga faza 1941-1945,
- treća faza je poslijeratna 1945 do kraja slikarske karijere.³⁹¹

---

³⁸⁵ Mensur Dervišević, *Retrospektiva 1955-1981*, Galerija jugoslovenskog portreta, 1981, str. 30.

³⁸⁶ Isto, str. 32.

³⁸⁷ Ismar Mujezinović, *Ismet Mujezinović, Portret sa spomenicom*, Zenica-Tuzla, 2008, str. 110-111.

³⁸⁸ Nezavisni magazin Dani, 12. maj 2000. br. 154.

³⁸⁹ Ibrahim Krzović, *Ismet Mujezinović, likovna monografija*, Ljubljana 1985. str. 268.

³⁹⁰ Detaljnu biografiju u djelu, *Ismet Mujezinović, likovna monografija*, Ljubljana 1985. i u: Ismar Mujezinović, *Portret sa spomenicom*.

³⁹¹ I. Krzović, *Ismet Mujezinović*, str. 17.

Period dekorativnog slikarstva Ismeta Mujezinovića može se datirati u šestu deceniju XX stoljeća ili u treću fazu stvaralaštva. Sin Ismeta Mujezinovića Ismar u jednom dijelu svoje knjige tvrdi kako je to bilo vrijeme dekorativnog slikarstva, misleći na izvedbu dekoracije u hotelu Bristol. On piše dalje: “*Nešto slično je radio i u Banovićima*”.³⁹² Banovići su početkom šezdesetih godina XX stoljeća dobili novi objekat za višestruku namjenu. Riječ je o Radničkom domu, koji i danas služi građanima Banovića za različite vrste društvenih aktivnosti. Radnički dom posjeduje izuzetno akustičnu i prostranu salu koja može služiti u cilju odigravanja pozorišnih predstava, koncerata itd. Osim toga, Radnički dom raspolaže sa velikim brojem prostorija koje danas koriste lokalni radio Banovići, biblioteka sa čitaonicom, kao i restoran. Na samom ulazu u restoran nalaze se četiri dekoracije koje je tokom svojeg boravka u Banovićima, naslikao Ismet Mujezinović.

Pobuna

Borba

Pobjeda

Izgradnja

Za razliku od zidnih dekoracija koje potpisuju Ekmečić, Dervišević, Dimitrijević, Mujezinović (u Tuzli), zidna dekoracija u Banovićima se tematski odnosi na NOB. Radi se o četiri medaljona koji sukcesivno prikazuju tok NOB-a. Oni nose sljedeće nazive: Pobuna, Borba, Pobjeda i Izgradnja.³⁹³ Detaljnije i tačnije nazive dao je prof. Ibrahim Krzović veliki poznavatelj lika i djela Ismeta

³⁹² I. Mujezinović, nav. djelo, str. 123.

³⁹³ Ljubomir Solomunović, Dvadeset i pet godina Banovića, SO Banovići, Tuzla, 1971.

Mujezinovića: “Četiri medaljona prikazuju; *husinsku bunu, odlazak Husinjana u NOB, Oslobođenje zemlje i poslijeratnu izgradnju*.”³⁹⁴ Prva scena prikazuje pobunu protiv vlasti koju simbolizuje nekoliko pripadnika žandarmerije Kraljevine Jugoslavije. Njima je suprotstavljeni pobunjeni husinski rudari. Na drugoj sceni se nalaze pripadnici radničke klase u zanosu borbe. Na trećoj je prikazano nekoliko ljudskih likova (muških i ženskih) koji slave pobjedu. Ovdje se prvi puta prikazuju i simboli socijalizma (crvena zastava sa petokrakom) kao simbolom pobjede i konjanic³⁹⁵ i koji nose zastave. Četvrta scena prikazuje snažne mladiće koji sa velikim zanosom rade na obnovi i izgradnji. Na sva četiri medaljona u pozadini se naziru kao skicirani, motivi koji podsjećaju na period industrijalizacije i elektrifikacije u periodu poslije 1945. godine.

Dimenzijama i tehnikom se često upoređuju dekoracije u Radničkom domu u Banovićima, i ona u hotelu Bristol u Tuzli. Slika u Radničkom domu, nastala 1967. godine, sa dimenzijama 12m/3 m. “*Riječ je o velikoj kompoziciji istorijske vokacije*”.³⁹⁶ Slika ima izraženiji kolorit i kompleksniju kompoziciju i perspektivu u odnosu na sliku u Bristolu. Pomoć Ismetu prilikom izrade dekoracije u Bristolu i Radničkom domu pružili su Mevludin Ekmečić i Pajo Garčev.³⁹⁷ Pajo Garčev je bio scenski slikar, prijeratni vlasnik fabrike ramova za slike u Vojvodini, inače veliki Ismetov prijatelj. U gornjem desnom uglu vidljiva su oštećenja kao što je prikazano na slici.

Za ovu vrstu slikarstva Mujezinović kaže: “Rad na većim kompozicijama je dugotrajan i zamoran i mali broj slikara se time bavi...Neke od tih studija i crteža imaju umjetničku vrijednost, a neke nemaju.”³⁹⁸ Azra Begić tvdi kako se Ismet u cilju prikazivanja akcije i kretanja velikog broja figura “mogao osloniti na dekoracije kratkog vijeka koje je izveo po barovima”.³⁹⁹ Sam Ismet je jednom prilikom izjavio kako slikanje prizora seljanki na pijaci, kola, i drugih detalja dođu kao osvježjenje, u odnosu na studije i

³⁹⁴ I. Krzović, *Ismet Mujezinović*, str. 271.

³⁹⁵ Ismet Mujezinović je bio fasciniran figurom konja, te je osim u Banovićima, naslikao nekoliko predstava konja na zidnoj dekoraciji u hotelu Bristol.

³⁹⁶ Čazim Sarajlić, *40 godina Međunarodne galerije portreta u Tuzli*, 1964-2004. str. 9.

³⁹⁷ Vitomir Pavlović, *Loza živopisca Georgija, Pripovijesti o slikarima*, Tuzla, 2004. str. 208.

³⁹⁸ Nijaz Alispahić, *Iz kazivanja Ismeta Mujezinovića*, *Front Slobode*, Tuzla, 04. februar 1983.

³⁹⁹ Azra Begić, *Uvodna riječ* u knjizi I. Krzovića, *Ismet Mujezinović, likovna monografija*, Ljubljana 1985. str. 12.

skice koje predstavljaju pripremu za velike kompozicije.⁴⁰⁰ Ibrahim Krzović nije posvetio neku veću pažnju u svom kapitalnom djelu o Ismetovom djelu. Ipak, nedavno je potvrdio da sliku “*treba zaštititi i sačuvati koliko god je moguće...Ovako sa vremenske distance rečeno, ona vrijedi utoliko jer govori o poetici jednog vremena, želi umjetnika, a i ondašnjih vlasti da oplemeni prostore koje su posjećivali rudari i građani Tuzle i Banovića.*”⁴⁰¹

Zaključak

Zidna dekoracija u Radničkom domu u Banovićima predstavlja rijedak dragulj kulturne historije ovog grada. U vremenu uništavanja spomenika posvećenim NOB i žrtvama Drugog svjetskog rata, aktivnosti oko očuvanja zidne dekoracije koja ima estetsku vrijednost i historijski značaj za prošlost grada, mogu biti za pohvalu i primjer. Nedavno rušenje i djelimično sačuvana slična zidna dekoracija Ismeta Mujezinovića koja se nalazila Hotelu Bristol pokazuje svu složenost procesa očuvanja kulturno-historijskog naslijeđa. Ne postoje sačuvani podaci da li je izvršena restauracija ili konzervacija zidne dekoracije u Radničkom domu u Banovićima, ali je očividno da je nagrižena “zubom vremena”. Na kvalitet boja i slike utiču objektivni i subjektivni faktori. U objektivne spadaju temperaturne razlike, kvalitet zraka, njegova relativna vlažnost, kvalitet boje koje su korištene prilikom izrade slike. U subjektivne spada uticaj čovjeka čije se aktivnosti (svjesno ili nesvjesno) mogu pozitivno ili negativno odraziti na kvalitet očuvanja zidne dekoracije za buduće generacije. Predlaže se restauracija i konzervacija, procesi kojima bi se dekoraciji vratio stari sjaj, a u isto vrijeme bi se ista zaštitila od daljnjeg propadanja. Dekoraciju treba popularizirati u mas medijima, tokom različitih vrsta kulturno-umjetničkih performansa, tokom obilježavanja značajnijih godišnjica vezanih za historiju Banovića itd.

Literatura

1. Ljubomir Solomunović, Dvadeset i pet godina Banovića, SO Banovići, Tuzla, 1971
2. Mensur Dervišević, *Retrospektiva 1955-1981*, Galerija jugoslovenskog portreta, 1981
3. Ismar Mujezinović, *Ismet Mujezinović, Portret sa spomenicom*, Zenica-Tuzla, 2008
4. Nezavisni magazin Dani, 12. maj 2000. br. 154.
5. Ibrahim Krzović, *Ismet Mujezinović, likovna monografija*, Ljubljana 1985.
6. Ćazim Sarajlić, *40 godina Međunarodne galerije portreta u Tuzli*, 1964-2004.
7. Vitomir Pavlović, Loza živopisca Georgija, Pripovijesti o slikarima, Tuzla, 2004
8. Nijaz Alispahić, Iz kazivanja Ismeta Mujezinovića, *Front Slobode*, Tuzla, 04. februar 1983.

---

⁴⁰⁰ U dnevnom listu “Front slobode” od kraja decembra 1982. do početka februara 1983. godine, u feljtonu je objavljivana rubrika pod naslovom “Iz kazivanja Ismeta Mujezinovića” koje je priređivao Nijaz Alispahić.

⁴⁰¹ Iz korespondencije autora teksta sa prof. Ibrahimom Krzovićem, od 08. jula 2010.

Munisa Kovačević, prof.

Dva arheološka predmeta pronađena kod Banovića

Područje Banovića sa aspekta kulturno-historijskog razvoja i njegovog naslijeđa do sada je bilo vrlo slabo istraženo. Arheološka ispitivanja Banovića su bila veoma rijetka i sporadična.

Brdo Gradina u selu Tulovići je u nauci najstariji poznati arheološki lokalitet.⁴⁰² Zanimljiva su istraživanja i podaci koje donosi Milica Kosorić u svom radu o lokalitetu Gradina u Tulovićima

Probna iskopavanja u Tulovićima na Gradini izvršena su 1975. godine. Prilikom rekognosciranja područja, pronađeni su fragmenti srednjovjekovne keramike kao i fragment manjeg prahistorijskog suda kao i primjerci sudova sa širokim obodom koji je na unutrašnjoj strani ornamentisan urezanim, izlomljenim linijama i oblici sudova sa obodom i visokim vratom. Ornamentalni motivi su u vidu plastičnih traka s otiscima, motivi u vidu zareza i u vidu urezanih kosih linija koji uokviruju horizontalne linije.⁴⁰³

Iste podatke daje Milica Kosorić i u Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine.⁴⁰⁴

U Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine N. Miletić spominje srednjovjekovni nadgrobni spomenik u naselju Banovići Selo, a radi se o stećku Božićka Banovića. Uz muslimansko groblje daje sačuvan jedan stećak u obliku sarkofaga, orijentiran pravcem zapad-istok, bogato ukrašen spiralnim motivima i rozetom, uz natpis.⁴⁰⁵

Na području općine Banovići pronađeni su i stećci koji su se donedavno nalazili ispod brda Gradina, na cesti za odmaralište Zlača, općina Banovići. Međutim, kako su se stećci nalazili na putu rekonstrukcije saobraćajnice a radi izgradnje i uređenja terena za sportsko-rekreativni centar, premješteni su na razne lokacije, da bi danas bili ostavljeni u krugu starog barutnog magacina kod Tvornice konfekcije „Borac“, dok nadležni u Općini Banovići ne odluče hoće li biti postavljeni u gradski park ili vraćeni na uređenu lokaciju Zlača.

---

⁴⁰² Lokalitet „Gradina“ je visoko brdo, nadmorske visine 510 m koje se znatno uzdiže iznad brežuljaka i puta koji od Banovića vodi ka selu Turiji. Na sjevernoj strani je pristupačan, jer je nagib terena blaži, dok je na ostalim stranama pad terena dosta oštiji. U blizini Gradine, sjeveroistočno, teče potok Draganja, a jugozapadno je rijeka Turija.

⁴⁰³ Milica Kosorić, *Prahistorijska naselja na području Spreče*, Članci i građa za kulturnu historiju istočne Bosne, Knjiga XI, Tuzla, 1980., str. 111.

⁴⁰⁴ Probna iskopavanja u Tulovićima na Gradini izvršena su 1975. godine. Na tom lokalitetu pronađeni su ostaci zida, rađenog od kamena i zemlje. Sa platoa lokaliteta potiču i nalazi manjih, atipičnih fragmenata keramike srednjovjekovnog perioda. Vidi: Milica Kosorić, *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1988., str. 106.

⁴⁰⁵ N. Miletić, *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, tom II, Sarajevo, Zemaljski muzej 1988., str.105.

U toku radova iskopana su tri stećka, dva dobro očuvana dok treći je razbijen. Prvi stećak je u obliku sljemenjaka i sa postoljem. Dimenzije njegovog gornjeg dijela su 1,55x0,70x0,30-0,40 metara, a postolja 1,70x0,90 metara. Na njemu nisu uočeni nikakvi ukrasi ni natpisi. Drugi je isto tako sa postoljem, i on je u obliku sanduka. Dužinom gornje plohe isklesana je jedna plastična linija koja asocira na sljeme. Dimenzije stećka su 1,50x0,60x0,30-0,40 metara (gornji dio), odnosno 1,70x0,80 metara (postolje). Ni na njemu se nalaze nikakvi natpisi ili ukrasi. Teći razbijeni stećak je u obliku sanduka bez natpisa ili ukrasa⁴⁰⁶.

Iako bilo koje od spomenutih mjesta nije iziskivalo veća sredstva ili uloženi trud stećci su i dalje tamo gdje su ostavljeni, kod barutnog magacina, u travi i korovu, zaboravljeni od svih. To izmještanje je izvršeno bez stručnih radnika, tako da su vjerovatno nestali i značajni arheološki nalazi.

Čovjek koji je radio na premještanju navedenih stećaka pronašao je arheološki predmet. Radi se o metalnom predmetu u obliku blage kuke, dužine oko 20-tak cm a debljine oko 0,5 cm. Na površini je platina zelene boje a uočava se plastika u obliku beskonačnog vijka. Isti predmet se danas nalazi u Zavičajnoj zbirci Narodne biblioteke "Banovići" u Banovićima. Sigurno je da se tu moglo naći još izvjesnih predmeta da se temeljito pristupilo tom prijenosu, svakako uz prisustvo stručnog tima. Prvi utisak je da se radi o prahistorijskom nalazu (eventualno eneolit ili bronzano doba).⁴⁰⁷ Prilog 1.

Prilog 1. Arheološki nalazi

U banovićkom kraju, u rijeci Litvi i Banovići Selu, pronađeno je također i nekoliko rimskih novčića. Novčići potječu iz doba imperatora Karakate i Gordijana (3. stoljeće). Kako do danas nije poznato rimsko naselje u blizini mjesta gdje je novac nađen, najlogičnije je pretpostaviti da je on ovdje dospio, bilo trgovačkim,

⁴⁰⁶ Bego Omerčević, *Arheološki lokaliteti na području općine Banovići*, Zbornik radova filozofskog fakulteta u Tuzli, broj 3., god. 3., Filozofski fakultet Tuzla, 2001., str. 105.

⁴⁰⁷ Podatke ustupila Narodna biblioteka "Banovići".

bilo vojnim komuniciranjem, preko ovog područja u vrijeme Rimske vladavine (slika 4.)⁴⁰⁸. Prilog 2.

Iako na prvi pogled nemamo mnogo podataka o prostoru današnje sjeveroistočne Bosne u vrijeme antike, ipak su arheološka istraživanja dala određene rezultate. Također, treba napomenuti da je u bližoj okolini Banovića, tačnije, na području Lukavca pronađen novac koji prema određenim navodima, pripadao ilirskom gradu Damastionu, koji je bio poznat po bogatim rudnicima srebra. U Tuzli je na Trgu Oslobođenja prilikom kopanja temelja zgrade pronađen novac, Denar rimskog cara Trajana.

Pronađeni novac na prostorima sjeveroistočne Bosne dokazuje da su Rimljani na ovim prostorima vodili trgovinu sa udaljenim područjima.

Prilog 2. Novčići

Izvori

- Narodna biblioteka "Banovići" Banovići
- Topografske karte

Literatura

- Milica Kosorić, *Prahistorijska naselja na području Spreče*, Članci i građa za kulturnu historiju istočne Bosne, Knjiga XI, Tuzla, 1980.
- Milica Kosorić, *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, tom II, Zemaljski muzej Sarajevo, 1988
- Bego Omerčević, *Arheološki lokaliteti na području općine Banovići*, Zbornik radova filozofskog fakulteta u Tuzli, broj 3., god. 3., Filozofski fakultet Tuzla, 2001.
- N. Miletić, *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, tom II, Zemaljski muzej, Sarajevo, 1988.
- Bego Omerčević, Edin Šaković, *Prahistorijske gradine na području Tuzlanskog kantona*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Tuzli, broj 9., Filozofski fakultet Tuzla, 2008.
- Grupa autora, *Banovići i okolina*, Narodni odbor opštine Banovići, Beograd, 1961.

---

⁴⁰⁸ Grupa autora, *Banovići i okolina*, Narodni odbor opštine Banovići, Beograd, 1961., str. 28

Zaključci sa naučnog skupa „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđa općine Banovići“, 15. 04. 2010. godine, Banovići

1. Dosadašnje stručno i naučno poznavanje i istraženost kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići je bilo nedovoljno.
2. Istraživački rezultati ovog naučnog skupa ukazuju na nesumnjivo bogastvo i raznovrsnost kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa općine Banovići.
3. Podržavaju se dosadašnja nastojanja i aktivnosti Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona i Općine Banovići na istraživanju i valorizovanju ukupnog naslijeđa Banovića i okoline.
4. Potrebno je sva izlaganja sa ovog naučnog skupa u obliku stručnih i naučnih radova prikupiti i objaviti u obliku Zbornika radova, kako bi istraživački rezultati ovog skupa bili dostupni široj javnosti.
5. Zadužuju se Kantonalni Zavod i Općina Banovići da u saradnji sa: nadležnim Kantonalnim i Federalnim ministarstvima, Kantonalnom i Federalnom turističkom zajednicom i drugim srodnim ustanovama, što prije pristupi izradi stručnog Elaborata „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“ u kome bi se evidentirala i zaštitila sva kulturno-historijska i prirodna dobra na području općine Banovići.
6. Sva navedena istraživanja i dokumentacija treba da se primjeni za potrebe planiranja i razvoja lokalne zajednice kao i aplikaciji pojedinih kulturno-historijskih i prirodnih dobara u projektima njihove zaštite, korištenja i obnove.

Saradnici Zbornika

- Benjamin Bajrektarević**, prof. orjentalistike, direktor Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla;
Doc. dr. **Bego Omerčević**, odsjek za historiju, Filozofski fakultet, Tuzla;
Edin Šaković, prof., magistrant iliologije-arheologije, Filozofski fakultet, Sarajevo;
Doc. dr. **Edin Mutapčić**, Pravni fakultet, Tuzla;
Doc. dr. **Amira Hadžagić-Turbić**, odsjek za bosanski jezik i književnost, Filozofski fakultet, Tuzla;
Zumreta Jamakosmanović, dipl. žurnalist, postdiplomac komunikologije, Filozofski fakultet, Tuzla;
Mr. sc. **Rusmir Djedović**, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla;
Doc. dr. **Edin Ramić**, Gimnazija, Brčko distrikt;
Doc. dr. **Izet Šabotić**, direktor Arhiva Tuzlanskog kantona, Tuzla;
Dr. sc. **Omer Hamzić**, Redakcija Gračaničkog Glasnika, Gračanica;
Mina Kujović, savjetnik arhivist, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo;
Dževad Hodžić, dipl. ing. mašinstva, tehnički rukovodilac željezničkog transporta RMU Banovići;
Prof. dr. **Ibrahim Bušatlija**, odsjek za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Sarajevo;
Prof. dr. **Salih Kulenović**, odsjek za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Tuzla;
Edin Hadžimustafić, prof., odsjek za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Tuzla;
Prof. dr. **Refik Bulić**, odsjek za bosanski jezik i književnost, Filozofski fakultet, Tuzla;
Munisa Kovačević, prof., Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla.
Senad Begović, prof., Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla.
Mr. sc. **Semir Ahmedbegović**, odsjek za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Tuzla;
Mr. sc. **Fadila Kudumović**, odsjek za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Tuzla;
Doc. dr. **Adnan Jahić**, odsjek za historiju, Filozofski fakultet, Tuzla;
Mr. sc. **Safer Mušanović**, RMU Banovići
Idriz Alihodžić, prof., pom. nač. općine Zavidovići;
Mr. sc. **Nihad Žunić**, RMU Banovići;
Almira Džanić, prof., Pedagoški fakultet, Bihać
Nuraga Softić, Kulturni radnik, Banovići